

ગુરુબોધ.

રચયિતા.

યોગનિષ્ઠાધ્યાત્મજ્ઞાનદિવાકર,

જૈનાચાર્ય શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગર સૂરિજી.

પ્રકાશક,

સત્યેન્દ્રપ્રસાદ મહેતા.

ઉત્કૃષ્ટ મુદ્રણાલયમાં પુરસ્કૃત શંકરદાસે છાપ્યું—અમદાવાદ.

શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરજી અન્યમાળા અન્યાંક ૧૬.

પરોપકારાય સતાં વિમુત્તયઃ

ગુરુબોધ.

રચયિતા.

યોગનિષ્ઠાધ્યાત્મ જ્ઞાનદિવાકર
જૈનાચાર્ય શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગર સૂરિજી.

—જીલ્લો—

રહાયક,

શેઠ. કેરશીભાઈ વિજ્ઞપાલ.

કચ્છ-મોટા આસંખીઆવાળા.

—દોર—

પ્રકાશક,

સત્યેન્દ્રપ્રસાદ સાંકળેશ્વર મહેતા.

શાહપુર—અમદાવાદ.

—દોર—

દ્વિતિયાવૃત્તિ.

પ્રત ૧૦૦૦.

વીર સંવત ૨૪૫૦. વિક્રમાર્ક. ૧૯૮૦; સને ૧૯૨૪.

મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦.

કચ્છ-મોટાઆસંઝીઆવાળા,

શ્રી કોરશીભાઈના

પરમ પૂજ્ય સ્વર્ગસ્થ

પિતાશ્રી

શોઠ વિજપાલ નેણસીના

શુભ સ્મરણાર્થે આ ઉપયોગી પુસ્તક

પ્રગટ કરવામાં આવ્યું છે.

પરમકૃપાળુ પરમાત્મા

તેમના અમર આત્માને

અખંડ શાન્તિ

સમર્પે.

લી.

સત્યેન્દ્ર મહેતા.

॥ ॐ ॥

शास्त्रविशारद् योगनिष्ठाध्यात्म ज्ञानदिवाकर.
जैनाचार्य श्रीमद् बुधिसागर मूर्तिश्वरजी.

Krishna art Works, Vithaldas Road, Bombay 2.

For Private And Personal Use Only

ધોગનિષ્ઠાધ્યાત્મ જ્ઞાનદિવાકર જૈનાચાર્ય શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગર સૂરિજીનો

પુણ્ય પરીચય.

મહાપુરૂષોનો ઉદ્ભવ હમેશાં જગતના કલ્યાણને અર્થે જ હોય છે. મહાત્માઓ જગતમાં ફેલાએલા અજ્ઞાન-બહેનો-હિંસા-પાપ-અરા-જકતા-ખોટી રીઠીઓ વગેરે અનિષ્ટ અંધકારને પોતાના જ્ઞાનોપદેશ અને સત્ચારિત્ર વડે દૂર કરી સત્યજ્ઞાન જાતુના પ્રકાશવડે પ્રકાશ પ્રકટાવી જગતને જગૃત કરે છે.

આવા આદર્શ મહાપુરૂષો પૈકી શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરજીનું ઉત્પત્તિ પરોપકારી જીવન યથામતિસાદર કરવાનું યોગ્ય સમજીએ છું.

આ પૂજ્ય મહાત્માનો જન્મ વિઘ્નાપુર-વિજ્ઞાપુર ગામમાં સંવત ૧૯૩૦ ના માધ વદી ચતુર્દશી-મહાશિવરાત્રિના પુણ્ય દિવસે થયો હતો. શ્રીમદ્ના પિતાશ્રી શિવજીભાઈ તથા માતૃશ્રી અંબાબાઈ જગતમાં મનાતી સ્ત્રીઓ પાટીદાર હતાં. મહાત્માશ્રીને પૂર્વાવસ્થામાં બે બંધુઓ અને બે બહેનો હતાં. તેમના પૂર્વજો કુર્ષ ક્ષત્રિય હતા. તેમના પિતા ખેતીનો ઉત્તમ ધંધો કરતા. પ્રભુ કૃપાએ તેમનું કુટુંબ સુખી હતું અને હાલ પણ સુખી છે. મહાત્માશ્રીનું સંસારી નામ બેચરદાસ હતું. આ પૂર્વ પરિચિત બહેચરદાસ લગભગ સો ગુર્જર-સંસ્કૃત-હિંદી ભાષાના મહા ગ્રંથોના રચયિતા-સાગર ગચ્છ મગન દિનમણી અદ્ભુત જ્ઞાની, મહાકવી, પ્રખર વક્તા અને સમર્થ લેખક શ્રીમદ્ પોતે હશે-થશે એમ તે વખતે કોણ કહી શકે ?

સત્યજ છે કે હિરા-રત્ન કોલસાની ખાણમાંથી અને કુંદન માટીમાંથી જ પ્રકટે છે. શ્રીમદે સાત વર્ષની વયે ગામડી શાળામાં વિદ્યાભ્યાસ શરૂ કરી ઉંચે નંબરે પાસ થઈ વિજ્ઞપુરના પ્રતિષ્ઠિત જ્ઞાની વયોવૃદ્ધ જૈન ગૃહસ્થ શેડ નથુભાઈ મંછારાંદની વાત્સલ્ય ભરી મદદથી આગળ અભ્યાસ વધાર્યો. તેઓશ્રીમાં બુદ્ધિ વિકાશ અને જ્ઞાનવિશ્વાસ વધવા લાગ્યાં. આ પછી તેમના પિતાશ્રી વગેરે તરફથી લગ્નને માટે કહેવામાં આવતાં શ્રીમદે પોતે આ જન્મ દૌમાર્ગ પાલનનો નિશ્ચય નિવેદન કર્યો. અને આજ પર્યંત પોતાનું પવિત્ર જીવન બ્રહ્મચર્યાવસ્થામાં જ વ્યતિત કર્યું છે. શ્રીમદેને પ્રથમથીજ સંસાર ઉપર ઉદાશીન ભાવ વર્તતો હતો. પોતે જાણે સાધુ થવાનેજ જન્મ્યા હોય તેમ સંસારના રંગરાગ-રતેહ સંબંધો તરફ બે દરકાર અને અધ્યાત્મ જ્ઞાન તરફ અતીશય રુચીવાળા હતા. સંસારની અસારતાનો પાઠ શીખીનેજ આવેલા એ બાળ યોગીરાજને શાસ્ત્રાભ્યાસ-તપશ્ચર્યા-ગુરુસેવા આદિ ધણાંજ પ્રિય હતાં. આ પછી તેઓશ્રીને મહાજ્ઞાનીમહાત્મા શ્રીમદ્ રવિસાગરજી મહારાજનાં દર્શન થયાં. શ્રીમદેને તે પવિત્ર મહાત્મા પ્રત્યે પૂજ્ય ભક્તિભાવ પ્રકટયો. શ્રીમદ્ પર શ્રી ગુરૂંચર્યની પણ સંપૂર્ણ કૃપા ઉતરી શ્રીમદેના ગુરૂંચર્યે સંવત ૧૯૫૪ ના જેષ્ઠ વંદી ૧૧ ના રોજ કાળ કર્યો. શ્રીમદ્ આ વખતે ત્યાં તેમની સેવામાં હતા. શ્રીમદેને ધ્યાનનો અભ્યાસ ઘણો વધ્યો હતો. માતા પિતાની હયાતીમાં દીક્ષા નહિ લેવાની વૃત્તિ વાળા શ્રીમદેનાં માતા-પિતા સંવત ૧૯૫૬ માં કાળ ધર્મને આધિન થયાં. આ પછી સંવત ૧૯૫૭માં શ્રીમદ્ પાલનપુરમાં શ્રીસુખસાગરજી મહારાજના દર્શનાર્થે આવ્યા અને શ્રી હિરવિજયસૂરિના ઉપાશ્રયમાં ધ્યાન ધરતાં કરતાં દિક્ષાના પરિણામ પૂર્ણ પણે વિકાશ-વૃદ્ધિ પામ્યા, તેજ રાત્રે

આ સદ્ વિચારો ગુરુમહારાજને વિદિતે અને મધ્યાનહે નૈમિશાણ્ય
 પરિક્ષા લીધા બાદ રાત્રે થયેલો આ નિશ્ચય શ્રી સંઘે જાહેર કરાયો.
 હર્ષ-પ્રસર્યો. બીજે દિવસે સપ્તમીના શુભ દિવસે સંઘ સમક્ષ ભારે
 આડંબર પૂર્વક પૂર્ણ પ્રેમથી શ્રીમદે સંસાર ત્યાગી દિક્ષા લીધી. આ
 પછી શ્રીમદે ઉપદેશદ્વારા જગતના લોકોનું કલ્યાણ કરવાનું કાર્ય આરંભ્યું.
 સાહિત્યક્ષેત્રમાં પણ તેમની લેખિની પૂર ઝડપે ગમન કરવા લાગી. શ્રીમદની
 લેખન શૈલી સરળ અને ભાવવાહી છે. વર્તમાન કાલિન જૈન યા જૈને-
 તર કોમના અન્ય સાધુ-આચાર્ય આટલા વખતમાં લગભગ ૧૫૦
 જેટલા ગુજરાતી-સંસ્કૃત-હિન્દી મહાગ્રંથો પોતે જ લખવાનું
 અમારી જાણમાં નથી. આવા ઉત્તમ આત્મજ્ઞાન યુક્ત ગદ્ય-પદ્ય મહા-
 ગ્રંથોના મહા લેખક તરીકે ભારતભૂમિમાં અગ્રસ્થાને ઉભેલા આ
 પવિત્ર મહાત્માને જોતાં જ જાણે તેમના કંઠમાં શ્રી શારદાદેવી સ્વ-
 હરતેજ વિજયભાગ ન અર્પતાં હોય એમ ભાસ થાય છે, જગતના
 ઉપકારક આ પૂજ્ય મહારાજશ્રીનું જીવન આત્માની દૈવી શક્તિયોથી
 ભરપૂર છે, જગતપર તેમના અનેક ઉપકારો થયા છે અને થાય છે. શ્રીમદ્
 અહારે ભારતવર્ષના પૃથ્વી તલને પાવન કરતા પોતાની અમૃતવાણીથી
 પ્રજાજનોને સદ્ગ્જ્ઞાન સમજાવતા વિચરી રહ્યા છે. લગભગ પચાસ
 વર્ષની ઉમ્મર થવા છતાં; શરીર નરમ હોવા છતાં ગ્રંથ લેખનનું
 કાર્ય પણ ચાલુ જ છે. વિશ્રાન્તિ શું છે તે તેમણે જાણ્યું જ નથી.
 આ મહાન સાધુરાજનું જીવન ખરેખર પુણ્યમય અને પરોપકારાર્થે
 જ છે. આવા પુણ્યપ્રતાપી મહાનુભાવ યોગીરાજને અમારા પુનઃ
 પુનઃ પ્રણામ છે. પરમકૃપાળુ પરમાત્મા શ્રીમદને અપૂર્વ આત્મજ્ઞ
 સમર્પી દીર્ઘાયુ કરો.

સત્યેન્દ્ર મહેતા.

નિવેદન.

યોગનિષ્ઠ મુનિરાજ શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગર સૂરિજીના પવિત્ર નામથી આજે ભાગ્યેજ કોઇ ગુર્જર વાંચક અળાણુ હશે ! આ પૂજ્ય આચાર્યશ્રીએ તત્ત્વજ્ઞાન અને વિદ્વતા ભર્યા અનેક શુભ ગ્રંથો રચી અને સત્ય ઉપદેશ દ્વારા શુભજ્ઞાન સમર્પી ભારતીય જનોપર મહાન ઉપકાર કર્યો છે. આ ગુરુબોધ ગ્રંથ પણ તે પૂજ્ય મહાત્માની પવિત્ર પ્રસાદી છે. આ પુસ્તકમાંનો ઉપદેશ પ્રથમ “બુદ્ધિપ્રભા” માસીકમાં પ્રકટ કરવામાં આવ્યો હતો. જ્ઞાનમાર્ગના અભ્યાસીઓને તેમજ જીવનના પ્રારંભમાં પ્રવેશતા યુવાનોને એ ઉપદેશ-જ્ઞાન વિશેષ ઉપયોગી અને ઉપકારકારક જણાયાથી તેને શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરજી ગ્રંથમાળાના સોળમા મણકા તરીકે શ્રી અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક મંડળે સંવત ૧૯૬૭ માં પુસ્તક રૂપે પ્રથમાવૃત્તિ બહાર પાડી હતી. આ પરાપકારી મંડળે આ ઉપરાંત પણ જૈન ધર્મનાં સંજ્ઞાન યુક્ત અનેક પુસ્તકો બહાર પાડી જૈન તેમજ જૈનેતર સમાજપર અતુલનિય ઉપકાર કર્યો છે.

બાળકોને બાલ્યાવસ્થાથી જોવા સંસ્કાર પાડ્યા હોય તેવા પડે છે. આથી બાળકોને વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં જ આવા સુબોધક પુસ્તકોનું પઠન-મનન કરવા પ્રત્યે શિક્ષકો અને માબાપો જો ખરાબર લક્ષ્ય આપે તો સાંપ્રત સમયમાં સ્વતંત્રતાને નામે જે અનિષ્ટકારક સુધારો ભારતનાં ભાગ્યવંતાં સંતાનોના કુમળા મગજમાં પ્રવેશી તેમના ભાવિ જીવન ઉપર જે ખરાબ અસર નિપજાવે છે, તે ટળી

જશે; અને પરિણામે તેમનાં હૃદય ઉચ્ચ ભાવનાથી ભરપુર બની સંસ્કારી-ઉન્નત બનશે. એવાં સદ્ગુણી બાળકો યુવાવસ્થા પ્રાપ્ત થતાં અનેક સદ્ગુણોથી અલંકૃત થઈ વિશ્વપ્રેમી બનશે અને સર્વાનું કલ્યાણ કરવા સાથે શુભ આત્મજ્ઞાન પણ સંપાદન કરી શકશે.

મને આ ગ્રંથ વાંચવાનો અલભ્યલાભ મારા પરમ ગુરુદેવક-સ્નેહિ—શ્રી કેરશીભાઈ વિજપાલ—કૃષ્ણ આગ્રંખીઆવાળા તરફથી પ્રાપ્ત થયો હતો. આ ગ્રંથની પ્રથમાવૃત્તિ તેમણે તેમના પિતાશ્રી વિજપાલ શેઠની શુભ યાદમાં શ્રી અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક મંડળ દ્વારા પ્રસિદ્ધ કરાવી હતી. શ્રી કેરશીભાઈના સદ્ગુણોનું વધુ વિવેચન અત્રે નહિ કરતાં ફક્ત એટલું જ જણાવવાનું ઉચિત સમજીું છું કે તેઓ શ્રી એક આદર્શ ગૃહસ્થ છે. તેમના જીવનની દુંકે રૂપરેખા મેં મારા કુસુમકાન્ત સંસાર શેત્રંજ નામક પુસ્તકમાં આપેલી છે. તેઓશ્રી પોતાનું નામ યા કીર્તિ પ્રકાશમાં-જાહેરમાં આવે તેનું ગિહકુલ ઈચ્છતાજ નથી. એ બાબતની તેમણે મને પણ મના કરેલી છે. છતાં આટલું લખી જવાયું છે તેને માટે તે ઉદારાત્માની ક્ષમા ઇચ્છું છે અને તે આપશે જ એવી મને સંપૂર્ણ આશા છે. આ પુસ્તકની દ્વિતિઆવૃત્તિ પણ તેમની શુભ સ્હાયતાથીજ બહાર પાડવાને હું લાગ્યવાન થયો છું.

આ પુસ્તક પ્રગટ કરવામાં કેટલીક સૂચનાઓ કરવા બદલ તથા આચાર્ય મહારાજના જીવન ચારિત્રથી મને વાકેફ કરનાર શ્રીમદ્ જુદ્ધિસાગર મહારાજશ્રીના અનન્ય લક્ષ્મી અને શ્રી અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક મંડળના વિદ્વાન અને સત્યપ્રેમી વ્યવસ્થાપક પાદરા વાસી વકિલ મોહનલાલ હિમચંદનો તથા મહેસાણા

નિવાસી લાઇ મોહનલાલ નગીનદાસ ભાખરીયાએ સમયસર મહારાજશ્રીની છબીઓ તૈયાર કરાવી મોકલી આપવા બદલ તે બન્ને સર્જનોનો આ સ્થળે ઉપકાર માનવો યોગ્ય સમજી શકે. આ પુસ્તક પર્યુસણ પર્વમાં જ બહાર પાડવાની અમારી ઇચ્છા હતી પરંતુ મનુષ્યની ઇચ્છા શું કામની ? કેટલાક અનિવાર્ય સંયોગોના કારણે આ પુસ્તક પ્રકટ કરતાં વિલંબ થયો છે. મુદ્ર સંશોધનમાં ઉતાવળના કારણે કદાચ ભૂલો પણ રહી ગઈ હશે; તેના માટે ઉદાર વાચકવૃંદને ઉદારતાથી જોવાની વિનંતિ છે. અંતમાં કહેવાનું એજ કે સર્વ સંજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી ભારતના ગૌરવમાં વધારો કરો. પરમ કૃપાળુ પરમાત્મા સર્વનું શુભ કરો.

વિક્રમાર્ક ૧૯૮૦
ભાદ્રપદ શુક્લ પંચમી.
શાહપુર-અમદાવાદ.

સત્યેન્દ્રપ્રસાદ સાંકળેશ્વર મહેતા.

શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરજી કૃત.

“ શ્રી ગુરુખોધ.”

પ્રકરણ ૧ લું.

પ્રાતઃકાળ.

પ્રભાતના પ્રહરનાં ચિહ્નો જણાતાં હતાં. અર્ધનિદ્રા અર્ધજાગૃત્ જેવી અવસ્થા હતી. જગત્ શાન્ત દેખાતું હતું. કોઈ સંસ્કારના વશથી પુણ્યબલ-પ્રેરાએલ શ્રી સદ્ગુરુની મૂર્તિ તેવી અવસ્થામાં આંખો સામે ભાસવા લાગી. જેમ જેમ ટગર ટગર જોઈંછું તેમ તેમ ઠેઠ પાસે આવવા લાગી. આનન્દપ્રદ આંખોનો ચળકાટ હતો. મુખવસ્ત્રિકા અને રજોહરણથી અલંકૃત પ્રતિમા દેખી સર્વ અવયવમાં પરિપૂર્ણ શાંતતા દેખી. રાગદ્રેષ વિનાનું શાંત વદન, અપ્રતિમ આનંદનું ભાન સુચવતું હતું. સાક્ષાત્ જાણે સદ્ગુરુ આંખ્યા હોય તેવી સ્થિતિ દેખાવા લાગી,

(૨)

[શ્રી ગુરૂપ્રોધ]

હર્ષોદ્દાસથી ઉઠ્યો. શ્રી સદ્ગુરૂને વિધિપૂર્વક વંદન કર્યું
હર્ષાશ્રુ આવી ગયાં. હું શ્રી ગુરૂની સ્તુતિ કરવા લાગ્યો.

જય જય શ્રી સદ્ગુરૂજી ભવભય ભંજક દુઃખ હરારે;
જ્ઞાતા પરોપકારી મંગલકારક સુખ કરારે. જય. ૧
સમ્યગ્ જ્ઞાન પ્રદૂષક સ્વામી, નામિ પણ નિશ્ચય નિર્નામી;
પુણ્યોદયથી બહાત્રા આ અવસરમાં અવતરારે. જય. ૨
અન્તર અક્ષુદ્ધાતા ધ્યાની, વાત નહિ કોઈ તુજથી છાની,
જય જય જગદીશ્વર વિવેકી સદ્ગુણ સહુ ભરારે. જય. ૩
જાવજીવ શ્રી સદ્ગુરૂ સેવા, અનુભવ અમૃત સુખના મેવા;
બુદ્ધિસાગર સદ્ગુરૂ દેવા, અનુભવ સુખ વરારે. જય. ૪

આ પ્રમાણે સદ્ગુરૂની સ્તુતિ કરી વંદન કરી તેમના
સામું બે હસ્ત જોડી ઉભો રહ્યો. શ્રી સદ્ગુરૂ વાણી પ્રકા-
શવા લાગ્યા. તેઓશ્રીએ મારા મસ્તકપર કૃપામય હસ્ત
મૂક્યો. તે સમયે મનમાં અલૌકિક આનંદનું જ્ઞાન થયું, ત્યારે
મને સ્મરી આવ્યું કે અહો, મહાપુરૂષની કૃપામાં અફભૂત
શક્તિ રહેલી છે. શ્રી સદ્ગુરૂએ પ્રસન્ન વદને કહ્યું કે હે
શિષ્ય ! જગત્માં સારભૂત હું તને તેર રત્ન આપું છું. આ
આ તેર રત્ન અલૌકિક છે. દેવતાઓને પણ હર્ષભ છે. અનેક
ભવ્ય જીવો તેર રત્નના મહિમાથી પરમાત્મ સ્વરૂપમાં લીન
જાય છે, થાય છે, અને થશે. એમ કહી અત્યેકનું યથાર્થ
સ્વરૂપ કહી બતાવ્યું. તે મીઠે મુજબ તેર ચિંતામણિરત્ન છે.

વિનયરતન.

(૩)

(૧) વિનય, (૨) વિવેક, (૩) મૈત્રી, (૪) દયા, (૫) સત્ય, (૬) અસ્તેય, (૭) બ્રહ્મચર્ય, (૮) સંતોષ, (૯) શ્રદ્ધા, (૧૦) મક્તિ; (૧૧) દાન, (૧૨) આત્મજ્ઞાન, અને (૧૩) સમાધિ.

આ તેર રત્નોનું સ્વરૂપ શ્રી ગુરુએ અમૃત વાણીથી સર્જન કર્યું અને કહ્યું કે હે જીવ્ય ! આ તેર રત્નોનું યથાર્થ સ્મરણ કરી ગ્રહણ કરજે. ત્યારા આત્માની ઉન્નતિ આ માર્ગથી થવાની છે. ત્યારે જીવન આ તેર રત્નના મહિમાથી પ્રતિદિન ઉચ્ચ થશે. ગૃહવાસમાં અને ત્યાગાવસ્થામાં પણ યથાયોગ્ય આ તેર રત્નોનું સેવન કરવાથી અનંત સુખની ખુમારી પ્રગટે છે. હે જીવ્ય ! આ તેર રત્નોનો અપાર મહિમા છે. ઇત્યાદિ સહુમદેશ આપી શ્રી સદ્ગુરુ તિરોહિત થઈ ગયા. ઘણું જોયું તોપણ દેખાયા નહિ. તેમના ઉપદેશાનુસાર પ્રત્યેક રત્નનું સ્વરૂપ વિચારવા જાયો.

૨

વિનયરતન.

૧ ધર્મસ્ય મૂલં વિનયઃ । ૨ વિનયાદ વિદ્યાપ્રાપ્તિઃ

ધર્મનું મૂળ વિનય છે. વિનયથી વિદ્યાની પ્રાપ્તિ થાય છે. વિનય અમૂલ્ય વસ્તીકરણ છે. જે જે મનુષ્યો પ્રતિ જે જે પ્રકારે વિનય કરવો ઘટે તે તે પ્રકારે કરવો.

(૪)

[શ્રી ગુરુભોધ.]

વિનયથી અમૂલ્ય સદ્ગુણોને આત્મા ગ્રહણ કરે છે. વિનય વિનાનું જીવન સુખપ્રદ થતું નથી. જે જે મહાત્માઓ થઈ ગયા, તેઓનું ઉચ્ચ વર્તન વિનયથી હતું. જગત્માં વિનયથી મનુષ્યો સુખની લીલાને પામે છે. માતાનો વિનય, પિતાનો વિનય, વિદ્યાગુરુનો વિનય, મોટાનો વિનય, ઉચ્ચ વિનય, ધર્મગુરુ વિનય. વગેરે વિનયના અનેક ભેદ છે. પ્રથમ તો માતાના પેટમાં મનુષ્યોને રહેવું પડે છે. માતા ગર્ભનું પ્રેમથી પોષણ કરે છે. ગર્ભની બાહિર નીકળતાં પણ દુધપાન, ખવરાવવું, અને પીવરાવવું વગેરે અનેક ઉપાયોથી જનની, ઉત્પન્ન થનાર બાલક તથા બાલિકાપ્રતિ ઉપકાર કરે છે. માતાનો અપૂર્વ ઉપકાર છે. માતાની પુત્ર પુત્રીઓપ્રતિ અમૃતદષ્ટિ રહે છે.

શ્લોક.

जनन्यै प्रातरुत्थाय, नमस्कारं करोति यः ॥

तीर्थयात्रा फलं तस्य, तत्कार्योऽसौ दिने दिने ॥ १ ॥

પ્રાતઃકાળમાં ઉઠીને જે માતાને નમસ્કાર કરે છે તે તીર્થયાત્રાનું ફળ પામે છે, આદે પ્રતિદિન માતાને નમસ્કાર કરવા જોઈએ. માતાને નમસ્કાર કરવાથી પુત્ર પુત્રીઓ સુખી થાય છે. માતાપ્રતિ ઉચ્ચવિનયથી વર્તવું જોઈએ. માતાની આજ્ઞાનું પાલન કરવું જોઈએ. માતાના સ્નેહથી પુત્ર પુત્રીઓની જીવંતગામી સુધરે છે. પ્રથમના સમયમાં માતા એક

વિનયરત્ન.]

(૫)

પૂજ્ય મનાતી હતી તેથી પૂર્વકાલમાં ભારતવર્ષની ઉન્નતિ હતી. હાલમાં પુત્ર પુત્રીઓ જોઈએ તેવો માતાપ્રતિ વિનય રાખતાં નથી તેથી માતાના આશીર્વાદને પાત્ર થતાં નથી.

કેટલાક પુત્રો તો માતાના વિનયને હસી કાઢે છે અને સ્વાર્થના માટે નીચ જનનો પણ વિનય કરે છે, તેવા પુત્રોનું કલ્યાણ થતું નથી. માતાને દેખી બે હસ્ત જોડી નમસ્કાર કરવા, વિનય વચનથી તેમની સાથે જોડાવું, મનમાં પણ માતાના પ્રતિ ઉચ્ચભાવ રાખવો. કેટલાંક પુત્ર પુત્રીઓ સ્વાર્થ હોય છે ત્યાંસુધી માતાનો વિનય કરે છે અને જ્યારે સ્વાર્થ હોતો નથી, ત્યારે માતાને નમતા નથી અને તેને જોલાવતા નથી. આવા સ્વાર્થસાધક અધમ પુત્ર પુત્રીઓથી પોતાનું કલ્યાણ તથા દેશનું કલ્યાણ પણ થતું નથી. કેટલાક માતાને નમસ્કાર કરતાં શરમાય છે પણ તેમણે વિચારવું જોઈએ કે માતાના ઉદરમાં નવ માસ રહેતાં કેમ લજ્જા આવી નહીં! બે તમારી પેઠે તેણી તમને ઉદરમાં રાખતાં લજ્જા પામી હોત તો તમારું જન્મવું પણ થાત નહીં. અવિનયી પુત્રો તથા પુત્રીઓએ વિચારવું કે, તમારા પ્રતિ માતાએ જે ઉપકાર કર્યા છે, તેવા ઉપકાર તમે માતાના પ્રતિ કરી શકશો કે ? ના નહિ. પુત્ર પુત્રીઓના હિત માટે જનનીએ ખાવા ખાવાપીવા માટે કેવા નિયમ સાચવ્યા છે, ગર્ભની બાહિર નીકળતાં માતાને કેટલું બધું દુઃખ પડ્યું છે. શું

(૬)

[શ્રી ગુરુભક્ત]

તેનો ઉપકાર વિનય કર્યા વિના તમે વાળી શકશો કે ? ના કદિ નહિ. બાલ્યાવસ્થામાં તમારી જે સેવા ઉઠાવી છે તેનું તમે સ્મરણ કરો. શેઠ વા રાબને ઝુકી ઝુકીને સલામ કરો છે ત્યારે શું તેના કરતાં તમારી માતા ગઈ કે ? માતાની પ્રસન્નતા મેળવવા તમે નસીબવાન નથી તો પ્રભુની કૃપા શી રીતે મેળવી શકશો ? જે મનુષ્ય જનનીને હીન ગણે છે ત્યારે તેનો આત્મા પણ હીન થાય છે. પૂર્વકાલમાં પુત્રો માતાને વિનય વિશેષતઃ બળવી શકતા હતા ત્યારે તે સમયના આર્યપુત્રો મહા સમર્થ થતા હતા, તમે સત્તાવાન થાઓ, લક્ષ્મીવાન બનો, વિદ્વાન બનો તોપણ તમારી માતાથી ઉચ્ચ બનવાના નથી, તમારા આખા જીવનમાં તમારી માતા ઉપકાર કરનારી કહેવાશે, માતાની કયાદષ્ટિ-પ્રેમદષ્ટિ-જેવી પુત્ર પુત્રીઓપર રહે છે તેવી અન્યપર રહેતી નથી. દુઃખ વેડીને પણ માતા પુત્રો તથા પુત્રીઓનું પોષણ કરે છે, પુત્ર પુત્રીઓનું ભણું દેખી ખુશી થાય છે અને પુત્ર પુત્રીઓનાં દુઃખ ટાળવા પ્રયત્ન કરે છે. પ્રેમનો અપૂર્વ દાખલો બેસાડનાર માતા છે. માતાની કૃપાદષ્ટિનું ઘણું માહાત્મ્ય છે. પુત્ર તે કુપુત્ર થાય પણ માતા કુમાતા થતી નથી. માતાની પ્રેમલાગણીથી પુત્ર તથા પુત્રીઓનું જગતમાં ભણું થાય છે. વિનયી પુત્ર પુત્રીઓ માતાની આજ્ઞાનુસાર વર્તે છે, તેમના વચનનો લોપ કરતાં નથી, માતાના પ્રતિ જેનો

વિનયરત્ન.

(૭)

વિનય હોય છે, તેનો પ્રભુના પ્રતિ વિનય થાય છે. જે પુત્રો માતાનો વિનય સેવીને કાર્ય કરે છે, તેઓ દરેક કાર્યમાં જય મેળવે છે. શ્રીમહાવીરસ્વામી ચાવીસમા તીર્થંકર થયા, ચોસઠ ઈન્દ્રપૂજિત હતા, વીરપ્રભુ માતાના ઉદરમાં હાલ્યાચાલ્યા વિના રહ્યા. પ્રભુના મનમાં એમ આવ્યું કે જો પેટમાં હાલીશ તો મારી માતાને દુઃખ થશે તેથી તેમણે સ્થિર રહેવાની પ્રવૃત્તિ કરી તેથી માતા વિલાપ કરવા લાગી “ અરે કેમ મારો ગર્ભ હાલતો નથી ” રહ્યા દુઃખ પામવા લાગી, શ્રી વીરપ્રભુએ અવધિજ્ઞાનથી માતાનો અભિપ્રાય જાણી લીધો અને વિચાર્યું કે અહો જગત્માં મોહની કેવી લીલા છે કે ગર્ભમાં છતાં પણ માતાનો અપૂર્વ સ્નેહ છે તો બાહિર નીકળતાં તો ઘણો સ્નેહ થવાનો. ત્યારે તેમણે માતાપિતાને દુઃખ ન થાય એમ જાણી પ્રતિજ્ઞા કરી કે, “ માતાપિતા જીવતાં સંયમ નવિગ્રહ ” માતાપિતા જીવતાં સંયમ ગ્રહણ કરે નહિ. આવી પ્રતિજ્ઞા માતાની ઉપકારબુદ્ધિ તથા સ્નેહની લાગણીથી કરી. શ્રી વીરપ્રભુ સરખાએ પણ જનનીનો વિનય કર્યો. અન્ય મનુષ્યોએ તેઓશ્રીનો દાખલો લેઈ વિનયમાં રક્ત થવું જોઈએ. વિનય વૈરીને વશ કરે; આ નાની સરખી કહેવત ભૂલવી જોઈતી નથી. સ્ત્રી પરણ્યાબાદ સ્ત્રીના વશીભુત થએલા કેટલાક યુવાન પુરૂષો માતાનો તિરસ્કાર કરે છે. કેટલાક તો તાડુકે છે અને ગાળ પણ દે છે. ભયો ! વિચારશો તો જણાશે કે આવા પુત્રોથી પોતાનું અને

(૮)

[શ્રી ગુરુબોધ.

અન્યનું કલ્યાણ થઈ શકતું નથી. કેટલાક પુત્રો તો માતાને વૃદ્ધ દેખી તેના તરફ અણગમો દર્શાવે છે, આવી અવિનયની વૃત્તિથી તેમના પુત્રોમાં અવિનય ઘુસી જાય છે અને અવિનયની પરંપરા કુટુંબમાં વૃદ્ધિ પામે છે. કેટલાંક પુત્રપુત્રીઓ માતાની આજ્ઞાઓ ઉઠાવતાં નથી અને ઉલટું માતાના દોષો અન્યની આગળ કહે છે. માતાની નિંદા કરે છે, તેવાં પુત્ર પુત્રીઓ વિનયરત્નનો મહિમા જાણી શકતાં નથી. માતાની નિંદા કરવી, માતાના સામું બોલવું ઇત્યાદિ અવિનયથી પરમાત્માની પ્રાપ્તિ થતી નથી. જેણે માતાની ઉપકારબુદ્ધિ જાણી નથી તે અન્યની ઉપકારબુદ્ધિ શી રીતે જાણી શકશે ? અન્યદેવીઓની મૂર્તિઓ આગળ કરગરીએ છીએ અને ગાય જેવું ગરીબ સુખ કરીએ છીએ, તેવી વૃત્તિ માતાની આગળ હોય તો આત્માની ઉન્નતિ થાય. માતાનો સ્વભાવ ચીડીઓ હોય તોપણ પુત્ર પુત્રીઓએ ગમ ખાવી, ગમે તેવા દુઃખના સંયોગોમાં જ્યાં સુધી ગૃહાવાસમાં રહેવાનું છે, તાવત માતાનો વિનય મૂકવો નહીં. આ જગતમાં ઉત્તમ પુરૂષો વિનયથી શોભી શકે છે. જ્યાં સંપ હોય છે ત્યાં જંપ હોય છે, તેમ યત્ર વિનય હોય છે તત્ર સર્વ સફળાણો આવીને પડે છે. આ જગતમાં શાન્તિ મેળવવી હોય તો માતાનો વિનય મૂકવો નહિ. કેટલાક સ્વાર્થાધ પુત્રો માતા શિખામણ આપે છે તો તે કંઈ હિસાબમાં

વિનયરત્ન.]

(૬)

ગણતાં નથી, જાણે માતા બળકડ્યા કરે છે એમ માને છે; તેઓ વિચાર કરશે તો માલુમ પડશે કે હિતકારક માતાની શિખામણ પરિહરતાં અહિંતની પ્રાપ્તિ થવાની, માતાને પગે લાગવું એટલે માતાનો વિનય પૂર્ણ થયો એમ માનવું નહિ, માતાની મરજી અનુસારે વર્તવું જોઈએ. પુત્રોના વિચારથી માતાના વિચાર બુદ્ધા હોય તો પણ માતાના હૃદયમાં પોતાના વિચારો ઉતારવા પણ ઉતાવળીયા થવું નહિ. માતાના વિચાર સારા હોય તો પોતાના વિચાર સુધારવા હઠ કદાચહ કરવો નહીં. માતાના વિચારો પુત્રને દુઃખ આપવાના તો હોય જ નહિ, શ્રી કૃષ્ણભગવાન અને બળદેવે તથા રામચંદ્ર અને લક્ષ્મણે માતાનો વિનય કર્યો છે તેવી રીતે વિનય કરવો જોઈએ. પુત્ર અને પુત્રીઓમાં જે કોઈ વિનયવંત હોય છે તેના ઉપર માતાનો વિશેષ પ્રેમ હોય છે, માતાના વિનયથી પુત્ર પુત્રીઓનાં હૃદય નિર્ભળ બને છે. જ્યારે ગંગા અને યમુના નદીને જે લોકો નમસ્કાર કરે છે તેઓએ વિચારવું કે શું નદીઓના કરતાં માતાનો ઉપકાર ઓછો છે ? નદી કરતાં શું માતા મોટી નથી ? પુત્ર પુત્રીઓએ માતાને સવારમાં પગે લાગવું જોઈએ અને રાત્રી, વચન કાચાથી માનો વિનય કરવો જોઈએ. માનો વિનય કરવો એ દુનિયામાં પ્રથમ કર્તવ્ય છે. સા ગાંડી હોય તોપણ માનો વિનય ચુકવો નહીં.

(૧૦)

[શ્રી. ગુરુભક્ત.]

માની આશીર્વાદી પુત્ર પુત્રીઓ જગત્માં યશકીર્તિ પામે છે. જે પુત્ર અને પુત્રીઓ માતાનો વિનય કરતાં નથી તેમના રૂપમાં ધૂળ પડી; જગત્માં માતાનો વિનય કરવાથી પુત્ર પુત્રીઓ ભણી શકે છે. માતાની આજ્ઞા મસ્તકે ચઢાવવી, તેમનું મન વર્તીને પ્રવૃત્તિ કરવી; વૃદ્ધાવસ્થામાં તે વિશેષ કરી માતાનો વિનય કરવો. ધર્મકૃત્યમાં વિશેષતઃ માતાને સહાય આપવી, માતાની આગળ રોક્ષ દેખાડવો નહીં, માતા કદી ખોટું લાગે અને લાગણી દુઃખાય એવું બેલે તો પણ સહનશીળતા રાખવી. માતાને એક માટી દેવી કરતાં પણ વિશેષ માન આપવું. જે દેશોમાં માતાનો વિનય સચવાય છે તે દેશોની ઉન્નતિ થયા વિના રહેતી નથી. માતાનો વિનય આત્મોન્નતિમાં કારણૂત છે.

જેના યોગે જન્મ થાય છે તે જનક કહેવાય છે. માતાની પેઠે પિતાનો વિનય પણ કરવા ચૂકવું નહિ. પિતા

પિતાનો વિનય.

અનેક દુઃખ વેડી પુત્રનું ભરણ પોષણ કરે છે. ચકલી અને ચકલો પોતાનાં નાનાં બચ્ચાંને મારે જ્યાં ત્યાંથી ખાવાનું લેઈ આવે છે અને બચ્ચાંનું પોષણ કરે છે. વાઘેણ બચ્ચાંને

જન્મ આપે છે ત્યારે માઘ રક્ષણ કરે છે. તિર્યંકોમાં પણ બચ્ચાંઓ તરફ આવો સ્નેહ રહે છે તો પિતાનો પુત્ર પુત્રી

વિનયરતન.]

(૧૧)

ઓ તરફ સ્નેહ રહે એમાં શું આશ્ચર્ય ? પિતાનો સ્નેહ કંઈ તોળ્યો તોળાતો નથી. પિતાનો ઉપકાર સંભરીને પુત્ર પુત્રીઓએ પિતાનો વિનય સેવ્યો. હે પુત્ર પુત્રીઓ ! તમે પણ જ્યારે પિતા અને માતાની પદવીને પ્રાપ્ત કરશે ત્યારે તમારા ઉપર તમારા પુત્રો તથા પુત્રીઓ તેવા વિનયથી વર્તશે. પિતાનો વિનય શ્રી રામચંદ્રજીએ સારી પેઠે જાળવ્યો હતો અને પિતાની આજ્ઞાને અનુસરી બારવર્ષ વનવાસ લેજાવ્યો હતો, પિતાશ્રીનો વિનય સાચવવામાં શ્રી મહાવીર-સ્વામીએ કયાશ રાખી નથી. પિતાને જે હાથ બેઠી પગે લાગવું. પિતાની આજ્ઞા મસ્તકે ચઢાવવી બેઠાંએ. કેટલાક પુત્રો સ્વાર્થ સિદ્ધ થાય કે, પિતાની ચાહી પણ કરતા નથી. સ્ત્રીને વશ થયેલ પુત્રો પિતાથી બુદ્ધાઈ રાખે છે. વૃદ્ધાવસ્થા માં પિતાને ખબરાવતા પણ નથી. અને પોતાના પિતાને હલકા મનુષ્યની પેઠે ગણે છે પણ તેથી જગતમાં યશકીર્તિ પ્રાપ્ત નથી. કેટલાક કુપુત્રો પિતાને ગાળો દે છે અને ઉદ્ધતાઈનાં વચન બોલે છે, આવા કુપુત્રો બે અવિનયનો ત્યાગ કરે તો સુપુત્રો ગણાય. કેટલાક પિતા કરતાં લક્ષ્મી અગર સત્તા વિશેષ પામે છે તો પિતાને તૃણવત્ ગણે છે. અને પોતાના પિતાને પિતા એમ પણ કહેતાં કોઈક સ્થળે તો શરમાય છે. આવા પુત્રો પોતાનું તથા પરનું કલ્યાણ કરી શકતા નથી. શ્રવણે માત્ર પિતાનો અત્યંત વિનય કર્યો હતો

(૧૨)

[શ્રી ગુરુબોધ]

તો જગત્માં તેનું નામ અમર રહ્યું. હાલ પણ તેવા વિનય-
 વંત પુત્રો તથા પુત્રીઓ થશે તો જગત્માં અમર રહેશે.
 હે પુત્રો, તથા પુત્રીઓ ! સદાકાળ સારા વિચાર હૃદયમાં
 ધારણ કરીને પિતાનો વિનય કરો. વિનયના બદલામાં પિતા
 તરફથી તમો ઘણું મેળવી શકશો. પિતાના આશીર્વાદથી
 જગત્માં સુખી થશો, જગત્માં વ્યવહાર ઉન્નતિ અને ધર્મો-
 ન્નતિને કરી શકશો. હે પુત્ર પુત્રીઓ ! વિદ્યા અને સુવિ-
 નયથી તમારી ઉચ્ચ સ્થિતિ થશે. સર્વમંત્રશિરોમણિ વિનય
 છે. પિતાનો વિનય કરશો તો વિદ્યાગુરુ તથા ધર્મગુરુનો
 વિનય પણ કરી શકશો. વિનયની શુભ પ્રવૃત્તિથી અનેક
 પ્રકારનાં વિધ્નોનો નાશ થશે. તમારા પિતા તરફથી તમને
 ધન મળે અગર ન મળે તો પણ તમારે પિતાનો વિનય
 કરવો એ આવશ્યક કર્મ છે. પિતાની શુભ આજ્ઞાઓ કે જેથી
 આત્મોન્નતિ થાય તેનો સદાકાળ આદર કરવો. પિતાજી
 જે જે હિતશિખામણો આપે તેનો પરમાર્થ વિચારવો અને
 પિતાની આજ્ઞા, નમન કરીને અંગીકાર કરવી. પિતાના
 હૃદયની લાગણી દુખાય-માફું લાગે, તેમ કરવું નહિ.
 પિતાના વિચારો જુના હોય અર્થાત્ અસદી રીવાજના
 હોય અને પુત્રના વિચારો નવા હોય તોપણ પરસ્પર લાગણી
 દુખાય નહીં તેમ વર્તવું. કદાપિ પિતા અને પુત્રના ધર્મના
 વિચારો ભિન્ન ભિન્ન હોય તો પણ કલેશ કરવો નહીં.

વિનયરત્ન.]

(૧૩)

માધ્યસ્થ્ય દૃષ્ટિથી તત્ત્વપરિક્ષા યોગ્ય લાગે તો કરવી પણ પુત્રે પિતાનો વિનય મૂકવો નહિ. પોતાના વિનયના વર્તનથી પુત્ર પુત્રીઓ પિતાના હૃદયને પોતાની તરફ આકર્ષી શકે. વિનયના પ્રતાપે પિતા પુત્રને પોતાનું સર્વસ્વ આપી શકે છે. સ્વાભાવિક નિયમ છે કે વિનય તરફ સંબંધવિના પણ મન આકર્ષાય છે ત્યારે પુત્ર તો પિતાનો સંબંધી છે અને વિનયવંત હોય તો પિતાનું હૃદય પોતાના તરફ ખેંચી લે એમાં કંઈ આશ્ચર્ય નથી. પુત્ર પુત્રીઓ યથાયોગ્ય સંસારમાં માતૃપિતાને વિનય કરે તે તેમનો આવશ્યક ધર્મ છે તેથી તેમનું લાલું થાય છે.

સાંસારિક વ્યાપાર કેળવણી આપનાર, અનેક પ્રકારની ભાષા શીખવનાર, યુદ્ધ કેળવણી આપનાર, અનેક શિદ્ધ કેળવણી આપનાર વિદ્યાગુરુ કહેવાય છે. વિદ્યાગુરુનો યથાયોગ્ય વિનય કરવાથી વિદ્યાગુરુ પ્રસન્ન થાય છે અને તેથી વિદ્યાગુરુ કાળજીથી અભ્યાસ એવી રીતે કરાવે છે કે, તેથી વિનય (શિષ્ય) અદ્યકાળમાં તે તે વસ્તુની સિદ્ધિ કરી શકે છે. વિદ્યાગુરુ ઉપર પ્રેમ તથા ઉપકારની દૃષ્ટિથી જોવું જોઈએ. વિદ્યાગુરુનો વિનય કરવાથી અનેક મનુષ્યો ઇચ્છિત સિદ્ધિને પામ્યા છે. વિદ્યા-

વિદ્યાગુરુનો વિનય

(૧૪)

શ્રી ગુરુગોષ્ઠી

ગુરુની સાથે પ્રેમથી સંબાળણુ કરવું, વિદ્યાગુરુને દુઃખ ભડે ત્યારે ઉપકાર કરવા ચુકવું નહિ. વિદ્યાગુરુનો બોધ લઈ દેઈ સાંભળવો, વિદ્યાગુરુને નમસ્કાર કરવો, જેટલી વિદ્યાગુરુ ઉપર પ્રીતિ હોય છે, તેટલી વિદ્યાને શિષ્ય પ્રાપ્ત કરે છે. કેટલાક શિષ્યો એમ સમજે છે કે, વિદ્યાગુરુ ધન લેઈ બાણુવે છે, તો, અમારે શા માટે વિનય કરવો જોઈએ? કિંતુ તેઓ સમજશે તો માલુમ પડશે કે ગમે તેટલું ધન આપો તોપણ વિનય વિના વિદ્યાની પ્રાપ્તિ થતી નથી. વિનયથી વિદ્યાની પ્રાપ્તિ શ્રાવ્ય છે. તે વિદ્યાનું કળ બેસે છે. વિદ્યાગુરુને કનડીને જે બબ્બે વિદ્યાની પ્રાપ્તિ ઇચ્છે છે તે જીવો કાચી કેરીને ઘોળીને રસ પીવા બરાબર કરે છે. વિનય વૈરીને વશ કરે છે, તો પછી વિદ્યાગુરુ સંતુષ્ટ થાય એમાં કંઈ આશ્ચર્ય નથી. કેટલાક શિષ્યો સ્વાર્થ સરે, તાવત વિદ્યાગુરુનો ઉપર ઉપરથી વિનય સાચવે છે. તેઓએ સમજવું જોઈએ કે તેમ કરવાથી ઉચ્ચકોટીમાં પ્રવેશ થતો નથી. આત્મા, ભવિષ્યનાં ઉચ્ચ કાર્યો કરી શકતો નથી. કાર્યસિદ્ધિ થયા બાદ પણ વિદ્યાગુરુનું યથા-શક્તિ પ્રસંગોપાત્ત સન્માન કરવું.

પરમાર્થ સાધક બબ્બે જીવો, ઉપકાર કરીને મત્સ્ય-પકાર નો બદલો વાળે છે. વિદ્યાગુરુ કદાપિ હિત માટે ધમકાવે તોપણ તેમને મનથી મણુ ગાળ દેવી નહિ. વિદ્યા-

વિનયરત્ન:]

(૧૫)

ગુરુના સામું ઉદ્ધતાઈથી વહવું વિશેષતઃ-હાનિકાન્ક છે, જે કેમ બૂલ હોય તેમાટે વિદ્યાગુરુની માપ્રી માખી અને ફરીથી બૂલ ન થાય તેમાટે કાળજી રાખવી. વિદ્યાગુરુની નિંદા કરવાથી અનેક પ્રકારનાં દુઃખો થાય છે. વિદ્યાગુરુના અવર્ણવાદ બેદયાથી પાપના ભોક્તા જીવો થાય છે. પ્રાણાંતે પણ વિદ્યાગુરુના ઉપર આજ ચઢાવવું નહિ. જે જીવો વિદ્યાગુરુનું મહત્ત્વ જાણી શકતા નથી તેમની ખુદ્ધિ અદ્ય સમજાતી. ગાયના દુધ સામું બેવું બેઈએ પણ તેનો રંગ કેવો છે તે તરફ લક્ષ રાખવાથી કંઈ ફાયદો થતો નથી. તેવી રીતે મનુષ્યોએ વિદ્યાગુરુની વિદ્યા તરફ લક્ષ રાખવું બેઈએ પણ તે આવા છે, આવી જાતના છે, ઇત્યાદિ નકામી મામલો પર લક્ષ રાખવું યોગ્ય નથી. વિદ્યાગુરુની આજળ નકામો યક-મકાટ કરવો નહીં. વિદ્યાગુરુમાં ક્ષમા, પરોપકાર, પ્રેમ વગેરે જે કેમ સદ્ગુણો હોય તે તરફ ધ્યાન ખેંચવું. વિદ્યાગુરુએ શુભ શિક્ષાઓનો ઉપદેશ આપે તે પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરવી. વિદ્યાગુરુ વિનયથી જે વસ્તુ આપે છે, તે અવિનયથી આપનાર નથી. વિનય વિહીન વિદ્યાર્થીઓ મયૂરપૃષ્ઠવત શોભે છે.

બિદ્ધને વિનયથી માટીના દ્રોણગુરુએ વિદ્યા આપી. એક બિદ્ધે વનમાં માટીના દ્રોણગુરુ બનાવ્યા અને તેનો વિનય કર્યો. તે વિનયથી બિદ્ધના આત્મામાં શુભ રહેલી શક્તિ ખીલી નીકળી. અને તે બિદ્ધ, અર્જુન કરતાં પણ

(૧૬)

[શ્રી ગુરુબોધ.

વિશેષ ધનુર્વિદ્યામાં કુશળ થયો.

શ્રી શ્રેણિક રાજાએ એક દિવસ અભયકુમાર પાસે એક ક્ષણ ચોરનાર ચંડાલને પકડી મંગાવ્યો. ચંડાલની

શ્રેણિક રાજાએ
વિદ્યા માટે ચંડા-
લનો વિનય કર્યો.

પાસે વાડીનાં આમ્રફળ ડાળીઓ ન-
માવી લઈ લેવાની, તથા ઝાડની ડા-
ળીઓ હટી ત્યાં રાખવાની, વિદ્યા
હટી, શ્રેણિક રાજાએ ચંડાલચોરને
મારી નાંખવાનો હુકમ કર્યો, ત્યારે
અભયકુમારે કહ્યું કે ચંડાલની પાસે

વિદ્યા છે. તે પ્રથમ આપ શિખી દ્યો. શ્રેણિક રાજાએ હુકમ
કર્યો કે હે ચંડાલ! તું વિદ્યા બોલ, ચંડાલ બોલવા લાગ્યો પણ
શ્રેણિકને વિદ્યા સિદ્ધ થઈ નહિ. ત્યારે બુદ્ધિનિધિ અભયકુમારે
કહ્યું કે હે રાજન્ ! આપ ઉચ્ચાસન ઉપર ઉપવિષ્ટ થઈ વિદ્યા
શિખવા પ્રયત્ન કરો છો અને વિદ્યાદાતાને નીચા આસન
ઉપર બેસાડ્યો છે, તેમજ હસ્તપણુ જોડી વિનય કરતા
નથી તેથી શી રીતે વિદ્યા આવડી શકે ? શ્રેણિક આવું
કથન સાંભળી પોતે નીચે બેઠો અને ચંડાલને ઉચ્ચાસન-
પર બેસાડ્યો. બેહસ્ત જોડી વિદ્યા શિખવા લાગ્યો કે
ત્વરિત વિદ્યા પ્રાપ્ત થઈ. પશ્ચાત્ શ્રેણિકે કહ્યું કે ચંડાલને
મારી નાંખો, ત્યારે અભયકુમારે કહ્યું કે, હે રાજન્ ! એક
અક્ષરનું જ્ઞાન કરાવે તે પણ વિદ્યાગુરુ કહેવાય તો આ

વિનયરત્ન.

(૧૭)

ચંડાલે તો તમને સારી વિદ્યા શિખવી તેથી તે તમારો તે બાળતમાં વિદ્યાગુરુ સિદ્ધ કર્યો, માટે તેને મારી નાખતાં તમને પાપ લાગે. અભયકુમારનું આતું હિતવચન સાંભળી શ્રેણિક રાજાએ ચંડાલ વિદ્યાગુરુનો સત્કાર કર્યો અને તેને છોડી દીધો. આજથી ૨૪૩૫ વર્ષ પહેલાં શ્રેણિક રાજા પૂર્વ દેશમાં રાજ્યગૃહી નજીમાં રાજ્ય કરતા હતા. વિદ્યાગુરુનો આવી રીતે જે લગ્યો વિનય કરે છે, તે સંસારમાં ઉત્તમ સ્થિતિ પામી શકે છે. પોતાના સહવિનયથી અન્યોના ઉપર તેઓ સારી છાપ પાડે છે “ગુમહુમટયું કે વૈચ વેરીની” રીતને જે જીવો અનુસરે છે, તે ઉપકારના સ્વરૂપને બાણી શક્તા નથી. પૂર્વના સમયમાં વિદ્યાગુરુ તરફ શિષ્યો બહુ માનની લાગણીથી જોતા હતા ત્યારે તેઓ વ્યવહારમાં ઉચ્ચ સ્થિતિ ભોગવતા હતા.

જે દેશમાં જે જ્ઞાતિમાં જે કુળમાં વિદ્યાગુરુ પ્રતિ બહુ માન હોય છે, તે દેશ, જ્ઞાતિ, કુળ, સર્વોપરિ સત્તા ભોગવે છે. વિદ્યાગુરુનો આશિર્વાદ વિનય વિના મળતો નથી. કેટલાક અવિનયી વિદ્યાર્થીઓ તો વિદ્યાભ્યાસના પ્રસંગમાંજ શિક્ષકની મશ્કરીઓ કરે છે, અનેક પ્રકારના શિક્ષકના આજ્ઞા પાડે છે; શિક્ષક બાણે એક ગધાવૈતરો હોય એમ બાણે છે, પણ તે યોગ્ય નથી. કેટલાક તો શિક્ષકનું ભૂંડું બોલે છે. આવી ખરાબ ચેષ્ટાથી તેઓ શિક્ષક ખાસેથી યથાયોગ્ય વિદ્યા ગ્રહણ કરી

ગુ. ૨

(૧૮)

શ્રી ગુરુબોધ.

શકતા નથી અને ઉલટા દુર્ગુણોનું પાત્ર બને છે. શિક્ષકો વિદ્યાર્થીઓનું ભૂંડું ચિંતવે અથવા તો તેમની ઉન્નતિ થાય તેવી રીતે પ્રેમ પૂર્વક હૃદયથી વિદ્યા ન આપે તો તેઓ દોષ પાત્ર બની શકે, એ શિક્ષકોએ પણ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ. મહારા હૃદયમાં રહેલી સર્વ વિદ્યા શિષ્યને આપી દેઉં એવી શિક્ષકો આ પંડિતોના મનમાં સદા ભાવના રહેવી જોઈએ. શિષ્યની દેશ કુળ ધન વ્યાપાર, બળ, સત્તાથી ઉન્નતિ સારી રીતે કરે તે શુભ શિક્ષક કહેવાય. જોકે પ્રસંગ વિદ્યાગુરૂના વિનય સંબંધીનો છે, તો પણ પ્રસંગે આટલું કહી વિદ્યાગુરૂના વિનયમાં શિષ્યોએ ચિત્ત દેવું, તેમાં તેની ઉન્નતિ છે, એમ વિશેષતઃ કહું છું. કેટલાક તો વિદ્યાગુરૂ પાસેથી વિદ્યા લેઈ પાછા વિદ્યાગુરૂની સામા થઈ અવિનયને વધારે છે તે યોગ્ય નથી. કહું છે કે,

વિદ્યા વિનયઘાતિઃ સા ચૈવાવિનયાવહા,

કિં કર્મઃ કિં પ્રતિભ્રૂમઃ ગરદાયાં સ્વમાતરિ. ૧

વિદ્યાથી વિનયની પ્રાપ્તિ સારી રીતે થાય છે, તેજ વિદ્યા જો અવિનયને ધારણ કરે તો પોતાની માતાજી ન્યારે પુત્રને જેર દે તેની પેઠે થયું ત્યાં શું કહેવું ? શો જવાબ દેવો ? અક્રસોસ ! કહું છે કે:—

ન્યાંથી વિદ્યા પામિયો, તેના સામે થાય,

પ્રત્યનિક તે પાપિયો, મરીને દુર્ગતિ જાય.

વિનયરત્ન.

(૧૬)

વિદ્યાગુરુ સામા થતાં, રહે ન જગમાં લાજ,

વિદ્યાગુરુવિનયે અહો; પામો મુખ સામ્રાજ્ય.

વિદ્યાગુરુનો ઉપર ઉપરથી વિનય કરવો અને અન્તરમાં કપટ રાખવું, આવા વિનયથી વિદ્યાનું સાફદ્ય થતું નથી. વિદ્યાગુરુમાં જે જે શુભ ગુણો હોય તેની જ્યાં ત્યાં સ્તુતિ કરવી. વિદ્યાગુરુમાં જે અપૂર્વ શક્તિ હોય, તે વિનયથી ગ્રહણ કરવી. વિદ્યાગુરુ ક્રોધ કરે, વા મારે, તેવું અસહ્યવર્તન ત્યજવું જોઈએ. વિદ્યાગુરુ જે જે વિષય સારી રીતે મનન કરવાનો કહે, તે ધ્યાન દેઈ મનન કરવો, અનેક પ્રકારની શિલ્પ, વ્યાપાર, ભાષાદિક વિદ્યા શિખવા માટે ઘણા વિદ્યાગુરુઓ કરવા પડે છે. વિદ્યાગુરુઓની સાથે યોગ્ય વિનયથી વર્તવું. વિદ્યાગુરુ કોઈ વખત પોતાની ભૂલથી શિષ્યને ધમકાવે, તોપણ તે પ્રસંગે શિષ્યે શિક્ષકને પોતાની ભૂલનું ભાન થાય અને વિનયનો નાશ ન થાય, તેમ મન, વાણી, કાયાનું વર્તન રાખવું. વિદ્યાગુરુવિનય સંબંધી નીચેની કવિતાનું પુનઃ પુનઃ સ્મરણ કરવું.

વિદ્યાગુરુનો વિનય કરે તે વિદ્યા પામે,

વિદ્યાગુરુનો વિનય કર્યાથી કીર્તી જામે,

વિદ્યાગુરુને નમન કરીતે વિદ્યા લેવી,

વિદ્યાગુરુના સામું બોલી ગાળ ન દેવી.

વિદ્યાગુરુનો વિનય કરે તે ઉંચ વિદ્યા ઝટ વરે,

વશીકરણ છે વિનય જગમાં ઉચ્ચ સત્તા ધન કરે.

૧

(૨૦)

શ્રી ગુરુબોધ.

વિદ્યાગુરુ બહુ માન કર્યાથી જગમાં મોટો,
 વિદ્યાગુરુની ભક્તિ કરતાં થાય ન ખોટો;
 વિદ્યાગુરુ પર રીસ કરે તે લહે ન ખ્યાતિ,
 વિદ્યાગુરુ અપમાન કર્યાથી ઉચ્ચ ન જાતિ.

પ્રેમભક્તિ વિનય યોગે ગુરુ કૃપાથી સુખ લહે;
 બુદ્ધિસાગર પ્રિય વિનયે વિનયમાં રાચી રહે. ૨

પુત્ર પુત્રિઓ વિનય વધારે બહુ મળતો,
 સત્ય વિનય કરનાર જગતમાં રહે ન છોતો;
 વિદ્યાગુરુ ઉપકાર હૃદયથી કદી ન ભૂલો,
 વિનય વિહીનો મયૂર પૃથ્વત્ સાથી પુલો.

ચંડાલનો પણ વિનય કીધો શ્રેણીક નરપતિ સાંભળો,
 બુદ્ધિસાગર વિનય સેવો મેલી મનનો આમળો. ૩

વિદ્યાગુરુના વિનયમાં અપૂર્વ શક્તિ રહેલી છે, તે વિનય શિષ્ય જાણે છે. વિનય કદી નિષ્ફલ જતો નથી. વિનયથી આત્મા ઉચ્ચ થાય છે. વિદ્યાગુરુનો યથાયોગ્ય વિનય સાચવવાથી વિદ્યાર્થી ઘણું મેળવી શકે છે.

પોતાનાથી જે ઉમરમાં જ્ઞાનમાં સદાયરણુમાં મોટા હોય તેમનો જેમ ઘટે તેમ વિનય કરવો. પોતાના મોટા ભાઈ હોય તેમનું માન સાચવવું જોઈએ. પોતાની મોટી બહેન હોય તેનો પણ ઘટતો વિનય કરવો. સગાં સંબંધી વિગેરે જે કોઈ મોટાં હોય તેમનો વિનય સાચવવાથી કીર્તિ વૃદ્ધિ પામે

મોટાનો વિનય.

વિનયરત્ન.

(૨૧)

છે. મોટાંનો વિનય કરવાથી સંસારમાં કોઈ જાતની ચિંતા ઉત્પન્ન થતી નથી. મોટાંનો વિનય કરવાથી ઉલટી મોટાઈ વધે છે, જે લગ્યો મોટાંનો વિનય સાચવે છે, તેની સંસારમાં પ્રતિષ્ઠા થાય છે. વિનય સુખનું સુખ એ સૂત્ર વારંવાર સ્મરણમાં રાખવું. મોટાંઓની પાસે જે જે સારા સફળુણો હોય છે, તેની વિનયથી પ્રાપ્તિ થાય છે. મોટાંઓનો વિનય કરવાથી કંઈલઘુત્વ પ્રાપ્ત થતું નથી. મોટાંઓનો વિનય કરવાથી તેઓ ગમે તેવી હુદયની વાત આપે છે. મોટાંઓનું ગમે તે વખતમાં મદોન્મત્ત થઈ અપમાન કરવું નહિ. ધૂળને પણ પગથી હણવામાં આવે છે તો મસ્તક ઉપર ઉડીને ચઢે છે, તો મોટાંઓનું અપમાન શું ન કરી શકે ? મોટાંઓનો તિરસ્કાર કરવો તે મોટાના તિરસ્કાર ખરોખર છે. મોટાંઓની મશ્કરી કરવી તે ખરેખર મોટાની જ મશ્કરી છે. કાકા, દાદા, દાદીમા, કાકી, ફઈ, માશી, વિગેરેનો પણ પુત્ર પુત્રીઓએ યથાયોગ્ય વિનય સાચવવો. મનથી મોટાંઓનું જાતું ચિંતવવું. વાણીથી પ્રિયકર વિનય વચન બોલવું, કાયાથી મોટાંઓને નમસ્કાર કરવો, ધનથી દુઃખ વખતમાં વા ગરીબાઈ વખતમાં મોટાંઓને સ્હાય કરવી, મોટાંઓનું વચન પાળવા પ્રયત્ન કરવો. મોટાંઓ કદાપિ શિક્ષા આપે તો સહનશીલતા ધારણ કરવી, મોટાંઓની વાત ઉડાવી દેવી નહિ. મોટાંઓની આજ્ઞા પાળ-

(૨૨)

શ્રી ગુરુભોધ.

વાથી અનેક પ્રકારની સિદ્ધિ થાય છે, મોટાંઓને અનેક પ્રકારની ચિંતા હોય તો તે ટાળવા પ્રયત્ન કરવો તે પણ એક જાતનો વિનય છે. મોટાંઓને ભેઠતી અનેક પ્રકારની સગવડતા કરી આપવી તે પણ એક જાતનો વિનય છે. મોટાંઓનો ઉપર ઉપરથી જે વિનય કરે છે અને મનમાં તેમનું પ્રિય કરવાનો વિચાર આચાર નથી તે ખરા વિનય-વંત નથી. મોટાંઓનું કોઈ પણ રીતે બહું કરવું તેજ ખરેખરે વિનય છે. શબ્દ માત્રથી વિનય કંઈ ફળ આપતો નથી પણ વિનયનો જે બહોળો અર્થ થાય છે, તે પ્રમાણે વર્તવાથી આત્માનું હિત થાય છે. મોટાંઓનો કરાતો વ્યવહારિક વિનય ઉચ્ચ સ્થિતિ પમાડે છે. મોટાંઓ, વિનયના બદલામાં જે કંઈ આપે છે, તેનું વર્ણન થઈ શકતું નથી. જગત્માં મોટાંઓનો વિનય કરવાથી મનુષ્યોએ ઘણું પ્રાપ્ત કર્યું છે. અહંકારમાં લીન થએલા મોટાને લઘુ ધારે છે, તેજ લઘુદષ્ટિથી પોતે લઘુ બને છે. મનુષ્ય, અન્યોને ઉચ્ચ ભાવથી દેખે છે, ત્યારે હૃદયમાં ઉચ્ચ ભાવના થવાથી પોતે જ ઉચ્ચ બને છે. પોતાના હૃદયમાં ઉચ્ચ કે નીચ ભાવના ગમે તે ઉત્પન્ન કરો, પણ જેવી ભાવના તેવું ફળ તમારો આત્મા પ્રાપ્ત કરે છે. મોટાંઓની સાથે ઉચિત વિનયથી વર્તનાર જીવ દુઃખમય જીવન પણ સુખમય કરી દે છે. મોટાંઓમાં અનેક પ્રકારના દોષો સાંભળ્યા હોય,

વિનયરત્ન.

(૨૩)

વા જાણ્યા હોય, તો પણ દોષની બાબત સ્મરણમાં નહિ રાખતાં તેમનામાં રહેલા સફળુણો તરફ દૃષ્ટિ કરવી. આત્મા ગમે તેના સંસર્ગમાં આવે પણ જો આત્મામાં વિવેક દૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થઈ હોય છે તો દોષો જીતીને સફળુણો ગ્રહણ કરી શકે છે. જ્યારે મોટાંઓના સહવાસમાં આવે છે, ત્યારે વિનયથી તેમનામાં જે કંઈ સાફ દેખે છે, તેને ગ્રહણ કરે છે, પણ કાળી બાબત તરફ દૃષ્ટિ નાખતો નથી. મોટાંઓની કદી નિંદા કરવી નહિ. કોઈની પણ નિંદા કરવી તે એક જાતની હિંસા છે. મોટાંઓનું બુદ્ધિ કરવું, કરાવવું, અનુમોદનું તે પણ, એક જાતની હિંસા છે. મોટાંઓની સાથે જેમ અને તેમ ઉચિત વિનયથી વર્તવું તેમાં નિષ્કામ બુદ્ધિની ખાસ જરૂર છે. સંસારમાં મોટાંઓનો વિનય સાચવવો એ ઉન્નતિનું આવશ્યક કૃત્ય છે.

સ્ત્રીના કરતાં સ્ત્રીનો પતિ મોટો કહેવાય છે. આર્ય દેશમાં અસલથી સ્ત્રી પતિની સેવા સારી રીતે બજાવતી આવી છે, તેના અનેક દાખલાઓ છે. સ્ત્રીના અને પુરૂષના શરીરમાં ભેદ છે. દરેક કાર્યમાં પુરૂષ સુખ્યતા ભોગવે છે. પતિ-સ્વામી સ્ત્રીનો ઉપરી, આ અર્થથી પણ સ્ત્રી કરતાં પુરૂષ મોટો છે, એમ સિદ્ધ થાય છે. સ્ત્રીને શાસ્ત્રોમાં અર્ધા-

સ્ત્રીએ પતિનો કરવો
જોઈતો વિનય.

(૨૪)

શ્રી ગુરુબોધ.

ગના કહી છે. સ્ત્રીએ પતિનેા મન વચન અને કાયાથી વિનય સાચવવો જોઈએ. મનમાં ગમે તે અવસ્થામાં પણ પતિનું બહુ માન કરવું. પતિનું મનમાં બહુ ચિંતવવું. પતિમાં રહેલા સદ્ગુણો વિચારવા, પતિપ્રતિ મનમાં ઉચ્ચ ભાવ ધારણ કરવો. જે સ્ત્રી પોતાના ધર્મ નથી જાણતી, તે પતિપ્રતિ વિનયથી કેવી રીતે વર્તવું તે સમજી શકતી નથી. સ્ત્રીનો ધર્મ સંસારવ્યવહારમાં ઉત્તમ હોવો જોઈએ. સ્ત્રીનું વર્તન ઉત્તમ હોવું જોઈએ. પતિ સાથે સ્ત્રીએ નમ્રતાથી અધુર શબ્દોથી બોલવું જોઈએ. પતિનું હૃદય દુઃખાય એવું અશુભ ભાષણ કરવું નહીં. પતિને જે હસ્ત જોડી નમસ્કાર કરવો, તે કાયાનો વિનય કહેવાય છે. ઉત્તમ સ્ત્રી મનમાં અન્ય પુરૂષનું લોગની લાલસાથી સ્મરણ કદી કરતી નથી, તેમજ તેવી લાલસાથી પરપુરૂષના સામું પણ જોતી નથી, તેમજ પરપુરૂષની સાથે કામની જાગૃતિ થાય તેવું ભાષણ પણ કરતી નથી. સ્ત્રીનો પતિવ્રતા ધર્મ જગત્માં વખણાય છે. પતિ, લક્ષ્મી સત્તા તથા વિદ્યાથી સુખી અવસ્થામાં હોય અગર દુઃખી અવસ્થામાં હોય તોપણ ઉત્તમ સ્ત્રી, પતિની સાથે તેવી અવસ્થામાં રહેનારી હોય છે. પતિના જમાનાના અનુસારે, નીતિ વિજેરેના જે જે શુભ વિચારો હોય છે, તેને સ્ત્રી અંગિકાર કરે છે. કેટલીક સ્ત્રીઓ અણુ-સમજથી ધરેણું તથા મૂલ્યવાન વસ્ત્રોને માટે પતિને

વિનયરત્ન.

(૨૫)

પજ્જવે છે, છણકા કરે છે, મહેણાં મારે છે અને કંટાળીને કહે છે કે “લોગ લાગ્યા કે આવો ધણી મળ્યો” પણ તે વિચારે તો માલુમ પડશે કે જેવું કર્મમાં હતું તેવું થયું, માટે હવે ખરાબ વિચારો કરવાથી શો લાભ થવાનો છે. દ્રૌપદીને પાંડવોની સાથે રહેતાં અનેક દુઃખ પડ્યાં હતાં તોપણ કંટાળી નહોતી. સીતા શ્રી રામની સાથે વનમાં ગયાં હતાં. પતિની સાથે દુઃખ વેઠ્યું હતું, તોપણ કંટાળ્યાં નહીં. સતી દમયંતીને નળની સાથે વનમાં ભ્રમણકરતાં કેવું દુઃખ પડ્યું હતું? એવા દુઃખમાં પણ પતિવ્રતાધર્મ સાચવી રાખે ત્યારે વ્યવહારમાં સતી સ્ત્રી કહેવાય છે. ગમે તેવો પતિ હોય તો તેથી શું થયું? સ્ત્રીએ પોતાનો વિનય ધર્મ છોડવો જોઈએ નહિ. સ્ત્રીના ધર્મ જેવા પતિ બાબતના છે, તેવી રીતે પુરૂષે પણ સ્ત્રીના પ્રતિ શુભ લાગણીથી જોવું જોઈએ, સ્ત્રીને શુભામડી સમાન કેટલાક મૂર્ખ પુરૂષો સમજે છે. જે સ્ત્રીને પ્રાણપ્રિયા કહી કોઈ વખત બોલાવે છે, તેના સામું કોઈ વખત તે જોતા નથી, તેનાથી રીસાય છે. ખાવા પીવાની સગવડતા શક્તિ છતાં કરી આપતા નથી. તેવા પુરૂષો પતિ નામ ભક્તે ધરાવે, પણ તે યોગ્ય નથી. કેટલાક તો સ્ત્રીને હીન શબ્દોથી બોલાવે છે, તે શું તેમને છાજે છે? જેવો પોતાનો આત્મા છે તેવો સ્ત્રીનો આત્મા છે. પુરુષ પણ શિષ્યપદ પ્રાપ્ત કરે છે અને સ્ત્રી પણ શિષ્યપદ પ્રાપ્ત કરે છે. કેટલાક પુરૂષો તો

(૧૨૬)

શ્રી ગુરુપ્રોશ્ન.

એમ વિચારે છે કે સ્ત્રીએ પતિવ્રતાના ધર્મ પાળવા જોઈએ. પતિ તો ગમે તે ચાલ ચાલે પણ સ્ત્રીને તેવો હક નથી, આમ અસત્ય બોલનાર પુરૂષો કંઈ પણ સત્યનો વિચાર કરી શકતા નથી. કેટલાક તો એક સ્ત્રી છતાં બીજી સ્ત્રી પરણે છે. ત્યારે નવી સ્ત્રીના પ્યારમાં મશગુલ બની જીવનને અનેક પ્રકારે દુઃખ આપે છે, અને વિચારે છે કે જીવન મરી જાય તો ઠીક. આવા આવા અર્ધાગનાના સંબંધમાં પાપ ચિચારો કરે છે, તે હૃદયથી નિર્દય બાણવા. આવા વિષયસ્વાર્થાધિ-પતિયો જ્યાં સુધી પોતાનો ધર્મ સ્ત્રી પ્રતિ જે જે આચર-ણીય છે, તે ન સમજે, ત્યાં સુધી તે ઉત્તમ થઈ શકતા નથી. એવા અધમ પુરૂષો પ્રતિ સ્ત્રી પણ સારા ભાવથી ન વર્તે તેમ બનવા યોગ્ય છે, માટે પતિયે પણ સારા આચાર અને વિચારોથી ઉચ્ચ જીવન કરવું જોઈએ કે જે ઉચ્ચ જીવનની છાપ સ્ત્રી ઉપર પણ પડે. કેટલીક સ્ત્રીઓ પતિ હોય છે ત્યાં સુધી સ્વાર્થ માટે પતિનો વિનય કરે છે; પશ્ચાત્ અન્ય પતિ વિષય લોગની લાલસાથી કરે છે, પણ પતિવ્રતાથી કામ લોગના હલકા વિચારોને તાબે થતી નથી. મનના ઉપર જ્યારે મેળવે છે, અનેક પ્રકારના નીતિમય ધંધા-થી ગુજરાન ચલાવે છે. પણ પતિવ્રતા ધર્મ છોડતી નથી, પતિવ્રતાધર્મ ને તે સર્વસ્વ ગણે છે. જે સ્ત્રી પતિ વિના અન્યને કામની લાલસાથી ઇચ્છતી નથી, વ્યભિચારના

વિનયરત્ન

(૨૭)

વિચારો કરતી નથી, તેની પ્રબળ પણ સારી નીવડે છે. તેના ઉદરમાં સારી પ્રબળનો અવતાર થઈ શકે છે. જે જે તીર્થંકરો-મહાત્માઓ ઉત્પન્ન થયા તે ઘણા ભાગે પતિવ્રતાની કુખેજ અવતર્યા છે. તેથી પણ ઉત્તમ પુરૂષો સિદ્ધ કરી આપે છે કે, હે સ્ત્રીઓ ! જો તમારે ઉત્તમ નર રત્નનો અવતાર પ્રાપ્ત કરવો હોય તો પતિવ્રતા ધર્મ પાળો. ઉત્તમ પુરૂષોનો, તીર્થંકરોનો તથા મહાત્માઓનો અવતાર પતિવ્રતા ને ત્યાં થશે. ગમે તે જાતિમાં મહાત્માઓ ઉત્પન્ન થયા, થાય છે અને થશે, ત્યાં પણ પતિવ્રતા ના પેટે જ એવાં ઉત્તમ રત્ન ઉત્પન્ન થવાનાં. કોઈ સ્ત્રીને પતિવ્રતા કહેવામાં આવે છે તો તે બહુરાજી થઈ જાય છે, પણ જો તેવી રીતે પતિવ્રતા નો ધર્મ સાચવે તો કેવી પુણ્યવંતી ગણાય ? કેટલાક પુરૂષો, સ્ત્રીઓને પડદામાં પતિવ્રતાધર્મ સાચવી રાખવા માટે પુરે છે, પણ તે પતિવ્રતાધર્મ રક્ષણ માટે પ્રબલ સાધન નથી. પડદામાં પણ ઘણી સ્ત્રીઓ અકૃત્ય સેવન કરે છે. જ્ઞાનથી પતિવ્રતાધર્મનું પાલન થાય છે, પણ પડદામાં ગુંગળાવી પુરી રાખવાથી કંઈ તેના મનમાં પ્રગટતા કામના ખરાબ વિચારો રોકી શકાતા નથી. જ્ઞાન એજ પ્રબલ સાધન છે. પતિવ્રતાધર્મની કેળવણી પ્રથમથીજ આપવામાં આવી હોય તો સ્ત્રીઓ પતિ નો યથા-યોગ-જ્યાંસુધી સંસારમાં હોય ત્યાંસુધી-વિનય સાચવી શકે.

(૨૮)

શ્રી ગુરુબોધ.

કેટલાક પુરૂષો સ્ત્રીને કહે છે કે તું મને પરમેશ્વર તરીકે માન
હું ગમે તેવો વ્યભિચારી હોઉં તેની તારે દરકાર કરવી
નહીં. આવી તેમની શિક્ષા શીરીતે સ્ત્રી ધારણ કરી શકે ?
રાજા તો પાપીમાં પાપી અને પ્રજાનો નાશ કરનાર હોય
તો પણ પ્રજાએ રાજાને ઇશ્વર માનવો, એમ શું કોઈ શકે ?
કદી નહીં. સ્ત્રી પતિને ઇશ્વર તરીકે માને એવા પોતાનામાં
ઉત્તમ સદ્ગુણો ખીલવવા જોઈએ-ઇશ્વર એટલે મોટો, કિન્તુ
જે તીર્થંકર વા પરમાત્મા થયા છે તે તો નહીં જ. સ્ત્રી,
ઇશ્વર ધ્યાન કરતી હોય તો કોઈ ઉત્તમ ધર્મનું કાર્ય કરતી
હોય ત્યારે કેટલાક પુરૂષો કહે છે કે તું કંઈ પણ કરીશ
નહીં, બસ મારી પાસે બેસી રહે, મનેજ ઇશ્વર વા ધર્મ-
મૂર્તિ માની લે, વિષય ભોગ માટે મારી આજ્ઞાઓનું ઉઠાવ, તેથીજ
ત્હને અમુક લોકમાં લાલ મળશે, ઇશ્વરની પાસે જઈ
શકીશ. શું આવી અશુભ વૃત્તિની લાલસાથીજ પતિ ઇશ્વર
તરીકે પોતાને મનાવા સ્ત્રીને કાળુમાં રાખે એવું કોઈએ
રજીષ્ટર કરી આપ્યું છે ? સ્ત્રી પરોપકાર વા આત્મોન્નતિ
થાય અને સંસારવર્તનમાં ખલેલ ન પડે તેમ ધર્મ સાચ-
વતી હોય તેના આડે આવી ખુરીલાલસાઓમાં તૃપ્ત રહે-
નારનું પુરૂષ શું “ સ્ત્રી પતિને ઈશ્વર માનવો ” આવું વાક્ય
અસર કરી શકશે ? કદી નહીં. અશુભાચરણથી સ્ત્રીનું
હૃદય દુઃખવતું નહીં. જે ઘરમાં રહી સ્ત્રી રૂવે છે, ખરાબ

વિનયરત્ન.

(૨૯)

નિશ્વાસ કાઢે છે, ઉદ્વાસ રહે છે, પોતાને કેદી સમાન ગણે છે, તે ઘરની શું ઉન્નતિ થઈ શકે? જે કે આ સ્થળે સ્ત્રી પતિનો કેવી રીતે વિનય કરવો તેનું વર્ણન છે અને તેથી વિષયાંતર થયો છે તોપણ પ્રસંગોપાત કેટલુંક વિવેચન કર્યું છે. સ્ત્રીએ પોતાના પતિને સહાય આપવી. પતિની લાગણી દુઃખાય એમ વર્તન રાખવું નહિ. જે જે કાર્યો કરવાં હોય તેમાં પતિની સલાહ લેવી. કદાપિ સ્ત્રી કરતાં પતિ અદ્યપશુદિમાન્ હોય તોપણ સ્ત્રી આત્માની સાક્ષીએ વિનય કરવામાં કયાશ રાખે નહિ. કોઈ વખત દુનિયાંને એમ માલુમ પડે કે સ્ત્રી પતિની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલતી નથી અને પોતે તો ચાલે છે આવા પ્રસંગે જેમ સ્વ પરતું લઈ થાય તેમ વર્તન રાખે અને લોક વિરુદ્ધનો ત્યાગ કરે. પતિની મરણ પ્રમાણે ચાલવું તેપણ વિનય છે. જે વિનયથી સંસાર વ્યવહારની ઉન્નતિદ્વારા આત્મોન્નતિમાં પ્રવેશ થાય તે વિનય પ્રશસ્ય છે. ભણેલી વા અભણ સ્ત્રીઓએ એમ વિચારવું કે પતિનો વિનય એ વ્યવહાર માર્ગમાં આવશ્યક કર્મ છે. પતિનો વિનય કરવાથી પતિ પ્રસન્ન રહે છે. વિનયના બદલામાં સ્ત્રી અનેક સારા ગુણો પ્રાપ્ત કરે છે. વિનય કરનારી સ્ત્રીઓ પતિનું મન વશ કરે છે. પતિનો ક્રોધ (ગુસ્સો) પણ વિનયથી ઉતરી જાય છે. વિનયના પ્રતાપથી ઘરમાં કલેશ ખેસતો નથી; માતાની વિનય પ્રકૃતિ દેખીને તેની પુત્રીઓ પણ વિનયની

(૩૦)

શ્રી ગુરુબોધ.

સુટેવ શિખે છે અને જ્યારે તે પરણે છે ત્યારે તે અમલમાં મૂકે છે. વિનય વૈદીને વશ કરે છે તો પતિ વિનયથી ખુશ રહે એમાં જરામાત્ર આશ્ચર્ય નથી. સ્ત્રીએ નિષ્કામબુદ્ધિથી પતિવ્રતાના વિનયધર્મો સાચવીને આર્યત્વ સાબીત કરી આપણું જોઈએ. પોતાના પતિનું બહુમાન કરનારી સ્ત્રી જગત્માં અનેક ઉપકારો કરી શકે છે. સ્ત્રીનાં જનની જનક ધનસત્તાથી બળવાન હોય તેથી નિર્ધન એવા પતિની અવજા કરવી યોગ્ય નથી. વિનયવાળી સફળુણી સ્ત્રી પતિનો વિનય કરીને પરમાત્માનો વિનય કરતાં શિખી શકે છે. પતિ ગાળો દે તોપણ કટુ વચ્ચનો સહન કરવાં. એક સ્ત્રીએ પોતાના પતિની આજ્ઞા માની વિનય સિદ્ધ કરી આપ્યો.

વિદ્યાપુર નામના એક નગરમાં લક્ષ્મીચંદ્ર નામના શ્રેષ્ઠી

વિનયોજ્જવલા ના-
મની સ્ત્રીએ પતિનો
વિનય આજ્ઞા માની
કરી આપ્યો.

રહેતા હતા. તેમનો પરીક્ષક પુત્ર હતા. બાહ્યાવસ્થામાં તે માતાની સંભાળથી સારી રીતે ઉછર્યો હતો. રમત ગમતમાં અનેક પ્રકારના પદાર્થો દેખાડવા, તેનાં શુભ દોષ કહેવા; બાગમાં લેઈ જઈ અનેક પ્રકારની વનસ્પતિયો નામ પૂર્વક

દેખાડવી, હરવા ફરવા સાથે અનેક મોટી મોટી વસ્તુઓ

વિનયરત્ન.

(૩૧)

જણાવવી, ઇત્યાદિ અનેક બાબતોની કેળવણી તેને આપવામાં આવતી. સાત આઠ વર્ષની ઉંમરે પરીક્ષક પુત્રનાં સર્વ અંગોપાંગ ખીલ્યાં કે પછી તેને શાળામાં ભણવા મૂક્યો. સારા શિક્ષકોના પ્રેમથી અને પોતાના વિનયથી તથા ખંતથી વીશ વર્ષે તે મહા વિદ્વાન થયો. લક્ષ્મીચંદ્ર શેઠે લગ્ન સંબંધી પૃચ્છા કરી. તેણે કહ્યું કે હે પિતાશ્રી ! મારો વિવાહ મારી ઇચ્છા પ્રમાણે થવો જોઈએ. પ્રથમ સ્વયંવર થતા હતા તેથી સ્ત્રીપુરુષનું જોડું સુખી થતું હતું ને હાલના જમાનામાં લાકડે માંકડું વળગાડી દેવામાં આવે છે, તેથી સ્ત્રી પુરુષની પ્રકૃતિ વિચારનો મેળ આવતો નથી, તેથી કલેશ કળ્યા મારામારી દેખવામાં આવે છે અને પોતાનાં સંતાનો ઉપર પણ તેવી અસર થાય છે. માટે મારી ઇચ્છા પ્રમાણે વિનય વગેરે સદ્ગુણોની પરીક્ષા કરી પાણિગ્રહણ કરીશ. લક્ષ્મીચંદ્રે કહ્યું, હે પુત્ર તું તો ભણ્યો પણ ગણ્યો નહીં; ભણીને આડો આંક વાળી દીધો. અરેરે કેવો કાળ આવ્યો ? હે પુત્ર, પુત્રીઓ તો પોતાની મેળે વર પસંદ કરીને વરે છે, પણ પુત્રોએ સ્ત્રીને પસંદ કરવી એતો આજ સાંભળ્યું. પરીક્ષક કહે છે હે પિતાશ્રી ! પતિની પસંદગી જ્યારે પોતાના હિતને માટે સ્ત્રી કરે ત્યારે પુરુષ કેમ સ્ત્રીની પસંદગી સદ્ગુણોથી ન કરી શકે ? શું વિનય વિનાની સ્ત્રીને પરણવી જોઈએ ? સ્ત્રી જેમ સારા પુરુષથી પોતાની ઉન્નતિનો આધાર રાખે છે તેમ

(૩૨)

શ્રી ગુરુશોધ.

પુરૂષ પણ વિનયાદિ સદ્ગુણુ વિશિષ્ટ સ્ત્રીથી પોતાની ઉન્ન-
 તિનો આધાર કેમ ધાંધી ન શકે. સ્ત્રી અને પુરૂષના સ્વભાવ
 પ્રથમ તો મળવા જોઈએ, એક બીજાના ઉપર પ્રેમ હોવો
 જોઈએ. ધર્મના વિચારો પણ સમાન હોવા જોઈએ. ઉમર
 પણ લગ્ન યોગ્ય વીશ વર્ષની હોવી જોઈએ. આવી રીતે
 સદ્ગુણુ પ્રથમ તપાસવા જોઈએ. જ્ઞાની વિનય બ્રહ્મચર્યમાં
 પરીક્ષા કરવી જોઈએ. આવાં લગ્ન થોડાં હોય તો પણ સારાં
 છે. વાધરીવાડાની પેઠે કરોડો પુરૂષ સ્ત્રીઓનાં કલેશકારક
 લગ્ન હોય, તેથી ઉલટું લગ્ન ન કર્યું હોય તો પણ સારું.
 આ પ્રમાણે પરીક્ષક પુત્ર તું ભાષણુ સાંભળી લક્ષ્મીચંદ્ર શ્રેષ્ઠી
 ચમકયા, મનમાં વિચાર કર્યો કે, અહો આજકાલની કેળ-
 વણીથી મગજ ચશ્કી જાય છે તેનો આ નમુનો છે. શેઠના
 મનમાં વિચારો જુદા જુદા આવવા લાગ્યા. અહો જગત્માં
 દરેક મનુષ્ય સુખતું જીવન ઇચ્છે છે, તે માટે સંસાર વ્યવ-
 હારમાં સ્ત્રી અને પુરૂષ વર્ગ એક બીજાને સુખકારક સંયો-
 ગોમાં જોડાવા ઇચ્છે એમાં અન્યાય જણાતો નથી. મારા
 પુત્રે જે વિચારો જણાવ્યા છે તે પણ એક રીતથી જોતાં
 ખરેખર સત્ય લાગે છે. દુનિયાની દૃષ્ટિમાં ભલે આજસુધી
 એમ ન થયું હોય તેથી વિરૂદ્ધ લાગે, પણ પાણિગ્રહણ
 થયા બાદ કલેશ કુસંપ, ધર્મ ભેદના જે ઝગડા રહે છે તે
 માટે સંસારમાં જોડાતાં, સ્ત્રી પણ ધર્મયોગ્ય અને વિનય-

વિનયરત્ન.

(૩૩)

વાળી હોવી જોઈએ અને તે માટે મહેને પણ તેની ઇચ્છા ઠીક લાગે છે. બાલાદપિ હિતં ગાઢં બાલકથી પણ હિત ગ્રહણ કરવું જોઈએ. આ પ્રમાણે વિચાર કરી કહ્યું કે હે પુત્ર હું તારી સુખમય જીવંતી થવા માટે તારા વિચારને અનુમોદન આપું છું. પુત્રે પિતાશ્રીનું ઉત્તમ સંભાષણ શ્રવણ કરી નમન કર્યું. પિતાશ્રીએ કહ્યું, હે પુત્ર ! તારા યોગ્ય કોઈ કન્યાની તું તપાસ કરજે, પશ્ચાત્ તેની સાથે લગ્ન માટે બનતું હું કરીશ, આપ્રમાણે કહી લક્ષ્મીચંદ્ર શ્રેષ્ઠી અન્ય કાર્યમાં રોકાયા. પરીક્ષક મનમાં વિચાર કરે છે કે, ધન્ય છે સારા પિતાને કે જેમને મારા વિચાર સત્ય લાગ્યા. એક દિવસ પરીક્ષક રૂપચંદ્ર શેઠના ઘેર મિત્ર સાથે ગયો. તે શેઠની વિનયોજ્જ્વલા નામની પુત્રી હતી, તેણીએ પણ વ્યવહારિક કેળવણી તથા ધાર્મિક કેળવણીનો સારી રીતે અભ્યાસ કર્યો હતો. પરીક્ષક અને વિનયોજ્જ્વલાની સમાન વય હતી. વિનયોજ્જ્વલા માતપિતાનો સારી રીતે વિનય કરતી હતી. આચાર વિચારમાં ઉચ્ચ હતી, તેણીનો વિચાર પરિક્ષક સાથે પાણિગ્રહણનો હતો. પરસ્પર વાર્તાલાપ થવાથી એક બીજાનાં ઉચ્ચ વર્તન સંબંધી ખાત્રી થઈ. બન્નેની ઇચ્છા મળવાથી બન્નેનાં લગ્ન યથાયોગ વિધિથી થયાં. એક દિવસ પરીક્ષકે મનમાં વિચાર કર્યો કે મારી સ્ત્રી આજ્ઞાથી વિનય પાળી શકે છે કે કેમ, તે સંબંધી પરીક્ષા કરવાનું

(૩૪)

શ્રી ગુરૂબોધ.

ધાર્યું. પોતાના પગની સાથળેએક પાકેલી કેરી બાંધી, એવી રીતે યુક્તિલાઘવથી વજ્રવડે તે બાંધી કે કોઈને તે કેરી છે એમ માલુમ પડે નહિ. પરીક્ષક યુગ્મે પાડવા લાગ્યો. સગાં બહાલાં આવી પહોંચ્યાં. એક મહાન્ વિશ્વાસપાત્ર સમર્થ વૈદ્ય કે જેની સાથે પરીક્ષકે સંકેત કર્યો હતો તે આવ્યો. તેણે સાથળનું ગુમડું પાટા છોડ્યા વિના તપાસ્યું. વિનયોજ્જ્વલાના દેખતાં કહ્યું કે, આ દર્દ ઉપર ધન્વંતરી આવે તોપણ ઉપાય થઈ શકે તેમ નથી. આ રોગ દેવતાર્થ છે. પ્રાણુ લીધા વિના છોડે તેમ નથી. ફક્ત એકજ ઉપાય છે કેકોઈ આ ગુમડાને ચુગ્રી લે પણ તે મરે અને પરીક્ષક શોઠ સાબ થાય. પતિવ્રતા ધર્મ પાળનારી વિનયોજ્જ્વલા એ આ વાત સાંભળતાં પતિ જીવે અને મારો પ્રાણુ જાય તો ભલે જાય, એમ નિશ્ચય કરી પતિની સાથળે થએલું કપટ-મય ગુમડું ચુસવા માંડ્યું. પરંતું તે ગુમડું નહોતું પણ કેરી હતી. મીઠોરસ આખ્યો. અતે પરીક્ષા ની કસોટી થઈ, સાર્થક નામ ધારણ કરનારી વિનયોજ્જ્વલા થઈ. વાચકો વિચાર કરશો કે આવી સ્ત્રીઓથી જગત્ શોભી રહ્યું છે. શું પતિપ્રેમબ્રષ્ટ પુનર્લગ્ન કરનારી સ્ત્રીઓ પતિ માટે પ્રાણુ અર્પવા તૈયાર થઈ શકે, પતિ મરી જાય તો ભલે મરી જાય પણ હું જીવીશ તો ફરીથી કોઈની સાથે લગ્ન કરીશ આવો વિચાર પતિ-વ્રતા વિનયોજ્જ્વલાના મનમાં કદાપિ શું આવી શકે !

વિનયરત્ન.

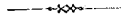
(૩૫)

અલબત્ત કદી નહીં. જે સ્ત્રી પતિની આજ્ઞા પાળી શકતી નથી તે સંસારમાં રહે ત્યાં સુધી શું અન્ય કરી શકશે. જે સ્ત્રીઓ પતિને હિસાબમાં ગણતી નથી અને પોતાની સ્વચ્છંદતાથી વર્તે છે તે કેવી રીતે ઉચ્ચલાવમાં પ્રવેશ કરી શકે? પતિના સંબંધે મનમાં કોઈ પણ જાતનો ખરાબ વિચાર કરવો જોઈએ નહીં. પતિના વિચારો પસંદ ન પડે તો પણ એકદમ અફિયે ધારણ કરવી નહીં; પણ હળવે હળવે પતિની સાથે વાર્તાલાપ કરી સારા વિચારોની આપ લે કરવી. પોતાના પતિની ખાનગી વાત કે જેથી પતિના હુકમાં તુકશાન થાય તેવી ચર્ચા અન્યની આગળ કરવી નહીં. એક મનુષ્યમાં સર્વ ગુણો હોઈ શક્તા નથી. સર્વગુણી વીતરાગ છે. પતિમાં કોઈ પણ જાતનો દોષ હોય તો ચુક્રિતકળાથી સુધારવા કહેવું પરંતુ અન્યની આગળ દોષો પ્રકાશવા નહિ. પતિએ કહેલી ખાનગી વાતો અન્યની આગળ કહેવી નહિ, તેપણ એક જાતનો વિનય છે. પતિ વ્યવહારિક તથા ધાર્મિક જે જે સારા વિચારો કહે તે ચથાર્થ સમજી માન્ય કરવા. પતિ કદી સમ્યગ્ ધર્મી ન હોય તોપણ પતિવ્રતા સ્ત્રી સત્ય ધર્મમાં અનેક સાધનોથી ખેંચી શકે છે. પતિ મિથ્યાત્વી અર્થાત્ નાસ્તિક હોય અને સ્ત્રી સમ્યગ્ વીતરાગ ધર્મ પાળનારી હોય એવા પ્રસંગમાં પતિ એમ કહે કે તું હું

(૩૬)

શ્રી ગુરુબોધ.

પાણું છું તે ધર્મ અંગીકાર કર, નહીતો તું પતિવ્રતા કહેવાય નહીં. હું માંસ ખાઉં છું માટે તું પણ માંસનું ભક્ષણ કર, હું દારૂપાન કરું છું માટે તું પણ દારૂપાન કર. આવી પતિની મિથ્યા પાપી આજ્ઞાઓને તાળે સ્ત્રીએ થવું જોઈએ નહીં. પતિને મોટો માનવો અને તેનો વિનય સાચવવો પણ જેથી નરકમાં જવાય એવી પતિની ખરાબ આજ્ઞા તો કદી પાળવી નહીં. સત્ય વીતરાગ ધર્મ તો કદી છોડવો નહીં. પતિની સાથે વ્યાવહારિક કાર્યોમાં તથા તેના વિનય માટે સ્ત્રી પતિવ્રતા કહેવાય છે, પણ પાપમય આજ્ઞાઓ પાળવાથી પતિવ્રતા કહેવાતી નથી અને તે માટે તે બંધા-એલી પણ નથી. એવી ખરાબ આજ્ઞાઓને પતિના હૃદય-માંથી નીકળે છે તે પતિનું અનેક સદ્ચુક્તિથી હૃદય સુધારે તે સ્ત્રીને ધન્યવાદ ઘટે છે. પતિવ્રતા સ્ત્રી જેટલો પતિનો વિનય કરે તેટલો ઓછો છે. વિનયવંતી સ્ત્રી પતિને પ્રધાનરૂપ થઈ પડે છે. જે જે પ્રસંગે જે જે યોગ્ય હોય તે તે પ્રસંગે યથા યોગ્ય વિનય સાચવનારી સ્ત્રીઓ જગત્માં દૃષ્ટાંતભૂત થઈ અનેક સ્ત્રીઓને સુધારે છે.

વિનયરત્ન.

(૩૭)

સમ્યગ્ શુદ્ધધર્મનો નિશ્ચયબોધ કરાવનારને ધર્માચાર્ય કહે છે, તે સંબંધી શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે:—

ગાથા.

જો જેણ સુદ્ધમગ્ગમ્મિ, ઠાવિત્તો સજણણ ગિહિણાવા
સો ચેવ તસ્સ જાયઙ્, ધમ્મગુરુ ધમ્મદાણાઓ ॥ ૨ ॥

ભાવાર્થ:—કોઈ પણ સાધુ વા ગૃહસ્થીએ જેને શુદ્ધ ધર્મમાર્ગમાં સ્થાપન કર્યો હોય તો તે સાધુ અગર ગૃહસ્થથી બોધ પામનારનો ધર્મગુરુ અર્થાત્ ધર્માચાર્ય કહેવાય છે, વંદિતાસુત્રમાં ધર્માચાર્યોએ

ધર્માચાર્યનો વિનય.

સંવસાહુઅ, ઇત્યાદિ વાક્યથી ધર્મગુરુ (ધર્માચાર્ય) ને વંદન કર્યું છે. દૈવસિ પ્રતિક્રમણના આદ્યમાં પણ ભગવાનહં આદિ ચાર ખમાસમણમાં પ્રથમ ધર્માચાર્યને વંદન કર્યું છે, તીર્થંકર ગણધરાદિક પણ ગુરુ શબ્દથી અહણ થઈ શકે છે. પણ અત્રતો જેણે સાક્ષાત્ વિદ્યમાન પણે સમ્યગ્ ધર્મ સમજાવી તેની શ્રદ્ધા કરાવી હોય તે ગુરુ ધર્મગુરુ વા ધર્માચાર્ય ગણાય છે. આ પ્રમાણે જ્ઞેતાં દરેકને ધર્મગુરુ હોવા જોઈએ, વા ધર્મગુરુની જરૂર છે. ઉત્સૂત્ર ભાષણ કરનારની પાસે કોઈ ભદ્રકલ્પ ગયો અને તેને ઉત્સૂત્ર ભાષીએ અસત્ય શ્રદ્ધા કરાવી તો તે

(૩૮)

શ્રી ગુરુબોધ.

તેનો ધર્માચાર્ય બની શકતો નથી. વીતરાગ શાસ્ત્રના અનુસારે ધર્મ શ્રદ્ધા કરાવનાર ધર્મગુરુ ગણાય છે. ધર્મગુરુનો મોટામાં મોટો ઉપકાર જાણવો.

ધર્માચાર્યના ઉપકારની સીમા નથી

કહ્યું છે કે:-સમકિત દાયક ગુરુ-તણી, પરચુવયાર ન થાય, ભવ કોડાકોડી કરે, કરતાં કોટી ઉપાય સમ્યક્ત્વમાર્ગપ્રદ શ્રી સદ્ગુરુનો કોટાકોટીભાવકરે તોપણ કોટી ઉપા-

યોથી પ્રત્યુપકાર થઈ શકતો નથી, આ સંબંધી મહનરેખા સતીનું દૃષ્ટાંત વિદ્યમાન છે. અન્ય પણ અનેક દૃષ્ટાંતો શાસ્ત્રમાં મોજીદ છે. અન્ય કોઈના ગ્રંથ વાંચવાથી સદ્બોધ થાય તેથી પુસ્તકનો બનાવનાર કંઈ ધર્માચાર્ય (ધર્મગુરુ) શાસ્ત્રરીત્યા ગણાતો નથી, જે આમ હોય તો પ્રત્યક્ષ સમ્યક્ત્વપ્રદ કોઈ ઠરી શકે નહિ. પુસ્તક વાંચવાથી જે ઉપકાર થાય તો પુસ્તક કર્તા ઉપકારી ગણાય, પણ કંઈ ધર્માચાર્ય (ધર્મગુરુ) ગણાય નહિ. પુસ્તકના રચનાર ધર્મગુરુ કહેવાય એવો લેખ નથી. સાક્ષાત્ વિદ્યમાન હોઈ સમકિત દેનાર હોય તેજ ધર્માચાર્ય વા ધર્મગુરુ ગણાય છે. માતૃચિતાના ઉપકાર કરતાં ધર્મગુરુનો ઉપકાર અનં-

વિનયરત્ન.

(૩૯)

માતપિતાદિના ઉપકાર
કરતાં ધર્મગુરૂનો ઉપકાર
મોટો છે.

તગણો વિશેષ હોય છે. માતપિતા
એક ભવમાં ઉપકારી થાય છે
પણ ધર્મગુરૂ તો આત્મજ્ઞાનના
દાતા હોય છે. મિથ્યા બુદ્ધિના
નાશ કરનારા હોય છે. આત્માનું

પરમાત્મસ્વરૂપ દર્શાવનાર હોય છે. જડ અને ચૈતન્ય
વસ્તુનો ભેદ કરી આત્મધર્મની શુદ્ધ શ્રદ્ધા કરાવનારા હોય
છે. અનંત જન્મ જરા મૃત્યુના દુઃખથી મુકાવનાર હોય છે.

વિદ્યાગુરૂ કરતાં ધર્મગુરૂ અનંતગુણ ઉપકારી કહેવાય
છે. વિદ્યાગુરૂ એક ભાવના ઉપકારી હોય છે પણ ધર્મગુરૂ
તો સદાના ઉપકારી બને છે. ધર્મગુરૂના ઉપકારથી આત્મા
સદાકાળની શાંતિ મેળવે છે. ધર્મગુરૂના ઉપકાર સમાન
કોઈનો ઉપકાર નથી. સમ્યક્ત્વ રૂપ ચક્ષુના દેનાર ધર્મગુરૂ
નો મહિમા વર્ણવી શકાય તેમ નથી. કોઈ કાળે પણ ધર્મગુરૂ
નો પ્રત્યુપકાર થઈ શકતો નથી. જનની જનકનો તો ઉપ-
કાર ધર્મ દાનથી થઈ શકે છે. શ્રીધર્મગુરૂ તો ધર્મ પામેલા
છે તેથી ઉપકાર તેમના પ્રત્યે કરી શકતો નથી. ધર્મગુ-
રૂની આવશ્યકતા છે. ધર્મની પ્રાપ્તિ માટે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

ધર્મગુરૂની આવ
શ્યકતા.

ધર્મની શ્રદ્ધા કરાવનાર ધર્મગુરૂની જરૂર
પડે છે. દરેક મનુષ્યના ધર્મગુરૂ
એક નથી હોતા, જગતમાં ધર્મગુરૂ કોણ
છે, મને કોનાથી આત્મતત્ત્વની સમ્યક્

(૪૦)

શ્રી ગુરુબોધ.

શ્રદ્ધા થઈ તે વિચારવાની જરૂર છે. ધર્માચાર્યના અપૂર્વ બોધથી આત્મજીવનમાં અપૂર્વ તેજ પ્રકટે છે. અન્તરની ચક્ષુ ઉઘડે છે, જીવનો શિવ બનાવનાર ધર્મગુરુ છે, અનાદિકાળની અશુદ્ધ પરિણતિથી આત્માને દૂર કરાવનાર શ્રી-સદ્ગુરુ છે. શ્રીધર્મગુરુના ઉપદેશથી

ધર્મગુરુના ઉપદેશની
અસર.

બાહ્ય જગતમાં ચેન પડતું નથી. બહિરાત્મભાવ અને અન્તરાત્મભાવ ભિન્ન ભિન્ન પરબાય છે. સત્યને

સત્ય સમજાય છે. હું અપૂર્વતત્વ પામ્યો એવું ભાન થાય છે. આત્મામાં અપૂર્વ આનંદની ખુમારી પ્રગટે છે. અનાથ પાણું ટળે છે અને સનાથપાણું પ્રગટે છે. આત્મા, અશુદ્ધતા ટાળવાને પ્રયત્ન કરે છે, સદ્ગુણ દષ્ટિ ખિલે છે, દોષ જોવાની દૃષ્ટિનો નાશ થાય છે. આત્મા તે પરમાત્મા થઈ શકે એમ દૃઢ નિશ્ચય થાય છે. ઉચ્ચભાવ ઉપર અપૂર્વ પ્રેમ પ્રગટે છે. ચારિત્રમોહનીયનાં અસહાયરણોમાં ધર્મની ખુદ્દિ રહેતી નથી. અન્તરમાં ખરેખરી જ્ઞાનાદિકરૂદ્ધિ છે, એવી શ્રદ્ધા થાય છે. ઔદયિકભાવના યોગે જગતનાં કાર્ય કરે છે, પણ તેમાં આત્મત્વખુદ્ધિ ધારણ કરતો નથી. સમ્યગ્ ખુદ્ધિ પ્રતિદિન ખીલે છે. ખુદ્ધિ

સમ્યક્ત્વદાતા શ્રી મુનિવર્ગ વિશેષતઃ હોય છે. સાધ્વી પણ હોઈ શકે છે. શ્રેણિક રાજાને અનાથી મુનિએ બોધ

વિનયરત્ન.

(૪૧)

સાધુ તરીકે ધર્મગુરુ
હોય તેનો વિનય.

કર્યો હતો. મુનિવર્ગ ઉપદેશક હોય છે. ગામોગામ વિહાર કરીને તેઓ ધર્મનો ફેલાવો કરે છે. અનેક જીવોને ધર્મની શ્રદ્ધા કરાવે છે, માટે મુખ્યરી-

ત્યા સાધુઓ વિશેષતઃ ધર્મગુરુઓ હોય છે તેમજ ધર્માચાર્ય તરીકે સાધ્વીઓ પણ હોય છે. તેથી જગતના જીવોની તેમના પ્રતિ અપૂર્વ પ્રીતિ, ભક્તિ રહે છે. તે ખરેખર યોગ્ય છે. કોઈના ધર્માચાર્ય, કર્મયોગે ભ્રષ્ટસ્થિતિમાં આવી પડે છે, તોપણ તે બદલાતા નથી, વા તેમનો ઉપકાર જતો રહેતો નથી. સમ્યક્ત્વ દાનના દાતા ધર્મગુરુ બદલાતા નથી. ધર્માચાર્ય ઉપર દેવસમાન ભાવના રાખવી જોઈએ. દેવ કરતાં ધર્માચાર્ય ઉતરતા છે, એવી ભાવના રાખવાથી ભક્તિ આદિ સદ્ગુણો વિશેષતઃ ખીલી શકતા નથી. ધર્માચાર્ય ઉપકારની અપેક્ષાએ દેવ સમાન છે. ધર્માચાર્ય ન હોત તો દેવને કોણ યોગજી શકત. ઉપકારી વિશેષતઃ પૂજ્ય છે. એમ જણાવવા માટે નમસ્કાર મંત્રમાં સિદ્ધ પદ પ્રથમ નહિ મૂકતાં અરિહંતપદ પ્રથમ મૂક્યું છે. અરિહંત ભગવાને સિદ્ધને જણાવ્યા, માટે અપેક્ષાએ ઉપકારની વાત સમજવી જોઈએ. મુનિરૂપ ધર્મગુરુનો ખરા અંતઃકરણથી વિનય કરવો જોઈએ. તેમને વંદન કરવું. ને તેમની આજ્ઞા માનવી. ચાર પ્રકારના આહાર

(૪૨)

શ્રી ગુરુબોધ.

માટે નિયંત્રણ કરવી. સંયમરૂપ યાત્રા પાળતાં તેમને જે જે મુશ્કેલીઓ પડે તે યથાયોગ્ય વિધિથી દૂર કરવી. ધર્મ ગુરૂરૂપ મુનિવરના ગુણોનું જ્યાં ત્યાં કીર્તન કરવું. તન મન વાણીથી વિશેષતઃ ભક્તિ કરવી. તેમની નિંદા કેઈ કરે તો સાંભળવી નહીં. ધર્માચાર્યના ઉપકારને ત્રણ કાલમાં ભૂલી શકાય તેમ નથી. ધર્માચાર્ય (શ્રીધર્મગુરુ) આવતાં ઉભા થઈ સામા જવું. જ્યારે ત્યારે કેટલાંક ડગલાં પાછળ જવું. તેમની આગળ ડહાપણ બતાવવું નહિ. અન્ય સાધુઓ કરતાં ધર્માચાર્ય (ધર્મગુરુ) મુનીશ્વર વિશેષતઃ શ્રદ્ધા ભક્તિથી આરાધન કરવા લાયક છે કારણ કે અન્ય સાધુઓ જે કે આરિત્ર પાળે છે, વિદ્રાન્ છે, તોપણ ધર્મગુરુ કે જે ધર્માચાર્ય મુનિવર છે તેમના સરખા ઉપકારી નથી. ધર્માચાર્યનાં ઉપદેશોલાં વાક્યો પુનઃ પુનઃ સ્મરણ કરવાં, અને તે પ્રમાણે વર્તવા, યથાશક્તિ પ્રયત્ન કરવો. ધર્માચાર્યના ઉપકાર આગળ પ્રાણ પણ હિસાબમાં ન ગણવા. ધર્માચાર્યની આજ્ઞાનો કદી લોપ કરવો નહીં. અનંતકાલ પરિબ્રમણ કરતાં ધર્મના દર્શાવનાર ધર્મગુરુ મળ્યા પછી અદ્ય કાળમાં જીવ મુક્ત બને છે. ધર્માચાર્ય મુનિરાજનો જેટલો વિનય કરવામાં આવે તેટલો ઓછો છે. દીક્ષા ગુરુ મુનિરાજ કરતાં પણ ધર્મપ્રદ ધર્માચાર્ય મુનીશ્વર ઉપકારની અપેક્ષાઓ મોટામાં મોટા છે. ધર્માચાર્યના ઉપ-

વિનયરત્ન.

(૪૩)

કારનો અપદ્વાપ, પ્રાણુ પડતાં પણ કરવો નહીં. ધર્માચાર્ય કોઈ બાબતની શિક્ષા આપે તો શુસ્સે થવું નહિ. શ્રીધર્માચાર્ય મુનિવર પ્રતિ દોષદષ્ટિ કરવી નહી. તેમનું અપમાન થાય તેવું વચન બોલવું નહિં. ધર્મશુરૂં દર્શન કરવું. જેટલો ધર્માચાર્ય મુનિરાજ ઉપર અંતરથી વિનય રહે છે તે પ્રમાણે આત્મા ઉચ્ચદશા પામતો જાય છે. આત્માની ઉચ્ચદશાનો આધાર ધર્મશુરૂના વચનની શ્રદ્ધાપર રહેલો છે. જે લવ્યપુરૂષો ધર્માચાર્યનો ચઢતો લાવે વિનય કરે છે અને આત્મસ્વરૂપ રમણતાની ખુમારીમાં મગ્ન રહે છે, તેમને નમસ્કાર થાયો. આત્મજ્ઞાન થયા બાદ પરમાત્મસ્વરૂપ આત્મામાં રહ્યું છે. જ્ઞાનદર્શન ચારિત્રથી પરમાત્મસ્વરૂપ પ્રગટ થાય છે, એમ અનુભવમાં આવે છે.

કોઈ લવ્ય જીવને સમ્યક્ત્વપ્રદ ગૃહસ્થ હોય તો ગૃહસ્થ ધર્માચાર્ય ગણાય છે. તેથી

ગૃહસ્થ તરીકે ધર્મ-
ગુરૂ હોય તેનો વિનય.

પુરૂષ અગર મદનરેખાની પેઠે સ્ત્રી પણ કોઈ જીવના ધર્માચાર્ય તરીકે પ્રત્યક્ષ બોધ દેવામાં હોય છે. સમ્યક્ત્વદાતા ધર્મશુરૂ ગૃહ-

સ્થ કોઈના હોય છે અને તેવા દૃષ્ટાંતો કવચિત્ જોવામાં આવે છે. ધર્મશુરૂ ગૃહસ્થે શાસ્ત્ર આધારે સમક્ષિત પમા-

(૪૪)

શ્રી ગુરુબોધ.

ડ્યું હોય તો તે ધર્માચાર્ય ગણાય અને તે પણ 'સાક્ષાત્ મળેલા હોય તો જ ગણાય, પણ સામાન્ય શ્રદ્ધા કરાવવામાં ધર્માચાર્ય ગૃહસ્થ હોય નહિ. સામાન્ય યોગથી તો ઉપકારી સામાન્યતઃ ગણાય છે. આવો ઉચ્ચ અધિકાર કોઈ વિરલા ગૃહસ્થ કોઈના પ્રતિ મેળવી શકે છે. કેટલાક ગૃહસ્થને ધર્મગુરુ માની સાધુ વર્ગનો મૂળમાંથી નાશ કરવા કળાઓ કરે છે, નિંદાઓ કરે છે, તે હજી યોગ્ય અધિકારી થયા નથી. ગૃહસ્થગુરુ સમક્ષિતની અપેક્ષાએ હોય છે પણ ચારિત્રની અપેક્ષાએ હોતા નથી, તેથી ચારિત્રની ઉચ્ચ કોટી ધારણ કરનાર મુનિવર્ગની દશાને ગૃહસ્થગુરુ પામેલા નથી. તેથી તે વિરતિની અપેક્ષાએ ગૃહસ્થગુરુ ઉતરતા છે, ઉપકારની અપેક્ષાએ ચઢતા છે એમ યથાર્થ સમજી ગૃહસ્થગુરુનું યથા યોગ્ય સન્માન કરવું. તેમનો ઉપકાર વારંવાર સ્મરણ કરવો. ગૃહસ્થગુરુ ચોથા અગર પાંચમા ગુણસ્થાનકમાં વર્તનાર હોય છે. પણ ચારિત્ર ધારક મુનિવર્ગ તો ચારિત્ર તરીકે પણ વિખ્યાત ગુરુ છે અને અનેક જીવોના ધર્મ ગુરુપણ હોય છે. માટે તેમની આશાતના તથા અવિનય થાય નહિ તેમ લક્ષ રાખવું. સમક્ષિત હોતા કદાપિ કોઈના હોય તો તેણે ગૃહસ્થ ધર્માચાર્યનો યોગ્ય વિનય કરવો. પ્રણામ કરવા પણ સાધુના પાઠનાં ગ્રન્થોમાં દેવાં નહિ,

વિનયરત્ન.

(૪૫)

સંકટમાં સહાય કરવી, તેમની નિંદા કરવી નહિ. તેમ કોઈ નિંદા કરે તો સાંભળવી નહિ. નિંદા કરનારને સમજાવી વારવો. સમકિતપ્રદ ગૃહસ્થમાં જે જે ગુણો હોય તેની અનુમોદના કરવી. તેમનો મન વચન કાયાથી વિનય સાચવવો. કોઈ ગૃહસ્થે કોઈ જીવને સમક્ષિત પમાડ્યું પશ્ચાત્ત સમકિત પામનાર સાધુ થાય તો ગૃહસ્થ સમકિત હાયકને વ્યવહારથી વંદન કરે નહિ, પણ હૃદયના ભાવથી વંદન કરે. બાહ્ય શરીરાદિકથી કરે નહિ, કારણ કે તે છટ્ટા ગુણસ્થાનકે ચઢ્યો. સાધુ માર્ગ, ધર્મનો રાજમાર્ગ છે, માટે તેનો લોપ થાય નહિ. શાસ્ત્રથી દોષ આવે નહિ તે પ્રમાણે વર્તે.

શ્રી મહાવીર સ્વામિએ ચતુર્વિધ સંઘમાં સાધુનો વર્ગ પ્રથમ સંઘ તરીકે સ્થાપન કર્યો છે.

સાધુનો વિનય.

સાધુવર્ગ રાજાનો પણ રાજા છે. શ્રી-મહાવીર સ્વામી તીર્થંકરને થયાં હાલ

જે હજાર ચારસેને પાંત્રીસ વર્ષ થયાં, ત્યારથી સાધુ સાધ્વીનો પ્રવાહ અખંડરીત્યા ચાલ્યો આવે છે. ગૌતમસ્વામી, ભદ્રબાહુ, ઉમાસ્વાતિ, સિદ્ધસેન, હરિભદ્ર, મહાવાદી, કલ્પીકાલ સર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્ર, યશોવિજયજી ઉપાધ્યાય વગેરે આચાર્યો, ઉપાધ્યાયો સર્વ સાધુઓજ થાય છે. ધર્મના પ્રવર્તક સાધુઓજ છે. યતિ, ભિક્ષુક, શ્રમણ મહાજ્ઞ વગેરે

(૪૬)

શ્રી ગુરુઓ.

સાધુઓનાં અન્ય નામ છે. સાધુ વર્ગના સ્થાપનાર શ્રી કેવલી ભગવાન છે માટે તે વર્ગ સદાકાળ વિજય કરશે, શ્રીમહાવીર સ્વામીનું શાસન એકવીસ હજાર વર્ષ પર્યંત ચાલશે તે પણ સાધુઓના ઉપદેશથીજ ચાલશે. જે હજાર અને ચાર યુગ પ્રધાન થવાના છે, તે પણ સાધુઓજ થશે. દુનિયાની સલાહ શાંતિનું રક્ષણ પણ સાધુઓ કરતા આવ્યા છે અને કરશે, લાખો જીવોને અન્યાયરૂપ ચોરી અસત્ય, વ્યભિચાર રૂપ દોષમાંથી મુક્ત કરી રાખના કરતાં પણ મોટી ફરજ સાધુઓ બળવે છે. અહિંસાદિ પંચ-મહાવ્રત ધારણ કરે છે, ગામોગામ ફરે છે, પૈસો પાસે રાખતા નથી, લેતા પણ નથી, દોષરહિત આહાર ગ્રહણ કરે છે, ખરેખરો પરમાર્થ-આત્મભોગ આપનાર સાધુવર્ગ છે. ધર્મગુરુઓ જે સાધુઓ કહેવાય છે તેમનાથીજ ખરી ઉન્નતિ થાય છે અને તેજ સત્ય સુધારો કરી શકે છે, નિઃસ્પૃહ હોવાથી સત્ય ઉપદેશ પણ તે આપે છે, તેમનો વિનય

દિક્ષા અંગીકાર કરનારા
શિષ્યોએ સાધુરૂપ ધર્મગુરુનો
કરવો બોધતો વિનય.

કરવાથી આત્મોન્નતિ ત્વારિત થાય છે, આવા સાધુઓની પાસે જે દીક્ષા અંગીકાર કરે છે તેમણે મન વચન અને કાયાથી સદ્ગુરુનો વિનય કરવો. દીક્ષા લીધી

વિનયરત્ન.

(૪૭)

ઝેટલાથી કંઈ આત્મોન્નતિ થઈ શકતી નથી. ગુરૂના શિષ્ય થયા બાદ આત્મોન્નતિના હેતુઓ અવલંબવા જોઈએ. ગુરૂનો વિનય કરવામાં ખામી ન રાખવી જોઈએ. ગુરૂ ઉઠે કે ઉભા થવું, ગુરૂની વાણી પ્રેમપૂર્વક સાંભળવી, ગુરૂ મહારાજ ક્રોધ કરે તો સમતા ધારણ કરવી, ગુરૂમહારાજના સામું ન બોલવું, શ્રીસદ્ગુરૂની આજ્ઞાનુસાર સદ્વર્તન રાખવું, ગુરૂના સ્નાનું અપમાન થાય તેમ બોલવું નહિ, ગુરૂની આજ્ઞા બહુમાન ભક્તિપૂર્વક વધાવી લેવી. ગુરૂમહારાજની સારી રીતે ભક્તિ કરવી જોઈએ, ગુરૂમહારાજના વિચારની સાથે પોતાના વિચાર મળતા ન આવે તો માધ્યસ્થતા ધારણ કરવી. અને જેમ સ્વપરનું હિત થાય તેમ પ્રવર્તવું. દીક્ષા આપનાર મુનિ-ગુરૂની આહાર પાણીથી ભક્તિ કરવી, ગુરૂની સલાહ પ્રમાણે દરેક કાર્ય કરવાં. અહુષ્ટ્ર કરેલાં વ્રતોમાં દોષ ન લાગે તેમ પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ, શિષ્ય થયા બાદ લોકો તરફથી માન મળે કે કુલાઈ જવું જોઈએ નહિ, કેટલાક શિષ્યો તો પોતાના ગુરૂને હિસાબમાં ગણતા નથી. મનમાં એમ સમજે છે કે ગુરૂમાં અમારા જેટલું જ્ઞાન નથી, આવી તેમની કુબુદ્ધિથી વિનય સેવી શકતા નથી. કેટલાક ઋવિનય શિષ્યો ગરજ હોય ત્યાં સુધી ગુરૂની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તે છે. પશ્ચાત્ ગુરૂને હિસાબમાં ગણતા નથી, પણ સમજવું જોઈએ કે

(૪૮)

શ્રી ગુરુઓવ.

ગમે તેવી સ્થિતિમાં હીક્ષાગુરુ સદાકાળ મોટા હોય છે માટે ધર્મનું મૂળ વિનય સમજી તેનું સેવન કરવું. કેટલાક તો પ્રકૃતિ મળતી આવે ત્યાં સુધી મુનિગુરુને માને છે પશ્ચાત વળી બીજા ગુરુ પાસે માથું મુંડાવે છે, આવી ચંચળ પ્રકૃતિથી દૃઢ સંકલ્પની સિદ્ધિ થતી નથી અને વિનય પણ રહેતો નથી, શ્રીસદ્ગુરુની કૃપા પણ મેળવી શકાતી નથી, પૂર્ણ વિનય વિના શ્રીસદ્ગુરુજી ચમત્કારિક વિદ્યાઓનું દાન કરી શકતા નથી, અવિનયથી સદ્ગુરુનો આશીર્વાદ મેળવી શકાતો નથી. પૂર્વ સમયમાં શિષ્યો સદ્ગુરુનો દૃઢ સંકલ્પ-પૂર્વક વિનય કરતા હતા, તેથી તેઓ અદ્ભૂત શક્તિઓ મેળવી શકતા હતા, કેટલાક કુશિષ્યો તો ગુરુ શિક્ષા આપે છે ત્યારે સામું બોલે છે અને ત્યાંથી દૂર થઈ ગામોગામ જૂઠી નિંદા કરી ગુરુની ક્ષેત્રી કરે છે તેમાં અતે કોહ્યા કાનની કૂતરીની પેઠે માન પામી શકતા નથી, કેટલાક તો ગુરુને પણ તાબે રાખવા જેવી પ્રવૃત્તિ કરે છે, એમ કરવાથી આત્મોન્નતિ થઈ શકતી નથી.

પ્રતિમામાં પણ દેવની બુદ્ધિ ધારણ કરવાથી તેને માનવાં પૂજવાથી કૃણ થાય છે તો ગુરુમાં દેવ જેવી પૂજ્ય-બુદ્ધિ રાખવાથી વિનયવડે સર્વ સિદ્ધિ થઈ શકે તેમાં કંઈ શક નથી, ગુરુમાં વિશેષજ્ઞાનાદિક ગુણ કે ન્યૂન હોય તો તેથી કંઈ નાખુશ થવાનું નથી. કાદવનો પુત્ર કમળ થાય છે તેમજ આપણે તો વિનયથીજ ઉચ્ચ સદ્ગુણો પ્રાપ્ત કરી

શ્રી ગુરુબોધ.

(૪૬)

શકીએ એમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી. ગુરુઓએ પણ શિષ્યોના આત્માની ઉચ્ચ સ્થિતિ થાય તેમ વર્તવું જોઈએ. ગુલામની બુદ્ધિથી શિષ્યોને ન જોવા જોઈએ, શ્રીસદ્ગુરુનો ખરા અંતઃકરણથી જે વિનય કરે છે તેને દેવતાઓ સહાય કરે છે. શિષ્યો પોતાના ગુરુ કરતાં અન્ય ગુરુઓને વળાણે, તેમને સારા ગણે, તેમાં તેઓ વિચારે તો માલુમ પડશે કે પોતાના ગુરુના ગુણો ગાતાં આત્માનું વિશેષતઃ હિત થઈ શકે છે. ગુરુ સંબંધી એક પણ અશુભ વિચાર મનમાં ન પ્રકટ થવા દેવો. લોકોને દેખાડવાને માટે અને લોકોમાં કીર્તિ થાય વા કંઈ ગરજ લેઈ ઉપર ઉપરથી ગુરુનો વિનય કરવાથી આત્મહિત સાધી શકાતું નથી. કેટલાક તો બહુ માનપૂર્વક ગુરુનો વિનય કરે છે, કેટલાક અંદરથી વિનય કરે છે પણ બાહ્યમાં અવિનયી જણાય છે. કેટલાક બાહ્ય અને અંતરથી વિનય સેવે છે. વિનયથી સદ્ગુરુનો આત્મા પ્રસન્ન થાય છે. વિનયથી શિષ્યના અનેક દોષોનો નાશ થાય છે. વિનયનું ક્ષણ મળ્યા વિના રહેતું નથી. ભવ્ય શિષ્યોએ શ્રી સદ્ગુરુ મુનિરાજની આજ્ઞા માની વિનય સેવવો. ગુરુમહારાજની આજ્ઞા અમૃતની પેઠે ગણી તુરત અંગીકાર કરવી. ગુરુનું વચન કદી લોપવું નહિ. રાજપુત્રો વગેરેના કરતાં શિષ્યોનો વિનય અદૌકિક હોવો જોઈએ.

શિષ્યોના વિનયથી જગતના જીવો પણ વિનય કરતાં

(૫૦)

વિનયરત્ન.

શિષ્યોના વિનયથી
દુનીયાં પર અસર.

શિષ્યો છે અને શિષ્યો પણ જ્યારે ગુરુપદને પામે ત્યારે તેમના પ્રતિ તેમના શિષ્યો પણ સારા વિનયથી વર્તે છે. જગત્ના જીવો જેવું દેખે છે તેવું શિષ્યો છે. શિષ્યોનો ઉક્ત વિનય દેખી તેઓ પણ શિષ્યોના પ્રતિ પ્રેમભક્તિ માન અને પૂજ્યભુદ્ધિથી જુઓ છે અને તેઓ પોતાના કુટુંબમાં વિનયનો પ્રચાર કરે છે, તેઓ કલેશ કે કંકાસથી મુક્ત થાય છે. દુનિયા જેવું દેખે છે તેવું આચરે છે. દુનિયાને ઉચ્ચ વિનયવાળી બનાવવી હોય તો શિષ્યો-એ ઉચ્ચ વિનયથી વર્તવું જોઈએ. વિનેયશિષ્યોના દાખલા જ્યાં ત્યાં લોકો કહે છે. જગત્માં તેમનાં નામ અમર રહે છે. વિનયવંત ન બોલે તોપણ હજાર મનુષ્યો ઉપર વિનયની અસર કરી શકે છે. અવિનેય શિષ્ય તે પ્રમાણે અસર કરી શકતો નથી. વિનય સદાકાળ ઉત્તમ પુરૂષો સેવી શકે છે. આજને આજ વિનયનું ફળ લેવાની બુદ્ધિ ન રાખવી, ગુરુઓ શિષ્યોના વિનયની કસોટી કાઢે છે. તેનું હૃદય તપાસે છે. પશ્ચાત્ત યોગ્ય લાગે છે તો પોતાની સઘળી વિદ્યાઓ આપી દે છે.

વિનય ઉપર એક શિષ્યનું દષ્ટાંત સાંભળવા લાયક છે તેથી તે કહેવામાં આવે છે. વિદ્યાપુર નામનું એક

શ્રી ગુરુભોધ.

(૫૧)

એક શિષ્યે કરેલો
સંદગુરુનો વિનય અને
તેથી મળેલી યોગવિદ્યા.

નગર સાધમતિ નદીની પાસે
હતું. ત્યાં એક યોગવિદ્યાના સંપૂર્ણ
અભ્યાસી એક યોગમુનિ વસતા
હતા. તે સ્વભાવે શાન્ત અને
યોગના અનેક ચમત્કારોનું ઘર
હતા. પોતાની વિદ્યાઓ આપવા

માટે યોગ્ય શિષ્યને યોગતા હતા. તેમના ઘણા શિષ્યો
થયા પણ શિષ્યો કેાઈ ટકીને રહેતા નહિ. કારણ કે આ
યોગી સાધુ પાસે બહારની ગપસપની વાતોનો અવકાશ નહોતો.
શિષ્યોની પરિક્ષા કરવા માટે તેમને ધમકાવતા. કેટલાક
શિષ્યો કે જે દુનિયામાં સુખની બુદ્ધિવાળા હતા તે રહ્યા
નહિ. એક ગૃહસ્થ કુટુંબના એક સુપુત્રે આ યોગી પાસે
દીક્ષા અંગીકાર કરી. ગુરુનો આ સુશિષ્ય વિનય સાચવતો
હતો. તોપણ ગુરુવર્ય તેની સાથે વિશેષ સંભાષણ કરતા
નહોતા. શિષ્ય વિનય હતો તેથી અનેક દુઃખો વેડીને તેણે
બાર વર્ષ ગાળ્યાં. એક દીવસ તેણે ગુરુનો મસ્તક કોરે
મૂકીને વિનય કર્યો. ગુરુને આ શિષ્ય યોગ્ય લાગ્યો. પોતાની
સઘળી વિદ્યાઓ આપવાની મરણ થઈ તોપણ છેલ્લી વારની
કસોટી કરવા વિચાર થયો. યોગવિદ્યાના સામર્થ્યથી ગુરુએ
ઝાંઝા ઘણા શરૂ કર્યા. તોપણ શિષ્ય વિનયથી હઠયો નહિ
અને ગુરુનું ઝાંઝાથી મલીન થએલું શરીર સાફ કર્યું. ગુરુએ
યોગ્ય ધાર્યો. અહો આ પુરૂષ વિદ્યાને માટે લાયક છે. માટે

(પર)

વિનયરત્ન.

ગુરુએ ફરેલી શિષ્યની
કસોટી.

હવે કોરા ઘડામાં જળ મંગાવીને તેને સઘળી વિદ્યાઓ આપું. શિષ્યને ઘડો લેવા કુંભારને ત્યાં મોકલ્યો અને પાણી મંગાવ્યું. શિષ્ય કુંભારને ત્યાંથી ઘડો માગી લઈ ભક્તોના ઘેર અચિત્તજલ લેવા ગયો. જલભૂત ઘડો લઈ ગુરુ પાસે આવતાં એક શુન્ય સ્થાનમાં

થાક લાગવાથી આંખલીના ઝાડ તળે બેઠો, તે વખતે તેના મનમાં ખરા વિચાર આવવા લાગ્યા. અરે આટલા વર્ષ સુધી ગુરુનો વિનય કર્યો પણ કંઈ તત્ત્વ મળ્યું નહિ. હવે અત્ર રહેવું યોગ્ય નથી. ચાલ અત્રથી ભાગી જઉં, એમ વિચાર કરી ભાગવા લાગ્યો ત્યારે ઘડામાંથી એકદમ અવાજ થયો કે કેમ ભાગે છે. શિષ્યે આ શબ્દ સાંભળ્યો અને ચમક્યો, કોણ બોલ્યું. પાછો ભાગવા લાગ્યો, પાછો અવાજ થયો. શિષ્યે પુછ્યું કોણ બોલનાર છે? ત્યારે ઘડામાંથી અવાજ થયો કે અરે શિષ્ય?

ઘડાનો શિષ્ય પ્રતિ
ઉપદેશ.

હું ઘડો છું. તું ગુરુને મૂકી ક્યાં ભાગી જાય છે. મારા જેટલું ત્હને દુઃખ પડ્યું નથી. કેમ કંટાળે છે. ઘડો કહેવા લાગ્યો કે પ્રથમ માટીની ખાણમાંથી પ્રથમ માટી કાઢી અને ગધેડા ઉપર ચઢાવ્યો. ચોટા વચ્ચે લોઈ જવામાં આવ્યો. પ્રથમ ખૂબ ફૂટ્યો. પાણી નાંખી ખુબ મ્હને રગદોળ્યો. પછી ચાક

શ્રી ગુરુબોધ.

(૫૩)

ઉપર ચઢાવ્યો. માફે મસ્તકે કાપી નાખ્યું, તૈયાર કરી તડકે સૂકવ્યો. પાછી અગ્નિની જ્વાળાવાળી ભટ્ટીમાં ઘાલી ખુબ બાળી શેક્યો. પશ્ચાત્ ખહાર કાઢ્યો. ઝોછામાં પુરં ગામની સ્ત્રીઓ આવી ટકોરા મારવા લાગી. આટલાં બધાં હુઃખ સહન કર્યા ત્યારે હવે હું લાયક થયો ત્યારે રાજાની રાણી મને મસ્તક ઉપર ચઢાવે છે. મોટા મોટા ચોગિયોનાં હાથે ચઢ્યો છું. હે શિષ્ય મારા જેવાં તહેં હુઃખો વેઠ્યાં છે? તેનો જવાબ આપ? શિષ્ય આ સાંભળી બોધ પામ્યો અને ઘડાને કહેવા લાગ્યો. તું મારા ગુરુને આ વાત કરીશ નહિ. ઘડાએ કહ્યું કે હું ઘડો નથી પણ ઘડામાં રહીને બોલનાર દેવતા છું. શિષ્યને ઉપદેશ બરાબર લાગ્યો અને વિચાર્યું કે પ્રાણ પડે તો પણ ગુરુનો વિનય તણું નહિ. આવી ઉત્તમ નિશ્ચય વિનયભાવના ધારી ગુરુ પાસે આવી વંદના કરી જલનો ઘડો આપ્યો. ગુરુએ હવે તેને ચોતાની પાસે બેસારી તત્ત્વજ્ઞાનની કુંચીઓ બતાવી. આત્માની અનંત શક્તિઓ છે. જે બ્રહ્મરંધ્રમાં આવી રીતે પ્રાણવાયુ લેઈ જવો. પર્યંકનુ અમુક રીતે સાધન કરવું.

લે આ પઠિત મંત્ર વિદ્યાઓ.

ગુરુએ શિષ્યને ગુપ્ત
વિદ્યાઓ આપી.

શિષ્યે પણ વિનયથી વિદ્યાઓ લીધી. દેવતાઓ તેના વશ થઈ ગયા. રાજયોગ તથા હઠયોગની કુંચીઓ પણ સઘળી દેખાડી. શિષ્યના મુખપર વિચિત્ર આત્મતેજ

(૫૪)

વિનયરત્ન

અળકવા લાગ્યું. ગુરૂ કહે છે કે હે શિષ્ય ! આ વિદ્યાઓ યોગ્ય શિષ્ય કે જે ત્હારા જેવો થાય તેને આપજો. વિનયના અભાવે હાલ ઘણી વિદ્યાઓ અભોપ થવા લાગી છે. વિદ્યાનો દુરૂપયોગ કરીશ નહિ. કોઈના ગુરામાં વિદ્યા વાપરીશ નાહ. વિદ્યા-ઓની અન્યને માલુમ પડે નહિ તેવી રીતે વર્તજો નહિતો. દુનિયાના લોકોનો પરિચય વધી જશે અને તું બાહ્ય ખંટપટમાં લપટાઈ જઈશ. ત્હારી કોઈ નિંદા કરે, ગુરૂ કરે તોપણ અશુભનો લેશ માત્ર પણ સંકેત કરીશ નહિ. અયોગ્યને પ્રાણ પડે તોપણ વિદ્યા આપીશ નહિ. આત્મસ્વરૂપમાં સદાકાળ લીન રહેજો. બાહ્યમાં લપટાઈશ નહિ. આત્મા પરમાત્મરૂપ છે એમ સદાકાળ ભાવના રાખજો. અહીં અને મમત્વભાવ અન્તરથી જાગૃત ન થાય એમ આત્મોપયોગથી વર્તજો. કહેલા ઉપાયો પ્રમાણે ધ્યાન કરજો. અમુક વિદ્યાથી તું શ્રુતજ્ઞાનના બળવડે સર્વ જાણીશ, પણ મોહમાં મુંઝાઈશ નહિ. અપ્રમત્તભાવ સદાકાળ ધારણ કરજો. આત્મધ્યાનમાં સદાકાળ રહેજો, સદાકાળ સમાધિમાં જીવતાં પણ મોક્ષનાં સુખ લોગવજો. આ પ્રમાણે ગુરૂએ તત્વોપદેશની કુંચીઓ બતાવી. શિષ્યનો અવતાર સફળ કર્યો, જેથી તે સુખી થયો.

ભવ્યો ! સમજશો કે વિનય વિના પિતા પણ પુત્રને પોતાનાં દાટેલું ખાનગી ધન દેખાડતો નથી ત્યારે શ્રી ગુરૂ

શ્રી ગુરુભોધ.

(૫૫)

મુનિવર શિષ્યને શું દેખાડી શકે? યોગ્યતા વિના રાજ્ય પણ મળતું નથી તો વિનયની યોગ્યતા મેળવ્યા વિના સદ્ગુરુ પાસેથી અંતર્ધન શી રીતે મેળવી શકાય? આત્મશાક્ત ખીલવવાની કુચીઓ જે પ્રાપ્ત કરવી હોય તો શ્રી ગુરુની કૃપા સંપાદન જે રીતે થાય તે રીતે વિનયમંત્રનું આરાધન કરવું. શ્રી સદ્ગુરુના દીક્ષિત શિષ્યો ગમે તેવી ગુરુની આજ્ઞા પાળે છે. ચિદાનંદ નામના એક મુનિવર્ય

શિષ્યોને વિનયની
પરીક્ષા માટે આજ્ઞા.

એક નગરની બહાર રહેતા. તેમના બસેં દીક્ષિત સાધુ શિષ્યો હતા. ચિદાનંદયોગી સમર્થ યોગીરાજ હતા. શિષ્યોને આત્મહિતમાં સારી રીતે પ્રવતાવતા હતા, શિષ્યો પણ ગુરુનો વિનય વૃત્તિઅનુસાર કરતા

હતા. એક દિવસ સર્વ શિષ્યોનું મંડળ ઉપદેશ સાંભળતું હતું. ચિદાનંદ સદ્ગુરુ પણ આત્મસ્વરૂપના ધર્મો અનેક યુક્તિઓથી સમજાવતા હતા, ઉપદેશ આપ્યા બાદ ગુરુ મૌન રહ્યા, તે પ્રસંગે કેટલાક શિષ્યોએ ગુરુરાજને કહ્યું કે આ શિષ્યમંડલમાં કેાણુ વિશેષતઃ વિનયી છે. પ્રત્યેક શિષ્યો મનમાં એમ ધારતા હતા કે કોને ગુરુ વિશેષ વિનયી કહેશે. શ્રી સદ્ગુરુએ કહ્યું હે ભવ્ય શિષ્યો! અવસરે માણુમ પડશે, ગુરુએ પરીક્ષા કરવાનો વિચાર કરી ગુપ્તરીતે એક વાદી પાસે દાંત પાડી નાખેલો એક મહાકાળો ભયંકર સર્પ મંગાવ્યો

(૫૬)

વિનયરત્ન.

અને તેને એક ઠેકાણે મૂકાવ્યો, સર્પ પણ સમજાવ્યા પ્રમાણે લાલચોળ જિંઘડા બહાર કાઢતો હતો અને ફણા મારતો હતો, કાળનો કાળ હોય એવો દેખાતો હતો. પ્રસંગને પામી ખસેં શિષ્યો ગુરૂનાં દર્શન કરવા આવ્યા. દર્શનવંદન કરી શ્રી ગુરૂ આગળ બેઠા. ગુરૂએ કહ્યું, હે ભવ્ય શિષ્યો ! આજ મારો એવો વિચાર થયો છે કે પેલો 'હર સર્પ દેખાય છે તેના દાંત કેટલા છે તે કોઈ શિષ્ય ગણે. આ કથન સાંભળી શિષ્ય ચમક્યા-ભય પામ્યા, સર્પ વિકરાળ દીકો. કેટલાક તો વિચારવા લાગ્યા કે અરે ! આવી બુદ્ધિ ગુરૂને કેમ સુઝી. કેટલાક તો એક બીજાને કોઈ સાંભળે નહિ તેવી

સર્પના દાંત ગણવાની આજ્ઞા.

રીતે હળવે હળવે કહેવા લાગ્યા કે અરે ! ગુરૂ મહારાજને વાચુ તો નહિ થયો હોય, કેટલાક કહેવા લાગ્યા કે શિષ્યનો પ્રાણ કાઢવાનો આ ઉપાય રમ્યો છે, કેટલાક તો મૂઠમતિથી વિચારવા લાગ્યા

કે આવું અકૃત બતાવે તે ગુરૂ શી રીતે કહેવાય, કેટલાક તો વિચારવા લાગ્યા કે કંઈ પ્રયોજન બતાવી ભાગી જવું તે યોગ્ય છે, કેટલાક તો વિચારવા લાગ્યા કે જે દાંત ગણવા ભય તે તો મરી ભય. પશ્ચાત્ત ગુરૂને શું ? ગયો તે ગયો, પાછો આવનાર નથી. 'જીવતો નર ભદ્રા પામશે, મુઆ પછી કે નહિ મળે.' કેટલાક તો વિચારવા લાગ્યા કે સર્પના દાંત ગણવાની આજ્ઞાનું શું પ્રયોજન

શ્રી ગુરૂબોધ.

(૫૭)

હશે? આમ સર્વ વિચારવા લાગ્યા. ગુરૂએ કહ્યું, કેમ કોઈ બય છે કે નહિ? સર્વ કોઈ કહેવા લાગ્યા કે ગુરૂજી સર્વ આજ્ઞાઓ પાળી શકાય પણ આ માટે તો હિંમત થતી નથી. પગ હાલતા નથી. એવામાં મુનિશ્ચય નામનો ગુરૂનો શિષ્ય આવ્યો. દર્શનવંદન કર્યા બાદ ગુરૂએ આજ્ઞા કરી કે પેલા સર્પના દાંત ગણીને

એક શિષ્યે આજ્ઞા માની.

આવ. ગુરૂની આજ્ઞામાં શો વિચાર, ગુરૂ બોલ્યા ને પરમેશ્વર બોલ્યા એમ ધારી કહેવાની સાથે ચાલ્યો, હિંમત ધારી લઘુ લાઘવી કળાથી સર્પનું મુખ ફાડ્યું. પણ દાંત

ઢીઠા નહિ. ગુરૂ પાસે આવી કહ્યું. હે ગુરૂપ્રભો ! સર્પના મુખમાં દાંત નથી. ગુરૂએ તેના મસ્તક પર હસ્ત મૂકી આશીર્વાદ આપી ધન્યવાદ આપ્યો. સર્વ શિષ્યોને કહ્યું. ઓ લબ્ય શિષ્યો! દેખો, આ વિનયરત્ન વિનયીની આવી સ્થિતિ હોય છે. મસ્તક કોરે મૂકીને વિનય કરનાર કયું કાર્ય સિદ્ધ કરી શકતો નથી. જે જે અંશે શિષ્યો ગુરૂનો વિનય કરે છે તે તે અંશે શિષ્યો ઉચ્ચ કોટીમાં પ્રવેશ કરે છે. જે શિષ્યો વિનય સેવે છે તેમને નમસ્કાર થાયો, જે અવિનયી છે તેના પર કડણાદૃષ્ટિ વા આત્મદૃષ્ટિ રહેા. અવિનયીપર પણ દોષદૃષ્ટિ વા નીચ લાવના થાયો નહિ. વિનેય શિષ્યો પરમાર્થભોગ

(૫૮)

વિનયરત્ન.

આપી શકે છે. વિનયનું સ્વરૂપ બાણવું તે પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરવી પણ અવિનેય શિષ્યોની નિન્દા ન કરવી એજ બાણ્યાનું ફળ છે.

ગૃહસ્થ પુરૂષોએ તથા સ્ત્રીઓએ સાધુ ગુરૂનો પૂર્ણ પ્રેમથી વિનય કરવો જોઈએ, સાધુ વર્ગનો વિનય ફળ આપ્યા વિના રહેતો નથી. કહ્યું

ગૃહસ્થ ભક્તોએ સાધુ-
ગુરૂનો વિનય કરવો-
જોઈએ તેમજ ગૃહસ્થ
સ્ત્રીવર્ગે પણ વિનય
કરવો જોઈએ.

છે કે સાધૂનાં દર્શનં પુણ્યં,
તીર્થં મૂતાહિ સાધવઃ । તીર્થં ફલતિ
કાલેન સઘઃ સાધુ સમાગમઃ ॥૧૧॥
સાધુઓના દર્શનથી પુણ્ય થાય
છે. જંગમ તીર્થસ્વરૂપ સાધુઓ છે,
ઉત્તમ સદ્ગુણી સાધુઓ સંબંધી
આ લખાણ છે. સ્થાવર તીર્થથી તો

પરભવમાં ફલ થાય છે. પણ જંગમ તીર્થરૂપ સાધુઓની સેવા કરતાં આ ભવમાંજ ઉત્તમ જ્ઞાન મળે છે, હૃદયની શંકાઓ ટળે છે, બ્રહ્મવિદ્યાનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજાય છે, અનેક પ્રકારના સદ્ગુણો મળે છે. જન્મ જરા અને મરણનાં દુઃખો નાશ પામે છે માટે સાધુઓનો વિનય કરવો જોઈએ, તેમની વસ્ત્ર, પત્ર, આહાર, શયન સ્થાન આદિથી ભક્તિ કરવી જોઈએ. તેમને સંયમ પાળવામાં સહાય આપવી જોઈએ. તેમની નિન્દા કરવી નહિ. અયોગ્ય નકારા સાધુઓને દેખી સર્વ ઉપર અભાવ ધારણ કરવો નહિ. સાધુઓને પઠન પાઠ-

શ્રી: મુદ્દેશો:.

(૫૯)

નમાં વિશેષતઃ સહાય આપવી. સાધુઓનો વિનય કરવાથી અનેક ભવનાં કરેલ પાપોનો ક્ષય થઈ જાય છે અને અન્ય જીવો પણ સાધુઓ ખને છે. ગુરૂરૂપ સાધુઓથી અનેક જીવોની ઉચ્ચ દશા થઈ અને થશે. શ્રી ગુરૂરૂપ ચારિત્ર ધારક સાધુઓની મન વચન અને કાયાથી ભક્તિ કરવી. તેમના આગળ ડહાપણ ડોહાણવું નહિ, તેમને છેડવા નહિ. યોગ્ય તત્ત્વોનું જ્ઞાન લેવું. યથાશક્તિ તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવું. તેમની નિંદા સાંભળવી નહિ. શ્રીસૂત્રોનાં પરમ રહસ્ય સમજવાં. છતિ શક્તિએ તેમનાં દર્શન કરવાં. તેમના સદ્ગુણોની પ્રશંસા કરવી. ગામોગામ વિહાર કરતાં સહાય આપવી. તેમના સદ્ગુણોનું અનુકરણ કરવું. સંયમીનું બહુ માન કરતાં તેમના ગુણો હૃદયમાં પ્રકટે છે. માટે સાધુ વર્ગનો વિનય દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ ભાવથી યથાયોગ્ય સાચવી આત્મોન્નતિ કરવી.

સાધ્વીઓ પંચમહાવ્રત પાળી ગામોગામ વિચરે છે. પોતાના આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ કરવા પ્રયત્ન કરે છે. શ્રી-વીતરાગ પ્રભુની આજ્ઞાપૂર્વક આત્મોન્નતિ કરવા પ્રયત્ન કરે છે. બ્રહ્મચર્યવ્રત નવવાડ સાચવી પાળે છે. સ્ત્રીવર્ગમાં સાધ્વીજી સારી રીતે અસરકારક ઉપદેશ આપે છે. મુદ્દેશોને પણ સાધ્વી વર્ગનાં આચરણ

દીક્ષિત સાધ્વીની
આવશ્યકતા અને
તેનો વિનય.

(૬૦)

વિનયરત્ન.

ઉંડી અસર કરે છે સાધ્વીવર્ગથી સંસાર સુધરે છે. સ્ત્રીઓને સારી રીતે સમજાવનાર સાધ્વીઓ છે. સાધ્વીનાં પવિત્ર આચરણોથી બોદ્યા વિના પણ સ્ત્રીવર્ગ તથા પુરૂષ વર્ગ ઉપર હુઝાર ગણી અસર કરે છે. જૈનવર્ગમાં સાધ્વી થવાનો રીવાજ અનાદિકાળનો છે. જૈનધર્મનો ઉપદેશ આપનારી સાધ્વીઓની સંખ્યા જ્ઞાનથી વૃદ્ધિ પામે તો શિઘ્ર ઉન્નતિ થાય. અન્યકોમમાં સાધ્વીઓ થવાનો રીવાજ નથી. તેથી પુનર્લગ્નનો પ્રચાર વધતો જાય છે ત્યારે જૈન વર્ગમાં પ્રાચ્યે આમાનું કશું જોવામાં આવતું નથી. જૈનવર્ગમાં જે સ્ત્રી રાંડે છે તે સાધ્વી થઈ બ્રહ્મચર્ય પાળે છે. અને તેને પોતાની તથા દુનિયાની ઉન્નતી માટે આત્મલોગ આપવો હોય તો સાધ્વીને ગુરૂ કરી ચારિત્ર અંગીકાર કરે છે, અલક્ષ્ય આહાર ટાળી આહાર વખતસર લક્ષણ કરે છે, અનેક પ્રકારના તત્ત્વોનો અનેક ભાષાથી અભ્યાસ કરે છે. નાત જાતનો લેદ રાખ્યા વિના સર્વની સાથે મૈત્રીભાવ રાખી ધર્મોપદેશ આપે છે. અનાચારમાં મગ્ન થએલી ઘણી સ્ત્રીઓને સુધારી સન્માર્ગમાં લાવે છે. પગાર લેતાં નથી. પૈસો પાસે રાખતાં નથી. કહેણી અને રહેણીથી ખરેખર સાધ્વીઓ સ્ત્રીઓના હૃદયમાં ઉંડી અસર કરે છે. પતિખુન, ચોરી, જારી, માંસ, મદિરા; કલેશ, અજ્ઞાન, કુસંપ, વગેરે દુર્ગુણોનો નાશ કરવામાં સરકાર પણ પ્રાયઃસ્ત્રીવર્ગ ઉપર હુકમ ન ચલાવી શકે ત્યારે તેવા સ્થાને સાધ્વીઓ ઉપદેશથી અને રહેણીથી ઉંડી અસર

શ્રી ગુરુઓં.

(૬૧)

કરી સ્ત્રીઓને સુધારી મુક્તિમાર્ગમાં ખેંચે છે. જૈન વર્ગમાં શ્રાવિકાઓના હાથે પ્રાયઃપતિનાં ખુન થતાં ભાગ્યે જોવામાં આવે છે. તેમાં આવી ઉત્તમ પવિત્ર સાધ્વીઓનો દયામય ઉપદેશજ કારણ છે. ગમે તે સ્ત્રી શ્રદ્ધા, વૈરાગ્ય પામી સાધ્વી થઈ શકે છે. જે સ્ત્રીઓ સાધ્વી થાય છે તે સ્વર્ગ તથા મોક્ષનાં સુખ મેળવે છે. શ્રી હરિભદ્રસૂરિ જેવા પણ સાધ્વીના ઉપકાર તળે દબાયા હતા. સદ્-ગુણવાળી સાધ્વી પાસે યોગ્ય ગૃહસ્થની સ્ત્રીઓએ દીક્ષા

સાધ્વી શિષ્યાઓએ ગુરુણીનો વિનય કરવો.

અંગીકાર કરી ગુરુણીનો વિનય કરવો, તેમની પાસે દીક્ષા અંગીકાર કરી તેમની આજ્ઞાઓ ઉઠાવવી, આહાર પાણીથી ગુરુણીની ભક્તિ કરવી-ગુરુણીની પ્રકૃતિ ઈગિત આકારથી જોઈ સમયાનુસારે વિનયથી

વર્તવું-ગુરુણીની આજ્ઞા પરમેશ્વરની આજ્ઞા પેઠે ઉઠાવવી-ગુરુણીની મરજી વિરુદ્ધ કોઈ પણ શુભ કાર્ય હોય તોપણ તે કરવું નહિ. ગુરુણી ઉભાં થાય ત્યારે ચેલીઓએ ઉઠવું જોઈએ, ગુરુણી કોઈ સાથે જોડે તો વચ્ચે જોડવું નહિ, ગુરુણીને ક્રોધ ઉત્પન્ન થાય તેવું વચન જોડવું નહિ, આ ભવમાં અને પરભવમાં ગુરુણીનો મોટો ઉપકાર છે એવી ભાવના રાખવી, ગુરુણીથી કોઈ વાત છાની રાખવી નહિ. જે જે ધર્મનાં કાર્ય કરવાં તેમાં ગુરુણીની આજ્ઞા તથા સલાહ લેવી, ગુરુણીના કાર્યમાં ભૂલ દેખાય તોપણ કોઈની

(૬૨)

વિનયશીલ

આગળ બોલવું નહિ. પ્રસંગ પામી તે સંબંધી ખુલાસો કરવો. વન્નો વૈરીને વશ કરે આ શિખામણુ પુનઃપુનઃ સ્મરણુ કરી ગુરૂણીની આગળ વિશેષતઃ નમ્ર થવું. ચેલીઓની ભૂલ થાય અને ગુરૂણી ઠપકો આપે તો ચેલીઓએ ક્ષમા માગી ઠપકો સહન કરવો. ગુરૂણી શિખામણુ આપે તો સામું બોલવું નહિ. શ્રાવિકા અગર બીજી ચેલીઓની કુમતિયોગે ખરાબ સલાહથી ગુરૂણી સાથે વિરોધ ધારણ કરવો નહિ, ગુરૂણીની આજ્ઞામાં ધર્મ છે એમ સમજી વૈરાસવલાવે ચારિત્ર પાળવામાં સ્થિર થવું- પ્રાણુ બંધ તોપણ ગયણીની નિંદા ચેલીઓએ કરવી નહિ. ગુરૂણીની નિંદા કરવાથી પોતાનું તથા ગુરૂણીનું ભલું થઇ શકતું નથી, ગુરૂણી જે જે શિક્ષાઓ આપે છે તે કક્ષત મારા આત્માના હિત માટે આપે છે તેમ સમજી ગુરૂણી ઉપર અત્યંત પ્રેમ શ્રદ્ધા ભક્તિ ધારણ કરવી, ચતુર્વિધિ સંઘે તેમનો વિનય કરવો, તેમના ઉપદેશામૃતનું પાન કરવું.

શ્રાવક તથા શ્રાવીકાઓએ સાધુઓને તથા સાધ્વીઓનો મન વચન અને કાયાથી વિનય સાચવવો.—વિનયનું ફળ

શ્રાવક શ્રાવિકાઓએ
સાધુઓ તથા સાધ્વી-
ઓનો વિનય કરવો.

શ્રાવક શ્રાવીકાઓ આ ભવમાં આપે છે—સાધુ તથા સાધ્વીનો વિનય ત્વરીત શુભફળ અર્પે છે—અ-શુભ આચારવાળાં સાધુ સાધ્વી દેખીને સર્વ ઉપરથી શ્રદ્ધા ઉઠાવવી નહિ—ચાર ખંડમાં તપાસીને જોશો

શ્રી સાધુઓ.

(૬૩)

તો જૈન વર્ગનાં સાધુ સાધ્વીઓ, કયાંદિ આચારમાં ચ-
 દીઆતાં માલમ પડશે-આત્મતત્ત્વ ઉપર વિશેષતઃ લક્ષ્ય
 ન આપ્યું તેથી જૈન ધર્મનો વિશેષ હાલ ફેલાવો થયો
 નહિ. દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ ભાવ વિચારી સાધુ-તથા સાધ્વી-
 ઓએ જાગવાની જરૂર છે. કલ્પવૃક્ષ સાધુ તથા સાધ્વીઓનો
 વિનય કરવાથી તીર્થંકર નામકર્મ બંધાય છે. સાધુઓ
 તથા સાધ્વીઓનો મનુષ્યજાત વિનય કરી કુળ મેળવી શકે
 છે. સાધુઓ તથા સાધ્વીઓની ભક્તિ કરવી, તેમના સહયુ-
 જ્ઞોની પ્રશંસા કરવી. તેમના ઉપર આજ ચઢાવવું નહિ.
 સાધુઓ તથા સાધ્વીઓના થતા ઉપકારનો બદલો ગૃહ-
 સ્થથી કોઈ રીતે વાળી શકાય તેમ નથી. એમ જાણી
 તમની આજ્ઞામાં વર્તવું. ક્રોધાવેશથી કોઈ દીવસ તેમનું
 અપમાન કરવું નહિ. શ્રેણીક રાજાની દેવતાએ જૂઠા સાધુના
 વેષ કરી પરીક્ષા લીધી હતી તોપણ શ્રદ્ધાથી બ્રહ્મ થયા
 નહિ તમ ભવ્ય જીવો પણ સાધુઓ ઉપરથી શ્રદ્ધા ઉઠાડતા
 નથી. ઉત્તમ ભક્તિથી સાધુ સાધ્વીઓને ધર્મકૃત્યમાં સ્થાય
 કરે છે. સર્વ કરતાં સાધુ વિરાત એટલે પાપકર્મથી વિરામ
 પામ્યા છે માટે મોટા છે. ગૃહસ્થ ગમે તેવો હોય તોપણ
 સાધુના વ્રતને પાળી શકતો નથી માટે સાધુ વર્ગથી
 ગૃહસ્થે લઘુતા ધારણ કરવી. સર્વ દેવોના અધિપતિ ઇન્દ્ર
 મહારાજ પણ બ્રહ્મચર્ય ધારક મુનિવર્ગને નમસ્કાર કરે
 છે ત્યારે વિચારવાનું કે સાધુ વર્ગની આગળ ગૃહસ્થ મ-
 હત્તર્થ ધારણ કરે નહિ. ગૃહસ્થ, સ્વાર્થમાં સપડાઈ ગામો-

(૬૪)

વિનયરત્ન.

ગામ ફરી સર્વ જીવોપર કહેણી રહેણીથી ઉપકાર કરી શકતો નથી અને સાધુ વર્ગ કરી શકે છે. સાધુઓના ધર્મતંત્રથી દુનિયામાં શાંતિ વર્તે છે, વૃષ્ટિ થાય છે. સાધુઓની કદી નિંદા કરવી નહિ. વેષ, આચાર અને જ્ઞાનથી સાધુ તથા સાધ્વીવર્ગ જગતમાં સ્વપરતું હિત કરે છે. તેમનો વિનય કરવાથી આત્મા પવિત્ર થાય છે. સાધુ અને સાધ્વી વર્ગ જે જે ઉપદેશ આપે ત પ્રમાણે ગૃહસ્થવર્ગે વર્તવું. તેમનો ઉપદેશ અમૃતસમાન ગણવો. તેમના ઉપર પ્રેમ ધારણ કરવા. જેમ જેમ વિશેષ વિશેષ સદ્ગુણવાળાં સાધુ તથા સાધ્વી દેખાય તેમ તેમ વિશેષ વિનય તેમનો કરવો. તુચ્છબુદ્ધિથી સાધુ તથા સાધ્વીનો કદી અવિનય કરવો નહિ. સાધુ તથા સાધ્વીવર્ગ ગૃહસ્થમાંથી નીકળે છે માટે ગૃહસ્થો જેમ જેમ સદ્ગુણી થશે તેમ તેમ સાધુ તથા સાધ્વીવર્ગ પણ સદ્ગુણી થશે. કુવામાં જેવું જળ હશે તેવું હવાડામાં આવશે. આ નિયમ સદાકાળ વિચારવા યોગ્ય છે.

જૈનવર્ગમાં સર્વ જૈનોના ઉપરી આચાર્ય હોય છે. આચાર્ય ધર્મના રાજા છે, ઉપાધ્યાય યુવરાજ સમાન છે, રાજા અને પ્રધાનની પેઠે તમના

આચાર્ય તથા ઉપા-
ધ્યાયનો વિનય

માથે જૈનધર્મનો નિરવદ્ય ભાર રહેલો છે. આચાર્ય અને ઉપાધ્યાય જો મહાજ્ઞાની આત્માથી દીર્ઘ દૃષ્ટિવાળા હોય છે તો જૈન-ધર્મનો સર્વત્ર ફેલાવો કરી શકે છે અને એમની સાંપ્રદી રક્ષિ હોય છે અને ઉત્સાહી નથી

વિનયરત્ન.

(૬૫)

હોતા તો જૈનધર્મનો ફેલાવો થતો નથી. ગમે તે ગચ્છના આચાર્ય હોય તોપણ તત્ત્વ પ્રતિ લક્ષ્ય રાખી કલેશની ઉઠીરણા ન થાય અને સંપત્તિ વૃદ્ધિ થાય તેમ પ્રવૃત્તિ કરી જૈન ધર્મનો જમાનાને અનુસરી ફેલાવો કરવો જોઈએ. તેઓ શ્રાવક અને શ્રાવિકાઓના શ્રી વીરભગવાનની પદ પરંપરાથી ઉપરી છે. શ્રાવક તથા શ્રાવિકા તરીકે રાજા રાણી હોય તોપણ શ્રીસંઘના ઉપરી આચાર્ય ઉપાધ્યાય છે. સાધુ તથા સાધ્વીઓ પણ તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલે છે. આત્મસ્વરૂપમાં રહી આચાર્ય તથા ઉપાધ્યાયોએ અન્યનું ભલું કરવું જોઈએ. પંચમહાવ્રત તથા પંચાચાર પાળવા જોઈએ. આચાર્ય તથા ઉપાધ્યાયમાં જે જે અંશે ત્યાગ વૈરાગ્યજ્ઞાન હોય છે તે તે અંશે તે પોતાનું તથા પરનું ભલું કરી શકે છે. જિનાજ્ઞા પ્રમાણે આચાર્ય તથા ઉપાધ્યાયની પદવી પદ પરંપરના સુવિહિત આચાર્યો આપી શકે છે. આવા આચાર્યો તથા ઉપાધ્યાયો સદાકાળ વર્તે છે તેમનો ત્રિકરણયોગે આત્મહિતાર્થે વિનય કરવો, તેમની આજ્ઞા તે પ્રભુની આજ્ઞા સમજી મસ્તક જતાં પણ પાળવી જોઈએ. તેમની સલાહ પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરવી, તેમની નિંદા હેલના કરવી નહિ તેમના સફળતાનું સંકીર્તન કરવું. આચાર્ય તથા ઉપાધ્યાયની હિત શિક્ષાઓ પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરવી, હિત શિક્ષા દેતાં તેમના ઉપર કદી ક્રોધ કરવો નહિ, તેમની પુંઠ પાછળ કદી નિંદા કરવી નહિ, તેમનું

(૬૬)

શ્રી ગુરુબોધ.

બહુ માન કરવાથી જૈન ધર્મની પ્રભાવના થાય છે, ચતુ-
વિંધ અહારથી તેમની લક્ષિત કરવી, આચાર્યો તથા ઉપા-
ધ્યાયોની સલાહ પ્રમાણે જૈન ધર્મનો ફેલાવો કરવા ચ-
તુવિંધ સર્વે પ્રયત્ન કરવો, આચાર્યો તથા ઉપાધ્યાયોની
આજ્ઞા વિના સ્વચ્છંદતાથી ગૃહસ્થ વર્ગ ધર્મની ઉન્નતિ
કદી કરી શકે જ નહી, જેનું જે કૃત્ય હોય છે તે તેજ
કરે છે, તરવારનું કામ સોય કરતી નથી અને સોયનું કામ
તરવાર કરતી નથી. જે કાર્યને માટે જે નીમાયા છે તેજ
તે કાર્યની ઉન્નતિ કરી શકે છે, વર્તમાન કાળમાં શ્રા-
વકોએ આ હિત શિક્ષાને ધ્યાનમાં લેઈ વર્તવું જોઈએ,
અનુભવ થશે એટલે અંતે થાકીને સૂત્રોના વચનાનુસારે
આચાર્ય તથા ઉપાધ્યાયની આજ્ઞા માનવી પડશે, આચાર્યો
તથા ઉપાધ્યાયોને ત્રિકાલ વંદન કરવું, રાજના કરતાં પણ
તેમની આજ્ઞા વિશેષતઃ શુદ્ધ અંતઃકરણથી માનવી.

આચાર્ય અને ઉપાધ્યાયના વિનયથી અજ્ઞાનનો નાશ
થાય છે. શ્રી આચાર્ય પત્થર જેવા શિષ્યને પણ નવપ-

આચાર્ય અને ઉપા-
ધ્યાયના વિનયથી અ-
જ્ઞાનનો નાશ થાય છે.

હ્વિત કરે છે, અનેક પ્રકારની
હૃદયમાં રહેલી શંકાઓનો નાશ
કરે છે, ત્રિવિધ તાપને સમાવે છે,
આચાર્યના વિનયથી જ્ઞાનાવરણીય
કર્મનો નાશ થાય છે અને તેથી
હૃદયમાં શુદ્ધ જ્ઞાન પ્રગટે છે;

વિનયરત્ન.

(૬૭)

માસતુષ્ઠ સુનિની પેઠે વિનય કરવાથી ક્ષણમાં કેવલજ્ઞાન પ્રગટે છે, વિનય વિના હૃદયની શુદ્ધિ થતી નથી; અને હૃદય શુદ્ધ થયા વીના વિદ્યાની પ્રાપ્તિ થતી નથી, વિનયથી આત્માના પ્રદોશોની નિર્મલતા થાય છે માટે ભવ્યજીવોએ વિધિ પુરઃસર વિનય સેવવો, જે જીવો વિનયરત્ન પેઠે ક્રક્ત કપટથી વિનય કરે છે તે જીવો ખરેખર આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી.

આચાર્ય અને ઉપાધ્યાયનો અવિનય કરવાથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બંધાય છે, તેથી બુદ્ધિ નષ્ટ થાય છે. બહુ

અવિનયથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બંધાય છે.

અભ્યાસ કરવાથી પણ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતું નથી. લાણીને જીવ ભૂટી ભય છે. આચાર્ય અને ઉપાધ્યાયનો અવિનય કરવાથી નીચ-ચોનીમાં પરિભ્રમણ કરવું પડે છે, સ્વચ્છંદચારી જીવો અજ્ઞાન-

વશતાઃ સ્વાર્થની અસિદ્ધિ થતાં આચાર્ય અને ઉપાધ્યાયનાં દૂષણો વધવા કટી બદ્ધ થાય છે, તેવા જીવો કોણા કાનની કુતરીની પેઠે ઠરીને બેસતા નથી, આચાર્ય અને ઉપાધ્યાયનો અવિનય કરતાં પરમાત્માનો પણ અવિનય કર્યો એમ સિદ્ધ થાય છે, આચાર્યની દીર્ઘ દૃષ્ટિ તથા ગંભીરતા તથા સાપેક્ષ બુદ્ધિ નહિ સમજનારા લોકો ભલે મરજીમાં આવે તેમ નિંદા હેલના કરે પણ સમજી પુરૂષો

(૬૮)

શ્રી ગુરુબોધ.

નિંદા હેલના કરતા નથી, આચાર્ય અને ઉપાધ્યાયને સમુદ્ર, મેઘ, મેરૂપર્વત, પૃથ્વી, સૂર્ય ચંદ્ર વગેરેની મોટીમોટી ઉપમાઓ આપવામાં આવે છે, આચાર્ય અને ઉપાધ્યાયમાં ભૂલો કહાડવાના કરતાં તેમનામાં જ્ઞાનાદિ સદ્ગુણો હોય તેની પ્રાપ્તિ કરવી એજ આર્યજનોનું કર્તવ્ય છે, આચાર્ય અને ઉપાધ્યાયનો બાહ્યનો આચાર કરતાં તેમનું હૃદય વિશેષતઃ નિર્મલ હોય છે. આચાર્યોએ તથા ઉપાધ્યાયોએ સદ્ગુણો મેળવવા જોઈએ, ઉચ્ચ પદવીને માટે ઉચ્ચ ગુણોની જરૂર છે, આચાર્ય તથા ઉપાધ્યાય આદિ સન્ત મુનિવરોનો વિનય દેવદર્શનની પેઠે અમોઘ કૃણ આપનારો થાય છે. સદ્ગુણદૃષ્ટિથી વિનયનું સેવન યથાયોગ્ય જ્યાં ત્યાં કરવું જોઈએ.

જે જે પુરૂષોમાં સદ્ગુણો હોય તે તે સદ્ગુણો મેળવવા હોય તો પ્રથમ વિનય કરવો જોઈએ, પુષ્કળ ધન આપવાથી

જ્યાં ત્યાંથી સદ્ગુણો
મેળવવા હોય તો
વિનયને સેવો.

વા સત્તાના તોરથી જે વિદ્યાઓ મળતી નથી તે વિનયથી મળે છે, સન્ત પુરૂષો સદ્ગુણો આપવા તૈયાર છે અનેક પ્રકારની ચમત્કારી વિદ્યાઓ આપવા તૈયાર છે પણ તમે તમારા આત્માને વિનયથી

યોગ્ય કરશો તો તમને સર્વ વિદ્યાઓ મહાત્માઓ (મુનિ-

વિનયરત્ન.

(૬૯)

વશે) આપશે, દેવતાનું આરાધન કરવામાં આવે છે કિંતુ વિનય હોય છે તો મંત્ર જણતાં દેવતા કૃપા આપે છે, જ્યાં ત્યાં તમે અનુભવશો તો વિનયથી જે મળે છે તે બીજા કશાથી મળતું નથી, આ વિષય ઉપર એક મહાત્મા પુરુષનું દષ્ટાંત આપવામાં આવે છે, તે નીચે મુજબ.

પૂર્વે મધુમતી નગરી પ્રખ્યાત હતી. અઢાર વર્ષની ત્યાં વસ્તી હતી, ત્યાં જિજ્ઞાસુ નામનો ક્ષત્રિય નૃપતિ ન્યાય નીતિથી રાજ્ય કરતો હતો.

ક્ષમાકર યોગીન્દ્ર.

ત્યાં ક્ષમાકર યોગીન્દ્ર નામના સાધુ ગામો ગામ કરતા કરતા દૈવ યોગે આવી ચઢ્યા, તેમની આકૃતિ ભવ્ય હતી. દુનિયાના

નવરંગથી તેમનું મન અરંગિત જણાતું હતું, ચક્ષુદષ્ટિ બાહ્ય વિષયોનું નિરક્ષણ કરતી નહોતી, એમ ભાવ ત્રાટક યોગથી તે અલિપ્ત જણાતા હતા, તેમની મુખાકૃતિ ઉપર હાસ્ય અગર શોકની લાગણીઓ દેખાતી નહોતી, શરીરના અવયવોની સુંદરતા કોઈ મોટા કૃપામાં જન્મ થયો હોય એમ સૂચવતી હતી. તેમની વચન પ્રવાહની લાવણ્યતાની અદ્ભુત મનોહરતા ઉચ્ચ સર્વ ભાષાની કેળવણીની ખૂબી દર્શાવતી હતી. તેમની ગાંભીર્યતા સમુદ્રની પેઠે જણાતી હતી. તેમના ચરણ કમલનો વિન્યાસ ઉપયોગતાને સૂચ-

(૭૦)

શ્રી ગરુડોત્તમ

વતો હતો, તેમનો ઉપદેશ અગાધ જ્ઞાનોદયિ સમ લાસતો હતો, તેમનો અપ્રતિબદ્ધ વિહાર અત્યંત નિર્મમત્વ લાવ સૂચવતો હતો, યોગના અષ્ટ અંગોનો તેમણે સારી રીતે અભ્યાસ કર્યો હતો એમ પ્રશ્નોત્તરથી સમજાતું હતું. આત્માની અનંત શક્તિઓમાંથી કેટલીક પ્રગટી હોય તેવો સંભવ અત્યંત પરિચયી વિના અન્ય કોઈ પણ ન જાણી શકે એવી ગંભીર શુભ પ્રવૃત્તિ યુક્ત મહાત્માની દૃષ્ટિપાતથી સહસ્રશઃ નરનારીઓના મન અનાયાસે યોગ મહાત્મ્યથી તેમના પ્રતિ આકર્ષાઈ જતાં, તેઓથી મૌન રહીને પણ આત્મદશાથી સહસ્ર જનો ઉપર ધર્મદશાની છાયા છાઈ દેતા હતા, જન સંસર્ગના મિથ્યાપરિચયમાં મિથ્યાકાલક્ષેપ કરતા નહોતા. ગહન સ્યાદ્વાદશૈલીને હૃદયમાં પરિણામી અલખ ફેફસીની ધૂનમાં આત્માનંદની ખુમારીનો આસ્વાદ લેતા હતા. જગત્ના શુભાશુભ કથનની અપેક્ષાથી મુક્ત હતા. લાલાલાલમાં સમભાવે રહી આત્મજીવનની નિર્મલ દશા અનુભવતા હતા. આત્મિક શક્તિઓને ખિલવવા માટે સદાકાળ પ્રયત્ન કરતા હતા. જગત્ના મોહક પદાર્થો ઉપરથી મોહની વાસના વિશેષ: ઉતરી હતી, સામાન્ય મનુષ્યોની પેઠે આડંબર રહિત પ્રવૃત્તિ હોવાથી તેમની દશાનું ભાન અલૌકિક પુરૂષો અનુભવી શકતા હતા, દેવતાઓ પણ ઉત્તમ મુનીન્દ્રની ધ્યાનશક્તિથી વશ થયા હતા, તેજંતુરી આદિ પદાર્થોને તે સંકલ્પ માત્રથી ધારે

વિનયરત્ન.

(૭૧)

તો બનાવી શકતા હતા. પણ લાગ્યેજ કોઈ તેમની પાસે અમુક વિદ્યા છે એમ જાણી શકતું. આ પવિત્ર મુનિવરને એક મુમુક્ષુ નામનો શિષ્ય હતો, સમયાનુસાર શિષ્ય પણ સદ્ગુરૂની સેવા ચાકરી કરતો હતો, શિષ્યસહ ક્ષમા-કર્યોગીન્દ્ર નગર બહારની શુન્યધર્મશાળામાં ઉતર્યા હતા, રાત્રીના સમયમાં પવિત્ર યોગીન્દ્રની શિષ્ય સેવા કરતો હતો. શ્રીસદ્ગુરૂએ પ્રસન્ન થઈને શિષ્યને કહ્યું કે હે ભવ્ય ! હું તારા વિનયથી ખુશ થાઉં છું માટે ઇચ્છિતવર માગ. શિષ્યે ગુરૂની પ્રસન્નતાનો લાભ લેવા વિચાર કર્યો, વિચારીને કહ્યું કે, હે ગુરો ! જો આપનામાં શક્તિ હોય તો આ આ ધર્મશાળાનાં પતરાંને સુવર્ણનાં બનાવી દો કે જેથી ગરીબ લોકોનું દારિદ્ર દૂર થશે.

શિષ્યનું ઇદરુ કામ્ય સંભાવણુ શ્રવણ કરી ક્ષમાકર યોગીન્દ્ર કથન કરવા લાગ્યા કે હે ભવ્ય શિષ્ય ! તારી કામ્ય ઇચ્છાને હું વરપ્રદાનબદ્ધ હોઈ પૂર્ણ કરીશ. કિંતુ ભવ્ય તું સમજે છે કે આવી બાબતોમાં લબ્ધિયો ફેરવવાથી આત્મહિત થઈ શકતું નથી. આત્મદશાના ઉપ-યોગથી બ્રહ્મ થઈ બાહ્યમાં રંગાવણું પડે છે અને તેથી કર્મના વશ થવું પડે છે, હે શિષ્ય તેં કહ્યું કે લોક પતરાં સુવર્ણતાને પ્રાપ્ત થશે એટલે ગરીબ લોકોનું દારિદ્ર દૂર થશે આપણ તારો વિચાર વસ્તુતઃ યોગ્ય નથી,

(૭૨)

શ્રી ગુરુઓધ.

લોહના પતરાનું સુવર્ણપણું થતાં તે ગરીબ જનોના ઉપ-
 લોગમાં આવશે એવો એકાંત નિશ્ચય નથી, કારણ કે
 રાજાજ પ્રાયઃ તે ધનને લોગવવા પ્રયત્ન કરશે. તહારી
 ઇચ્છા જે તીવ્ર હોય તો તે વચનબદ્ધ હું પૂર્ણ કરીશ.
 કેમ શો વિચાર છે? શિષ્યે કહ્યું, હે ભગવન્ તમારી પાસે
 આવી ઉત્તમ શક્તિ છે તો સર્વ જગતના જીવોને તેનું
 જ્ઞાન કેમ આપતા નથી, સર્વ જીવોને તેવી શક્તિ આપતાં
 મોટા ઉપકારી થશે. ગુરુ કહે છે કે હે ભવ્ય શિષ્ય ઉત્તમ
 શક્તિઓનું દાન યોગ્યને આપી શકાય છે. પાત્રાપાત્રનો
 વિચાર કર્યા વિના વિદ્યા શક્તિનું દાન કૂતરાના મુખમાં
 કપૂર મૂકવા બરોબર છે, યોગ્યતા વિના વિદ્યાની સિદ્ધિ
 થતી નથી. મનુષ્યો જ્યારે યોગ્યતાને પ્રાપ્ત કરે છે, ત્યારે
 ગમે ત્યાંથી વિદ્યાની સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત થાય છે. બાલકના
 હસ્તમાં તરવાર આપવી તે જોખમ ભરેલું કામ છે તેવી
 જ રીતે અયોગ્યને અમત્કારિ વિદ્યાનું દાન અર્પવું તે
 જોખમ ભરેલું કૃત્ય છે. ઇત્યાદિ વાણી વિલાસથી ગુરુશ્રીએ
 શિષ્યને સમજાવ્યો, તોપણ શિષ્યની કામચેત્થાની નિવૃત્તિ
 થઈ નહીં, ત્યારે શ્રીસદ્ગુરુએ કહ્યું કે હે ભવ્ય ! જે તહારા
 વચનથી બંધાએલ હું શક્તિ અજમાવું છું કિંતુ કેવું
 પરિણામ આવે છે તે તું જોઈશ અને તતઃ પશ્ચાત્ તહને
 અનુભવ થશે. યોગ વિદ્યાના બંધે તેજતુરી પ્રગટ કરી.

વિનયરત્ન.

(૭૩)

ક્ષમાકર યોગીન્દ્રની
લખ્ધિ. લોઢાનાં પ-
તરાં સુવર્ણનાં તેજ-
તુરીથી કર્યાં.

શિષ્યને તેજતુરી આપી અને
કહ્યું કે હે શિષ્ય જા આ તેજ-
તુરી લોઢાનાં પતરાં ઉપર પ્રક્ષેપ,
શિષ્ય તે પ્રમાણે ગુરૂની વાણી
અનુસાર લોઢાનાં પતરાં ઉપર
તેજતુરી લલરાવી કે તુર્ત સર્વ
પતરાં સુવર્ણનાં થઈ ગયાં. સુવ-

ર્ણનાં પતરાં થવાથી રાત્રીના સમયમાં પણ પ્રકાશ ઝળ-
હળ ભાસવા લાગ્યો. શિષ્ય આ અમત્કારથી રાજી રાજી
થઈ ગયો. 'ગુરૂના ચરણ કમલમાં પુનઃ પુનઃ નમસ્કાર
કરી શિષ્ય સ્તુતિ કરવા લાગ્યો. હે સદ્ગુરો ! આ પૃથ્વીમાં
આવી અપૂર્વ શક્તિઓ છે તે મેં આજ જાણી. અદ્યાપિ
પર્યંત હું આપને સામાન્ય સાધુની પેઠે સમજતો હતો.
મહાપુણ્ય યોગે આપનો સમાગમ થયો, જો મેં આપની
પાસે આવી શક્તિઓ છે એવું જાણ્યું હોત તો આપના
અમત્કારની વાત જગ જાહેર કરત. શ્રીગુરૂએ શિષ્યને કહ્યું
કે હે શિષ્ય ત્હારી કામ્યઈચ્છાનો અનુભવ હવે હજી થશે,
આપણે પ્રાતઃકાલ થયે અત્રથી ગુપ્તરૂપ નીકળવું જોઈએ.
નહીં તો લોકો આવીને અમત્કારી જાણી પંજેળશે, પ્રાતઃ-
કાલમાં સૂર્યોદય થતાં ક્ષમાકર યોગીન્દ્રે થયાવિધિ પ્રતિલે-
ખના કરી ઇર્યાસમિતિ પૂર્વક વિહાર કર્યો, પ્રભાતમાં

(૭૪)

શ્રી ગુરુબોધ.

પ્રાતઃકાલમાં સૂર્યોદય
થતાં ગુરુનો વિહાર.

અનેક નરનારીઓ ધર્મશાળા
પાસે જવા આવવા લાગ્યાં, ધર્મ-
શાળા સુવર્ણની બનેલી બેઠ
લોકો આશ્ચર્ય પામ્યાં. નગરમાં
નદીના પુરની પેઠે જ્યાં ત્યાં વાત
પ્રસરવા લાગી. રાજાએ પણ
લોકોની પાસેથી આ વાત સાંભળી

અને આશ્ચર્ય પામ્યો અને ત્યાં બેવા ગયો, ધર્મશાળા
સુવર્ણની બનેલી દેખી અમત્કાર પામ્યો. રાજાએ વિચાર
કર્યો કે અહો આ કૃત્ય શી રીતે થયું. પ્રધાનને તેનું
કારણ પુછ્યું, પ્રધાને કહ્યું હે રાજા, આ કાર્ય કોઈ
સિદ્ધ યોગીથી બન્યું હોય એમ લાગે છે, રાજાએ ધર્મશા-
ળાની આગળ પાછળના મનુષ્યોને પુછ્યું, કે ગઈ કાલે
અત્ર કોઈ સન્તપુરુષો આવ્યા હતા? તેઓએ કહ્યું
આવ્યા હતા. આજ પ્રાતઃકાલ સૂર્યોદય થતાં તેઓ
વિહાર કરી ગયા છે. રાજા તથા પ્રધાન વગેરે પુરુષોએ
પરસ્પર વિચાર મેળવીને કહ્યું કે, ખરેખર તે સાધુ
પુરુષનું આ કૃત્ય લાગે છે, જો તે સિદ્ધ પુરુષનાં દર્શન
થાય તો તેમની કૃપાથી અમત્કારી વિદ્યાની પ્રાપ્તિ થાય
માટે તેમની તપાસ કરાવવી અત્ર બોલાવવામાં આવે તો
ઠીક એમ નિશ્ચય કર્યો. નૃપતિએ સિદ્ધ પુરુષને બોલાવવા
જ્યાં ત્યાં મનુષ્યો મોકલી દીધાં, મુનીશ્વર અંતે મળ્યા,

વિનયરત્ન.

(૭૫)

ક્ષમાર યોગીન્દ્રની
જ્યાં ત્યાં તપાસે.

મનુષ્યોએ રાજનું તેડું છે એમ
જણાવી શિષ્યસહ શ્રી સદ્ગુ-
રને પાછા લાવ્યા. નિરવધ સ્થા-
નમાં મુનીશ્વર ઉતર્યા. નૃપતિને
મનુષ્યોએ સમાચાર આપ્યા કે
તુર્ત સિદ્ધ યોગીશ્વરની પાસે

આવી વંદન કર્યું, સુખશાતા પુછી. એક દિવસ રાજાએ
ઘણી આજીજી પૂર્વક સિદ્ધ યોગીને કહ્યું કે હે મહા પુરૂષ
આપની પાસે રહેલી સુવર્ણ સિદ્ધિ કરનારી વિદ્યા મને
આપો, નહિ આપો તો અત્રથી હું આપને જવા દેઈશ
નહીં. સિદ્ધ યોગી મૌન રહ્યા. કંઈ પણ બોલ્યા નહીં,
ગુરૂને શિષ્ય તો અકળાયો, અરે આતો ઉપાધિ થઈ,
ધર્મશાળાનાં સુવર્ણનાં પતરાં પણ લેઈ ગયો. ગરીબો તો
ટળવળતા રહ્યા. મારી પ્રાર્થનાથી આ તો ઉપાધિ થઈ
પડી, રાજા દરરોજ સિદ્ધ યોગીની પાસે આવવા લાગ્યો,
અન્ય પણ હજારો સ્ત્રીપુરૂષો આવવા લાગ્યાં. સિદ્ધ મહા-
ત્માની પાસે અનેક વસ્તુની યાચના કરવા લાગ્યાં, કોઈ
પુત્રની યાચના કરવા લાગ્યા, કોઈ ધનની, કોઈ મંત્રની,
કોઈ તંત્રની. સિદ્ધ પુરૂષ કોઈને કંઈ કહેતા નહોતા. કેટ-
લાક સિદ્ધ યોગીની મૌન અવસ્થા દેખી કહેવા લાગ્યા કે,
અરે મહાત્મા પુરૂષને આટલું બધું કરગરીએ છીએ તોપણ
તેમના હિસાબમાં નથી, પરોપકારી પુરૂષો પ્રાર્થનાનો

(૭૬)

શ્રી ગુરુભોધ.

ભંગ પ્રાણાંતે પણ કરતા નથી. જો આ મહાત્મા પરોપકારી હોય તો શું પ્રાર્થનાનો ભંગ કરી શકે ? શું લોકોની પ્રાર્થના પૂર્ણ કરવાથી મહાત્માનું કંઈ જતું રહેશે ? ખરેખર આ મહાત્મા અન્યોને વિદ્યા આપતા નથી તેથી મરીને મગર થવાના. કોઈ કહેવા લાગ્યા કે આ મહાત્માના જેવા આપણા દેશમાં યોગિયો હોવાથી તેમની વિદ્યા તેમની સાથે જ મરતાં ચાલી જઈ. અન્ય દેશોમાં તો સ્કુલો કાઢી અન્યને ઉલટી માગણી કર્યા વિના પણ વિદ્યા શિખવવામાં આવે છે. આ મહાત્મા જેવા તે દેશમાં મહાત્મા થયા હોત તો તે દેશની પણ ધુળધાણી થાત. કેટલાક કહેવા લાગ્યા કે આ મહાત્માને ઠ્યા પણ આવતી નથી. કેટલાક કહેવા લાગ્યા કે આ મહાત્માને દુનિયાની શી સ્પૃહા હોય કે તે મનુષ્યોનું કહ્યું માને. કેટલાક કહેવા લાગ્યા કે યોગ્ય જીવોને જ મહાત્મા પુરૂષો વિદ્યા આપી શકે છે. સંસારી જીવોની ખટપટમાં પડવાનું તેમને શું પ્રયોજન ? કેટલાક કહેવા લાગ્યા કે વિદ્યા જીરવવી મહાકઠણ છે. કેટલાક લગ્નિધ પ્રાપ્ત થતાં અન્યને શ્રાપ આપે છે. કેટલાક મારણ, ઉચ્ચાટન કરે છે. કેટલાક પોતાના શત્રુઓને મારી નાંખે છે, કેટલાક સહસ્રશઃ જીવોનો નાશ થાય એમ પ્રવૃત્તિ કરે છે, કેટલાક વિદ્યાબળથી પરસ્ત્રીઓને વશ કરી મૈથુન સેવે છે. કેટલાક મોહમાં ફસી જાય છે, માટે આ ક્ષમાકર યોગીન્દ્રને ધન્ય છે કે જે અજ્ઞ

વિનયરત્ન.

(૬૭)

પુરૂષની. પેઠે આચરણ કરે છે અને વિદ્યાને જીરવી શકે છે, કેટલાક તો કહેવા લાગ્યા કે, આપણી પાસે આવી વિદ્યા હોય તો દુનિયા સુવર્ણમય કરી નાંખત. કેટલાક કહેવા લાગ્યા કે દુનિયાનું અન્ન આ મહાત્મા ખાય છે અને દુનિયાને પોતાની વિદ્યા શિખવતા નથી, આ કેવો અન્યાય ? કેટલાક કહેવા લાગ્યા કે, દુનિયા આ મહાત્મા પુરૂષને અન્ન આપે છે તે પોતાના કલ્યાણને માટે આપે છે, કારણ કે આવા સન્ત પુરૂષોને અન્નદાન આપવાથી મહાકૃણ થાય છે. એમાં તો દાન આપનારનોજ સ્વાર્થ સમાયલો છે, આવા મહાત્માઓના પ્રતાપથી વૃષ્ટિ થાય છે, નહિ તો વર્ષાનો છાંટો. પણ પડવો મુશ્કેલ છે. કેટલાક કહેવા લાગ્યા કે જોણે સંસારની ખટપટ ત્યાગ કરી તે તમારી લટપટમાં ખટપટ કેમ પડશે. કેટલાક કહેવા લાગ્યા કે, મહાત્મા પુરૂષોની પાસે સંસારની આશાઓની માગણી કરવી તે અયુક્ત છે. કેટલાક કહેવા લાગ્યા કે “ માગે તેનાથી આવે ” માટે આપણે તેમની સેવા કરવી. કેટલાક કહેવા લાગ્યા કે મહાત્માઓની પાસે આવી ચમત્કારી શક્તિઓ હશે એ શું ખરી વાત છે ? કેટલાક કહેવા લાગ્યા કે, અમેરિકા વગેરે દેશોમાં પણ ચમત્કારી વિદ્યાઓ પ્રગટવા લાગી છે. તે દેશના લોકો મોટા મોટા રાજ ચમત્કારથી મટાડે છે તો આર્ય દેશમાં આવી વિદ્યાઓ હોય તેમાં શું આશ્ચર્ય ? કેટલાક કહેવા લાગ્યા કે, આ

(૭૮)

શ્રી ગુરુભોવ.

મહાત્માની પેઠે યોગની સાધના કરીએ તો તેવી વિદ્યાઓ મળે, કારણ કે સાધન વિના સાધ્યની સિદ્ધિ થતી નથી. કેટલાક કહેવા લાગ્યા કે રાગદ્વેષ રહીત મહાત્માઓને દુનિયાની શી સ્પૃહા છે કે દુનિયાતું કહેવું માને. કેટલાક કહેવા લાગ્યા કે, વિનય વૈરીને વશ કરે માટે આ સિદ્ધ પુરુષનો વિનય કરવો જોઈએ ઇત્યાદિ હજારો સ્ત્રી પુરુષો પોતપોતાની અછલ પ્રમાણે વિચારો કરવા લાગ્યાં. રાજાએ પણ સિદ્ધને મૈન રહેલા જોઈ વિચાર્યું કે આ

રાજાની કળા, ભિક્ષુકનો
વેષ, ગુરુની સેવા.

સિદ્ધ પુરુષને શી ગરજ કે માફ કહ્યું માને પણ મેં સાંભળ્યું છે કે ભક્તિ આધીન લગવાન. ભક્તિ કરતાં શક્તિ પ્રગટે, માટે આપણે ગુપ્તપણે સન્તની સેવા કરવી જોઈએ. એમ વિચારી

ભિક્ષુકનો વેષ લઈ દરરોજ રાત્રીએ સિદ્ધ પુરુષની પાસે જાય અને સેવા કરે, અતિ વિનયથી સેવા કરવા લાગ્યો. અનેક પ્રકારનાં પ્રશ્ન પુછવા લાગ્યો, તેથી રાજાની સમ્યગ્દષ્ટિ થઈ અને સત્ય દેવ ગુરુ ધર્મની શ્રદ્ધા થઈ. આત્મા તે પરમાત્મા છે, આત્મામાં અનંત શક્તિયો છે. આત્મા કર્મથી છુટે તો સિદ્ધ પરમાત્મા થાય ઇત્યાદિ સદુપદેશ ગ્રહણ કર્યો. સેવા કરતાં રાજાને ભિક્ષુકના વેષમાં એક માસ થયો. એક દિવસ ભિક્ષુક મુનિને નમ-

વિનયરત્ન.

(૭૯)

સ્કાર કરી કરગરવા લાગ્યો કે હે મુનીશ્વર! હવે હું અન્યત્ર જઈશ. આપની સેવાથી મને સત્ય ધર્મ પ્રાપ્ત થયો છે એમ કહી રહી પડ્યો. મુનિને દયા આવી અને પૂછ્યું હે ભગ્ય શા કારણથી રહે છે. લિક્ષુકે કહ્યું હે ગુરો! આપનાથી શું અભાણ્યું છે આપ સર્વ જાણો છો. અન્નસમા પ્રાણ. આજીવિકાને માટે પ્રયત્ન કરતાં પેટ ભરાતું નથી માટે અન્યત્ર જવું પડશે. મુનિરાજને વિનયવંત લિક્ષુકને દેખી દયા આવી, મનમાં વિચાર્યું કે આ જીવને આજીવિકાનું સાધન થાય તો સુખ પૂર્વક ધર્મનું આરાધન કરી શકે એમ વિચારી તેજ-તુરી આકર્ષવાની વિદ્યા આપી અને કહ્યું કે હે ભગ્ય આ વિદ્યાથી ફક્ત આજીવિકા જ ચલાવવી યોગ્ય છે. દુનિયામાં જીવની હિંસા વૃદ્ધિ પામે તેમ વિદ્યાનો ઉપ-યોગ કરવો યોગ્ય નથી. અમુક દિવસે અમુક વિધિથી સાધતાં વિદ્યાની સાદ્ધ થશે. ધર્મની ઉન્નતિ ને માટે જ આ વિદ્યાનો અપ કરવો, તે પ્રમાણે ન વર્તીશ તો તહારી પાસે વિદ્યા રહેશે નહિ.

લિક્ષુકને શુભે
વિદ્યા આપી.

કોઈ જન આ વાત જાણે નહિ તેમ વર્તજે, જે એ પ્રમાણે નહિ વર્તીશ તો મારી પેઠે ઉપાધિમાં આવી પડીશ. જે મેં શિષ્યનું કહ્યું માન્ય રાખ્યું

(૮૦)

શ્રી ગુરુબોધ.

તો અતે અત્ર આવતું પડયું. જો કે અત્ર હું આવ્યો તે કંઈ રાજાની આજ્ઞાથી આવ્યો નથી. સંસાર ત્યાગનારાઓને રાજાની સાથે શો સંબંધ છે. પણ ભવિષ્યમાં મારા શિષ્યને ઉપાધિ આમ આવી પડે તે જણાવવા જ આવ્યો છું. અત્રથી આકાશ માર્ગે પણ હું વિહાર કરી શકું છું. પણ મહને જેમ યોગ્ય લાગે છે તેમ ગુપ્તપણે વિચરું છું. રાજાએ મારી પાસે વિદ્યાની ચાચના કરી હતી પણ મેં તેને તે વખતે કંઈ પણ જવાબ આપ્યો નહોતો તેજ રાજા જ્યારે મારી પાસે ભિક્ષુકનો વેષ ધરી યોગ્ય વિનયથી રહે છે તો તે વિનયના વશ થઈ મેં વિદ્યા આપી છે, મેં રાજાને વિદ્યા આપી નથી. પણ મહારા દાસને વિદ્યા આપી છે. હવે તું રાજા હોય તો પણ મહારે શું, ભિક્ષુક વેષનો રાજા આ પ્રમાણે આ સર્વ સાંભળી અત્યંત આશ્ચર્ય પામ્યો. અહો શું સિદ્ધ પુરુષતું જ્ઞાન? કેવી ગંભીરતા? વિદ્યા આપવાની કેવી યોગ્યતા? વિદ્યાનો દુરૂપયોગ ન થાય તે માટે કેવી ભલામણ? અહો હજારો લોકોની વચ્ચે રહીને પણ અજ્ઞ પેઠે વિચરવું અને નિર્દોષદશા રાખવી, આ પ્રમાણે વિચારી અત્યંત હર્ષ પામી નૃપતિ ક્ષમાકર ગુરુના ચરણ કમળમાં પડ્યો અને કહેવા

વિનયરત્ન.

(૮૧)

ક્ષમાકર મુનીન્દ્રો
રાજને બોધ

લાગ્યો કે હે પ્રભો ! મેં આપને
ઉપાધિમાં નાંખ્યા તેથી હું મહા
અપરાધી ઠર્યો છું, એમ કહી રૂઢન
કરવા લાગ્યો. ગુરુરાજે બોધ
આપવા માંડ્યો, હે રાજન્ ! મોહ

માયાના આધીન થએલો જીવ અનેક પ્રકારની ઇચ્છાઓ
કરે છે મન વચન અને કાયાથી જીવોની હિંસા કરે છે,
કરાવે છે અને કરવાને અનુમોદે છે. પાશ્વિમાત્ય લોકોના
સહવાસથી લોકોની આસ્તિકતા ટળતી જાય છે. અને
હિંસાના વ્યાપાર વૃદ્ધિ પામતા જાય છે. પણ તેથી આત્માર્થી
જીવો બાહ્યની મોટાઈ માટે રાચતા માચતા નથી. વિદ્યાનો
દુરૂપયોગ કરતા નથી. હિંસાના કાર્યમાં વિદ્યાનો ઉપયોગ
કરતા નથી. અહિંસા પરમો ધર્મ : આ સૂત્રનું યથાર્થ પાલન
કરવાના પ્રયત્ન કરે છે. હે રાજન્ ! તું પણ હવે તત્ત્વજ્ઞાન
પામીને આત્માભિમુખ પ્રવૃત્તિ કરજે, મોહમાયાના વિચારોને
રોકી આત્મસંયમમાં પ્રવૃત્તિ કરવી, આત્માના ગુણોનું
ધ્યાન કરવું, અન્તરથી સદાકાળ ન્યારા રહેવું. જગત્માં
કોઈપણ દશ્યપદાર્થ આત્માનો નથી. સ્વાર્થમય જગત્માં
સુખની આશા રાખવી બેઝર્થ છે. આત્મા અજ છે, નિત્ય
છે, સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપમય છે, તેના સ્વરૂપમાં રમણતા
કરવી, જે પદાર્થો ક્ષણિક છે, તેમાં કેમ રાચવું. જગત્માં
રહ્યા છતાં રાગદ્વેષથી ન લેપાતાં આત્માની ઉપાસના કરવી
જોઈએ. કોઈ પણ જીવને મારવા નહિ. ઉપાધિ યોગ છતાં

(૮૨)

શ્રી ગુરુખોધ.

મનમાં ઉપાધિ નહિ માનવી જોઈએ. મોહના વેગોનો ક્ષણે ક્ષણે અટકાવ કરવો જોઈએ, રાગદ્વેષરૂપ શત્રુઓને હરાવતાં આત્મા તે પરમાત્મારૂપ બને છે. મોહક પદાર્થોની પરીક્ષા કરતાં તેમાં મુંઝાવાનું થતું નથી. સિંહની દૃષ્ટિવત્ આત્મા ની જ જ્યાં ત્યાં સાધ્યરૂપે ભાવના રાખી બાહ્યથી દુનિયામાં કૃત્ય કરતાં તેમાં વિશેષતઃ લેખાવાપણું થતું નથી. રજો અને તમો ગુણમાં લેખાવું નહિ, આત્મોપયાગમાં ધર્મ છે ઇત્યાદિ

ક્ષમાકર યોગીન્દ્રનો
વિહાર. શિષ્યને પકવ
અનુભવ થયો.

ઉપદેશ આપી સવારમાં યોગેન્દ્ર
ત્યાંથી અન્યત્ર વિચરી ગયા.
યોગેન્દ્રના કહ્યા ઉપર શિષ્યને
વિશ્વાસ આવ્યો અને પોતાનો

અપરાધ ખમાવ્યો. ગુરૂનો અનુભવ
સત્ય છે તેમના કહ્યા પ્રમાણે શિષ્યોએ પ્રવર્તવું જોઈએ.
આ યોગેન્દ્રના ચરિત્રપરથી સાર લેવાનો કે ગુરૂનો ખરા
અંતઃકરણથી જે વિનય કરે છે તેને યોગ્ય વિદ્યાઓ મળે
છે. યોગેન્દ્રના લખેલા શાસ્ત્રના

ક્ષમાકરના ચરિત્રનો સાર.

વિચારોમાં તથા તેમના ઉપદે-
શમાં સત્ય રહસ્ય ભર્યું હોય છે
કિંતુ અજ્ઞતાને લીધે બાળજીવો
સમજી શકતા નથી. ગુરૂના હૃદયને

ગંભીર વિનયી શિષ્યો પામે છે, પરમાત્મ સમાન ગુરૂની
સેવા, શ્રદ્ધા ભક્તિથી જે ભવ્ય સદાકાળ અંગીકાર કરે છે
તે પરમ મંગળ વરે છે.

વિનયરત્ન.

(૮૩)

સ્વધર્મીની સાથે યથાયોગ્ય વિનય સાચવવો, તેમજ
અન્યધર્મી મનુષ્યોની સાથે પણ યથાયોગ્ય જે સમયે જેમ
ઘટે તેમ વિનય સાચવવો જોઈએ.

ઉચિત વિનય.

કોઈ વિદ્વાન્ મનુષ્યોનો સમાગમ
થાય તો તેની સાથે પ્રેમથી વર્તવું.
વિનયથી જોતવું, યથાયોગ્ય

સન્માન આપવું. નોકરે પોતાના ઉપરીનો વિનય સાચવવો.
શેઠ અગર સત્તાધિકારી હોય તેની સાથે નીતિથી વર્તવું.

ઉપરીનો કદી વિશ્વાસઘાત કરવો
નહિ. પોતાના ઉપરીનું ખરાબ
ચિંતવવું નહિ, નોકરે શેઠની
દુકાનમાંના ગુપ્ત બનાવોને અન્યની
આગળ પ્રકાશવા નહિ, શેઠ
કદાપિ નોકર ઉપર ક્રોધાય-
માન થાય તો નોકરે તે પ્રસંગે

નોકરે ઉપરીનો
વિનય સાચવવો.

શાંતિ ધારણ કરવી, પણ શેઠના સામું ક્રોધ યુક્ત વાણીથી
જોતવું નહિ. શેઠ શાંત થાય ત્યારે પ્રસંગ જોઈ યોગ્ય
હકીકત પ્રકાશવી, આવી ઉત્તમ નોકરની વર્તણૂક જોઈ
શેઠ નોકરના પગારની વૃદ્ધિ કરે છે અને તેના ઉપર સદા-
કાલ પ્રેમ ધારણ કરે છે, તેના ભલામાં શેઠ ખુશી રહે છે.
જેનું રાજ્ય હોય તેને રાજા કહે છે. પ્રજાએ પ્રજા પાલક
રાજાનો વિનય કરવો જોઈએ, રાજાનું ખુર્ર ઇચ્છવું નહિ,

(૮૪)

શ્રી શુક્રબોધ

રાજાનો વિનય.

શુભ સમયમાં પણ રાજાની નિંદા
કરવી નહિ, રાજાનું અપમાન
થાય તેવા શબ્દો ઉચ્ચારવા નહિ,
રાજાની શાંતિ ધ્વંસી, કેટલાક
લોકો રાજ્ય વિરૂદ્ધ વર્તે છે અને

નૃપતિનું બુદ્ધ કરવા પ્રયત્ન કરે છે તે યોગ્ય કહેવાય નહીં.
રાજાએ પણ પ્રજાને પુત્રની પેઠે પાળવી જોઈએ. પ્રજાના
ઉપર ત્રાસપ્રદ કરો વધારવા નહિ. પ્રજાની ઉન્નતિ થાય
તેવા ઉપાયોમાં તત્લીન રહેવું. પ્રજાના સર્વ વિભાગનું
એક સરખી રીતે ભટું કરવું. પ્રજા ઉપર વિષમ દૃષ્ટિ ધારણ
કરવી નહીં. પ્રજાના પ્રેમ વિનાનો રાજા રાજાજ નથી,
પ્રજાનું ભટું કર્યા વિના પ્રજાનો પ્રેમ રાજા ઉપર થતો નથી.
રાજા રાજાના ધર્મ ન સાચવે અને પ્રજાને કનકે તો પ્રજા
ક્યાંથી રાજાનો વિનય સાચવી શકે? પિતા બાળકનું મન
મનાવે છે તો પિતાને બાળક ચાહે છે, તેમ રાજાએ પણ
પ્રજાનું સદાકાળ ભટું ધ્વંસીવું, ગાડી વાડી લાડી તાડી
મોજમજામાં પ્રજાનું ધન વાપરવાથી કંઈ રાજા શોભી
શકતો નથી. ઉચ્ચ દયા, દેશદાઝ, પ્રજાનું ભટું કરવાથી રાજા
શોભી શકે છે. ઉત્તમ રાજાઓની પ્રજા સદાકાળ રાજાને
શુભાશીષઃ આપે છે, પ્રજાએ રાજાનું કદી બુદ્ધ ધ્વંસીવું નહિ.
પ્રજાની ઉન્નતિનો આધાર રાજા ઉપર છે તેમ રાજાની
ઉન્નતિનો આધાર પ્રજા ઉપર છે. પ્રજાએ નૃપતિમાં જે જે
સફળતા જીલેલા હોય તેનું કીર્તન કરવું, પોતાના કરતાં

વિનયરત્ન.

(૮૫)

વૃદ્ધ પુરૂષોનો વિનય
સાચવવો.

જે વૃદ્ધ હોય તેનો વિનય સાચવવાથી અનેકધા સફળશ્રુતિની પ્રાપ્તિ થાય છે. પોતાનાથી જ્ઞાનમાં અધિક હોય તં પણ વૃદ્ધ કહેવાય છે, તેવા પુરૂષોની સેવા કરવાથી જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે. કોઈ પોતાના કરતાં કળામાં વૃદ્ધ હોય તો તે કળા વૃદ્ધપુરૂષોનો વિનય કરવાથી ચોગ્ય કલાઓની પ્રાપ્તિ થાય છે. પોતાના કરતાં અનુભવમાં વિશેષ હોય તે અનુભવ વૃદ્ધ કહેવાય છે. અનુભવ વૃદ્ધ પુરૂષોની સેવા કરવાથી અનેક પ્રકારના અનુભવો મળે છે. તપમાં જે વિશેષ હોય તે તપોવૃદ્ધ કહેવાય છે, તપોવૃદ્ધ પુરૂષોની સેવા કરવાથી અને તેમની મરણ સંપાદન કરવાથી તપોશ્રુતિની પ્રાપ્તિ થાય છે. સર્વ પ્રકારની જડ વસ્તુઓની ઇચ્છાનો નિરોધ કરવો તે ઉત્તમોત્તમ તપ કહેવાય છે. વયોવૃદ્ધ પુરૂષોનો પણ યથોચિત વ્યવહાર વિનય સાચવવાથી અન્યની પ્રીતિમાં વૃદ્ધિ થાય છે. પુત્રીઓએ પણ પોતાનાથી મોટી બેન હોય, ફધ હોય, માશી હોય; કાકી હોય, ભાભી હોય ઇત્યાદિ મોટાંઓને વિનય કરવો તેમના સામું ઉદ્ધતપણાથી વદવું નહિ. અઘાવસાં થઈ મોટાંઓને મહેણું મારવાં નહિ.

પુત્રીઓએ પણ મોટાંનો
વિનય કરવો.

(૮૬)

શ્રી ગુરુભોધ.

સામાન્ય વસ્તુ માટે મોટાં સાથે કલેશ કરવો નહિ. મોટાં
 ઝોને અપમાન ભર્યા શબ્દોથી કંઈ કહેવું નહિ, મોટાંઓની
 નિંદા ખટપટ કોઈની આગળ કરવી નહિ, લુચ્ચી આદિ
 શબ્દોને કદી મુખમાંથી જીહ્વા કાઢવા નહિ, મોટાઓ કદી
 ક્રોધ કરે તો સમતા રાખવી. સામાન્ય બાબતમાં મોટાઓની
 સાથે લડવું નહિ, મોટાઓ જે જે શિખામણો આપે તે
 આત્માના હિત માટે છે એમ સમજી હૃદયમાં ધારણ કરવી.
 પોતાનાથી જે મોટી જ્ઞાનવચાદિકમાં સખીઓ (જહેનપણીઓ)
 હોય તેનું માન કરવું, ધન અગર સત્તાના તોરમાં તેઓનું
 અપમાન કરવું નહિ, કદી તેમને રીસમાં મહેણું મારવું
 નહિ. જહેનપણીઓને સારી શિખામણો આપવી, કદી
 નકારી સલાહ આપવી નહિ, સાહેલીઓના ભલામાં
 સદાકાલ ચિત્ત દેવું, તેમના મનમાં યોગ્ય આવવા દેવું
 નહિ, વિપત્તિ સમયમાં બને તેટલી મદદ કરવી, તેમના
 ઉપર બદલો લેવાની ઈચ્છા વિના ઉપકાર કરવા. સાહેલીઓ
 આડા માર્ગે જતી હોય તો સમજાવી ઠેકાણે લાવવી, મુખથી
 ફક્ત મીઠું બોલી ખુશી કરવાની ટેવ રાખવી નહિ, મુખમાં
 અને મનમાં બધું રહેવું જોઈએ. સાહેલીઓમાં જે જે
 દુષણો દેખાય કે અન્યની આગળ કદી હલકી પાડવા પ્રયત્ન
 કરવો નહીં. સાહેલીઓમાં જે જે સદ્ગુણો હોય તેની
 પ્રશંસા કરવી. આવી નીતિથી સાહેલીઓનો ઉત્તમ

વિનયરત્ન.

(૮૭)

પ્રેમ વિનયવડે સાચવી શકાય છે. ધર્મના માર્ગમાં કે કર્મના માર્ગમાં પણ વિનયની તો ખાસ જરૂર છે. સાહેલીઓએ ખાનગીમાં કહેલી ગુમવાતોને અણખનાવ થતાં કોઈની આગળ કહેવી નહિ. વાતવાતમાં ખંડેનપણીઓને માઠું લાગે એવાં મર્મવાક્યો હસતાં હસતાં કહેવાં નહિ, વૈરવિરોધ થાય એવો અસહ્ય વ્યવહાર કદી મનમાં ચિંતવવો નહિ. સ્વાર્થની ખાતર ખંડેનપણીઓને આડું અવળું ભરાવવું નહિ. કારણ કે તેમ કરવાથી માનસીક ઉત્તમ વિનયને દેશવટો મળે છે. ખંડેનોને ઉત્તમ ધર્મમાં જોડવી, મિથ્યાત્વ ધર્મનો ત્યાગ કરાવવો એ પણ સર્વોત્તમ વિનય છે. ખંડેનોએ પરસ્પર એકબીજા પ્રતિ જે જે અપરાધો થયા તેની ક્ષમાપના (માફી) ઇચ્છવી. આ પણ ઉત્તમ વિનય છે. ખંડેનોનું તન મન ધનથી ભલું કરવું. આ પ્રમાણે ખંડેનોનો ધર્મ છે. ખંડેનોએ સદાકાલ સંપીને રહેવું. પુત્રીઓએ ઉપકારી પ્રતિ વિનય સાચવવો. કોઈની સાથે બોલવું હોય તો અમૃત જેવા મીઠા શબ્દોથી બોલવું. પોતાના કરતાં જે મોટી સ્ત્રીઓ હોય તેમનું મદદમાં આવી અપમાન કરવું નહીં, અને તેટલું તેમનું મન વાણી કાયા અને વિક્તથી ભલું કરવું, કદી મોટાં ઉપર ગુસ્સે થઈ અવિનય ભરી કુચ્છેષ્ટાઓ કરવી નહીં. જે પુત્રીઓ, ખંડેનો, વિનયરત્નને હૃદયમાં ધારણ કરે છે તે યશઃકીર્તિ, લક્ષ્મીને

(૮૮)

શ્રી ગુરુભાષ્ય

મિત્રોએ મિત્રોપ્રતિ

વિનય કરવો.

પામે છે. તેમના ગુણ સર્વત્ર ગવાય છે. મિત્રોએ પણ પોતાના કરતાં જે જ્ઞાનમાં, ઉમરમાં સદ્ગુણોમાં વૃત્તમાં મોટા મિત્ર હોય તેમનો વિનય કરવો. જ્ઞાનમાં મોટા હોય તે મિત્રોનું બહુ માન કરવું, તેમની આગળ લઘુતા ધારણ કરવી. તેમની હિતશિક્ષા બહુ માનપૂર્વક સાંભળવી. તેમનાં વહેલાં વચનો હૃદયમાં ધારણ કરવાં, જે જે હૃદયમાં શંકાઓ થાય તેનો નિર્ણય કરવો, વિતંડાવાદમાં ઉતરી જાનિમિત્રોને સતાવવા નહિ. જ્ઞાનિમિત્રોની પાસેથી વિનયથી જ્ઞાન લેવું, તેમની મશ્કરી કરવી નહિ, તેમની યથાશક્તિવિવેકથી અને તન મન ધનથી સેવા કરવી, તેઓ શિખામણુ આપે તો ક્રોધ કરવો નહિ, મીઠું બોલનારા ઘણા મળે છે પણ કડવી હિતશિક્ષા દેનારા અદ્ય મળે છે. મિત્રોના દુર્ગુણોને અન્યની આગળ પ્રકાશ કરવો નહિ, મિત્રની ગુપ્ત વાતો તેના વિરોધિઓને કહેવી નહીં. મિત્રોના દુર્ગુણોનો નાશ કરવા ત્હેને એકાંતમાં શિખામણુ આપવી, મિત્રની આગળ સરલ પરિણામથી વાર્તા કરવી, લોહોના દેખતાં મિત્રની ચડસાચડસીમાં હલકાર્થ કરવી નહીં. મિત્રનો વિશ્વાસઘાત કદી કરવો નાહ, દુર્જનની મિત્રાઈ યુનમના ચંદ્રની પેઠે ક્ષીણતાને પામે છે અને સુમિત્રની મિત્રાઈ બીજના ચંદ્રની પેઠે વૃદ્ધિ પામે છે. મિત્રના

વિનયરત્ન.

(૮૯)

શુભોનો અન્યની આગળ પ્રકાશ કરવો, મિત્રના અવશુભો અન્યની આગળ ઢાંકવા, મિત્રને સંકટમાં સ્થાય કરવી, મિત્રનું સદાકાળ સાફ ઇચ્છવું. મિથ્યા માર્ગમાંથી મિત્રને સમ્યક્ત્વ માર્ગમાં લાવવો એ વિનયનો ઉત્તમ લેદ છે. રાજ્ય, સત્તા, કુળ, રૂપ, વિદ્યા, યૌવનાદિકના મદથી મિત્રનું અપમાન કરવું નહિ, પ્રસંગે પ્રસંગે મિત્રને શુભ માર્ગ દેખાડવો, મિત્રનું ધન ફેલી ખાવા અથવા કંઈ સ્વાર્થના લીધે કેટલાક મિત્રાઈ ધારણ કરે છે, તેઓ મિત્રનો વિનય માર્ગ સમજી શકતા નથી. શુભ સમયમાં તો સર્વ મિત્ર બની જીજી કરે છે પણ ધન સત્તાનો નાશ થાય છે ત્યારે સુવર્ણની પેઠે મિત્રની ખરી પરીક્ષાની કસોટી નીકળે છે. મિત્રનું ક્રોધમાં ઉદ્ધત શબ્દથી અપમાન કરવું નહી. અમૃત સમાન મિષ્ટ શબ્દોથી મિત્રોને યોલાવવા. મિત્રોની કીર્તિ જાળવવી, ધર્મમાર્ગમાં સ્થિર કરવા ઇત્યાદિ મિત્રોએ પરસ્પર વિનયમાર્ગ સમજી વિનયમાં તત્પર થવું. વિનયવંત મિત્રો હંસની પેઠે શોભી શકે છે. તેમના ઉત્તમ આચાર, વિચાર, અને વાણીથી સર્વત્ર માન પૂજા પામે છે. મોટાઓની સાથે પુત્રોએ લઘુતાથી વર્તવું. માનમાં આવી મન વાણી અને કાયાથી કોઈનું અપમાન કરવું નહિ, દ્રવ્ય અને ભાવ મિત્રનો પણ દ્રવ્યથી અને ભાવથી વિનય કરવો, ભક્તિ અને બહુમાનથી કરેલો વિનય સત્ય ક્રીડાને અર્પે છે,

(૯૦)

શ્રી ગુરુઓધ.

દ્રવ્યવિનય કરતાં ભાવ
વિનય શ્રેષ્ઠ છે.

દ્રવ્યવિનય અથવા વ્યવહારવિનય કરતાં ભાવવિનય વિશેષતઃ ઉત્તમ આ ભવમાં અને પરભવમાં છે. વિનય કરતાં સર્વેષ્ઠ વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ થાય છે તેમાં કોઈ જાતની શંકા નથી. સમ્યક્ત્વવંત જીવો ભાવવિનયને પામી

શકે છે. લૌકિક વિનય કરતાં લોકોત્તર વિનય વિશેષતઃ આરાધ્ય છે, પરમાત્મપદની પ્રાપ્તિ લોકોત્તર વિનયથી શીઘ્ર થઈ શકે છે. વિનયની આરાધના કરતાં દેવતાઓ, નૃપતિયો, અને મહર્ષિયો સહજે વશ થાય છે. વિનય વશીકરણ કરતાં અન્ય વશીકરણવિદ્યા મોટી જણાતી નથી. યોગ્ય ક્ષેત્ર કાલમાં જ્યાં ત્યાં જોવો ઘટે તેવો મન વાણી અને કાયાથી ઉચિત વિનય સાચવનાર સ્ત્રીઓ તથા પુરૂષો

વિનય રાખો.

સુખ તેથી છે.

આ ભવમાં તથા પરભવમાં સુખી થાય છે. ભવ્યખંધુઓ ! વિનયનો ઉત્તમ મહિમા જાણી અહર્નિશ તેનું સેવન કરો. વિનય કરવાથી વૈનયિકી બુદ્ધિ હૃદયમાં પ્રગટ થાય છે. કર્મની વર્ગજાઓ ખરી

જતાં આત્મા નિર્મલ થાય છે. વિનયનું કૃણ પ્રતિદિન આ ભવમાં તમે અનુભવશો, વારંવાર વિનયનું સેવન કરવું યોગ્ય છે.

વિવેકરત્ન.

(૬૧)

૩

વિવેક રત્ન.

વિવેક મોટો દશમો નિધિ:—વિવેક દશમો નિધિ સત્પુરુષોએ કહ્યો છે. જગત્માં હેય શું છે, ઉપાદેય શું છે, જ્ઞેય શું છે, તેનું યથાર્થ જ્ઞાન થયા વિના વિવેક પ્રકટયો એમ કહેવું તે હાસ્યજનક છે. વિવેકી મનુષ્ય સત્યાસત્યનો વિચાર કરી શકે છે. યોગ્ય અને અયોગ્ય કૃત્ય સમજી શકે છે. દેવ, ગુરુ, ધર્મનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજી શકે છે. મનુષ્યના હૃદયમાં વિવેકરૂપ સૂર્યનો ઉદ્ભવ થતાં અજ્ઞાનરૂપ અંધકાર રહેતો નથી. વિવેકી મનુષ્ય અમૃતને અમૃત ગણે છે અને ઝેરને ઝેર ગણે છે. અવિવેકી તેથી ઉલટું ગણે છે. વિવેકી અને અવિવેકીની દૃષ્ટિમાં મહાન્ ભેદ છે. વિવેકી ધર્મતરફ પ્રીતિ ધારણ કરે છે ત્યારે અવિવેકી અધર્મતરફ પ્રીતિ ધારણ કરે છે. વિવેકી ગુણ દોષનો વિચાર કરી શકે છે અને સહગુણ તરફ પ્રવૃત્તિ કરે છે, ત્યારે અવિવેકી ગુણ દોષનો વિચાર કરી શકતો નથી. ઉત્તમ પુરુષ અને અધમ પુરુષનાં લક્ષણ ભિન્ન ભિન્ન જાણવાનું વિવેકદૃષ્ટિથી બને છે. વિવેકી પુરુષ દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ ભાવને યોગ્ય જાણી યોગ્યઆચરણ કરે છે, ત્યારે અજ્ઞાનિથી તેમ બની શકતું નથી. વિવેકી મનુષ્ય આત્માભિમુખ પ્રવૃત્ત કરે છે. વિવેકી વિચારે છે કે અહો જગત્માં સત્યતત્વ તેજ

(૯૨)

શ્રી ગુરુબોધ.

સત્ય છે, અસત્ય કદી સત્ય થતું નથી, વિવેકી જે જે કાર્ય કરે છે તેમાં શુભાશુભનો વિચાર કરીને પ્રવૃત્તિ કરે છે. હું સ જેમ દૂધ અને પાણી ભેગાં હોય છે તોપણ પોતાની ચંચુથી જળને દૂધ ભિન્ન ભિન્ન કરે છે તેમ વિવેકી પણ કૃત્ય અને અકૃત્યને ભિન્ન ભિન્ન કરે છે. ઉપાધિભેદથી વિવેકના બે ભેદ પડે છે. સાંસારિકવિવેક' ધાર્મિક-વિવેક. સાંસારિક વિવેકની પણ સંસારમાં જરૂર પડે છે, સંસારમાં અનેક આળતોનો વિવેક સાચવવો પડે છે ધાર્મિક વિવેક પ્રગટ્યા વિના ખરેખરી શાંતિ મળતી નથી, કયો ધર્મ ખરો છે અને તે કઈ અપેક્ષાએ તેનો પૂર્ણ ખ્યાલ, વિવેકદષ્ટિ વિના થતો નથી, ચિહ્નાતી પુત્ર સદ્ગુરૂના ઉપદેશથી ઉપશમ, સંવર, અને વિવેક એ ત્રણ રત્ન પામી પરમાત્મપદને પામ્યા. આ દૃષ્ટાંતથી પણ સમજવાનું કે જ્યારે વિવેકની પ્રાપ્તિ થાય છે ત્યારે પરમાત્મ દશા પ્રગટે છે. શ્રી પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિને જ્યારે વિવેક પ્રગટ્યો ત્યારે હૃદયનાં પરિહરી શુક્લધ્યાન ધ્યાવી મુક્તિ વર્ધા. દૃઢપ્રહારિ કે જે ચાર હત્યાનો કરનાર હતો તે પણ વિવેક પામી મોહદશાનો ત્યાગ કરી મુક્તિપદ પામ્યો. અરણિક મુનિને જ્યારે વિવેક આવ્યો ત્યારે માતાનું કહ્યું વચન માન્ય કર્યું અને અનશન અંગીકાર કર્યું, આવા અનેક દાખલાઓ શાસ્ત્રો વાંચતાં નજરે પડે છે.

વિવેકરત્ન.

(૬૩)

ખાહુબળી જ્યારે વિવેક પામ્યા ત્યારે લઘુતા અંગીકાર કરી ચાલતાં જ કેવળજ્ઞાન પ્રગટયું. મનુષ્યના હૃદયમાં વિવેક પ્રગટતાં તુર્તજ પાપકાર્યથી પાછો હઠે છે તે ઉપર એક વિવેકચન્દ્રનું દષ્ટાંત જણાવે છે.

વિદ્યાપુરી નગરીમાં વિનયચંદ્ર શેઠ વસતા હતા. શેઠ સ્વભાવે નમ્ર અને ધનાઢય હતા, નગરમાં તેમની કીર્તિ સારી હતી. શ્રેષ્ઠિ વર્ગમાં તેમનું નામ પ્રથમ ગણાતું હતું. વિનયચંદ્રને દયા સ્ત્રી હતી. દયા પણ પોતાના પતિની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલતી. કોઈ જીવને દુઃખી દેખી તેણીનું મન દુખાતું. સર્વ જીવની રક્ષા કરતી, કોઈ જીવની હિંસા કરતી નહોતી. આ પ્રમાણે સ્ત્રી પુરૂષને સંસારિક સુખ ભોગવતાં એક પુત્ર થયો અને તેનું નામ વિવેકચંદ્ર પાડયું, વિવેકચંદ્ર પ્રતિદિન મોટો થવા લાગ્યો, બાલ્યાવસ્થામાં અનેક પ્રકારની રમત ગમતની કીડાઓ બાળકો સાથે કરવા લાગ્યો. વિવેકચંદ્ર ઉમર લાયક થવા લાગ્યો કે એટલામાં તેનાં માબાપ મરી ગયાં. વિવેકચંદ્ર નિરાધાર થયો. બહુ દુઃખી થયો. કહ્યું છે કે—

ગાથા.

બાલસ્સ માઈ મરણં, મજ્ઞા મરણં ચ જુવ્વંણારંભે ॥

થેરસ્સ પુત્ત મરણં, તિન્નિવિ ગરુઆઈં દુરકાઈં ॥ ૧ ॥

(૯૪)

શ્રી ગુરુબોધ.

ભાવાર્થ—બાલ્યાવસ્થામાં માતાનું મરણ થવું, યુવાવસ્થામાં ભાઈનું મરણ થવું, વૃદ્ધસમયમાં પુત્રનું મરણ થવું. આ ત્રણ પણ મોટાં દુઃખ છે, વિવેકચંદ્રને પણ આ ત્રણમાંનું એક મોટું દુઃખ પ્રાપ્ત થયું, પણ બનવાનું હોય છે તે બને છે. કહ્યું છે કે, “ઉદ્યમ કરોરે હજાર બનવાનું તે બને છે.” આ કહેવત પ્રમાણે બનવાનું મિથ્યા થતું નથી. વિવેકચંદ્રના પિતાએ ગુમાસ્તાને પ્રામાણિક બાણી પુત્ર મોટો થાય ત્યાં સુધીની સર્વ વ્યવસ્થા તેના હાથમાં સોંપી હતી. ગુમાસ્તાએ વિવેકચંદ્રને સારી રીતે ભણાવ્યો, વિવેકચંદ્રને નહારા મિત્રોની સોબત થઈ તેથી વિવેકચંદ્રમાં દુર્ગુણોની અસર થઈ. શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે કે, સારી અને નહારી સંગતિ પામી મન સાફ અને નહાઈ બને છે. જેવા સંસ્કારોના કારણે

નહારા મિત્રની સોબત.

સેવાય છે તેવા સંસ્કારો હૃદયમાં પ્રગટે છે, યુવાવસ્થામાં કુમિત્રોની સંગતિથી વિવેકચંદ્ર ધનનો ધુમાડો કરવા લાગ્યો. પરસ્ત્રી સંગી થયો, કંદોઈના ઘરની મીઠાઈ ખાધા વિના તો તેને સંતોષ થતો નહોતો, વિવેકચંદ્રને પ્રતિદિન ખરાબ ટેવો પડવા લાગી અને તે ગુમાસ્તાની પણ દરકાર કરતો નહોતો. ગુમાસ્તાએ વિવેકચંદ્રની ખરાબ ટેવો બાણી. એક દિવસ ગુમાસ્તાએ વિવેકચંદ્રને નહારી ટેવો માટે ઠપકો આપ્યો. ગુમાસ્તાની

વિવેકરત્ન.

(૯૫)

શિખામણથી વિવેકચંદ્રના મનમાં ઓછું આવ્યું. તેનું મન વશમાં રહ્યું નહિ, ઉદ્ધતાથી વિવેકચંદ્ર કહેવા લાગ્યો કે હે ગુમાસ્તા ! તું તો મારો નોકર છે, હું તારો શેઠ છું. મહારા કહેવા પ્રમાણે તારે વર્તવું પડશે. તું એવો કેવો મોટો થઈ ગયો કે મને શિખામણ આપવા તૈયાર થયો છું. મહારા ધનનો તું જે ઉપયોગ કરે છે તે હું બાણું છું, તારું પોગળ ફેડી નાંખીશ, વિવેકચંદ્રનું એકદમ વિવેક-શૂન્ય ભાષણ સાંભળી ગુમાસ્તો સ્તબ્ધ થઈ ગયો. ગુમાસ્તાએ વિચાર કર્યો કે આ શેઠપુત્ર હજી નાદાન છે, હું શા માટે કહું છું તેનો નિર્ણય કરવા માટે તેનામાં વિવેકની જરૂર છે, ભલે તે ગમે તેમ

ઉચિત અવસર બાણ-
નાર વિજયી નીવડે છે.

ઓલે. હાલ મૌન રહેવું યોગ્ય છે. ઉચિત અવસર બાણીને કાર્ય કરવું. અવસર બાણીને બોલવાથી ફાયદો થાય છે, જે અવસર બાણતા નથી તે ખરેખર મૂર્ખ છે. અવસર વિના બોલેલું વચન નિર-

ર્થક થાય છે. ગુમાસ્તાએ વિચાર કર્યો કે હાલ તેની હાથે હાજી હા બાણીને કામ લેવું. શેઠના પુત્રની ઇચ્છા પ્રમાણે ગુમાસ્તો પણ વર્તવા લાગ્યો. તેથી વિવેકચંદ્ર ખુશ થયો અને ગુમાસ્તાની સાથે વિવેકચંદ્રનું મન મળી ગયું, એક દિવસે વિવેકચંદ્રે ગુમાસ્તાને કહ્યું કે તમે મીઠાઈ લેઈ આવો. ગુમાસ્તાએ કહ્યું કે ચાલો આપણે બે ત્યાં તપાસ

(૬૬)

શ્રી ગુરુબોધ.

કંદોઈની દુકાને અને
વેશ્યાને ઘેર બન્નેનું
સાથે ગમન.

કરી મીઠાઈ લઈએ. શેઠપુત્ર
અને ગુમાસ્તો બન્ને કંદોઈની
દુકાને આવ્યા. કંદોઈ તે વખતે
મીઠાઈ બનાવતો હતો. વૃદ્ધાવ-
સ્થાથી નાકમાંથી લીંટનો સૂક્ષ્મ
પ્રવાહ, મીઠાઈ બનાવતા હતો
તેમાં ઝરતો હતો. માખીઓનો
બણબણાટ તો પુષ્કળ હતો, વચ્ચે વચ્ચે કંદોઈ પાણી
પીતો હતો તેથી પાણીના છાંટા મીઠાઈમાં પડતા હતા.
મેલા ગંદા હાથે કેટલાક લોકો લાડવા વાળતા હતા. તેથી
વિવેકચંદ્રના મનમાં વિચાર થયો કે અરે! આ તો અપ-
વિત્ર મીઠાઈ થાય છે. આ મીઠાઈ કરતાં ઘેર મીઠાઈ
બનાવીને ખાવી તે ઠીક. છીટ, હું તો કંદોઈના ઘરની
મીઠાઈ ખાઈશ નહિ. ગુમાસ્તાને પુછતાં ગુમાસ્તાએ પણ કહ્યું
કે શ્રેષ્ઠી પુત્ર! આપનો વિચાર વિવેકથી પૂર્ણ છે. ગુમાસ્તો
મનમાં હસ્યો, હાશ !! ઠીક કાર્ય થયું. રાત્રીના સમયમાં
વિવેકચંદ્રના મનમાં વેશ્યાના ઘેર જવાનો વિચાર થયો,
ગુમાસ્તાની સલાહ લીધી. ગુમાસ્તો પણ મનમાં વિચાર
કરી બોલ્યો કે વિવેકચંદ્રજી! વેશ્યાના ઘેર રાત્રીના પાછલા
પ્રહરમાં જઈ ચોગ્ય લેખું છું. કારણ કે હાલ અન્ય કામિ
પુરૂષો આવ્યા હશે તેથી જેવી જોઈએ તેવી શાંતિ મળાહ
મળશે નહિ. ગુમાસ્તાના વિચાર પ્રમાણે વિવેકચંદ્ર પાછલા
પ્રહરમાં ગુમાસ્તાને સાથે લેઈ ગયો. વેશ્યાનો આ વખત

વિવેકરત્ન.

(૬૭)

નિદ્રાનો હતો. એક પલંગમાં વેશ્યા પડી હતી. જે આંખો પ્રથમ જે જે સમયમાં સુંદર દેખાતી હતી. તે હાલ શોભાને આપતી નહોતી. ગાલ ઉપર આંખોમાં આંજોલી મેંશના પ્રવાહ તણાઈ આવ્યા હતા. વસ્ત્રની અવ્યવસ્થા થવાથી શોભાયમાન આંખો પણ અફચિકર લાગ્યાં. કેશપાશ છુટવાથી અને તે શરીરપર વિખરાઈ જવાથી ભૂતડીની શોભાને ધારણ કરતી હતી, વેશ્યાનાં પ્રત્યેક અંગ ખીલતસ જણાયાં. વિવેકચંદ્ર મનમાં વિચાર કરીને ગુમાસ્તાને કહેવા લાગ્યો કે, કેમ ગુમાસ્તા ! આવી વેશ્યા કરતાં ઘરની સ્ત્રી શું ખોટી છે ? ગુમાસ્તાએ પણ તે બાળતની સારી રીતે પુષ્ટિ કરી. પૈસાનો નાશ, વિક્તનો નાશ, વીર્યનો નાશ આદિ અનેક દુર્ગુણોનું કારણ વેશ્યા છે. કહ્યું છે કે—

લ્પ્પય લ્લંદ.

વેશ્યા સંગે પાપ જગત્માં મોટું માલ્યું,
વેશ્યા સંગ કર્યાથી મૂર્ખાં દુઃખ ચાલ્યું;
વેશ્યા સંગો વિક્ત વિનાશે મલ્લં ન જોવે,
નિજ પત્નીનો પ્રેમ હળીને મૂઢજ હોવે;
કુટુમ્બ ઘરનિજ દેશની ઓરે અવનતિનું ઘર અહો.
જગતમાં તે મૂર્ખ મોટો હૃદયમાં સમજી રહો. ॥ ૧ ॥
વેશ્યાના નાચે મોહ્યા તે લહે સુવારી,

શુ. ૭

(૬૮)

શ્રી ગુરુખોધ.

કૂતર સમ તેની વૃત્તિ જોશે નરનારી;
 વેશ્યાના ઘરમાં જાવાને હૃદય નિવારે,
 પણ સમજે નહિ મૂર્ખ સયને નહીં વિચારે;
 વીર્ય કીર્તિનો નાશ થાવે મોહથી તે કરગરે,
 ધિક્તસઅવતારને અહો સમજીને નહિ આચરે. ॥ ૨ ॥

૪

મૈત્રીભાવના

મિત્રીમે સવ્વભૂણસુ, વૈરં મજ્જં ન કેળઇ. ॥

મ્હારી સર્વ પ્રાણીઓ ઉપર મૈત્રીભાવના છે, કોઈના ઉપર મ્હારે વૈર નથી. સર્વ જીવો મ્હારા સમાન છે. કર્મના આધીન થઈ જીવ પોતાનું ભાન ભૂલી અન્ય આત્માઓને શત્રુ કહ્યે છે, તેમાં કર્મનો દોષ છે. પશુ, પાંખી સર્વ મનુષ્યો વગેરે જીવો મ્હારા આત્માની તુલ્યતાને ધારણ કરનાર છે. ફક્ત કર્મના લીધે ભેદ દેખવામાં આવે છે. મ્હારા આત્માની ઉન્નતિ માટે સર્વ જીવોની ઉન્નતિ કરવી જોઈએ, વર્ણાશ્રમ અને નાતભેદને દૂર કરી સર્વ જીવોનું ભક્તું કરવું જોઈએ. જ્યારે સર્વ જીવો મિત્ર છે તો તેઓનું ધુરં કરવા એક લેશમાત્ર પણ ખરાબ વિચાર કેમ કરવો જોઈએ ? સર્વ જીવોપર જેની મિત્રબુદ્ધિ ઠરી છે તેને કોઈ પણ વૈરી હોતો નથી અને એવો આત્મા, સંસારરૂપ

મૈત્રીભાવના

(૯૯)

સચ્ચદતે તરી તેની પેલી પાર બાય છે. શ્રી વીરપ્રભુએ મૈત્રીભાવના ધારણ કરી અનેક ઢુળોના ઉપસર્ગો સહન કર્યા, ચંડકોશિયા સર્પે શ્રીવીર પ્રભુને દંશ દીધો તોપણ વીરપ્રભુ જરામાત્ર મૈત્રીભાવનાથી ચલાયમાન થયા નહીં. એવી મૈત્રીભાવનાની ઉત્તમતા!!! શ્રી વીરપ્રભુએ ચંડકોશિયા સર્પપર કણ્ણુ કરી ઉપદેશ દેઇ તેનું આત્મહિત કર્યું. જગત્માં અનેક દોષથી દોષિત જીવોને દોષી કોઇની નિંદા વા ભૂડું કરવું નહિ. શ્રી વીરપ્રભુના પગલે ચાલી સર્વ જીવોની સાથે મૈત્રીભાવના રાખવી એ કંઈ સામાન્ય વાત નથી. લોઢાના ચણા આવવાની પેઠે મૈત્રીભાવના રાખતાં અનેક સંકટોમાંથી પસાર થવું પડે છે. રાગદ્વેષના એવા તો પ્રપંચ છે કે હૃદયમાં ઉઠતી મૈત્રીભાવતાનો ક્ષણમાં નાશ કરી દે છે. મનુષ્ય પોતાના આત્મા સમાન અન્યને દેખે એવો તેનો સ્વાભાવિક ધર્મ છે કિંતુ તેની આંડે આવનાર ઇર્ષ્યા, અદેખાઈ, સ્વાર્થ વગેરે દોષો છે. કેટલાક તો પશુ પંખીમાં આત્મા માનતા નથી તેવા જીવો પશુ પંખીને પોતાના આત્મા સમાન શી રીતે માની શકે ? જે જીવો પશુ પંખીનામાં પોતાના સમાન અન્ય આત્માઓનો વાસ છે એમ માને છે તેજ પશુ પંખીઓના મિત્ર થઈ શકે છે, અન્ય જીવોનો નાશ કરતાં પોતાના આત્માને પાપકર્મ લાગે છે. આ સિદ્ધાંત જ્યારે અનુભવમાં આવશે

(૧૦૦)

શ્રી ગુરુબોધ.

ત્યારે અન્ય જીવોની દયાના પરિણામ હૃદયમાં પ્રગટશે. અન્ય જીવોપર દયાના પરિણામ મૈત્રીભાવનાના ચોગે થાય છે. માટે મૈત્રીભાવનાની ઘણી જરૂર છે, જ્યાં ત્યાં હસ્તાં ફરતાં, ખાતાં, ખેસતાં, ઉઠતાં, મૈત્રીભાવનાના વિચારો કરવા-મૈત્રીભાવનાની પુષ્ટિ માટે નીચેનું કાવ્ય સદા-કાળ સ્મરવું.

પરમ મિત્રતા.

- મિત્રાઈ રાखો સહુ સાથે, મિત્રાઈથી ક્લેશ ટળે.
 મિત્રાઈથી સમ્પ વધે છે, મનના મેઝા સર્વ મળે. ૧
 મિત્રાઈથી સલાહ શાન્તિ, ધાર્યો કૃત્યો સર્વ સરે;
 મિત્રાઈથી વૈર ટળે છે, ઉચ્ચભાવના થાય સ્વર. ૨
 મિત્રાઈથી જગમાં શાન્તિ, મિત્રાઈથી દ્વેષ ટળે;
 મિત્રાઈથી પ્રેમ વધે છે, મૈત્રી ભાવના તુર્ત ફળે. ૩
 મિત્રાઈના મેદ ઘળા છે, લૌકિક લોકોત્તર જાણો;
 મિત્રાઈની અપૂર્વ શક્તિ, સમજી સાચું મન આણો. ૪
 મિત્રાઈથી કુટુંબ દુનિયા, પરમ મિત્રતા પાત્ર ઠરો;
 દયાધર્મમાં મૈત્રીભાવના, સમજી પરમાનન્દ વરો. ૫
 દ્રવ્યભાવ બે ભેદે મિત્રજ, મૈત્રી ભાવના બે ભેદે;
 સમજીને મિત્રાઈ ધારે, તે કર્માણ્કને છેદે. ૬

મૈત્રીભાવના.

(૧૦૧)

વસ્તુધર્મની સાચી મૈત્રી, જ્ઞાનિને સહુ સમજાશે.

સાચી મિત્રાઈ ચેતનની, પરમપ્રમુતા પરચાશે. ૭

આત્મધર્મમાં કરો રમણતા, મિત્રાઈ હેની સાચી;

બુદ્ધિસાગર પરમમિત્રતા, સમજી તેમાં રહો રાચી. ૮

ભાવ્યો ! સમજશો કે મિત્રાઈ આવી અપૂર્વ શક્તિ-
વાળી છે. મૈત્રીભાવનાથી તમે પરમાનંદ સુખના ભોગી
બનો એમાં કંઈપણ આશ્ચર્ય નથી. મૈત્રીભાવનાથી મોક્ષનાં
સુખ પણ સહેજે મળે છે. આવી મૈત્રીભાવના પ્રત્યેક
મનુષ્યો ધારે તો હૃદયમાં ધારણ કરી શકે. આવી અદ્વૈતિક
મૈત્રીભાવનામાં પ્રવેશ કરતાં હું તું નો ભેદ ટળે છે. કંઈપણ
ભેદભાવ રહેતો નથી. આત્મવત્ સર્વ ભૂતેષુ યઃ પश्यति સ
પश्यति. પોતાના આત્માસમાન અન્યને દેખે છે તેજ ખરેખર
દેખનાર છે એવો આત્મદૃષ્ટિભાવ, સાક્ષાત્ ત્યાં અનુભવાય
છે, તેવી સ્થિતિમાં આત્મા સર્વને એક સમાન ભાવનાથી
દેખી ઉદ્ધાર કાઢે છે કે—

અમોને તમો સમાજાતિ, તમોને અમો સમાજાતિ. ૧

પશુ પંક્તિ હમારાં છે, હમારાં તે તમારાં છે.

જીવોને પ્રેમથી મેટું, હમારે કાંઈ નહિ છેડું.

સહુ જીવ મિત્ર મ્હારા છે, મમત્વભાવ વિસાર્યા છે. ૨

(૧૦૨)

શ્રી મૈત્રીભાવ.

દયાગંગા હૃદય વહેતી, અમોને પ્રેમથી કહેતી.

અમારામાં સદા મીલે, અનન્તાં સુખ તસદીલે. ૩

આવી એકત્વ ભાવનાના પરમ પ્રેમમય ઉદ્ગાર મૈત્રી-ભાવનાની ઉચ્ચ દશાથી નીકળે છે.

આત્મા મૈત્રી ભાવના ધારણ કરી શકે છે.

આત્મામાં તેવું સામર્થ્ય છે.

જ્યારે ત્યારે પણ દ્રવ્ય અને ભાવનાથી મૈત્રીભાવના ધારણ કર્યા વિના છૂટકો નથી. તો હવે કેમ આલસ્ય કરે ? મૈત્રી ભાવનાથી અનેક જીવો પરમાત્મા થયા અને થશે. ગજસુકુમાલે જ્યારે સ્મશાનમાં કાર્યોત્સર્ગ કરી ધ્યાન કર્યું હતું ત્યારે સોમિલ નામના તેમના સસરા આવ્યા. પોતાની પુત્રીને ત્યજી ગજસુકુમાલ સાધુ થયેલા દેખી સોમિલના મનમાં ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો. ગજસુકુમાલને દુઃખ દેવા માટે તેના મસ્તકપર લીલી માટીની પાળ બાંધી, અને તે પાળના ઉપર સ્મશાનમાંથી ખેરના ધગધગતા અંગારા લાવી મૂક્યા. આથી ગજસુકુમાલને અત્યંત વિદ્વના થવા લાગી. ગજસુકુમાલે તે સમયે મૈત્રીભાવના લાવી. સોમિલપ્રાદ્ધાણુના આત્માને પોતાના આત્માના તુલ્ય લાવ્યો. જરા માત્ર પણ ક્રોધ કર્યો નહીં, તેથી ગજસુકુમાલ ઉત્તમ ગતી પામ્યા. લવ્યજીવોએ આ દર્શાતને હૃદયમાં

મૈત્રીભાવના.

(૧૦૩)

ધારણ કરી કલેશ દુઃખના સમયમાં પરમ મૈત્રીભાવના ભાવવી. કારણ, પ્રભેદ, અને માધ્યસ્થ ભાવનાઓ પણ મૈત્રીભાવના વિના ઉદ્ભવતી નથી. આત્મહિત કરવું હોય અને જો સંસારથી મૂકાવું હોય તો મૈત્રીભાવનાનું સેવન કરો. બાહ્યદૃષ્ટિના ખેદને ટાળી મૈત્રીભાવના અન્તરના સત્ય આનંદને અર્પે છે. બાળ્યે ! તમે જો મૈત્રીભાવનાને ઇચ્છશો તો મૈત્રીભાવના તમને પ્રાપ્ત થશે. મૈત્રીભાવના મ્હારા આત્મામાં છે હું ખરેખર તેને ધારણ કરીશ. મૈત્રીભાવનાથી હું વ્યાપ્ત છું. કારણ પ્રસંગે મૈત્રીભાવનાના ઉપયોગમાં રહીશ. આ પ્રમાણે અંતઃકરણમાં ૬૬ સંકલ્પ કરવા. એમ ૬૬ સંકલ્પ કરવાથી મૈત્રીભાવની પુષ્ટિ થશે અને ક્ષણે ક્ષણે આનંદમય જીવન વૃદ્ધિ પામતું જણાશે. જમ્મે તે ધર્મનો-દેશનો મનુષ્ય હોય તોપણ તેના ઉપર મૈત્રીભાવના રાખવી જોઈએ. જે લોકો સ્વાર્થિકક્ષુદ્ર વિચારથી દરેક જીવોની સાથે મિત્રતા રાખે છે તેઓ ખરેખર ક્રોધાદિ કારણ પ્રસંગે મૈત્રીભાવનાની હદ કુદી જાય છે. મૈત્રીભાવના એ સંકટનો મિત્ર છે. હૃદયનો દુઃખ સમયમાં આધાર છે. સમાન સ્થિતિ જળવવામાં મૈત્રીભાવના ઉત્તમ સેવા બનેલ છે. જીવતાં છતાં પણ સિદ્ધનાં સુખને આપનાર મૈત્રીભાવના છે. મૈત્રી ભાવના ખરેખર ગંગાજળ સમાન નિર્મળ છે.

(૧૦૪)

શ્રી ગુરુભોધ.

પ્રાણમૂતેષુ સર્વેષુ, સુખદુઃસ્થિતેષુ
 વૈરિ મિત્રેષુ જીવેષુ, મૈત્રી સ્યાદ્વિતત્ત્વીઃ સતાં ॥ ૧ ॥

સુખ દુઃખમાં રહેલા તેમજ વૈરિ અને મિત્ર સર્વ જીવોપર સતપુરૂષોને જે હિતયુક્તિ થાય છે તે મૈત્રીભાવના ક્ષણે ક્ષણે આદરવા યોગ્ય છે. એવો કયો મૂર્ખ મનુષ્ય છે કે જેના હૃદયમાં મૈત્રીભાવના પ્રિયરૂપે ન હોય? અલખત દરેકને મૈત્રીભાવના પર પ્યાર હોય છે. પણ પુરૂષાર્થ કર્યા વિના મૈત્રીભાવના સારી છે, મૈત્રીભાવના સારી છે, એમ લાખ વખત બુદ્ધિ પાડી શ્લોકપુર્વક ગોખી જાઓ તેથી કંઈ તમારા હૃદયમાં મૈત્રીભાવના પ્રવેશ કરવાની નથી. પણ ક્રોધાદિક વિકારો વખતે મૈત્રીભાવના વિચારો કરી ક્રોધ, ઇર્ષ્યાદિકને શમાવો ત્યારેજ મૈત્રીભાવનાની સાફદૃશ્યતા થાય છે. જે જે પ્રાણી ઉપર દ્વેષ થાય તે તે પ્રાણી ઉપર તે તે સમયે મૈત્રીભાવના ચિંતવવી. મૈત્રીભાવના ધાર્યાથી તમારું જીવન ગમે તે સ્થિતિમાં ઉચ્ચ થયા વિના રહેશે નહિ. દેશમાં, જ્ઞાતિમાં, કુળમાં, ઘરમાં, મંડળમાં, પણ તમે સર્વને પ્રિય થઈ પડશો. મૈત્રીભાવનાના બળવડે તમારું વચન સર્વત્ર પ્રિય થઈ પડશે. તમારી કીર્તિ સર્વત્ર પ્રસરશે. મૈત્રીભાવનાના બળવડે તમે અનેક જીવોનો ઉદ્ધાર કરી શકશો. અનંતદયોદ્ધિમય તમારો આત્મા બનશે, મૈત્રીભાવના પ્રગટાવવી તમારા હાથમાં છે.

મૈત્રીભાવના.

(૧૦૫)

જો તમે તેનો આદર કરશો તો તમારી પાસે તે આવશે. નક્કી તમે મૈત્રીભાવનાના બળવડે પ્રાતઃસ્મરણીય થઈ પડશો. અનેક ઉપાધિયોમાં પણ તમે મૈત્રીભાવનાને હૃદયમાં જ રાખશો, મૈત્રી એ જ અક્ષર છે કિંતુ તે જ અક્ષરમાં એટલી શક્તિ છે કે તે સુક્તિપુરીમાં લેઈ જાય છે. મૈત્રી-ભાવનાથી સર્વ જીવોના ત્હમે સાચા મિત્ર બનશો. ખરે-ખર મૈત્રીભાવનાથી તમારા આત્માના પણ તમે મિત્ર ગણાવાના. મૈત્રીભાવના વિનાનો આત્મા, પોતાનો તથા પરનો પણ મિત્ર બની શકતો નથી. જેણે મૈત્રીભાવના ધારણ કરી તેણે લાખો કરોડોવાર તપાદિ કર્યા એમ કહેવાશે. મૈત્રીભાવનાથી આત્માના પ્રદેશોને લાગેલી કર્મની વર્ગણાઓ ખરી જાય છે તેથી આત્મા નિર્મળ બને છે અને તેજ પરમાત્મા કહેવાય છે. આ મૈત્રીભાવનાને માટે પરદેશ જવાનું નથી. અગર કંઈ તાઢ તડકામાં પડી રહેવાનું નથી. અગર કંઈ ધન ખર્ચવું પડે તેમ નથી. તમે તેવી અવસ્થામાં ત્યાં તમે મૈત્રીભાવના ધારણ કરી શકશો. મૈત્રીભાવનામાં ધર્મ નો સમાવેશ થાય છે. મૈત્રીભાવનાથી આર્થ અગર અનાર્થ સર્વ જીવો સંસારસમુદ્ર તરી જાય છે. પરમપ્રેમથી મૈત્રી-ભાવના ધારો, સર્વ સુખનું સ્થાન તમે પોતે જ દેખાશો.

(૧૦૬)

શ્રી ગુરૂબોધ.દયારત્ન.

૫

દયા ધમ્મસ્સ જગણી-દયા ધમ્મસ્ય જનની.

જગત્માં દયાના સમાન કોઈ ધર્મ નથી, દયા ધર્મની માતા છે. જેમ માતા પુત્રને પાળીને ઉછેરે છે તેમ દયા પણ ધર્મરૂપ પુત્રને પાળી ઉછેરે છે. ત્રણ ભુવનમાં દયાના સમાન કોઈ ઉત્તમ ધર્મ નથી. દયાનું જેટલું વર્ણન કરીએ તેટલું ઓછું છે. દયાથી સર્વ જગતમાં શાંતિ વર્તે છે. ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ પદવીની પ્રાપ્તિ પણ દયાથી છે. ખરેખર જગતની ઉન્નતિ દયાથી છે. દયાવિના ઉત્તમ અવતાર પણ મળી શકતો નથી. દયાવિના આત્મા એક ક્ષુદ્ર પ્રાણી સમાન બાણુવો. સર્વ વ્રતોમાં દયાવ્રત મોટામાં મોટું છે. કામ કુંભ કદપવૃક્ષ વગેરે ઇષ્ટવસ્તુઓની પ્રાપ્તિ કરાવનાર દયા ધર્મ છે. દયાથી અષ્ટ કર્મનો નાશ થાય છે. દયાની કિંમત થઈ શકતી નથી. દયાવિના નિર્મળબુદ્ધિ પણ રહી શકતી નથી. દયાથી મુક્તિ કરતલમાં સમજવી. નાક વિના જેમ મુખ શોભતું નથી, મનુષ્યવિના જેમ નગર શોભતું નથી, પતિવ્રત વિના જેમ સ્ત્રી શોભી શકતી નથી, પુરૂષાર્થ વિના જેમ પુરૂષ શોભી શકતો નથી તેમ દયા વિના આત્મા શોભી શકતો નથી. જે ધર્મમાં દયા નથી, તે ધર્મ તે અધર્મ ગણાય છે. દયા વિના તપ, જપ, સંયમ પણ ધર્મને ઉત્પન્ન કરી શકતાં નથી. જગત્માં જે જે મહાન

દયારેત્ન.

(૧૦૭)

મહાત્માઓ ગણાયા છે, તેઓ ખરેખર દયાના પ્રતાપથીજ ગણાયા છે. દયાથી પરમાત્મપદ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. દયાવિના પ્રભુથી પણ ત્રણ કાલમાં મુક્તિ આપી શકાતી નથી. આંતરની લાગણી પણ દયાના તરફ દરેક મનુષ્યોની સ્વાભાવિક થાય છે. દયાવિના જંગલમાં વા ગુફામાં રહેવું તે ખરેખર સિંહની વૃત્તિને ધારણ કરે છે. શ્રી કેવલીભગવાન પણ દયાનું પુર્ણસ્વરૂપ વર્ણન કરી શકે નહીં. પ્રત્યેક મનુષ્યોની નિર્મળબુદ્ધિ કરાવનાર દયા છે. દયાવિના કોઈ યોગમાર્ગમાં પ્રવેશ કરી શકતો નથી. દયાવાન સર્વ શાશ્વત સુખના સંયોગો મેળવી શકે છે. સર્વ જીવોની દયા પાળનાર અવશ્ય પરમાત્મપદ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. સર્વ જીવોની સાથે ભાતુભાવ રાખવો હોય તો દયાવિના બની શકતો નથી. સર્વ જીવોનું ભલું કરવું. કોઈ જીવનું જુરું ઇચ્છવું નહીં, તે દયામાં સમાય છે. પરમેશ્વરના નામના પોકારો કરી કરીને સ્તુતિ કરો પણ જ્યાં સુધી દયા નથી, ત્યાં સુધી પોકારો તે ખરેખર અરણ્યમાં રૂઢન સમાન છે. પરમેશ્વરના નામની માળાઓ ગણો પણ જ્યાં સુધી હૃદયમાં દયાદેવીએ વાસ કર્યો નથી ત્યાં સુધી માળાઓના ઢગલાથી કંઈ થઈ શકતું નથી. શામાટે આડા અવળા ભટકવું જોઈએ; દયા કરો તો તમારા આત્મામાંજ મુક્તિ છે. સર્વ કર્મથી મૂકાવું તેને મુક્તિ કહે છે, તેની આરાધના દયાવિના થઈ શકતી નથી.

(૧૦૮)

શ્રી ગુરુબોધ.

દયાથી ખરેખર સર્વ જીવો મુક્તિપદ પ્રાપ્ત કરી શકે છે.
પણુ ભગ્યો ! સમજશો કે જ્ઞાનવિના દયા થઈ શકતી નથી.

જ્ઞાનવિના દયા થઈ
શકતી નથી.

દશવૈકાલિકસૂત્રમાં કહ્યું છે કે 'પદમં
નાણું'તઓ દયા. પ્રથમ જ્ઞાન, અને
જ્ઞાનથી દયા થઈ શકે છે. જ્ઞાનવિના
એકેન્દ્રિય આદિ જીવોને ઓળખી

શકાતા નથી. સર્વ પ્રકારના જીવોનું જ્ઞાન કરવા માટે
જીનાગમેનું વાચન તથા શ્રવણ કરવું જોઈએ. જૈનશાસ્ત્રમાં
જીવના લેહોનું જે વર્ણન કર્યું છે તે અન્યત્ર જોવામાં આવતું
નથી. જૈનશાસ્ત્રો વાંચતાં સર્વ જીવોનું સ્વરૂપ સમજાય છે,
માટે દયારૂપ અમૂલ્ય રત્નની પ્રાપ્તિ કરવાની ઇચ્છાવાળાઓ
પ્રથમ સદ્ગુરુ પાસે જીવતત્ત્વનું જ્ઞાન કરવું જોઈએ. જૈન-
સૂત્રો તથા ગ્રંથોમાં દયા પાળવાની જે જે આવશ્યકતા છે
તે યુક્તિપ્રમાણથી સારી રીતે બતાવી છે. દયાના પાળનાર
વિશેષતઃ જોતાં જૈનો છે એમ સર્વદર્શનવાળાઓ કબુલ
કરે છે. દયાના સિદ્ધાંતોના શ્રવણથી જૈનવર્ગમાં એટલી
બધી અસર થઈ છે કે તે દયાના માટે સદાકાળ પ્રયત્ન
કરે છે. અન્યધર્મવાળાઓ કેટલાક એકદેશીય સ્વાર્થિક
દયામાં વિશેષતઃ પ્રયત્ન કરે છે ત્યારે જૈનો સર્વદેશીય દયાને
માટે પ્રયત્ન કરે છે.

સ્વાભાવિક પ્રશ્ન થશે કે, દયાની શી જરૂર છે ? શું

દયારત્ન.

(૧૦૯)

દયાની શી જરૂર.

જીવોની દયા ન કરીએ તો શું કંઈ હરકત આવે છે? દયાવિના શું આત્માની ઉન્નતિ થઈ શકતી નથી? પ્રત્યુત્તરમાં કહેવું પડશે કે, દયાના પરિણામવિના

આત્માને લાગેલાં કર્મ ખરી જતાં નથી. જેમ જેમ દયાના વિચારે જોસણેર થાય છે તેમ તેમ આત્માના અસંખ્ય-પ્રદેશોમાં લાગેલી કર્મની પ્રકૃતિયો ખરવા માંડે છે અને જેમ જેમ કર્મ ખરે છે તેમ તેમ આત્મા, પુણ્યાદિક સામગ્રીથી ઉચ્ચ અવતાર ધારણ કરે છે, નકારાં નીચ શરીર બદલીને ઉચ્ચ શુભ મોક્ષપ્રાપ્તિ કરાવનાર શરીરોમાં પ્રવેશ કરે છે, દયાના વિચાર વિના મનમાં અશાંતિ રહે છે. ચિત્ત ચંચળ રહે છે. સર્વ જીવોની સાથે વૈર બંધાય છે, માટે દયા કરવાની ખાસ જરૂર છે. પતંજલિએ પણ યોગપાતંજલમાં કહ્યું છે કે-

અહિંસાની સિદ્ધિ
થતાં વૈરનો ત્યાગ
થાય છે.

અહિંસા પ્રતિષ્ઠાયાં વૈર ત્યાગઃ

ખરેખર સર્વ જીવોની સાથે દયાથી વર્તવામાં આવે છે ત્યારે કોઈ જીવોની સાથે વૈર રહેતું નથી, તેજ કારણથી મોટા યોગીન્દ્ર પુરૂષો ધ્યાન કરે છે ત્યારે તેમની પાસે આવીને સિંહ

વગેરે હુર પ્રાણીઓ બેસે છે તોપણ તે યોગીન્દ્રોને હરકત કરી શકતાં નથી. સર્વ જીવોનાપર જેમણે પૂર્ણ દયા કરી છે,

(૧૧૦)

શ્રી ગુરુપ્રભો

તેમનો આત્મા એટલો બધો ઉચ્ચ હોય છે કે તેમના પર સિદ્ધ વર્ગેથી કુર દષ્ટિથી જોઈ શકાતું નથી. શ્રીમહાવીરપ્રભુને ચંડકોશિયો સર્પ કરણ્યો પણ સર્વ જીવોપર અત્યંત દયા હોવાને લીધે પ્રભુની કૃપાદષ્ટિથી ઉલટો ચંડકોશિક સર્પ બોધ પામ્યો, અહો ! પ્રભુની કેવી દયા ? ! ! કોઈ ઉપર વૈરભાવ જ્યાં સુધી છે ત્યાં સુધી દયાની પૂર્ણ સિદ્ધિ થઈ શકતી નથી. આત્મવત સર્વજીવેષુયઃ પશ્યતિ સ્વ પશ્યતિ. પોતાના આત્માની પેઠે જે સર્વ જીવોને દેખે છે તેજ દેખતો બાણવો. આ વાક્ય પણ દયાની જ સિદ્ધિ કરનાર છે. પોતાના સમાન અન્યને દેખવા એ દયાનો ઉચ્ચ માર્ગ છે. આવી અલૌકિક દયાથી આત્મા ખરેખર અનંત સુખ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. આવી ઉત્તમ દયાની સિદ્ધિ, અનેકાન્તમાર્ગમાં થઈ શકે છે. જિન-દર્શનમાં સ્વદયા અને પરદયાની સિદ્ધિ થાય છે, વ્યવહાર દયા અને નિશ્ચયદયાની પણ સિદ્ધિ જિનદર્શનમાં યથાર્થ ઘટી શકે છે. જે મનુષ્યો આત્માનું અસ્તિત્વ સ્વીકારતા નથી તેમના મતમાં દયાની સિદ્ધિ થઈ શકતી નથી, કારણ કે જ્યારે આત્મા નથી ત્યારે દયા શા માટે પાળવી જોઈએ ! દયા ન પાળીએ તો રાજા મારી નાખે, માટે દયાની જરૂર છે, આવી દયાની દલીલ ખરેખર હૃદયમાં ઉડી અસર કરી શકતી નથી. માટે આત્માનું અસ્તિત્વ નહિ સ્વીકારનારા એવા

સ્વાદ્વાદ દર્શનમાં
દયાની સિદ્ધિ થાય છે.

દ્યારત્ન.

(૧૧૧)

નાસ્તિકોના વિચારમાં દયાની સિદ્ધિ ક્યાંથી હોય ? કેટલા પંચભૂતના સંયોગે આત્માની ઉત્પત્તિ થાય છે, એમ માને છે. જ્યારે પંચભૂતનો વિલય થાય છે ત્યારે આત્મા નષ્ટ થાય છે, આવા ચાર્વાકોના મતમાં દયાની ખરેખરી સિદ્ધિ ક્યાંથી થઈ શકે? કેટલાક લોકો એમ માને છે કે, અમને પરમેશ્વરે બનાવ્યા છે, આત્મા જ્યારે આ શરીર છોડી દે છે ત્યારે અન્ય અવતાર ધારણ કરી શકતો નથી. આવા સિદ્ધાંતને માનનાર મુસલમાન અને ખ્રીસ્તિયોના જાઓ છે. ખ્રીસ્તિયો વગેરે લોકો પુનર્જન્મ માનતા નથી ત્યારે તેમના મતમાં દયાની સિદ્ધિ થઈ શકતી નથી. હિંસા કરવાથી પાપ લાગે છે અને તે પાપને પરભવમાં આત્મા ભોગવે છે એવો નિશ્ચય જ્યાં સુધી થાય નહિ ત્યાંસુધી એક ભવના માટે દયા કરવી જોઈએ એમ જોલવું તે દયાની સિદ્ધિથી વિરુદ્ધ છે. સમજો કે એક ખ્રીસ્તિયો મરવાની પહેલાં એક કલાકમાં એક મનુષ્યને મારી નાખ્યો, પશ્ચાત્ત મરી ગયો. હવે વિચારો કે ખ્રીસ્તિનો આત્મા મરી ગયો, તે મરી ગયોજ. અન્ય અવતાર તો ધારણ કરનાર નથી, ત્યારે મરણની પહેલાં એક કલાકમાં જે પાપ કર્યું હતું તેને ક્યારે ભોગવશે ! જો એમ કહેવામાં આવે કે તે પાપનું ફળ તે ખ્રીસ્તિ ભોગવી શકે નહીં, ત્યારે હિંસા કરવાથી અટકવાનું શું કારણ ? કોઈ એમ કહેશે કે,

(૧૧૨)

શ્રી ગુરુબોધ.

મરતી વળતે પેલા ખ્રીસ્તિએ મનુષ્યને મારી નાંખ્યો તેથી તેનું પાપકળ લોગવી શકે નહીં. વાહ વાહ !! આમ કહેવું તે પણ યુક્તિહીન છે, કારણ કે તેની જીવંતીમાંજ તેણે પાપ કર્યું છે. માટે પાપકળ લોગવવું જોઈએ અને તે પુનર્જન્મ માનતાંજ પાપકર્મ લોગવવાની સિધ્ધિ થાય છે માટે પુનર્જન્મ નથી માનતા તેના મતમાં દયાની સિધ્ધિ થઈ શકતી નથી. જે મનુષ્યો પુનર્જન્મ સ્વીકારે છે તેના મતમાંજ દયાની સિધ્ધિ થાય છે. ખ્રીસ્તિધર્મવાળાઓ કહે છે કે—આત્માઓને પરમેશ્વરે બનાવ્યા છે, ત્યારે અમે તેમને પુછીએ છીએ કે, બંધુઓ ! પરમેશ્વરને શી જરૂર હતી કે જગત્ને બનાવ્યું તથા આત્માઓને બનાવ્યા ? જ્યારે જગત્ નહોતું બનાવ્યું ત્યારે ઈશ્વર શું કરતો હતો ? સર્વ સુખના સ્વામી ઈશ્વર છે તેથી ઈશ્વરને જગત્ બનાવવાનું કંઈપણ પ્રયોજન નથી. લીલાને માટે ઈશ્વરે જગત્ બનાવ્યું એમ કહેવું પણ ખરશુંગવત અસત્ય ઠરે છે, કારણ કે લીલા તો અધુરાને હોય છે, ઈશ્વરને જો લીલા કહેવામાં આવે તો સામાન્ય આત્માઓની પેઠે તે ઠર્યો, તેથી તે ઈશ્વર કહેવાય નહીં. ઈશ્વરને જીવોના માટે પણ જગત્ બનાવવાનું પ્રયોજન નથી, કારણ કે જગત્ના પહેલાં જે જીવો દુઃખી હોય તો તે દુઃખના નાશ માટે ઈશ્વર જગત્ બનાવે પણ જગત્ના પહેલાં જીવો નહોતા, મનુષ્યનો આત્મા પાણી ઉપર ડાલતો

દયારત્ન.

(૧૧૩)

હતો ઇત્યાદિ યુક્તિ હીન વચનોથી કંઈ આત્માઓને માટે જગત્ બનાવવાનું પ્રયોજન સિદ્ધ કરતું નથી. જ્યારે ઇશ્વરે જીવોને બનાવ્યા, એમ તેઓ માને છે ત્યારે જગત્ની પહેલાં જીવો સિદ્ધ થયાં નહીં. જગત્ બનાવવાનું પ્રયોજન પોતાને માટે સિદ્ધ કરતું નથી. તેમ અન્ય જીવોને માટે જગત્ બનાવવાનું પ્રયોજન સિદ્ધ કરતું નથી. આત્માઓ નિત્ય છે માટે તેને પણ ઇશ્વર બનાવી શકે નહીં. માટે અનેક તર્કોથી વિચારી જોતાં ખ્રીસ્તીઓના મત પ્રમાણે દયાની સિદ્ધિ થતી નથી. પુનર્જન્મ માનતાં દયા અને હિંસાના ફળની સિદ્ધિ થઈ શકે છે. ક્ષણિક

ક્ષણિક આત્મવાદમાં
દયાનિસિદ્ધિ થઈ શકતી
નથી.

આત્માને માનનારા બૌદ્ધો છે, બૌદ્ધો, ઇશ્વરકર્તૃત્વ જગત્ સ્વીકારતા નથી, જગત્નો બનાવનાર પરમેશ્વર નથી એમ બૌદ્ધો સ્વીકારે છે. બૌદ્ધધર્મ વાળાઓ એમ કહે છે કે, આત્મા ક્ષણમાં ઉત્પન્ન થઈને મરી જાય

છે. એક કલાકમાં તો મનુષ્યના એક શરીરમાં લાખો કરોડો આત્માઓ ઉત્પન્ન થઈને મરી જાય છે. અત્રે વિચારો તો માણસ પડશે કે, એક આત્માએ કોઈ મનુષ્યને મારી નાંખ્યો પશ્ચાત્ તે આત્મા તો મરી ગયો, હવે સરકારમાં કામ આવ્યું, તેમાં દેવદત્તને ફાંસીની સજા થઈ. ફાંસી

(૧૧૪)

શ્રી ગુરુમોધ

ખાનાર આત્માતો બિન્ન ઠર્યો, અને મનુષ્યને મારનાર આત્માતો મરી ગયો. મારનાર આત્મા બિન્ન; અને ફાંસી ખાનાર આત્મા પણ બિન્ન. એક આત્માએ હિંસા કરી અને ફાંસી ખાનાર અન્ય આત્મા ઠર્યો, અહો કેવો અન્યાય !!! જે આત્માએ હિંસા કરી તેજ આત્મા હિંસાનું ફળ લોગવી શકે એવો સત્ય ન્યાય છે. આવો સત્ય ન્યાય ક્ષણિકભૌદ્દર્શનમાં ઘટી શકતો નથી માટે તેમાં પણ દયાની યથાર્થ સિદ્ધિ ઠરી શકતી નથી. જે લોકો એકાંત આત્મા નિત્યજ માને છે તેમના

એકાંતનિત્ય આત્મા માનતાં
પણુ દયાની સિદ્ધિ થઈ શકતી
નથી.

મતમાં પણ દયાની સિદ્ધિ થઈ શકતી નથી. જો એકાંત નિત્યઆત્મા માનવામાં આવે તો એકાંત નિત્ય આત્મા સદા અવિકારી રહે છે, અને તેથી હિંસા કરવાથી આ-

ત્માને કર્મ લાગી શકે એમ કહેવું તે આકાશ કુસુમ-વત્ અસત્ય ઠરે છે, એકાંત નિત્ય આત્મા, દયા અગર હિંસાની કોઈ પણ ક્રિયા કરી શકે નહિ, અને જ્યારે કોઈ પણ પ્રકારની એકાંતનિત્ય આત્મા ક્રિયા કરી શકે નહિ ત્યારે તે દયાની ક્રિયા પણ શી રીતે કરી શકે ? એકાંતનિત્ય આત્માને મન, વચન અને કાયાનો સંબંધ શી રીતે હોઈ શકે ? અલ્પજ્ઞ

દયારત્ન.

(૧૧૫)

હોઈ શકે નહિ. કથંચિત્ આત્મા નિત્ય માનતાં અને કથંચિત્ આત્મા શરીરાદિકની અપેક્ષાએ અનિત્ય માનતાં દયાની સિદ્ધિ થઈ શકે છે, શરીરાદિકની અપેક્ષાએ આત્મા અનિત્ય છે તેથી આત્મામાં કથંચિત્ રાગદ્વેષમાં પરિણમવાનો સ્વભાવ છે તેથી રાગદ્વેષના યોગે આત્માને હિંસાથી પાપકર્મ લાગે છે અને દયાથી પાપકર્મ ટળે છે. પુણ્યકર્મ બંધાય છે. તેમજ કર્મનો ક્ષય પણ થાય છે. ચબ્દુવેદમાં પણ નિત્ય અને કથંચિત્ અનિત્ય આત્મા માન્યો છે, તેથી પણ સ્યાદ્રાદદર્શનમાં માનેલા આત્માની પુષ્ટિ થાય છે. તત્ત્વાક તદેજતે તન્ન એજતે. આત્મા કંપાયમાન થાય છે અને તે આત્મા કંપાયમાન થતો નથી. સારાંશ કે શરીરાદિકની અપેક્ષાએ આત્મા કંપાયમાન થાય છે. અર્થાત્ હાલે છે, ચાલે છે, અને આત્મા મુળદ્રવ્યરૂપે કંપાયમાન થતો નથી. અર્થાત્ હાલતો ચાલતો નથી. દ્રવ્યાર્થિકનયની અપેક્ષાએ આત્મા હાલતો નથી અને પર્યાયાર્થિકનયની અપેક્ષાએ આત્મા હાલે છે, આ સૂત્રને સ્યાદ્રાદદષ્ટિથી વિચારતાં આત્મા નિત્યાનિત્ય સિદ્ધ ઠરે છે. આત્માને અપેક્ષાએ નિત્યાનિત્ય સ્વીકારતાં દયા અને હિંસાની સિદ્ધિ થાય છે. કેટલાક આત્માને એકાંત વિભુ અર્થાત્ સર્વવ્યાપક સ્વીકારે છે, તેમના મતમાં પણ દયાના સિદ્ધાંતની

(૧૧૬)

શ્રી ગુરુબોધ.

એકાંત સર્વ વ્યાપક
આત્મા માનતાં દયા-
ની સિદ્ધિ થઈ શ-
કતી નથી.

સિદ્ધિ થઈ શકતી નથી. આત્મા જે
એકાંત આકાશની પેઠે સર્વવ્યાપક
હોય તો પ્રથમ તો તેને કર્મજ
લાગી શકે નહીં. સર્વ વ્યાપક આત્મા
સદા આકાશની પેઠે અક્રિય હોય છે
અને અક્રિય આત્મા એક દેશથી

કર્મની ક્રિયા કરી શકતો નથી. વ્યાપક આત્માના એક
દેશમાં કર્મની ક્રિયા કરવાનો સ્વભાવ હોય અને અન્ય
દેશમાં ન હોય એમ બની શકેજ નહીં. સર્વ વ્યાપક
આત્માને કર્મ, મન, વાણી અને કાયાનો સંબંધ કોઈ
પણ રીતે થઈ શકે નહીં. એકાંત નિત્ય વ્યાપક આત્માને
હિંસાની વા દયાની ક્રિયા કરી શકવાની શક્તિ નથી. એકાંત
વ્યાપક આત્મા એક દેશથી કર્મ કરી શરીર ધારણ કરી
શકે અને અન્ય દેશથી નિર્મળ રહી શકે એમ કદી બની
શકેજ નહીં. અનુભવ અને યુક્તિથી જે વિચાર બંધ બેસે
નહીં તે માની શકાય નહીં. સર્વવ્યાપક આત્મામાં દયાની
સિદ્ધિ કોઈ પણ પ્રમાણ વા યુક્તિથી થઈ શકતી નથી.
માટે તે મત મન્તવ્ય નથી. કેટલાક લોકો આત્માને આણ
અને નિત્ય માને છે. તેમના મતમાં પણ દયાની સિદ્ધિ
થઈ શકતી નથી. એકાંત નિત્ય આણરૂપ આત્માને અનિ-
ત્યતાના અભાવે કર્મ લાગી શકતાં નથી. અનંત પરમાણુ

દયારત્ન.

(૧૧૭)

પુણ્યલક્ષ્ઠ્ય કર્મ હોય છે અને તે કથાચિત્ અનિત્ય આત્મા માનતાં પુણ્ય પાપરૂપ કર્મ લાગવાનો યથાર્થ સંબંધ સિદ્ધ ઠરે. આણરૂપ આત્મા

અનુવાદમાં દયાની
સિદ્ધિ થઇ શકતી
નથી.

આખા દેહમાં વ્યાપીને રહી શકે નહીં અને તેથી તેને પંચઇન્દ્રિયો-
દ્વારા જ્ઞાન થઈ શકે નહીં. આણરૂપ
આત્માને પ્રદેશેા હોઇ શકે નહીં.

આણરૂપ આત્મા કોઇ પણ જાતની ક્રિયા કરી શકે નહીં અને એમ અક્રિય સિદ્ધ ઠરવાથી શરીરાદિકના સંબંધની ઉપપત્તિ સિદ્ધ ઠરી શકે નહીં. ત્યારે પુણ્યપાપનો તો તેની સાથે સંબંધ શી રીતે થઈ શકે ? અને જ્યારે કર્મનો સંબંધ તેની સાથે ઘટે નહીં ત્યારે દયા, સત્ય, બ્રહ્મચર્ય વગેરે સદ્ગુણો અંગીકાર કરવાનું પ્રયોજન રહેતું નથી. તેમજ અવતારો ધારણ કરવાનું પ્રયોજન રહેતું નથી. માટે એકાંત આણરૂપ આત્મા માનતાં દયાની સિદ્ધિ થઇ શકતી નથી. કેટલાક લોકો સર્વ જીવોનો એક આત્મા સ્વીકારે છે, અને તેઓ પોતાનો મત જળચંદ્રના દષ્ટાંતથી પ્રતિપાદન કરે છે.

एक एवहिभूतात्मा, भूते भूते व्यवस्थितः ॥

एकधा बहुधा चैव, दृश्यते जलचन्द्रवत् ॥ १ ॥

(૧૧૮)

શ્રી ગુરુબોધ.

સર્વ જીવોનો એક
આત્મા માનતાં પણ
દયાદિકની સિદ્ધિ થઈ
શકતી નથી.

એક આત્મા સર્વ જીવોમાં રહ્યો છે તે એક છે પણ બહુ પ્રકારે દેખાય છે. જેમ એક ચંદ્રનું પ્રતિબિંબ જલભૂત સહસ્ર ઘટમાં પડે તો સહસ્રચંદ્ર હોય તેમ દેખાય છે, તેમ અત્ર સમજવું. આવી રીતે તે લોકોનું કહેવાનું છે. પણ યુક્તિથી જોતાં તેમનું માનવું અનુભવ અને શાસ્ત્રવિરુદ્ધ લાગે છે. જીવ કહો વા હંસ કહો વા ચેતન કહો પણ અર્થ એકનો એક છે. સર્વ જીવનો એક આત્મા માનતાં અનેક દૂષણોની કોટી પ્રાપ્ત થાય છે. સર્વ જીવનો એક આત્મા માનતાં એક જીવની મુક્તિ થતાં અન્યનો પણ એક આત્મા હોવાને લીધે મુક્તિ થવી જોઈએ. તેમજ એક જીવને દુઃખ થતાં અન્યને પણ દુઃખ એક આત્મા હોવાને લીધે થવું જોઈએ. એક જીવને સુખ થતાં અન્યજીવોને એક આત્મા હોવાને લીધે સુખ થવું જોઈએ. પણ મુક્તિ, સુખ, દુઃખ સર્વને એક સરખાં થતાં અનુભવમાં આવતાં નથી માટે સર્વ જીવોનો એક આત્મા માનતાં પ્રત્યક્ષ વિરોધ આવે છે. તેથી સર્વ જીવોનો એક આત્મા કહેવાય નહીં. સર્વ જીવોનો એક આત્મા માનતાં એક જીવની હિંસા કરતાં સર્વ જીવનો એક આત્મા હોવાને લીધે સર્વ હિંસા થવી જોઈએ. તેમજ એક જીવની દયા

દયારત્ન.

(૧૧૬)

કરતાં સર્વનો એક આત્મા હોવાને લીધે સર્વ જીવની દયા થવી જોઈએ પણ તેમ દેખાતું નથી તેમ પ્રત્યક્ષ વિરોધ આવે છે માટે જીવદયાદિકની સિદ્ધિ ઠરતી નથી. સર્વ આત્માઓ ભિન્ન ભિન્ન કર્મવાળા પ્રતિ શરીર ભિન્ન ભિન્ન છે. એમ માનતાં દયાદિવ્રતોની સિદ્ધિ થાય છે. કેટલાક એક બ્રહ્મને સ્વીકારે છે, અને માયાને અસત્ કહે છે. જગતને અસત્ કહે છે. તેમના મતમાં જગતનો બનાવનાર ઇશ્વર નથી. એવા અદ્વૈતવાદિયોના મતમાં પુણ્ય અને પાપ પણ કંઈ વસ્તુ નથી. દયા, હિંસા પણ કંઈ વસ્તુ નથી અર્થાત્ બ્રહ્મ વિના દયાદિ સર્વ અસત્ ઠરે છે. જળ અને ચન્દ્રનું દૃષ્ટાંત પણ રૂપી રૂપીનું છે. જીવ અરૂપી છે માટે તે દૃષ્ટાંત પણ વૈધર્મ્યતાને ભજે છે. તેમના મતમાં હેતુફળપૂર્વક હિંસા અને દયાની શી રીતે સિદ્ધિ થઈ શકે અર્થાત્ ન થઈ શકે. જડ અને ચેતન એ બે વસ્તુમાં સર્વ પુણ્યપાપ બાંધ મોક્ષ આદિનો સમાવેશ થઈ શકે છે. માટે જડને જડરૂપે સત્ અને ચેતનને ચેતનરૂપે સત્ માનનારના મતમાં જીવોની હિંસા કરવાથી પાપ અને જીવોની દયા કરવાથી પુણ્યાદિકની સિદ્ધિ ઠરી શકે છે. સર્વ મતોમાં મનાએલા આત્માની આ પ્રમાણે સમાલોચના કરતાં માલુમ પડે છે કે જિનદર્શનમાં સ્વાદ્રાહરૂપે મનાએલા આત્મામાં દયાદિક સર્વ વ્રતો ઘટે છે. દયાદિકની આ પ્રમાણે સિદ્ધિ

(૨૨૦)

શ્રી ગુરુબોધ.

કરે છે. હવે દયાના લેદોનું વર્ણન કરાય છે.

દયાના અપેક્ષાએ અનેક ભેદ પડે છે. નૈનશાસ્ત્રોમાં

દયાના અપેક્ષાએ
અનેક ભેદ પડે છે.

દયાના લેદોનું અત્યંત સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી
વર્ણન કર્યું છે. દયાના મુખ્યતાએ
બે ભેદ પડે છે, દ્રવ્યદયા અને
ભાવદયા. તેમાં જીવોના પ્રાણોનું

રક્ષણ કરવું તેને દ્રવ્યદયા કહે છે અને જીવના જ્ઞાનદર્શન
ચારિત્રાદિ ભાવપ્રાણોનું રક્ષણ કરવું તેને ભાવદયા કહે
છે. દ્રવ્ય દયાથી જીવ પુણ્યાદિક પ્રાપ્ત કરી ઉત્તમગતિ પ્રાપ્ત
કરે છે અને ભાવદયાથી જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રાદિ લક્ષ્મી
પામી મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે. દ્રવ્ય દયાના કરનારા સમ્યગ્દૃષ્ટિ
અને મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવો પણ હોય છે અને ભાવદયાના
કરનારા તો સમ્યગ્દૃષ્ટિજીવો હોય

દ્રવ્ય દયા કરતાં
ભાવદયા અનંત
ગુણ હિતકારક છે.

છે. દ્રવ્ય દયાથી આત્મા ભાવદયાને
પામી શકે છે. સમ્યક્ત્વરત્નની
પ્રાપ્તિ વિના ભાવદયા હોઈ શકતી
નથી. પોતાના આત્માનું સ્યાદ્રાદ-

દૃષ્ટિથી સ્વરૂપ ઓળખતાં ભાવદયા પ્રાપ્ત થાય છે. ભાવદયા
કરનારો જીવ ચઉદરાજલોકમાં વર્તનારા જીવોને અભયદાન
અર્પે છે. ભાવદયા બે પ્રકારની છે. સ્વભાવદયા અને
પરભાવદયા, પોતાના આત્માની જ્ઞાનાદિ ગુણથી ઉન્નતિ

દયારત્ન.

(૧૨૧)

કરવી—આત્માના સહજ રૂપમાં રમણતા કરવી, તે સ્વકીય ભાવદયા કહેવાય છે. અને અન્ય આત્માઓને તત્ત્વબોધ આપીને સમ્યક્ત્વનો લાભ આપવો તે પરભાવદયા કહેવાય છે. દ્રવ્યદયાના આશયભેદે અનેક ભેદો હોય છે. પોતાના પ્રાણોની રક્ષા કરવી તે સ્વદ્રવ્યદયા અને પર-આત્માઓના પ્રાણોની રક્ષા કરવી તે પરદ્રવ્યદયા બણવી તેમજ દયાના બે ભેદ છે. વ્યવહારદયા અને નિશ્ચયદયા. સર્વ જીવોની અનેક ગ્રાહ્ય ઉપાયોથી દયા કરવી તે વ્યવહારદયા કહેવાય છે અને આત્માને કર્મથી રહિત શુદ્ધ કરવા જે દયાનો પરિણામ થાય છે તેને નિશ્ચયદયા કહે છે. દ્રવ્યદયા તો ઘણીવાર થઈ પણ ભાવદયાની પ્રાપ્તિ વિના ભવનો અંત આવ્યો નહીં. દ્રવ્યદયા અત્યંત ઉપ-યોગી છે પણ ભાવ દયાની પ્રાપ્તિ થાય તો ભવાંત થાય. ભાવ દયા વિના પરમાત્મા થઈ શકાતું નથી. ભાવદયા પાળતાં દ્રવ્યદયા તો સહેજે ધણાય છે. ભાવ દયાની પ્રાપ્તિ માટે આત્મજ્ઞાનની આવશ્યકતા છે. ભાવદયા વિના મુક્તિનું સુખ પ્રાપ્ત થતું નથી. માટે શાસ્ત્રકારો સ્થળે સ્થળે ભાવ દયાની આવશ્યકતા જણાવે છે. ભાવદયારૂપ સૂર્યની આગળ દ્રવ્યદયાતો એક ખદોત(આગીઆ) સમાન છે. ચતુર્થ ગુણ સ્થાનકથી ભાવ દયાની પ્રાપ્તિ થાય છે. શ્રીવીરપરમાત્માએ સદૃષદેશદ્વારા સકળે સંઘને ભાવદયાની પ્રાપ્તિ માટે મુખ્યતઃ પ્રયાસ કર્યો છે.

(૧૨૨)

શ્રી ગુરુબોધ.

“ બુદ્ધ બુદ્ધ ” બોધપામ બોધપામ. આ પ્રમાણે શ્રીવીરનાં વાક્યો ભાવદયાની અત્યંત આવશ્યકતા જણાવે છે. શ્રુત જ્ઞાનનું લાભાવનું પણ મુખ્યતાએ ભાવદયાને માટે હોય છે. અરે આત્મા ! જો તકને વિવેકચક્ષુ ઉઘડયાં હોય તો ભાવદયા માટે યતન કર. સદ્ગુરનું સેવન કરી ભાવદયાની પ્રાપ્તિ કર. ભૂતકાળમાં જે જે જીવો સિદ્ધ થયા, થાય છે અને થશે તે સર્વ ભાવદયાના બળથી અવબોધવા. અરિહંત સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુની પદવી પણ ભાવદયાથી પ્રાપ્ત થાય છે. સ્થૂલ દૃષ્ટિવાળા જીવોથી ભાવદયા તરફ લક્ષ ન આપી શકાય તેથી તેમાં તેની સ્થૂલમતિનો દોષ છે. ત્રણ કાલમાં પણ વિચારતાં માલુમ પડે છે કે ભાવદયાના પાળનારા અદ્ય હોય છે. મિથ્યાદૃષ્ટિ કરતાં સમ્યગ્દૃષ્ટિજીવો અદ્ય હોય છે, એવો સ્વાભાવિક નિયમ છે. જે જીવો અન્ય જીવોને સમકિત (સમ્યક્ત્વ) અર્પે છે તે જીવો ભાવદયા કરનારા જાણવા. ભાવદયા કરનારનો ત્રણ કાલમાં પણ અનેક ઉપાયોથી પ્રત્યુપકાર થઈ શકતો નથી. દ્રવ્ય દયા કરતાં અન્ય જીવની હિંસા થઈ શકે છે પણ ભાવદયામાં તો તેમ હોઈ શકતું નથી. પ્રત્યેક જીવોને જૈનધર્મની સમ્યક્ જે પ્રાપ્તિ કરાવે છે તે ભાવદયાનો લાભ ખરેખર પ્રાપ્ત કરી સર્વ કર્મનો ક્ષય કરી પરમપદ પ્રાપ્ત કરે છે. ભાવદયાના દૃષ્ટાંતો મુક્તિ ગએલા સર્વજીવો જાણવા.

દયારત્ન.

(૧૨૩)

દ્રવ્યદયાનું વર્ણન તો મહાત્માઓએ સ્થૂલ બુદ્ધિ-
વાળાઓને બોધ થવા માટે અનેક શાસ્ત્રોમાં યુક્તિપૂર્વક
કર્તું છે; દયાના સંબંધમાં શ્રીયોગશાસ્ત્રમાં નીચે પ્રમાણે
સ્વરૂપ બતાવ્યું છે.

શ્લોક.

આત્મવત્ સર્વભૂતેષુ, સુખે દુઃખે પ્રિયાપ્રિયે.

ચિન્તયન્નાત્મનો નિષ્ઠાં, હિંસામન્યસ્ય નાચરેત્ ॥ ૧ ॥

સર્વ ભૂતમાં-સુખ દુઃખ, પ્રિય, અપ્રિયમાં આત્માની
પેઠે સર્વમાં દેખતો બબ્બ પ્રાણી અન્યની હિંસા કરે નહીં-

શ્લોક.

હિંસા વિપ્રાય જાયેત, વિપ્રશાન્ત્યૈ કૃતાપિ હિ.

કુલાચારધિયાપ્યેતા, કૃતા કુલવિનાશિની ॥ ૧ ॥

દમો દેવગુરુપાસ્તિ દાનમધ્યયનં તપઃ

સર્વમપ્યેતદફલં, હિંસાં ચેન્ન પરિત્યજેત્ ॥ ૨ ॥

વિપ્રશાંતિ માટે કરેલી હિંસા પણ વિપ્રમાટે થાય
છે. આથી એમ બબ્બ જીવોએ સમજવું કે જે લોકો,
કોલેરા પ્લેગ વગેરે થાય છે ત્યારે દેવીના લોગ માટે
બકરાં પાડા વગેરેની હિંસા કરે છે પણ ખરેખર તે અજ્ઞ-
લોકો ભૂલે છે. કૂલાચારની બુદ્ધિથી કરેલી હિંસા પણ

(૧૨૪)

શ્રી ગુરુબોધ.

ફૂલનો નાશ કરનારી થાય છે. પાંચ ઈંદ્રિયોતું દમવું, દેવ ગુરૂની સેવા, સુપાત્રે દાન દેવું, ધર્મશાસ્ત્રનું બાણવું, તપ-શ્ર્ચાર્યા કરવી, ઇત્યાદિ સર્વ કરણી દયાવિના નિષ્ફળ છે. દયાવિના સર્વ ધર્મ કરણી નિષ્ફળ બાણવી. કેટલાક લોકો દયાને માટે ઉચ્ચવિચાર ધરાવતા નથી તે આત્માની ઉચ્ચ સ્થિતિ કરી શકતા નથી. વંશક્રમથી આવેલી હિંસાનો પણ ભવ્ય જીવોએ ત્યાગ કરવો જોઈએ. કહ્યું છે કે—

શ્લોક.

અપિ વંશક્રમાયાતાં, યસ્તુ હિંસાં પરિત્યજેત્.

સ શ્રેષ્ઠઃ સુલસદ્વ, કાલસૌકરિકાત્મજઃ ॥ ૧ ॥

વંશ ક્રમાયાત હિંસાનો જે ત્યાગ કરે છે તે કાલસૌ-

સુલસનું ચરિત્ર.

કરિકપુત્ર સુલસની પેઠે શ્રેષ્ઠ બાણવો. પૂર્વ

રાજગૃહી નગરીમાં કાલસૌકરિક નામનો

કસાઈ રહેતો હતો. તેનો પુત્ર સુલસ

હતો. કાલસૌકરિક કસાઈ પોતાની

જ્ઞાતિમાં પાંચસે કસાઈમાં મોટો હતો. તેના પુત્ર સુલસને

અભયકુમારની સાથે મિત્રતા હતી. અભયકુમારની સંગ-

તિથી સુલસ જૈનધર્મ પામ્યો, શ્રાવક થયો, શ્રેણીક રાજાએ

વાર્યો છતો પણ કાલસૌકરીક કસાઈ નિત્ય પાંચસે પાડા

મારવા લાગ્યો. રૌદ્રધ્યાનના પરિણામ યોગે કાલસૌકરિક

દયારત્ન.

(૧૨૫)

કસાઈ મૃત્યુ પામી સાતમી નરકમાં ગયો. સુલસના પિતા મરણ પામવાથી સર્વજ્ઞાતિ વર્ગે લેગા થઈ સુલસને કહ્યું કે, હે સુલસ ! તું તારા પિતાનું પદ ગ્રહણ કર અને પશુઓનો વધ કરી કુંટુંબનું પોષણ કર. જ્ઞાતિવર્ગનું આ પ્રમાણે કથન સાંભળી સુલસ કહેવા લાગ્યો કે, હું શીરીતે કુંટુંબનું પોષણ કરું ? જ્ઞાતિવર્ગે કહ્યું કે જીવોની હિંસા કરી-નેજ. સુલસે વિચાર કરીને કહ્યું કે પ્રાણીઓના વધથી ભેયું કરેલું ધનતો તમે સર્વ લેગા મળીને ખાશો અને પાપ થાય તે તો મ્હારે એકલાને ભોગવવું પડે તેનું કેમ ! શું તમે પાપમાં ભાગ પડાવી શકશો ? જ્ઞાતિવર્ગે ત્યારે કહેવા લાગ્યો કે પાપમાં પણ ભાગ બહેચીને લેઈશું. સુલસે મનમાં વિચારીને પોતાના પગ ઉપર છરો માર્યો તેથી લોહી દડદડ નીકળવા લાગ્યું. વેદનાથી ખુબો પાડવા લાગ્યો અને જ્ઞાતિવર્ગને કહેવા લાગ્યો કે, અરે સગાં બહાલાંઓ મ્હને અત્યંત વેદના થાય છે, માટે મ્હને થતી વેદનામાં ભાગ પડાવો. સુલસનું આવું સચુક્તિક વચન શ્રવણ કરી જ્ઞાતિવર્ગે કહેવા લાગ્યો કે અરે વેદના શું કાઈનાથી લેઈ શકાય ? ત્યારે સુલસ કહેવા લાગ્યો કે અહો ત્યારે તમે મને ભાગતા પાપમાંથી ભાગ શી રીતે પડાવી શકશો. સુલસના વચનથી સર્વ જ્ઞાતિવર્ગ મૌન રહ્યો, ત્યારે સુલસ કહેવા લાગ્યો કે, અરે માંસના લાલચુઓ, તમે પાપની

(૧૨૬)

શ્રી ગુરુબોધ.

સુલસનો ઉપદેશ.

બુદ્ધિથી કંઈ પણ સત્યાસત્યનો વિચાર કરી શકતા નથી ? અરે ! તમે કેમ વિચાર કરી શકતા નથી. વંશપરં-પરાથી કરવામાં આવેલી હિંસા પાપ-

રૂપ ફળ આપ્યા વિના કદી રહેવાની નથી. તમારા હિંસાના વિચારનું ફળ તમને મળ્યા વિના કદી રહેનાર નથી. ત્રણ કાળમાં પણ હિંસાથી ધર્મની ઉત્પત્તિ થઈ નથી. જે જીવ જેવાં કર્મ કરે છે તેવાં તેઓ ફળ ભોગવે છે. હિંસાના કરનારા અનેક જીવો નરકમાં જાય છે અને જશે. આ પ્રમાણે સુલસે ઉપદેશ આપ્યો. સુલસ, જીવ દયા પાળી સુગતિ પામ્યો. તે પ્રમાણે જે જીવો જીવદયા પામે છે તે પણ સુગતિ પામે છે. પોતાનું માંસ કોઈ ખાવા ધારેતો પોતાના મનમાં જેવું લાગે છે તેવું જ અન્યજીવોને પણ લાગે છે. માંસના લક્ષકોથી જગતમાં પાપની વૃદ્ધિ થાય છે અને તેથી અનેક પ્રકારના રોગો ઉદ્ભવે છે. જે

હિંસાથી રોગોની ઉત્પત્તિ થાય છે.

દેશમાં પુષ્કળ જીવોની હિંસા કરવામાં આવે છે ત્યાંના લોકો ઉપર અનેક પ્રકારનાં દુઃખનાં વાદળોં તૂટી પડે છે. હિંસાથી અનેક કોલેરા પ્લેગ વગેરે દુષ્ટ રોગો ફાટી નીકળે

છે. જવાલામખી પર્વતો ફાટવાથી દેશના દેશ અને નગર

દયારત્ન.

(૧૨૭)

ગામો દટાઈ જાય છે. જે લોકો હિંસાના ધંધા કરે છે તે અંતે માનસિક ખરાબ સ્થિતિ લોગવીને દુર્ગતિમાં અવતરે છે. હિંસાના કરનારા જીવો આખી દુનિયામાં અશાંતિ ફેલાવે છે. જેમ એક તળાવમાં કોઈ છોકરો ભેરથી પત્થર ફેંકે છે તો આખા તળાવમાં તેથી કુંડાળાં થાય છે તેમ કોઈ ભેસભેર હિંસાના પરિણામથી હિંસા કરે છે તો અનેક મનુષ્યો ઉપર હિંસાની અસર કરે છે. હિંસક જે જે પ્રાણી-

જેની હિંસા કરવામાં આવે છે તે જીવો પણ હિંસકની સાથે વૈર બાંધે છે.

અને મારી નાંખે છે તે તે જીવોની સાથે તે વૈર બાંધે છે અને તેથી પરભવમાં મરનારા જીવો અનેક પ્રકારે વૈર વાળવા પ્રયત્ન કરે છે. શ્રીવીરભગવાને પૂર્વ ભવોમાં જે જે

જીવોને તાડનાતર્જના કરી હતી તેવા જીવોએ વીરપ્રભુ સાથે વૈર બાંધીને તેમને ઉપસર્ગો કરવામાં કંઈ બાકી રાખ્યું નથી. શાસ્ત્રોમાં આ સંબંધી અનેક દૃષ્ટાંતો જણાવ્યાં છે. જીવની હિંસા કરનારાઓની ઉન્નતિ થઈ શકતી નથી. ખરા આનંદથી ઘાતકો દૂર રહે છે. પરમશાંતિનું તેઓ સ્વપ્નમાં પણ દર્શન કરી શકતા નથી. હિંસકો દૂર વિચારથી અનેક પ્રકારનાં કર્મ બાંધે છે. હિંસા કરવાથી આ જગતમાં કોઈ દેશની કદી ઉન્નતિ

(૧૨૮)

શ્રી ગુરુપ્રોથ.

હિંસાથી કોઈ દેશની
ઉન્નતિ થઈ નથી.

થઈ નથી અને થવાની નથી. કેટલાક કહે છે કે, હિંસકો શાંત પ્રજાને જીતી પોતાના કબજામાં લે છે. આ પ્રમાણે તેમનું બાલવું યુક્તિહીન છે. જે બળવાન હિંસક

હોય તે અન્યને જીતવાનો. જ્યારે આમ થશે ત્યારે દેશમાં મારામારી, કલેશ, વૈર, અશાંતતા ક્ષણે ક્ષણે વૃદ્ધિ પામવાની અને તેથી દેશની પાયમાલી થવાની જ. માટે હિંસાથી દેશની ઉન્નતિ થાય છે એમ કહેવું તે આકાશ કુસુમવત અસત્ ઠરે છે. હિંસાપ્રતિપાદન શાન્ત બનાવીને પાપી જીવો વિશ્વાસીઓ નરક ગતિમાં ખેંચે છે. કહ્યું છે કે.

શ્લોક.

વિશ્વસ્તો મુઘધીર્લોકઃ પાત્યતે નરકાવનૌ.

અહો નૃશંસૈ લેભાન્ધૈ હિંસાશાસ્ત્રોપદેશકૈઃ ॥ ૧ ॥

યદાહુઃ યજ્ઞાર્થં પશવઃ સૃષ્ટાઃ, સ્વયમેવ સ્વયંભુવા.

યજ્ઞોઽસ્યભૂત્યૈ સર્વસ્ય તસ્માદ્ યજ્ઞે વધોઽવધઃ ॥ ૨ ॥

મધુપર્કેચ યજ્ઞેચ, પિત્રે દૈવતકર્મ્મણિ.

અત્રૈવ પશવો હિંસ્યાન્નાન્યત્રેત્યબ્રવીન્મનુઃ ॥ ૩ ॥

પેષ્વર્યેષુ પશૂન્, હિંસન્ વેદતત્ત્વાર્થવિદ્ દ્વિજઃ

આત્માનંચ પશંશ્ચૈવ, ગમયત્યુત્તમાં ગતિં ॥ ૪ ॥

દયારેત્ન.**(૧૨૯)**

ये च : क्रूरकर्माणः शालं हिंसोपदेशकं
 क्वते यास्यन्ति नरके, नास्तिकेभ्योऽपि नास्तिकाः ॥ ५ ॥
 देवोपहारव्याजेन, यज्ञव्याजेन ये ऽથवा.
 घ्नन्ति जन्तून् गतघृणा, घोरं ते यान्ति दुर्गतिं ॥ ६ ॥

હિંસાના શાસ્ત્રોના ઉપદેશવડે ભોળા માણસો ભરમાય છે. કેટલાકતો કહે છે કે પ્રભુએ પોતાની ઇચ્છાએ યજ્ઞના માટે પશુઓ બનાવ્યાં છે અને યજ્ઞ સર્વની ઉત્તતિ માટે થાય છે માટે યજ્ઞમાં વધ કરવામાં આવે છે તે અવધ છે એમ જે મનુષ્યે કહે છે તે ખરેખર અજ્ઞ છે. ઇશ્વરને જગત્ બનાવવાનું કંઈ પ્રયોજન નથી તેમજ યજ્ઞની પણ ઇશ્વર ને જરૂર નથી તો યજ્ઞના માટે પશુઓ બનાવ્યાં એમ કહેવું તે કલ્પનામાત્ર છે.

મધુપર્ક, યજ્ઞ, પિતૃય દૈવત કર્માદિ માટે પશુઓ બનાવ્યાં છે એમ કહે છે પણ તે યોગ્ય નથી કારણ કે જ્યારે ઇશ્વર કર્તા સિદ્ધ થતો નથી ત્યારે યજ્ઞના માટે પશુઓ બનાવ્યાં એમ કહેવું તે કલ્પના માત્ર છે.

યજ્ઞાદિ માટે પશુહિંસા કરનારા ઉત્તમગતિ પામે છે એમ કહેવું તે પણ અસત્ય છે. ઇશ્વર કોઈ પણ જીવની હિંસા કરવા આજ્ઞા આપતો નથી. જે કૂર કર્મિજીવો હિંસાનો ઉપદેશ આપે છે તે અહો કઈ ગતિમાં જશે ? દેવતાને ભેટવા છળથી

૩. ૯

(૧૩૦)

શ્રી ગુરુબોધ.

જે મનુષ્યો પશુ પંખીઓનો નાશ કરે છે તેમની દુર્ગતિ થાય છે. મનુષ્યોને જેમ જીવણું બહાણું લાગે છે અને લયથી કંપે છે તેમ પશુ પંખીઓને પણ જીવણું બહાણું લાગે છે અને તે લયથી કંપે છે. મનુષ્યો જેમ મૃત્યુના લયથી રૂદન કરે છે તેમ પશુ પંખીઓ પણ મરતી વખતે રૂદન કરે છે; પાપી પેટ ભરવાને માટે જે લોકો પ્રાણિયોની હિંસા કરે છે તે ખરેખર પોતાની પણ હિંસા કરે છે; અન્ય જીવોની લાગણી દુઃખવાથી પણ પરિપૂર્ણ જીવહયા ખનતી નથી. મન-વચન. અને કાયાથી કોઈ-

મન વચન અને
કાયાથી હિંસાનો
ત્યાગ કરવો જોઈએ.

પણ જીવની હિંસા કરવી નહીં. તંડુલ મત્સ્યની પેઠે મનની હિંસા કરતાં સાતમી નરકમાં જવાય છે. વાણીથી હિંસાનું વચન બોલતાં પાપ લાગે છે. કાયાથી હિંસા કરતાં

પણ કર્મનો બાંધ થાય છે. કેટલાક લોકો દયાધર્મને પાળવાનો ફાંકો રાખે છે પણ મનમાં અનેકનું ભુંડું કરવારૂપ હિંસા કરે છે. અનેક મનુષ્યોને સંકટમાં પાડવાના વિચારો કરે છે. ખંદારથી તો શાંત જેવો દેખાય છે પણ મનમાં તો કૂડ-કપટ વિશ્વાસઘાત અનેક જીવની હિંસાના વ્યાપારો વગેરેથી માનસિક હિંસા કરે છે. પશ્ચાત્ માનસિક હિંસાના વિચારોની સ્થલ વાણી તથા કાયા ઉપર અસર થાય છે

દયારત્ન.

(૧૩૧)

અને તેથી તેમનો આત્માહિંસક બને છે. જે જીવો પરનિંદા કરે છે તે પણ એક જાતની મનથી હિંસા કરે છે અને તેથી તે દુર્ગતિમાં અવતરે છે. કેટલાક કાલિકસૂરીની પેઠે મનથકી કાયાની અશક્તિએ હિંસા કરે છે તે કંઈ દયાવાન અંતરથી કહેવાય નહીં. કેટલાક લોકો આર્તધ્યાન અને સૌંદર્યધ્યાનને મનમાં ધ્યાવી પ્રસન્નચંદ્રરાજર્ષિની પેઠે નરક યોગ્યકર્મ ઉપાર્જન કરે છે. કોઈપણ જીવનું મનમાં યુરુ ચિંતવનાર પરેખર હિંસક ગણાય છે.

કેટલાક જીવો કોઈ જીવનું રક્ષણ કરતાં, દયા કરતાં, અન્ય ઉપર વૈરની વા મારંમારાની વૃષ્ટિ કરે છે, તે જીવો ખરેખરો

જે જાની છે તે દયા
પાળી શકે છે.
પદ્મનાભ તથા દયા.

દયાનો મર્મ સમજી શકતા નથી.

જ્ઞાન વિના જીવનું સ્વરૂપ સમ-

જાતું નથી અને જીવનું સ્વરૂપ

સમજ્યા વિના દયા પાળી શકાતી

નથી. દશ વૈકાલિકમાં શય્યાલવ-

સૂરિ કહે છે કે, પ્રથમ જીવાદિક

પદાર્થનું જ્ઞાન કરો. પરિપૂર્ણ જ્ઞાન વિના પરિપૂર્ણ દયા થઈ

શકવાની નથી. જેટલું જાણ્યો તેટલું આચારમાં મૂક્યો.

જ્ઞાન વિના જે દયા દયા પોકારે છે તે ખરેખર પોતાની

હાંસી અન્ય પાસે કરાવે છે. જ્ઞાન વિના દયા કરતાં ઉલટી

હિંસા થાય. જે વૈદને વૈદકનું જ્ઞાન નથી તે ખરેખર ઉંટ

(૧૩૨)

શ્રી ગુરુબોધ.

વૈદ કરી અન્ય મનુષ્યોના પ્રાણનો નાશ કરશે. જેમ જ્ઞાન વિના દયા કરે છતાંદિ પોકારનારા ઉચ્ચ દયાનો આશય સમજી શકતા નથી. જ્ઞાન વિના દયા કરતાં એક ડોશીની પેઠે ઉલટી જીવની હિંસા થાય છે. તે દષ્ટાંત જણાવે છે—

એક નગરમાં એક ડોશી રહેતી હતી. તે અજ્ઞાન હતી. તેના

એક ડોશીએ કરેલી
દયા.

ફરીયામાં એક પુરાણી કથા વાંચવા આવ્યો. પુરાણીએ કહ્યું કે દયા ધર્મકો મૂલ હે, પાપમૂલ અભિ-માન; તુલસી દયા ન છાંડીએ જખલગ ઘટમે' પ્રાણુ. દયા તેજ

ધર્મનું મૂળ છે, સર્વ જીવોની દયા કરવી. દયા કરવાથી ભગવાન રાજી રહે છે. આ પ્રમાણે પુરાણીનું વચન ડોશીએ સાંભળી નિશ્ચય કર્યો કે હવે આપણે જીવોની દયા કરવી. એક દિવસ ડોશી વગડામાં ગઈ હતી, ઉનાળાનો દિવસ હતો, તાપ પુષ્કળ પડતો હતો, જળ વિના દિવસ ભયંકર લાગતો હતો, તે સમયે એક ભેંસનું પાડું તરશ્યું થયેલું જુઓ પાડતું હતું. ડોશી કૂવામાંથી નહાવા માટે જળ કાઢતી હતી. ડોશીને પુરાણી બાવાનો ઉપદેશ સ્મરણમાં આવ્યો અને વિચાર્યું કે, અહો ! આજ દયા કરવાનો ખરેખરો વખત મળ્યો છે. જો હું આ પાડાને લોટે લોટે પાણી પાઈશ તો ખચારાની તપા મટશે નહીં. માટે ખૂબ પાણી ખાવું જોઈએ

દયારત્ન.

(૧૩૩)

એમ વિચાર કરી ડોશીએ રેંકતા એવા ભેંશના પાડાને કૂવામાં નાખી હીધું અને કહેવા લાગી કે, હે પાડા ! કૂવામાં પડયું પડયું ખૂબ પાણી પીને. બીચારું નાનું પાડું કૂવામાં તર-કૂડીઆં મારવા લાગ્યું. અંતે તેના પ્રાણ ગયા. ડોશી તો દયાની ધૂનમાં હરખાતી હરખાતી ઘેર આવી, રાત્રી થતાં પુરાણીએ કથા વાંચવી શરૂ કરી; ડોશી પાડાની દયા કરવાનું ડહાપણ સલામત આગળ કહેવા લાગી કે આજ તો મેં તરસ્યા પાડાને ઉંચકી કૂવામાં નાંખ્યું છે તેથી તે બીચારું બેડું બેડું ઘુંડડે ઘુંડડે પાણી હજી પીતું હશે. છેવટે પુરાણીએ કહ્યું કે, અરે ડોશી ! પાડું તો મરી ગયું, હજી સુધી રહી શકે નહીં. તેં તો જ્ઞાનવિના દયાના બદલે હિંસા કરી. ડોશીને બહુ પશ્ચાત્તાપ થયો. તેમ જે જીવો જ્ઞાનવિના દયાના ખાં કહેવાય છે તે ઉલટા દુર્ગતિ ભજનારા થાય છે. દયાની સૂક્ષ્મ વાત છે. પોતાની દયા અને પરની દયા જે સમજી શકે છે, જીવોની દયા પાળી શકે છે. એક ભોળા માણસે ગુરૂ પાસે પ્રતિજ્ઞા લીધી કે, જે મનુષ્યો કંગાળ હોય તેની મારે દયા કરવી. કેટલાક દિવસ સુધી તેણે મનુષ્યોની દયા કરી. એક દિવસ તે વિચારવા લાગ્યો કે અરે ! હાલમાં મનુષ્યો ભિખારી થતા નથી. જો ભિખારી થાય તો દયા કરવાનું મારું વ્રત પળે, માટે ઇચ્છું છું કે ઘણા મનુષ્યો કંગાલ થાઓ. અહો કેવી દયા ! અરે ! અજ્ઞાની

(૧૩૪)

શ્રી ગુરુબોધ.

જીવ દયાને શી રીતે કરી શકે. જ્ઞાની પુરૂષો દયાને પાળી શકે છે. અજ્ઞાનીઓ ભલે દયાના ઇન્કારદાર બને પણ જ્યાં સૂઝી જ્ઞાન પામશે નહિ ત્યાં સૂઝી ખરેખરી દયા પાળી શકવાના નથી. જીવાદિક નવતત્ત્વ, પદ્મવ્ય, સાતનય વગેરે સૂક્ષ્મ તત્ત્વોનું પરિપૂર્ણ જ્ઞાન થતાં દયાનું સ્વરૂપ સમજાય છે. જે જે અંશે જેવા જેવા પરિણામની ધારાએ દયા થાય છે તે તે અંશે તેવું તેવું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે. દયાવ્રત પાળવાને માટે અન્યવ્રત પણ છે. જે દયા નથી તો અન્યવ્રતો કંઈ ફળપ્રદ નથી. દયાદેવીના સમાન અન્ય કોઈ જગત્ત્વમાં પૂજ્ય નથી. દયાના સમાન અન્ય કોઈ સુખ અર્પનાર નથી.

દયા વિના જગત્ત્વમાં શાંતિ પ્રસરતી નથી. દયા વિના મનુષ્ય શોભી શકતો નથી. દયાને માટે સાધુ તથા શ્રાવકનાં વ્રત પાળવાં પડે છે; જે તમો દયામય છો તો વનમાં જવાની જરૂર નથી. જે હૃદયમાં દયા નથી તો વનમાં જઈને શું કરશો. જે તમો દયાની ઉચ્ચ કોટી પર આવ્યા નથી તો ભલે તમે મૂર્તિઓની, નદીઓની યાત્રા કરો, પણ દયા વિના તમને જરા માત્ર ફાયદો થવાનો નથી. લક્ષ્મી વિના પણ તમો દયાથી ઉત્તમ ધર્મ કરી શકશો. દયાના ઉચ્ચ પરિણામથી તમો સિદ્ધ બુદ્ધ પરમાત્મા થશો. જે તમે ક્રૂર દયાને પાળશો તો અનેક અમત્કારોનું ધર થશો. જે

સત્યરત્ન.

(૧૩૫)

જીવો મુક્તિ પામ્યા અને પામશે તે દયાના પ્રતાપથી જ સમજશો. જેમ જેમ દયાનું અંતરમાં ઉચ્ચ વર્તન રાખશો તેમ તેમ અનેક પાપોથી મુક્ત થશો. ઉપર ઉપરના ડોળ-ઘાણુ દયાળુ જે દેખાય છે તેમના હૃદયમાં તો હિંસા થતી હોય છે તેથી તેમને દયાના પરિણામના અભાવે શુભ ફળ પ્રાપ્ત થતું નથી. સર્વ જીવોનું ભલું આત્મજ્ઞાની કરી શકે છે. કારણ કે તે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવથી ખરી દયાનું સ્વરૂપ સમજી શકે છે. સર્વ જીવોનું મન, વાણી અને કાયાથી ભલું કરી, સર્વ જીવો પરમસુખ પ્રાપ્ત કરો, સર્વ જીવોને પરમશાંતિ વર્તો; ઇત્યાદિ દયાની ભાવના પોતાના આત્માને પરમાત્મા બનાવે છે. જે પોતાના આત્માને જ્ઞાન સમાધિથી ભાવે છે તે પરમાત્મા થાય છે અને તે સર્વ જીવોની પરમદયા કરે છે, એવી દયા સર્વ જીવોને પ્રાપ્ત થાઓ.

(૧૩૬)

શ્રી ગુરુશોધ.

૬

સત્યરત્ન.

સત્યાન્નાસ્તિ પરો ધર્મઃ

સત્યથી અન્ય મોટો ધર્મ નથી. જગત્માં સત્યમાં સર્વનો સમાવેશ થાય છે. પ્રત્યેક મનુષ્યોને પુછીશું કે સત્ય તમને પ્રિય લાગે છે? ત્યારે તે કહે કે હા અમને સત્યજ પ્રિય લાગે છે.

આત્મા, જ્ઞાનથી સત્ય અને અસત્ય સમજી શકે છે. સર્વજ્ઞ થયા વિના સર્વથા સત્ય સમજાતું નથી. મનુષ્યમાં જેટલા જેટલા અંશે જ્ઞાન હોય છે તેટલા અંશે તે સત્યને સમજી શકે છે. પ્રત્યેક મનુષ્યની ફરજ છે કે સત્ય સમજવું અને સત્ય જોડાવું. સત્ય સમજ્યા વિના સત્ય ભાષણ થઈ શકતું નથી. સર્વજ્ઞના વચનાનુસારે ભાષણ કરતાં અસત્ય જોલી શકાતું નથી. સત્ય સમજવામાં પણ સર્વજ્ઞની વાણી અત્યંત ઉપયોગી છે. રાગદ્વેષરહિત વીતરાગદેવને અસત્ય કહેવાનું કંઈપણ પ્રયોજન નથી. સર્વજ્ઞનાં વચનને સમજવામાં મનુષ્યોની મતિ મુંઝાય તો તેથી સર્વજ્ઞનો દોષ નથી પણ મતિની સ્થૂલતા એજ દોષ બાણવો. જેમ જેમ સત્ય સમજવામાં આવે છે તેમ તેમ મનુષ્ય સત્યને સત્ય તરીકે સ્વીકારે છે. દાખલા તરીકે જેમ કોઈ મનુષ્યને ઘટ-

સત્યરત્ન.

(૧૩૭)

નું જ્ઞાન થતાં ઘટને ઘટજ કહેશે પણ ઘટને પટ કહેવાનો નથી. તેમજ પટને પટજ કહેવાનો. જીવનું જ્ઞાન થતાં જીવને જીવ કહેવાનો. અજીવનું જ્ઞાન થતાં અજીવને અજીવ કહેવાનો જ. તેમજ પુણ્યને પુણ્યજ કહેવાનો, તેમજ પાપનું જ્ઞાન થતાં પાપ તે પાપ સમજવાનું, તથા પાપ તે પાપ છે એમ ભાષણ કરવામાં આવશે. બંધ અને મોક્ષનું જ્ઞાન થતાં બંધ તે બંધ છે અને મોક્ષ તે મોક્ષ છે, એમ ભાષણ થવાનું. જે જે વસ્તુ જે જે અપેક્ષાએ જે જે ધર્મ વિશિષ્ટ છે તે તે અપેક્ષાએ તે તે ધર્મ બાણતાં તે તે અપેક્ષાએ સત્ય ભાષણ થવાનું. સત્ય-ભાષણ કરવામાં સત્યજ્ઞાનની અત્યંત આવશ્યકતા છે એમ સ્પષ્ટ સમજવામાં આવ્યું. સત્ય વચન બોલનારનું મુખ પવિત્ર કહેવાય છે. સત્યનું વદવું સ્વાભાવિક રીત્યા થાય છે. અસત્ય વદવામાં કાંઈકી મહેનત કરી અન્ય વિચાર ગોઠવવો પડે છે. સત્ય બોલવાથી પોતાને તથા પરને લાલ મળે છે. અસત્ય બોલવાથી સ્વ અને પરને હાનિ થાય છે. સત્યથી દેવતાઓ ખુશ થાય છે. અસત્ય વદવાથી પોતાના આત્માનોજ નાશ થાય છે. સત્ય, સૂર્યની પેઠે સદા કાળ પ્રકાશ કરે છે. અને અસત્ય અંધકાર ફેલાવે છે. સત્યથી વિદ્યોનો નાશ થાય છે અને અસત્યથી નવાં વિદ્ય ઉભાં થાય છે. સત્ય બોલવાથી પુણ્ય થાય છે અને અસત્ય બોલવાથી પાપ થાય છે. સત્ય બોલવાથી ધર્મની

(૧૩૮)

શ્રી ગુરુબોધ.

ઉત્પત્તિ થાય છે અને અસત્ય બોલવાથી ધર્મનો નાશ થાય છે. સત્યનો મહિમા અનેક મહાત્માઓએ વર્ણવ્યો છે. યોગશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે:—

શ્લોક.

જ્ઞાનચારિત્રયોર્મૂલં સત્યમેવ વદન્તિ યે
ધાત્રી પવિત્રીક્રિયતે તેષાં ચરણરેણુભિઃ ॥ ૧ ॥

અલીકં યે ન ભાષન્તે સત્યવ્રતમહાધનાઃ
નાપરાધ્વમલં તેમ્યો ભૂતપ્રેતોરગાદય ॥ ૨ ॥

ન સત્યમપિ ભાષેત પરપીડાકરં વચઃ
લોકેઽપિ શ્રૂયતે યસ્માત્ કૌશિકો નરકં ગત ॥ ૩ ॥

પ્રિયં પથ્યં વચસ્તથ્યં સુનૃતં વ્રતમુચ્યતે
તત્તથ્યમતિ નો તથ્યમપ્રિયં ચાહિતં ચ યત્ ॥ ૪ ॥

જ્ઞાન અને ચારિત્રનું મૂળ સત્ય છે, તેને જે બોલે છે તેઓની ચરણધુળથી પૃથ્વી પવિત્ર કરાય છે. સત્ય વ્રતરૂપ મહાધનને ધારણ કરનારા મહાત્માઓ જુદું બોલતા નથી. અને તેથી ભૂત પ્રેત પિશાચ પણ તેઓનો અપરાધ કરવા સમર્થ થતા નથી. પરને પીડા કરનાર સત્ય વચન પણ જ્ઞાની બોલે નહીં. કારણ કે સત્ય વચન પણ પરનો નાશ કરનાર એવું બોલવાથી કૌશિક તાપસ નર

સત્યતત્ત્વ.

(૧૩૬)

ક્રમાં ગયો. પ્રિય, પથ્ય અને તથ્ય વચન બોલવું તે સત્ય-
 વ્રત કહેવાય છે. અપ્રિય અને અહિત બોલવું તે સત્ય
 હોય તોપણ અસત્ય કહેવાય છે. કાણુને કાણુ કહેવો,
 વ્યભિચારીને વ્યભિચારી કહેવો તે પણ સત્ય વચન છે,
 કિંતુ તેની લાગણી દુઃખાય માટે પરિણામે અસત્ય વચન
 કહેવાય છે. સત્યવ્રત અંગીકાર કરેલું હોય છે, એવા
 સાધુઓ તથા ગૃહસ્થો અન્યના આત્માની લાગણી દુઃખાય
 એવાં સત્ય વચન બોલવા છતાં પણ પરિણામે અસત્ય
 વચન બોલે છે. કોઈ પણ જીવની લાગણી દુઃખાય એવું
 વચન બોલવું તે અસત્ય વચન છે. આમ જ્યારે સમજ-
 વામાં આવે છે તો ભવ્યજીવોએ શામાટે અસત્ય વચન
 બોલવું જોઈએ? અસત્ય બોલવાથી અન્યજીવોની હિંસા
 થાય છે. ક્રોધ, માન, માયા અને લોભાદિ પરિણામના
 યોગે સત્ય વચન પણ અસત્યરૂપ પરિણામે થાય છે. જે
 જે સમયે કંઈ પણ ભાષણ કરવું હોય ત્યારે વિચારીને
 કરવું જોઈએ કે જેથી અસત્ય વચન કહી શકાય નહીં.
 અસત્ય બોલનાર, પોતાના આત્માને અધઃસ્થિતિમાં
 મૂકે છે. સત્ય બોલનાર આત્મા, પોતાના આત્માને
 ઉચ્ચ કોટી ઉપર મૂકે છે. અને તેથી અન્ય ઉપર
 ઉપકારની વૃદ્ધિ કરી આત્મા, જીવન સુખમય કરે
 છે. સત્ય બોલનારને પ્રારંભમાં અનેક જાતની વિપ

(૧૪૦)

શ્રી ગુરુબોધ.

સત્ય જોલનારને
અનેક દુઃખો વેડવાં
પડે છે.

તિઓ લોગવવી પડે છે. અસત્ય જોલવાની અણી ઉપર આવવું પડે છે. પ્રસંગે આત્મધૈર્યનો પણ વિશ્વાસ જોવો પડે છે, તો પણ જે વીર પુરૂષો છે તે અનેક દુઃખના પ્રસંગોમાં પણ સત્ય જોલી શકે છે. દુઃખને પણ સુખ કરી માને છે, કોઈનાં દૂષણ વા પાપ ઉઘાડાં થાય અને તેથી દોષીની નિંદા થાય એવું વચન પ્રાણાંતે પણ જોલતા નથી. જે વચન જોલવાથી પોતાના આત્માને શાંતિ મળે અને પરના આત્માને શાંતિ મળે એવી વાણી જોલનાર સત્યવ્રતી જગત્માં અંતે સૂર્યની પેઠે પ્રકાશ કરે છે. હરિશ્ચંદ્ર રાજાએ સત્યવ્રત અંગીકાર કર્યું અને દુઃખના સમયમાં પણ સત્ય જોલ્યા તેથી જગત્માં હાલ પણ તેમનું નામ અમર રહ્યું છે. અનેક મહાત્માઓ સત્ય જોલી અમર પદને પામ્યા

જગત્તો વ્યવહાર
પણ સત્યવ્રતથી
સારી રીતે ચાલી
શકે છે.

છે અને પામશે. ગૃહસ્થાવાસમાં પણ સત્ય જોલનાર સુખી થાય છે. વ્યાપાર વગેરેમાં પણ તે પ્રતિષ્ઠા પામે છે. લોકોમાં તેની કીર્તિ ગવાય છે. સત્ય વચનથી લોકોમાં તેના વચનની પ્રતીતિ પડે છે. સત્ય વચન જોલનારના વચન ઉપર

સત્યરત્ન.

(૧૪૧)

વિશ્વાસ આવે છે. ત્રણ જગત્માં સત્યના સમાન કોઈ પ્રકાશક વસ્તુ નથી. જે જગત્માં સત્ય બોલનાર કોઈ નહોત તે સત્ય સુખ પામી શકાતજ નહીં. કેવળ જ્ઞાની સત્યવક્તા હતા તેથી અનેક જીવોનું કલ્યાણ થયું. સત્ય જાણનાર હોય પણ સત્ય વક્તા ન હોય તો અન્ય જીવો સત્યતત્ત્વ શી રીતે સમજી શકે ? જે જીવો જેટલા અંશે સત્ય જાણે છે તે જો સ્વપરને હિતકારક હોય તો તે વચન અન્યને કહેવું જોઈએ. કોઈ ભલે જીવું બાલી પ્રારંભમાં ઈચ્છિત લાભ મેળવી શકે પણ અંતે જ્યારે તેનું જીવું વચન સમજવામાં આવે છે ત્યારે સમજી જી

અસત્ય બોલવાથી
વિશેષ હાનિ થાય
છે.

તેના ઉપરથી પ્રતીતિ ઉઠી જાય છે. કદી તે સત્ય વચન બોલે છે તોપણ લોકો તેનો વિશ્વાસ રાખતા નથી. અસત્યવક્તા પોતાના આત્માને પણ છેતરે છે અને અન્યના આત્માને પણ છેતરે છે. અસત્ય

બોલવાથી કોઈપણ ધર્મની ઉત્પત્તિ દેખાતી નથી. અહો ! આ જગત્માં અસત્ય જે પુરૂષો બોલતા નથી તેને ધન્યવાદ ઘટે છે. જે પુરૂષો સત્ય બોલે છે તે જગત્ને ઉચ્ચ કરવામાં મહામહેનત કરે છે. જે જીવો સત્ય બોલે છે તેજ તેમજ અરેખર ઉચ્ચ ચરિત્ર છે. સત્ય વચન બોલનારની

(૧૪૨)

શ્રી ગુરુબોધ.

તીવ્રવૃત્તિ એવી હોય કે તેના પ્રતિ સર્વ જીવોનું આકર્ષણ થાય છે. જ્યાં ત્યાં હાલ પણ સત્ય જોલનારની પ્રતિષ્ઠા જામી રહી છે. યોગપાતંજલ દર્શનમાં લખ્યું છે કે જે યોગી સત્યવતને સાધે છે તે પુરૂષને વચન સિદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે અને તેથી જે જોલે છે તે પ્રમાણે સર્વ થાય છે. ધના શેઠની પાંચશેરી સત્ય જોલવાથી પાછી પોતાને ઘેર આવી તેમને સત્ય જોલે છે તેની પાસે સર્વ સંપદાઓ આવે છે.

સત્ય ભાષા શું છે તેનો સિદ્ધાંતાનુસાર નિર્ણય કરવામાં આવે છે. જે ભાષાનું સ્વરૂપ જાણુતો નથી તે ભલેને મૈન રહે તોપણ તે મૈની નથી. તે સંબંધી સિદ્ધાંતમાં કહ્યું છે કે—

વયળ વિભત્તિ અ કુસલો વઓગય बहुविहं अयाणंतो

जइवि न भासइ किंची नचेववयगुत्तयं पत्तोत्ति ॥ ૧ ॥

જે જોલનારને ભાષણ કરતાં દોષ લાગે તો મૈન રહેવું જોઈએ, આ વાક્યના ઉત્તરમાં આચાર્ય કહે છે કે—મૈન કરતાં પણ દોષ છે અને વિશુદ્ધિવડે લાંબા વખત સૂધી જોલતાં છતાં પણ ધર્મ, દાન, ઉપદેશ આદિથી ગુણજ છે. કહ્યું છે કે—

વયળ વિભત્તિ કુસલો, વઓગયं बहुविहं वियाणंतो

दिवसंपि भासमाणो, तहवि वयगुत्तयं पत्तोत्ति ॥ ૨ ॥

સાત્યરત્ન.

(૧૪૩)

ભાષાના ચાર લેહ છે. નામભાષા, સ્થાપના ભાષા, દ્રવ્ય ભાષા અને ભાવ ભાષા ભાષા પણ પુદ્ગલ દ્રવ્ય છે. જીવ, સ્થિત એવાં ભાષા દ્રવ્યને ગ્રહણ કરે છે પણ ગમન પરિણામવાળાં અસ્થિત ભાષા દ્રવ્યને ગ્રહણ કરતો નથી. જીવ જે સ્થિતભાષા દ્રવ્યને ગ્રહણ કરે છે તે દ્રવ્યાદિક ચાર લેહથી જાણવાં. દ્રવ્યથી અનંતપ્રદેશી પુદ્ગલસ્કંધ ભાષા દ્રવ્યને ગ્રહણ કરે છે. ક્ષેત્રથી અસંખ્ય પ્રદેશાવગાઠ ભાષા દ્રવ્યને ગ્રહણ કરે છે. કાલથી એક સમય સ્થિત ભાષા દ્રવ્ય ગ્રહણ કરે છે. યાવત્ અસંખ્યેય સમય સ્થિતિક ભાષા દ્રવ્યને પણ કરે છે. કારણકે પુદ્ગલોતું અસંખ્યકાલ પર્યંત પણ અવસ્થાન છે. ભાવથી વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શમય ભાષાપુદ્ગલોને જીવ ગ્રહણ કરે છે. સમુદાયની વિવક્ષાએ નિશ્ચય પાંચ વર્ણુ જે રસ વગેરે હોય છે. કાળો વર્ણુ વગેરે પણ એક ગુણ. કાળો યાવત્ અનન્ત ગુણ કાળો વગેરે સમજી લેવું. સ્પર્શ સંખ્યા આશ્રયી ગ્રહણ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ કેટલાંક જે સ્પર્શવાળાં છે પણ એક સ્પર્શ વાળાં નથી કારણ કે એક પરમાણુમાં પણ અવસ્થા જે સ્પર્શનો સંભવ છે.

આત્માના પ્રદેશોની સાથે સંગત એવા અર્થાત્ સ્પર્શાયલાં ભાષા દ્રવ્ય પુદ્ગલોને આત્મા ગ્રહણ કરે છે. આત્માના પ્રદેશોની સાથે એક ક્ષેત્ર અવસ્થિત ભાષા દ્રવ્યને

(૧૪૪)

શ્રી ગુરુબોધ

આત્મા ગ્રહણ કરે છે. આસન્તા આદિ અનુપૂર્વા વિશિષ્ટ ભાષાદ્રવ્યને આત્મા, ગ્રહણ કરે છે. પરદિશાથી આવેલાં ભાષા પુરુષલોને આત્મા ગ્રહણ કરે છે. ભાષા બોલનાર અવશ્ય ત્રસનાડીમાં સ્થિત હોય છે, તેથી ભાષકોને વૃદ્ધિગત પુરુષોનું ગ્રહણ સંભવે છે

આત્મા, કેવાં પુરુષ ગ્રહણ કરે છે અને કેવાં કાઢે છે તે બતાવે છે.

કોઈ નીરોગતાદિ ગુણયુક્ત તીવ્ર પ્રયત્નથી આદાન અને નિસર્ગવડે ભિન્ન ખંડખંડ કરેલાં દ્રવ્યને કાઢે છે. કોઈ વ્યાધિઅસ્ત મંદ પ્રયત્નવાળો વક્તા, તથા ભૂતસ્થૂલ-ખંડવાળાં ભાષા દ્રવ્યને મૂકે છે. ભિન્ન ભાષા દ્રવ્ય છે તે સુક્ષ્મ અને બહુ હોય છે, તેથી અન્ય દ્રવ્યથી વાસિત થવાથી અનંતગુણ વૃદ્ધિયુક્ત હોય છે અને તે છ દિશામાં લોકાન્ત વ્યાપ્ત થાય છે. અભિન્ન ભાષા દ્રવ્ય છે, તે સંખ્યાતા યોજન બધ શબ્દ પરિણામનો ત્યાગ કરે છે.

ભાષા દ્રવ્યનો અવયવવિભાગ પાંચ પ્રકારનો છે—૧ ખંડભેદ, ૨ પ્રતરભેદ, ૩ ચુર્ણિકાભેદ, ૪ અનુતટિકા અને ૫ ઉત્કારિકા ભેદ છે. એ પાંચ પ્રકારના ભેદ પાણુ પશ્ચાન્નુપૂર્વીએ અનંત અનંતગુણ અધિકારી જાણવા.

તાદવાદિ પ્રયત્ન વિશેષથી ઉચ્ચરિત તત્ દ્રવ્યોવડે તત્પ્રાયોગ્ય વાસના યોગ્ય દ્રવ્યોનો પરાધાત થાય છે. દ્રવ્ય

સત્યરત્ન.

(૧૪૫)

ભાષાને ઉપયોગપૂર્વક મૂકવાથી ભાવભાષાત્વ કહેવાય છે. ઉપયોગપૂર્વક મૂકાય છે તે ભાવ, અને ઉપયોગવિના મુકાય છે તે દ્રવ્યભાષા જાણવી, હવે ભાવભાષાના ભાષાભેદ છે.

માવેવિ હોઈ તિવિહા દવ્વે અ સુણ તહા ચરિત્તે ય

દવ્વે ચઝહા સચ્ચા સચ્ચા મીસા અણુમયાય ! ૧૫ ।

ભાવનિશ્લેષમાં પણ ત્રણ પ્રકારની ભાષા છે, દ્રવ્યમા શ્રુતિમાં અને ચારિત્રમાં. અર્થાત્ દ્રવ્ય, શ્રુત અને ચારિત્રઆશ્રી ત્રણ પ્રકારની ભાષા છે. દ્રવ્યઆશ્રી પણ ભાષાના ચાર ભેદ પડે છે. ૧ સત્યભાષા ૨ અસત્યભાષા ૩ મિશ્ર અને ૪ અસત્યાભાષા.

અવધારણ શક્ય પ્રથમ બે ભાષા છે, તેથી તે પર્યાપ્તિ કહેવાય છે. છેલ્લી બે અપર્યાપ્તિ કહેવાય છે. વ્યવહારનયથી ચાર પ્રકારની ભાષા જાણવી અને નિશ્ચયનયથી સત્ય અને અસત્ય એ બે પ્રકારની ભાષા જાણવી. નિશ્ચયનયથી છેલ્લી બે ભાષા છે, તેનો આધન બે ભાષામાં સમાવેશ થાય છે. આરાધનાની અપેક્ષાએ ચતુર્વિધ વિભાગમાં પરિભાષા જ છે. નિશ્ચયથી તો આરાધક અને અનારાધકની અપેક્ષાએ બે પ્રકારની ભાષા છે. વસ્તુતઃ વિચારતાં માલુમ પડે છે કે ભાષાનિમિત્ત એવા શુભ અને અશુભ સંકલ્પમાં આરાધકપણું અને અનારાધકપણું છે.

ગુ. ૧૦

(૧૪૬)

શ્રી ગુરુબોધ.

ભાષાનું આરાધક વા વિરાધકપણું નથી. ચાર પ્રકારની ભાષા બોલતાં આરાધકપણું છે. સમ્યક પ્રવચન માલિન્યાદિ રક્ષણમાં તત્પરતા વડે ચાર પ્રકારની ભાષા બોલતાં આરાધકપણું જ છે.

સત્ય ભાષા દશ પ્રકારની છે.

જનપદસત્ય, સમ્મતસત્ય, સ્થાપનાસત્ય, નામસત્ય, રૂપસત્ય, પ્રતીત્યસત્ય, વ્યવહારસત્ય, ભાવસત્ય, યોગસત્ય, ઔપમ્યસત્ય.

કોકણ દેશમાં પિંવ શબ્દથી પયનું જ્ઞાન થાય છે, તે જનપદ સત્ય ભાષા જાણવી. પંકજ શબ્દથી કમળનું ગ્રહણ થાય છે તે સમ્મત સત્ય ભાષા જાણવી. પંકજ-શબ્દથી દેડકાનું ગ્રહણ થાય છે તોપણ સર્વનો પ્રતિહાર કરી રૂઢીથી કમલનું ગ્રહણ કર્યું. જિનપ્રતિમામાં જિનનો વ્યવહાર કરવો તે સ્થાપના સત્ય જાણવું. ધનરહિત એવો પણ ધનપતિ બોલાય તે નામસત્ય જાણવું. યતિશબ્દનો તેના રૂપવતપણામાં ઉપચાર કરવો તે રૂપસત્ય ભાષા જાણવી. એક ફલ છે તે અન્ય ફળની અપેક્ષાએ અણ છે તેમજ અન્ય ફળની અપેક્ષાએ મોટું છે તેમજ અનામિકા કુનિષ્ઠિકાની અપેક્ષાએ લાંબી છે અને મધ્યમની અપેક્ષાએ ટુંકી છે, ઈત્યાદિ દૃષ્ટાંતસિદ્ધ પ્રતીત્ય ભાષા જાણવી. નદી ખીવાય છે, પર્વત બળે છે, ભાજન ગળે છે. અનુદરા

સત્યરત્ન.

(૧૪૭)

કન્યા છે, ઇત્યાદિ વ્યવહાર ભાષા જાણવી. વસ્તુતઃ જોતાં નદીમાં રહેલું જળ પીવાય છે, પર્વત ઉપર રહેલાં તૃણ ખજે છે. લોજનમાં રહેલું જળ ગળે છે, ઇત્યાદિ જગત્માં વ્યવહાર થાય છે, માટે તે વ્યવહાર સત્ય ભાષા જાણવી. સત્ અભિપ્રાય પૂર્વક કહેલી ભાવ સત્યભાષા જાણવી. જેમ પારમાર્થિક કુંભ જણાવવા નિમિત્તે કહેલ કુંભ શબ્દ તથા ધોળી ખગલી વગેરે દૃષ્ટાંતો જાણવાં. વસ્તુમાં જે વસ્તુના યોગે ઉપચાર થાય છે, તે યોગ સત્ય ભાષા જાણવી. ઉદાહરણ જેમ છત્રી, કુંડલી, દંડી, વગેરે છત્ર કુંડલ અને દંડનો ઉપચાર કરી છત્રી કુંડલી દંડી વગેરે જાણાય છે. ઉપમાથી જે વસ્તુ કહેવાય છે તે ઉપમા સત્ય ભાષા જાણવી— ચંદ્રમુખી સ્ત્રી, સિંહસમાન પુરુષ; ઇત્યાદિ આપખ્ય સત્યના લેદો જાણવા.

દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર; કાલ, ભાવથી અસત્યભાષા ચાર પ્રકારની કહેવાય

અસત્ય ભાષા.

છે. દ્રવ્યથી સર્વ દ્રવ્ય સંબંધી અસત્ય બોલવું. ક્ષેત્રથી લોક અને અલોકમાં, કાલથી દિવસ અને રાત્રી સંબંધીમાં; ભાવથી ક્રોધાદિ સંબંધમાં; દ્રવ્ય અને ભાવનાસંયોગમાં ચતુર્લંગી જાણવી. કેટલાક દ્રવ્યથી જૂઠું બોલે છે પણ ભાવથી જૂઠું બોલતા નથી. જેમ કોઈ શિકારી કોઈ દયાળુને પૂછે કે તેં અત્રથી ક્યાં મૃગલાં દીઠાં, ત્યારે તે ના કહે, આમાં નદીમાં એમ

(૧૪૮)

શ્રી ગુરુબોધ.

કરતાં દ્રવ્યથી જૂઠું બોલાયું, પણ પરિણામ શુભ છે. માટે ભાવથી જૂઠું ન બોલાયું એમ સમજવું.

કેટલાક ભાવથી જૂઠું બોલે છે પણ દ્રવ્યથી જૂઠું બોલતા નથી, કેટલાક દ્રવ્યથી અને ભાવથી મૃષાવાદ બોલતા નથી. ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, પ્રેમ, દ્વેષ, હાસ્ય, ભય, આજ્ઞાચિકા, ઉપદ્રાવ પરિણામ એ દશ પ્રકારે અસત્યભાષા જાણવી. ક્રોધાદિ પરિણામથી કષાય યોગિક કર્મ બંધાય છે; માટે તત્ સંબંધી ભાષાને પણ અસત્ય ભાષા કહે છે, એ દશ પ્રકારની અસત્યભાષા પણ પ્રશસ્ત પરિણામના યોગવડે સત્યભાષા છે. જૈન ધર્મ ઉપર દ્વેષ અને મોહથી જે ભાષા બોલવામાં આવે છે તે અસત્ય ભાષા છે. તેમાં દશ પ્રકારની ભાષાનો અંતર્ભાવ થાય છે, તોપણ દશ પ્રકારે વિભાગ અનાદિ સંસિદ્ધ છે તેથી ભેદ પાડયો છે.

સત્યામૃષાભાષા ત્રીજીના દશ ભેદ છે.

૧ ઉત્પન્નમિશ્રિતા—કોઈ સ્થાનમાં પાંચ છોકરાં જન્મ્યાં અને કહેવું કે દશ છોકરાં ઉત્પન્ન થયાં છે.

૨ વિગતમિશ્રિતા—કોઈ ગામમાં ન્યૂન વા અધિક મરે છે, તે કહેવું કે આજ આ ગામમાં દશ મરી ગયા.

૩ ઉત્પન્નવિગતમિશ્રિત ભાષા—ઉત્પન્ન વા વિગત, ન્યૂન વા અધિક હોય, તોપણ કહેવું કે આ ગામમાં

સત્યરત્ન.

(૧૪૯)

દશ ઉક્ત થયા, દશ મરણ પામ્યા.

૪ જીવમિશ્રિત ભાષા—ઉભયરાશિ વિષય હોય તો-પણ અજીવ દ્રવ્યને વર્જીને કહેવું કે આ બહુ જીવરાશિ છે તેમાં જીવાંશે સત્યપણું છે, અજીવાંશે અસત્યપણું છે, માટે મિશ્રભાષા સમજવી.

૫ અજીવમિશ્રિત—જીવ અને અજીવ, ઉભયની રાશિ હોય અને તેમાંથી જીવરાશિ વર્જીને કહેવું કે આ બહુ અજીવરાશિ છે.

૬ જીવાજીવમિશ્રિત—જીવાજીવની રાશિમાં અધિક વા ન્યૂન સંખ્યાનો પ્રયોગ કરવામાં આવે. મરેલા અને જીવતા સંખ્યાદિકમાં આટલા મર્યા અને આટલા જીવે છે.

૭ અનન્તમિશ્રિત ભાષા—અનંત જેમાં જીવ હોય એવી વનસ્પતિમાં પત્રાદિની અપેક્ષાએ અનંત જીવન હોય તોપણ કંઈ મૂળ વગેરેને સર્વ પ્રકારે કહેવું કે આ અનંતકાય છે.

૮ પરીતમિશ્રિત ભાષા—અનંતકાય લેશ વડે સહિત મ્હાન મૂળાદિમાં આ પરીત છે, એમ કહેવું તે આ ભાષા પરીતાંશમાં સત્ય છે અને અનંતાંશમાં અસત્ય છે માટે સત્યામૃષા કહેવાય છે.

૯ અક્ષામિશ્રિત ભાષા—જ્યાં પ્રયોજનના વશથી દિવસ રાત્રીનો વિખર્યાસ કહેવાય છે—રાત્રી છતાં કોઈ કહે

(૧૫૦)

શ્રી ગુરુભાષ.

કે ઉઠ ઉઠ સૂર્ય ઉગ્યો, તેમ દિવસ છતાં કોઈ કહે કે ઉઠ ઉઠ રાત્રી પડી ગઈ.

૧૦ અઘ્ઘાઘ્ઘામિશ્રિત ભાષા—રાત્રી વા દિવસના પ્રહરોદિ ભાગને અન્ય અન્યપ્રહરથી મિશ્રિત કરી બોલવો. જેમ પ્રથમપ્રહરવર્તતાં છતાં કહેવું કે ચાલચાલ મધ્યાહ્ન થયો.

હવે ચોથી અસત્યામૃષાના લેહો કહે છે.

અસત્યામૃષાભાષા બાર પ્રકારની છે ૧ આમંત્રણી ૨ આજ્ઞાપની ૩ ચાચની ૪ પૃચ્છની ૫ પ્રજ્ઞાપની ૬ પ્રત્યાખ્યાની ૭ ઇચ્છાનુલોભા ૮ અનભિગૃહીતા ૯ અભિગૃહીતા ૧૦ સંશયકરણી ૧૧ વ્યાકૃતા ૧૨ અવ્યાકૃતા.

દેવતા, નારક અને મનુષ્યોને સત્યાદિ ચાર પ્રકારની ભાષા હોય છે. વિકલેન્દ્રિય જીવોને ચોથી અસત્યામૃષા હોય છે.

શ્રુતવિષયક ભાવભાષા ત્રણ પ્રકારની છે; સત્ય, અસત્ય અને અસત્યામૃષા. સમ્યક્ ઉપયોગીને આગમાનુસારે બોલતાં વિશુદ્ધાશયપણાથી સત્ય ભાષા હોય છે. સમ્યક્ દૃષ્ટિ શ્રુતવિષયક સત્યભાષા બોલી શકે છે. અનુપયોગપણાથી સમ્યક્દૃષ્ટિને બોલતાં અસત્ય ભાવ મૃષા ભાષા કહેવાય છે. મિથ્યાત્વીજીવને તે ઉપયોગથી બોલતાં વા અનુપયોગથી બોલતાં સર્વ શ્રુતગોચર અસત્યભાષા જાણવી,

સત્યરત્ન.

(૧૫૧)

ઉન્મત્ત વચનની પેઠે જાણવી.

શ્રુતજ્ઞાનના સૂત્રોનું પરાવર્તન કરતાં ઉપયોગપણે જે જોલે છે તેને અસત્યામૃષા ભાષા હોય છે. સૂત્રમાં ઘણું કરી આમંત્રણી આદિરૂપ અસત્યા મૃષાભાષા હોય છે. અવધિજ્ઞાન, મનઃપર્યવજ્ઞાન અને કેવલ જ્ઞાનમાં ઉપયુક્ત થએલો જે જોલે છે તેપણ ભાષા, અસત્યામૃષા કહેવાયછે. આમંત્રણીવત્ જાણવું. શ્રુતભાવભાષાનું કથન કર્યું.

હવે ચારિત્ર સંબંધી ભાવભાષા કહે છે.

જે ભાષા જોલતાં ચારિત્રની વિશુદ્ધિ થાય તે ચારિત્ર સંબંધી સત્યભાષા જાણવી. જે ભાષા જોલતાં ચારિત્ર ન રહે તે અસત્યભાષા જાણવી. એ જે ભાષાઓ ચારિત્રમાં ભાવ આશ્રયી જાણવી, દ્રવ્યથીતો અન્યભાષાઓનો પણ ભાષકને સંભવ છે. દ્રવ્યથી સાધુને સત્ય અને સત્યામૃષાભાષા જોલવાની અનુજ્ઞા છે.

ગાથા.

દો ચેવ અણુમાયાઓ, વોતું સચ્ચા અ સચ્ચમોસાય

દોનિય પડિસિદ્ધાઓ, મોસાય અસચ્ચમોસાય ॥ ૧ ॥

અનુમતી આપેલી એવી જે ભાષાઓ પણ સાધુ સ્વપરનું હિત થાય તેવી રીતે જોલે. કોઈ વસ્તુનો આરંભ

(૧૫૨)

શ્રી ગુરુશ્લોક.

થાય અને તેથી લાખો જીવોનો નાશ થાય એવી ભાષા સાધુ બોલે નહિ, આવ, બેસ, ઉભો રહે, ઈત્યાદિ ભાષાથી અસંયતને બોલાવતાં અયતના પ્રવૃત્તિ તે કરે તેથી સાધુને દોષ લાગે, માટે સાધુ ઉપયોગથી વચન સમિતિથી બોલે, તે સંબંધી કહ્યું છે કે:

દોસે ગુણય નાડણં જુત્તીણ આગમેણ ચ

ગુણા જહ ન હાયતિ, વત્તવ્વં સાહુણા તહા. ॥ ૧ ॥

મહેસિણો ધમ્મપરાયણસ્સ, અજ્ઞપ્પ જોગેપરિણિઠિઅસ્સ

પમાસમાણસ્સ હિયંમિયં ચ, કરેહ માસાચરણં વિસુદ્ધં ॥ ૨ ॥

યુક્તિ અને આગમવડે દોષો અને ગુણોને જાણીને ગુણો અને ચારિત્રપરિણામવૃદ્ધિહેતુઓ નાશ જેમ ન પામે તેમ સાધુઓ બોલવું.

ચારિત્રમાં તત્પર તથા અધ્યાત્મ યોગમાં નિષ્ઠા પામેલા એવા મુનીશ્વરને ભવિષ્યકાલમાં ગુણકારક મિત્ર બોલતાં ચારિત્રની વિશુદ્ધિ ભાષા કરે છે, ચારિત્રની શુદ્ધિવડે મોહનો મોહનો ક્ષય કરી કેવલજ્ઞાન લક્ષ્મીને પામે છે, શૈલેસીકરણ કરી અંતે મોક્ષનું શાશ્વત સુખ પામે છે.

ભાષાનું જ્ઞાન થયા વિના સાધુઓ ભાષાસમિતિ રાખી શકતા નથી. સાત નયાદિ જ્ઞાનથી તથા ચાર નિર્લેપાના જ્ઞાનથી ભાષા સમિતિની શુદ્ધિ થાય છે. શાસ્ત્રકારો કહે

સત્યરત્ન.

(૧૫૩)

છે કે ભાષાનું જે રહસ્ય યથાર્થ જાણતો નથી તે ઉપદેશ દેવાને લાયક નથી. કારણ કે તત્ત્વોનું જ્ઞાન થયા વિના તથા અપેક્ષા સમજ્યા વિના ઉંધું ભાષણ કરી શકે તેથી શ્રોતાઓને વિપરીત શ્રદ્ધા થવાથી મહાદોષ પ્રાપ્ત થાય છે.

ઉત્સૂત્ર ભાષણથી અનંતકાલ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરવું પડે છે. ચોથું વ્રત કોઈ અંગીકાર કરે છે તે તેની શુદ્ધિ આલોચનાથી થઈ શકે છે પણ જે જાણીને ઉત્સૂત્ર ભાષણ કરે છે તેની શુદ્ધિ શી રીતે થઈ શકે ?

હાલના સમયમાં ભાષાના રહસ્ય જે સાધુઓ તથા ગૃહસ્થો જાણતા નથી તેમનાં વચન, નિરવધપણાને ભજતાં નથી.

સત્યતત્ત્વનું જ્ઞાન થયાવિના સત્યભાષા બોલી શકાતી નથી. કેટલાક લોકો અભિમાન ધારણ કરીને કહે છે કે અમે સત્ય ભાષણ કરીએ છીએ. જે એવી રીતે અભિમાન ધારણ કરે છે પણ સત્ય તત્ત્વનયોની અપેક્ષા જાણતા નથી તે એકાંત તત્ત્વનું ભાષણ કરી પોતે છુટે છે અને અન્યને પણ છુટાડે છે. માટે સિદ્ધાંતનું જ્ઞાન કરી ઉપયોગપૂર્વક બોલવા પ્રયત્ન કરવો; સાધુ, દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવથી હિતકર ભાષા બોલી જિનાજ્ઞાનું પરિપાલન કરી અનંત સહજ સમાધિ સુખ પામે છે, માટે પૂર્વોક્ત ભાષાનું સ્વરૂપ જાણી, વ્યવહારથી અને નિશ્ચયથી સત્ય

(૧૫૪)

શ્રી ગુરુબોધ.

ભાષા બોલવી. સત્ય બોલવાથી આત્મા અન્ય જીવો ઉપર અત્યંત ઉપકાર કરે છે.

કેટલાક જીવો સત્ય સમજીને સત્ય બોલે છે તેમને ધન્યવાદ દો છે. સત્ય ભાષણ કરવામાં જે મનુષ્યો ભય પામે છે તે આત્મોન્નતિ કરી શકતા નથી. પ્રથમના સમયમાં અનેક મહાત્માઓ ધૈર્ય ધારણ કરી સત્ય બોલ્યા છે. સત્ય બોલવાથી ધર્મનો ફેલાવો થાય છે. જે મનુષ્યો સત્યભાષણ દેવની આરાધના કરે છે, તેમનાં મનોવાંછિત સહેજે ફળે છે.

સત્ય બોલવામાં કંઈ ધન ખર્ચવું પડતું નથી. આત્મા જો દૃઢ સંકલ્પથી ધારે તો સત્ય બોલી શકે છે. ખરેખર સત્ય બોલવાથી જીવ્હા પવિત્ર થાય છે.

જે જે પ્રસંગે હે લગ્યો ! તમે બોલો તે તે સમયે વિચારીને બોલો. સ્વાર્થની ખાતર પરમાર્થનો નાશ કરશો નહીં, તમારા આત્માની નિર્મળ દશા કરવી તમારાજ હસ્તમાં છે. તમે ધારો તે કરી શકવા સમર્થ છો. ત્યારે તમે શામાટે અસત્ય વચન વદો છો ? તમારો આત્મા સત્ય બોલવાથી સૂર્યની પેઠે પ્રકાશ કરનારો થશે. સત્યથી ભવસાગર તરી શકશો.

જગત્ની અને આત્માની ઉન્નતિ ઇચ્છતાં હો તો સત્ય સંભાષણ કરો, ઈલા ધર્મનો ફેલાવો કરવા ઇચ્છા

સત્યરત્ન.

(૧૫૫)

હોય તો સત્ય સંભાષણ કરો. જે દેશમાં જે કાલમાં મનુષ્યો વિશેષતઃ સત્ય સંભાષણ કરે છે તે દેશની તે સમયે ઉન્નતિ થયા વિના રહેતી નથી.

સત્ય બોલવું એ ખરેખર ધર્મ છે. ખરા અંતઃકરણથી તમે સત્ય બોલવાની ઇચ્છા કરો. સત્યની સ્તુતિ કરો; કદાપી અસત્ય બોલાર્થ જાય તો તે સંબંધી મનમાં પશ્ચાત્તાપ કરો અને ફરીથી અસત્ય ન બોલાય તેમ દૃઢ સંકલ્પ કરો. સત્ય બોલતાં સંકટ પડે તો પણ સત્યજ વદશો. દેવતાઓ પરીક્ષા લેવા આવે તો પણ તમે સત્યજ વદશો. સત્યભાષકને મંત્ર તંત્ર કળ આપે છે. ભૂતાદિ દોષનો ઉપદ્રવ દૂર કરવામાં સત્ય ભાષણ અમૂલ્ય મંત્ર છે. હું સત્ય બોલીશ, સત્ય એ મારો ધર્મ છે, એમ દૃઢ સંયમ કરશો. જેમ જેમ તમે દરરોજ સત્ય બોલવાની પ્રવૃત્તિ વધારશો તેમ તેમ તમારામાં આત્મગગની વૃદ્ધિ થશે અને પછીથી તમે સહેજે સત્ય બોલી શકશો અને તેથી તમે જગતમાં પૂજ્યપદને પ્રાપ્ત કરશો. હે ભાવ્યો ! અમૂલ્ય જીવ્હા પામીને તમે પ્રાણાંતે પણ અસત્ય ભાષણ કરશો નહીં. ઉત્સર્ગ અને અપવાદ માર્ગ સમજી સત્ય વ્રતમાં સ્થિર રહેશો.

જગતજનોની અસત્ય ભાષણ પ્રવૃત્તિની ધમધમા બેઈ તથા તેમાં તાત્કાલિક થતો લાભ બેઈ પતંગીયું જેમ દીપકમાં ફૂદી પડે છે, તેમ તમે પડશો નહીં, સત્ય બોલ-

(૧૫૬)

શ્રી ગુરુઓષ.

વાથી અંતે તમારો વિજય છે. સત્ય ભાષણ શક્તિથી તમે સર્વ પ્રકારની રૂઢિ પ્રાપ્ત કરશો. તમારા આત્માને લાગેલાં કર્મ ખરી જશે. બાળકો પુરૂષો તથા સ્ત્રીઓએ દુનિયામાં અનેક જાતની પ્રવૃત્તિ કરતાં સત્ય સંભાષણ કરવું. પ્રતિદિન સત્ય સંભાષણની પ્રવૃત્તિથી સર્વ કાલમાં સર્વ દેશની સર્વ બાબતમાં ઉન્નતિ થાય છે. સત્યના માટે તમે વાંચશો એટલે હૃદયમાં કંઈક અસર થશે. સત્ય બોલવાની ઈચ્છા થશે, પણ પશ્ચાત્ ભૂલી જવાના ! માટે એક ટેકથી સત્ય બોલવાની સ્મૃતિ રાખી સત્યજ બોલશો. સત્ય બોલવાથી તમારું વર્તન દેખી, લાખો મનુષ્યોને સત્યની રૂચિ થશે. અને તેથી સ્વપર માટે સુખના માર્ગ ખુલ્લા કરી; અંતે પરમ સહજ સુખ પ્રાપ્ત કરશો.

૭

અસ્તેય.

(ચોરીનો ત્યાગ.)

ચોરી કરવી નહીં એમ મહાત્માઓ સદુપદેશ આપે છે. તેની અંદર ગુપ્ત રહસ્ય સમજાય છે. જૈન શાસ્ત્ર, વેદાન્ત શાસ્ત્ર, આદિ જે જે દુનિયામાં મોટા મોટા લોકોની દૃષ્ટિએ ધર્મ માલુમ પડે છે; તેમાં ચોરીનો ખાસ ત્યાગ કરવા

અસ્તેય.

(૧૫૭)

કરમાવ્યું છે. ચોરીનો ત્યાગ કરવો એ મહાવ્રત ગણાય છે. ચોરી કરવાથી પોતાને અને પરને શાન્તિ મળતી નથી.

જે જીવો ચોરી કરે છે, તેઓ પારકાના પ્રાણનો નાશ કરે છે. ચોરી કરવાથી અનેક ઘોર કુકર્મ થાય છે. ચોરી કરવાથી આ ભવમાં અને પરભવમાં અનેક પ્રકારનાં દુઃખ ભોગવવાં પડે છે. ચોરી કરનારને મનુષ્યો ચોર કહી બોલાવે છે. ચોરની મનવાણી અને કાયામાં શાન્તિ ભાસતી નથી. ચોરી કરનાર પ્રાયઃ સત્ય બોલી શકતો નથી. તેમજ ચોરી કરનાર અનેક પ્રાણિયોની દ્રવ્ય અને ભાવથી હિંસા કરે છે. ચોરી કરનાર વ્યભિચારી પણ બને છે. ચોરી કરનારનો કોઈ વિશ્વાસ રાખતું નથી. ચોરી કરનારની કીર્તિ રહેતી નથી. ચોરી કરનાર એમ જાણે છે; કે, હું ચોરી કરું છું. તેને કોઈ દેખી શકતું નથી. પણ પરમાત્મા-સર્વજ્ઞ દેખે છે.

ચોરી કરનારાઓ એમ સમજે છે કે, અમે ચોરી કરીને સુખ મેળવીશું. પણ ઉલટું તેમને સુખને બદલે દુઃખજ પ્રાપ્ત થાય છે. ચોર પકડાય છે. તો તેને રાજા વધ, બંધન, કે કેદખાના વગેરેની સજા કરે છે. ચોરી કરનાર એક ઠેકાણે ઠરીને બેસી

ચોરી કરવામાં સુખને
બદલે દુઃખ છે.

(૧૫૮)

શ્રી ગુરુભોધ.

શકતો નથી. ચોરનું કાળજી સદાકાળ ધડકતું રહે છે, “રખે કોઈ મને પકડશે” એમ તેના મનમાં ભય રહેવાથી ઉંઘી શકતો પણ નથી. ચોરી કરનારનું ધન અન્ય મનુષ્યો ભોગવે છે. તેનો ભોગવટો તે લઈ શકતો નથી.

ચોરી કરનારનું મન આર્તધ્યાન અને સૌદ્રધ્યાનમાં વર્તે છે. ચોરી કરનાર ગમે તેનું

ચોરના મનમાં ખરાબ
વિચારો આવે છે.

કપટથી ચોરે છે. કોઈને મારીને ચોરી કરે છે. કોઈને કૂવામાં વા દરિયામાં પાડીને ચોરી કરે છે. કોઈને જૂઠું સમજાવી ચોરી કરે

છે. કોઈનો વિશ્વાસઘાત કરીને ચોરી કરે છે. ચોરી કરનાર અહર્નિશ પાપનાજ વિચારો કરે છે. હિંસા અને લડાઈના કુવિચારો તો ચોરના મનમાં ઘર કરીને રહે છે. ચોરની દૃષ્ટિ જ્યાં ત્યાં આડી અવળી તાકતી કરે છે. ચોરની મન વાણી અને કાયામાં અનેક પાપચેષ્ટાઓ થયા કરે છે. ચોર પાપથી પ્રતિદિન વિશેષ લેપાતો જાય છે. ચોરનું મરણ પણ દુઃખથી ભરપૂર હોય છે. ચોર પોતાની નિંદા અપકીર્તિ સાંભળીને મનમાં પણ દુઃખી થાય છે. પણ તેની ખરાબ ટેવ પડેલી હોય છે, તે મહા પ્રયત્ને છૂટે છે. ગમે તે જાતિમાં જન્મ્યો હોય પણ ચોરી કરનાર તે ચોરજ ગણાય છે.

અસ્તેય.

(૧૫૯)

જલધિમાં નાખેલો લોહાનો ગોળો જેમ તળીએ ખસે છે, તેમ ચોર પણ પાપ કર્મ કરી અંતે નીચ ગતિમાં

ચોર અંતે મરીને દુર્ગતિમાં
જાય છે.

જન્મ લે છે, અને ત્યાં અનેક પ્રકારનાં દુઃખો ભોગવે છે. ચોરી કરનારનો આત્મા બહુ મલિન બને છે. તેથી તેને ધર્મનો

વિચાર થતો નથી. પરભવ વા દુર્ગતિમાં ગએલા જીવો સૌરવ દુઃખો ભોગવે છે.

ચોરી કરતાં ચોરના આત્માનું ધન લૂંટાય છે. ચોરના

ચોરી કરતાં ચોરના આ-
ત્માનું ધન લૂંટાય છે.

ધરની પણ ચોરી કરનાર દુર્ગુણો રૂપી ચોરો છે. ચોરના મનમાં જે જે ખરાબ વિચારો થાય છે તે ખરાબ વિચારો પોતે ચોરના આત્માની જ્ઞાન

દર્શન ચારિત્રરૂપી રૂઢિને લૂંટે છે. ચોરના આત્મામાં જે જે સફળુણો હોય છે તે સર્વનો નાશ કરનારા દુર્ગુણોરૂપ ચોરોના પ્રતિ ચોર ભેદ શકતો નથી. ચોર અન્યની ચોરી કરે છે એમ પોતે માને છે, પણ ખરેખર તે છેતરાય છે. ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, હિંસા, અને સ્વાર્થ આદિ દુર્ગુણોરૂપ ચોરો જેણે ભણ્યા નથી, તે અન્યનું ધન વાપરવા ઇચ્છે છે, પણ જે સમજે

(૧૬૦)

શ્રી ગુરુબોધ.

છે તે આવી પાપ વૃત્તિને મનમાં ધારતો નથી.

છાબડીએ કદી સૂર્ય ઢંકાતો નથી. પરાળમાં ઢાંકવાથી શેલડી છાની રહેતી નથી.

ચોર પોતાને શાહુકાર
જાણાવવા બહુ પ્રયત્ન
કરે છે; પણ અંતે
પાપનો ઘડો ફૂટે છે.

તરણુ આડું ધરવાથી ચંદ્રનો પ્રકાશ ઢંકાતો નથી. તેમ ચોરી કરનાર પણ અંતે ચોર તરીકે ઓળખાય છે. પાપને પગ નથી પણ તે છાપરે ચઢીને જોલે છે. ગમે તેવા ચોરીના કરનારાઓ પણ અંતે પકડાય છે,

અને તેઓને અનેક દુઃખો પડેલાં સાંભળીએ છીએ. આપણી આંખે પણ ચોરોને અનેક પ્રકારનાં દુઃખ થાય છે, તે જોવામાં આવે છે. ચોરનારની ચાર આંખો છે પણ પકડનારની પાંચ આંખો છે. ગમે ત્યાં જાઓ પણ અંતે ચોરનો પત્તો લાગે છે. કદાપિ આલવમાં કોઈ ન પકડાય તો પણ તે ચોરી જેવું કર્મ કરી કર્મરાજના પાશમાં તો સંપડાયેલો છે.

કોહ્યા કાનની ફૂતરી જેમ જ્યાં જાય ત્યાં અપમાન

કોહ્યા કાનની ફૂતરીની
પેઠે ચોર અપમાન
પામે છે.

પામે છે. કોઈ તેને ઝેસવા દેતું નથી. તેમ ચોરનો પણ અવિશ્વાસ લાવી કોઈ તેને ઝેસવા દેતું નથી. તેના ઉપર કોઈને વિશ્વાસ આવતો નથી. અમુક ચોર છે,

અસ્તોય.

(૧૬૧)

એમ જાણવામાં આવે છે તો તેની સાથે વિશ્વાસથી લેવડ દેવડ કરી શકતું નથી. ચોરને કોઈ નોકરીમાં પણ રાખતું નથી. સૂઈ રહેવા સ્થાન પણ કોઈ આપતું નથી. તેને કોઈ પોતાનું ઘર પણ દેખાડતાં બીએ છે. ચોરને કોઈ સન્માનથી બોલાવતું નથી. ચોરી કરનાર જ્યાં ત્યાં હડકાયા કૂતરાની પેઠે હડધૂત થાય છે. અને તો તેને કોઈ મારી નાંખે છે.

મીઝાં પારકું ધન મૂઠીએ મૂઠીએ ચોરીને લેશું કરે છે. પણ અલ્લા તેનું લેશું

મીઝાં ચોરે મૂઠે અને
અલ્લા ચોરે ઉઠે.

કરેલું ધન ઉંટ ભરીને લેઈ જાય છે. કહેવાનો તાત્પર્યાર્થ એ છે કે, જેટલું ચોરવામાં આવે છે,

તેનાં કરતાં ત્રણચાર ઘણું ચાલ્યું

જાય છે. માટે આત્માથી જીવ ચોરબુદ્ધિનો ત્યાગ કરે છે. જેમ અકરાંતિયાપણું ધારણ કરીને ખાવામાં આવે છે, તો ઉલટું અનેક પ્રકારના રોગ થાય અને હુખનું પાત્ર બનવું પડે છે, તેમ ચોર વૃત્તિથી પણ લેશું કરેલું ધન ચાલ્યું જાય છે. તેમાં પણ ન્યાયથી લેશું કરેલું ધન હોય છે તે પણ ચાલ્યું જાય છે.

ખાલ્યાવસ્થામાંથી ચોરી કરનારાઓની સંગત થવાથી ચોરી કરવાનું મન થાય છે. પ્રથમથી

(૧૬૨)

શ્રી ગુરુમોહ.

ચોરની સંગતથી
કુકર્મી થાય છે.

નાની નાની ચોરીઓ કરતાં મોટી
ઉમર થતાં મોટી ચોરીઓ કરાચ
છે. જેના માળાપમાં ચોરી કર-

વાની ટેવ હોય છે; તેના પુત્રોમાં ચોરી કરવાની ટેવ નાન-
પણથી પ્રાય: પડે છે. તેમજ જેના સોબતીઓમાં ચોરી
કરવાની ટેવ હોય છે, તેનામાં પણ ચોરી કરવાની ટેવ પડે
છે. પૂર્વભવમાં જેણે ચૌરવૃત્તિનું વિશેષતઃ સેવન કરેલું હોય
છે, તેને આ ભવમાં ચોરી કરવાની સહેજે ટેવ પડે છે. જે
લોકો અજ્ઞાન દશામાં હોય છે તે દ્રવ્યથી અને ભાવથી
ચોરી કરે છે. ચોરી કરવાથી મનોવૃત્તિ પાપમાંજ ઘસઠાતી
બચ છે. જ્યારે ત્યારે પણ ચોરી કરનાર દુઃખજ પામે છે.
નાઠેલાનું ધન લઈ લેવું તે પણ એક જાતની ચોરી છે.

તેમજ કોઈનું ધન ભુલમાંથી પડેલું હોય તેને લેઈ
લેવું અને મનમાં એમ વિચારવું કે હું કયાં ચોરી કરવા

ચોરીના ભેદ.

ગયો હતો. સહેજે ધન મળ્યું છે તે પણ
ચોરીજ છે. કોઈનું ધન વિસરી ગયેલું લેઈ
લેવું તે પણ ચોરી છે. જૂઠી સાક્ષી
પુરીને કોઈનું ધન લઈ લેવું તે પણ
ચોરી છે. કોઈએ વિશ્વાસુ બાણીને પોતાના

ઘેર થાપણ મૂકી હોય તેને પચાવવી તે પણ એક જાતની
ચોરી છે. ધણીને છેતરી દાણ ન આપવું તે પણ એક
જાતની ચોરી છે, કોઈની કીધા વિના વસ્તુ લેઈ લેવાથી

અસ્તેય.

(૧૬૩)

સામા મનુષ્યના હૃદયમાં ધાસકો પડે છે. તેનો આત્મા કલ્પાંત કરે છે. ધન એ અગીયારમો ગ્રાણુ છે, તેને લેઈ લેવાથી અન્યના આત્માનો નાશ કર્યો કહેવાય છે. ‘કૂડે તોલે કૂડે’ પણ અન્યાયથી ચોરી કરાય છે, ચોરા ચોરી કરીને જે વસ્તુ લાવ્યા હોય તે વસ્તુને ખરીદનાર પણ ચોરી કરનાર જાણવો. સાકર, ખાંડના જેવી અન્ય વસ્તુનો પણ અન્ય વસ્તુમાં લેણ કરીને જે વ્યાપાર કરે છે તેને પણ ચોરીનો દોષ છે. રાજ્ય વિરૂદ્ધ વ્યાપાર કરવાથી પણ ચોરીનો દોષ લાગે છે. જે સમયમાં જે રાજા હોય તેણે કોઈ વસ્તુનો નિષેધ કર્યો હોય તેને લેવાથી વેચવાથી પણ ચોરીનો દોષ લાગે છે. પરઠવ્યા ભાવથી એછું આપવું તે પણ એક જાતની ચોરી છે. રાજાએ કોઈ વસ્તુ પરદેશમાંથી દેશમાં લાવવાનો નિષેધ કર્યો હોય તેને દેશમાં લાવવાથી ચોરીનું પાપ લાગે છે. અધ્યવસાયના ભેદે ચોરીના અનેક પ્રકારના ભેદ પડે છે. ચોરી બે પ્રકારની છે, દ્રવ્યથી અને ભાવથી. દ્રવ્યથી કોઈની વસ્તુને છાનામાના લેઈ લેવી તે ચોરી કહેવાય છે. પરજડ વસ્તુને વા પર જીવને લેઈ લેવો તે ભાવથી ચોરી કહેવાય છે. કર્મની વર્ગણુઓ પર વસ્તુ છે. તેને રાગ દ્વેષના યોગે ખેંચવી તે ભાવ થકી ચોરી છે, મિથ્યાત્વ કર્મ ગ્રહણ કરવું તે પણ ભાવથી ચોરી છે. ચાર નિક્ષેપાના યોગે ચોરીના પણ ચાર ભેદ પડે છે. નામ ચોરી, સ્થાપના ચોરી, દ્રવ્ય ચોરી, અને ભાવ ચોરી. દ્રવ્ય,

(૧૬૪)

શ્રી ગુરુમોદ.

ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવ યોગે ચોરીના ચાર ભેદ પડે છે. કેટલાક મનથી ચોરી કરે છે પણ શક્તિના અભાવે બાંદ્ધથી ચોરી કરી શકતા નથી તેવા જીવો પણ કર્મ બાંધે છે. કેટલાક જીવો મનમાં પણ ચોરીનો વિચાર કરે છે અને શરીરદ્વારા ચોરી કરે છે તેવા જીવો વિશેષતઃ કર્મ બાંધે છે.

જે જીવ ચોરી કરતા નથી તે દયામત અને સત્યમત પાળી શકે છે. ચોરીનો ત્યાગ કરનાર આ ભવમાં સુખ,

ચોરી નહિ કર-
વાથી ઉત્પન્ન થતા
સદ્ગુણો.

કીર્તિ-પ્રતિષ્ઠા અને પરભવમાં ઉત્તમ અવતાર પામી શકે છે. ચોરીનો ત્યાગ કરનાર ઉપર સર્વેને વિશ્વાસ ઉત્પન્ન થાય છે. વ્યાપાર વગેરેમાં ચોરી નહિ કરનાર લાભ મેળવે છે. પ્રામાણિકપણે ધંધો ચલાવનાર અતે સુખી થાય છે.

જગત્માં પ્રામાણિકપણની શ્રેષ્ઠ પદવીનો ભોક્તા તે બને છે રાજવ્યવહાર વ્યાપાર, નોકરી, રાજદરબારમાં ચોરી નહિ કરનાર ઉત્તમ પદવીનો ભોક્તા બને છે. અનેક પ્રકારનાં વિધ્નોનો નાશ થાય છે અને બહાલી વસ્તુઓ મળે છે. ચોરી નહિ કરનારની કીર્તિ જગત્માં પ્રસરે છે. ચોરી નહિ કરનારને દેવતાનાં સુખ મળે છે.

ગમે તેવી પણ ચોરીની ટેવનો નાશ કરવો હોય તો આત્મબળથી તે થઈ શકે છે. આત્મબળથી ચોરીની ટેવ વાર-

અસ્તેય.

(૧૬૫)

આત્મજ્ઞથી ચોરીની
ટેવ ત્યાગી અનેક પુરૂષો
સુખ પામ્યા.

વામાં પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. ચોરી નહિ કરવી તેમાં જરા માત્ર પણ મહેનત પડતી નથી. આત્મા જે જે ધારે છે તે તે કરી શકે છે. કેટલાક બાયલા જેવા બનીને કહે છે કે ચોરીની ટેવ હવે ત્યાગી શકાય નહીં, પણ આમ

તેમનું ધારવું અત્યંત ભૂલ ભરેલું છે. અનેક સ્ત્રી પુરૂષો ચોરીનો ત્યાગ કરી સુકિતપદ પામ્યા અને પામશે. ચોરીનો ત્યાગ કરવાથી પાપ બુદ્ધિનો નાશ થાય છે, તેથી સુબુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે, અને સુબુદ્ધિના યોગે આત્મા ઉત્તમ સુખ પામે છે. માટે મનમાં દૃઢ સંકલ્પ કરીને ચિંતવવું કે આજથી હું પ્રાણીતે પણ ચોરી નહિ કરું.

“અનેક પ્રકારનાં વિધન આવશે તો પણ હું પાછો નહિ હઠું, ચોરી નહિ કરવી તે જ મારો ધર્મ છે. આ

ચોરી નહીં કરવાની
પ્રતિજ્ઞા.

પ્રમાણે પ્રતિજ્ઞા કરી સદાકાળ દરેક કાર્યમાં પ્રવૃત્તિ કરવી, કોઈ પણ પ્રસંગે લોભાદિક યોગે ચોરી કરવાની બુદ્ધિ થાય તો તેને વારવી. તેજ પ્રસંગે સારા વિચારો કરવા.

સારા વિચારોનું જોર થવાથી અંતે નહારા વિચારોનો નાશ થાય છે. ચોરીની ખરાબ ટેવનો અંતે સર્વથા નાશ થાય

(૧૬૬)

શ્રી ગુરુચોધ.

છે. રોહિણેય ચોરે ચોરીનો ત્યાગ કરી શીવપદ લીધું.

રોહિણેય ચોરે ચો-
રીનો ત્યાગ કરી
શિવપદ લીધું

રોહિણેય સમાન-કોઈ ચોરી કર-

નાર નહોતો. પણ અંતે ચોરીનો

ત્યાગ કર્યો તો સુખિયો થયો.

શ્રી વીર પ્રભુની વાણી સાંભળી

તે હઃખના ક્ષ્ણમાંથી નીકળી ગયો.

અનેક શાસ્ત્રોમાં અનેક દૃષ્ટાંતો

છે, ચોરી નહિ કરવાની શુભ વૃ-

ત્તિમાં સદાકાળ રાચી મારી રહેવું. મન, વચન કાયાથી

ચોરી કરવી નહિ, કરાવવી નહિ, અને ચોરી કરનારની

પ્રશંસા કરવી નહિ. ચોરીનો ત્યાગ કરનાર પુરૂષ અનેક

સદ્ગુણ પામી ઉચ્ચકોટી ઉપર ચઢે છે.

૮.

બ્રહ્મચર્ય.

પુરૂષોએ અને સ્ત્રીઓએ પરસ્પર સંલોગનો ત્યાગ

કરવો તેને બ્રહ્મચર્ય સામાન્યતઃ કહે છે. બ્રહ્મચર્યના બે

લેદ છે. દેશથકી બ્રહ્મચર્ય, બીજું સર્વ થકી બ્રહ્મચર્ય.

પોતાની સ્ત્રી વિના અન્ય સ્ત્રીઓની સાથે મૈથુનનો ત્યાગ

કરવો તેને દેશથકી બ્રહ્મચર્ય કહે છે; અને પોતાની તથા

પરસ્ત્રીઓની સાથે મૈથુનનો ત્યાગ ભાવ તેને સર્વથકી

બ્રહ્મચર્ય કહે છે, આ બે પ્રકારના બ્રહ્મચર્યને દ્રવ્ય બ્રહ્મચર્ય

અક્ષયર્થ.

(૧૬૭)

કહે છે અને પરપરિણતિનો ત્યાગ કરવો તેને જાવ
અક્ષયર્થ કહે છે.

અક્ષયર્થ પાલન કરવાથી શરીર મજબુત રહે છે,
મગજ મજબુત થાય છે, અનેક પ્રકારના રોગ થતા અટકે
છે અને જગતમાં કીર્તિ થાય છે.

અક્ષયર્થનું માહાત્મ્ય.

દેવતાઓ પણ સહાય કરે છે.
અક્ષયર્થથી વિદ્યાભ્યાસ સારી રીતે
થઈ શકે છે, યોગાભ્યાસ અને
યુદ્ધાભ્યાસમાં પણ અક્ષયર્થની

આવશ્યકતા છે.

અન્ય વ્રતો નદીઓ સમાન છે અને અક્ષયર્થવ્રતને
તો શાસ્ત્રકાર સમુદ્રની ઉપમા આપે છે. અક્ષયર્થવ્રતની

સર્વવ્રતમાં અક્ષયર્થને
સમુદ્રની ઉપમા છે.

મહત્તા એટલી બધી છે કે તે તેને
સમુદ્રની ઉપમા આપવામાં આવે
તેમાં કંઈ પણ આશ્ચર્ય નથી.

અક્ષયર્થના બળથી મોટાં કાર્યો કરી શકાય છે, એમાં
જરામાત્ર સંશય નથી. જે પુરૂષો મૈથુન સેવવામાં સદાકાળ
આસક્ત રહે છે તે ઉત્તમ અક્ષયર્થના ફાયદાઓ જાણી
શકતા નથી અને લઈ શકતા નથી. અક્ષયર્થ પાળવામાં
ધર્મ છે અને મૈથુન સેવવામાં અનેક પ્રકારના દોષો છે.
મૈથુનમાં અનેક પ્રકારના દોષો જાણવામાં આવે છે, ત્યારે
અક્ષયર્થ પાળવામાં આવે છે.

(૧૬૮)

શ્રી ગુરુમોધ**શ્લોક**

કમ્પઃ સ્વેદઃ શ્રમો મૂર્ચ્છા—અમિલ્લાનિર્બલક્ષયઃ ॥

રાજયક્ષ્માદિરોગાશ્ચ—ભવેયુર્મૈથુનોત્થિતાઃ ॥ ૧ ॥

કંપ, પસીનો, થાક મૂર્ચ્છા, ભ્રમ, શરીરની નિસ્તેજ અવસ્થા, બળનો ક્ષય, અને ક્ષયરોગઆદિ અનેક પ્રકારના રોગો મૈથુન સેવવાથી પેદા થાય છે. મોટો બળવાન યોદ્ધો પણ મૈથુન સેવવાથી નિર્બળ બને છે; આદિ અને પ્રમેહના રોગો પણ મૈથુન સેવવાથી થાય છે. વિદ્યાર્થીઓ કે જે સ્ત્રીની સાથે મૈથુન સેવે છે તેઓ કોલેન્નેમાં અભ્યાસ કરે છે પણ તેમનું મગજ બગડી જવાથી બરાબર અભ્યાસ કરી શકતા નથી. પ્રાયઃ મૈથુન વિશેષ સેવવાથી ચક્ષુનું તેજ ઘટે છે અને તેથી ચશ્માં રાખવાં પડે છે. ચક્ષુનું તેજ ઘટવાનાં અનેક કારણો છે તેમાંથી આ પણ એક કારણ છે. બાળવયમાં છોકરાઓ કુમિત્રની સોબત પામી વેશ્યા તથા પરસ્ત્રીઓની સોબત કરે છે, તેમાં તેમના શરીરની ખરાબી થાય છે. જ્યારે તેઓને રોગ થાય છે ત્યારે દાકતર અને વૈદ્યોનાં ખર્ચાં ભરાય છે, અને જગતમાં અપકીર્તિ થાય છે, કેટલાક પરમીયાના રોગથી અને આંદીના રોગથી પીડાય છે તેમાં મૈથુન દોષજ સુખ્યતાએ હેતુભૂત જણાય છે. કેટલાંક નાનાં બાળકોને તેર ચૌદ વર્ષની ઉંમરે પરણાવવામાં આવે છે તેમાંથી કેટલાકને ક્ષય રોગ લાગુ

અક્ષય્ય.

(૧૬૯)

પડ્યા છે અને તે મરણ પામ્યા છે, માળાપો બહાલથી બાળકોને પરણાવે છે પણ અંતે તેમાંથી સાંઈ પરિણામ નથી આવતું, ત્યારે માળાપ પશ્ચાતાપ કરે છે. બાળલગ્નથી શરીરની તાંદુરસ્તી રહેતી નથી, મગજ ઘડી ઘડીમાં તપી જાય છે. વિદ્યાભ્યાસ પડતો મૂકવો પડે છે. આમ મનુષ્યો જાણે છે છતાં શા માટે બાળલગ્નરૂપ હોમમાં પોતાનાં પુત્ર અને પુત્રીઓને હોમમાં હશે, બાળલગ્નથી કુળ શાંતિ ધર્મ અને દેશની પાયમાલી થઈ છે થાય છે અને ભવિષ્યમાં પાયમાલી થશે. મૈથુન સેવનાર પોતેજ કબુલ કરે છે કે તેથી મહને અમુક રીતે હાનિ થઈ, હવે મૈથુન સેવવાથી જીવોનો ઘાત થાય છે તે જણાવે છે.

શ્લોક

યોનિયંત્રસમુત્પન્નાઃ, સુસૂક્ષ્મા જંતુરાશયઃ ॥

પીડયમાનાં વિપચન્તે યત્ર તન્મૈથુન ત્યજેત્ ॥

સ્ત્રીની યોનિમાં ચક્ષુથી ન દેખાય એવા સૂક્ષ્મ જંતુઓનો જથ્થો ઉત્પન્ન થાય છે. રૂની બનાવેલી નલીમાં તપાવેલા લોખંડના સળીયાને નાખવાથી જેમ રૂનો નાશ થાય છે, તેમ મૈથુન સેવતાં સ્ત્રીની યોનિમાં રહેલા જંતુઓનો નાશ થાય છે, અને તે જંતુઓનો નાશ થવાથી હિંસા લાગે છે. કામશાસ્ત્રના રચયિતા વાત્સ્યાયન ઋષિ પણ સ્ત્રીની યોનિમાં સૂક્ષ્મ જંતુઓ ઉત્પન્ન થાય છે એમ માને છે.

(૧૭૦)

શ્રી ગુરુપ્રોથ્વ.**શ્લોક**

રક્તજાઃ ક્રમયઃ સૂક્ષ્મા, મૃદુમધ્યાધિશક્તયઃ

જન્મવર્ત્મસુ કંઙ્કતિ—જનયંતિ તથાવિધાં ॥ ૧ ॥

સ્ત્રીઓની યોનિમાંથી રૂધિરથી ઉત્પન્ન થતા મધ્યમ તથા અધિક શક્તિવાળા સૂક્ષ્મ જંતુઓ તેઓની શક્તિ પ્રમાણે અંદર ખરજ ઉત્પન્ન કરે છે અને અંતે મૈથુન સેવવાથી તે જીવોનો નાશ થાય છે.

હવે જે મનુષ્ય કામજ્વરમાં મૈથુનને ઔષધરૂપ કહે છે તેને કહે છે.

શ્લોક

સ્ત્રીસંભોગેન યઃ કામજ્વરં પ્રતિચિકીર્ષતિ

સ હુતાશં ઘૃતાહુત્યા વિધ્યાપયિતુમિચ્છતિ ॥ ૧ ॥

જે પુરૂષ સ્ત્રીના સંભોગથી કામજ્વરનો ઉપાય ઇચ્છે છે, તે પુરૂષ અગ્નિમાં ઘી હોમીને તેને કારવાની ઇચ્છા કરે છે. કારણ કે કામજ્વરની શાંતિ માટે તો વૈરાગ્ય ભાવના અને ધર્મશાસ્ત્રોનું શ્રવણ, વચન અને મનન ઉપયોગી છે અને મૈથુન તો ભવ જ્વરનું હેતુ છે, તે દર્શાવે છે.

શ્લોક

વરં જ્વલદયઃસ્તંભપારિરંભો વિધીયતે

ન પુનર્નરકદ્વારં, રામાજધનસેવનમ્ ॥ ૧ ॥

અભયર્થ.

(૧૭૧)

બળતા લોખંડના સ્તંભને આલિંગન કરવું ઉત્તમ છે પણ નરકનાં દ્વારરૂપ સ્ત્રીનું જઘન સેવવું ઉત્તમ નથી. પોતાની સ્ત્રીની સાથે પણ હમેશ આસક્ત થવું યોગ્ય નથી, ત્યારે પરસ્ત્રીની સાથે તો કેમ મૈથુન સેવી શકાય ? પરસ્ત્રીમાં આસક્ત થયેલાને શિખામણુ આપે છે.

શ્લોક

મીરોરાકુલચિત્તસ્ય દુઃસ્થિતસ્ય પરસ્ત્રિયામ્

રતિર્નયુજ્યતે કર્તુમુપશૂનં પશોરિવ ॥

પરસ્ત્રીની સાથે પ્રેમરતિ કરવી તે યોગ્ય નથી, કારણ કે તેથી તેણીના પતિ અને રાબાની ખીક લાગે છે. આ મને જોઈ ગયો, આ મને જાણુશે, ઇત્યાદિક લયથી ચિત્ત આકુલ વ્યાકુલ થાય છે. વળી તે કાર્ય માટે અપવિત્ર સ્થાનમાં શૈથ્યા કે આસન વિના સુવું બેસવું પડે છે અને તેથી વધ્યસ્થાનની નજીકમાં વધ કરવા લાયક પશુ સરખો થાય છે. હવે વિશેષતઃ પરસ્ત્રી ગમનનું નિવારણ કરવા માટે કહે છે.

શ્લોક

પ્રાણસંદેહજનનં પરમં વૈરકારણમ્

લોકદ્વયવિરુદ્ધં ચ પરસ્ત્રીગમનં ત્યજેત્ ॥ ૧ ॥

પ્રાણના સંદેહને ઉત્પન્ન કરનાર અને પરમ વૈરનું કારણ તેમજ આ લોક અને પરલોક વિરુદ્ધ એવું પરસ્ત્રી-

(૧૭૨)

શ્રી ગુરુઓ.

ગમન પરિહરવું જોઈએ. પરસ્ત્રીગમન ઉભય લોક દુઃખકારક છે. તે જણાવે છે.

શ્લોક

સર્વસ્વહરણં બંધં શરીરાવયવચ્છિદાં

મૃતશ્ચનરકં ધોરં, લભતે પારદારિકઃ ॥ ૧ ॥

આ લોકમાં પરસ્ત્રી સેવનારના ધનનો નાશ થાય છે. અને પકડાય છે તો વધે બંધ કેદખાનું વગેરે દુઃખકારક સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય છે. શરીરના નાક, કાન વગેરે અંગોનો છેદ થાય છે. અને મૃત્યુબાદ પરલોકમાં નરકમાં અવતાર લેવો પડે છે. કેટલાક વેશ્યામાં આસક્ત થાય છે તેમને ઉપદેશ આપે છે.

શ્લોક

મનસ્યન્યદ્રવ્યસ્યન્યત્ ક્રિયાયામન્યદેવ હિ

યાસાં સાધારણસ્ત્રીणां ताः कथं सुखहेतवः ॥ ૧ ॥

જેણીઓના મનમાં અન્યપુરૂષ-વચનમાં અન્ય-તથા શરીરની ચેષ્ટાઓમાં પણ અન્ય પુરૂષ હોય છે એવી વેશ્યાઓ સુખના હેતુભૂત શી રીતે થઈ શકે? અલબત્ત થઈ શકે નહીં. વેશ્યાઓના મુખની અસારતા જણાવે છે.

શ્લોક

मांसमिश्रं सुरामिश्रमनेकविटचुम्बितम्

को वेश्यावदनं चुम्बेदुच्छिष्टमिव भोजनम् ॥ ૧ ॥

પ્રહસ્યર્થ.

(૧૭૩)

જલચર, સ્થલચર, પ્રાણિયોનાં માંસ ખાવાથી દુર્ગંધ-
મય તેમજ મદિરાથી વ્યાપ્ત થયેલું એવું જે વેશ્યાનું મુખ,
તેને એંઠા લોજનની પેઠે કોણ ચુંબન કરે, વેશ્યાના સંગમાં
રહેતાં ધર્મહુદ્દિનો નાશ થાય છે તે જણાવે છે.

શ્લોક

न देवान्न गुरुनापि सुहृदो न च बान्धवान्
असत् संगरतिर्नित्यं वेश्यावस्यो हि मन्यते॥ १ ॥

કુદ્દિનોડપિ સ્મરસમાન્ પર્યન્તીં ધનકાંક્ષયા
તન્વર્તીં કૃત્રિમસ્નેહાં નિઃસ્નેહં ગણિકાં ત્યજેત્ ॥ ૨ ॥

વેશ્યાને વશ થયેલ પુરૂષ ખરેખર દેવ, ગુરૂ, મિત્ર કે
બાંધવોને ગણકારતો નથી. તેમના કરતાં વેશ્યાનું કહેલું
વિશેષ માને છે—અસત્યને સત્ય માને છે અને સત્ય ને અસત્ય
માને છે. કોઠીઆઓને પણ ધનની ઇચ્છાથી કામદેવ સરખા
ગણતી અને ઉપર ઉપરના સ્નેહને ધારણ કરતી એવી
વેશ્યાનો દૂરથી ત્યાગ કરવો જોઈએ. સીતાએ પ્રહસ્યર્થ પાળ્યું
તેમ અન્ય સ્ત્રીઓએ પણ દુઃખના સમયમાં પ્રહસ્યર્થ પાળવું
જોઈએ. જે પુરૂષો અને સ્ત્રીઓ મોહને વશ થઈ મૈથુનને
સેવે છે તે ખરેખર દુઃખની પરંપરાને પામે છે, શ્રીસીતાજીને
અનેક ધમકીઓ રાવણે આપી તોપણ પ્રહસ્યર્થ તત્ત્વાચાર્ય
નહિ. દ્રૌપદીએ પણ કીચકના પ્રસંગમાં પોતાનું પ્રહસ્યર્થ

(૧૭૪)

શ્રી ગુરુભાષા:

રૂપ ધન જાળવ્યું હતું, તેમ સ્ત્રીઓએ પ્રહ્મચર્ય ત્રત પાળવું જોઈએ.

સ્થૂલિભદ્ર અને સુદર્શન શેઠનાં ચરિત્રો વાંચી પુરુષોએ પણ પ્રહ્મચર્ય પાળવું, પ્રહ્મચર્ય અમૂલ્ય ચિંતામણિ છે—શ્રીચશોવિજયજી ઉપાધ્યાય લગવાનું કહે છે કે:—

મંત્ર ફલે જગ જશ વધે, દેવ કરેરે સાનિધ્ય,
પ્રહ્મચર્ય ધરે જે નર, તે પામે નવનિધ.

પ્રહ્મચર્ય ધારણ કરવાથી મંત્ર સાંધતાં મંત્રો ફળ આપે છે અને દેવતાઓ સહાય કરે છે. જે પુરુષો પ્રહ્મચર્ય ધારણ કરે છે તે નવનિધિ પામે છે; પ્રહ્મચર્ય ચારિત્રનું મૂળ છે. પ્રહ્મચર્યથી સંકલ્પબળ વૃદ્ધિ પામે છે. અનેક ઉપદ્રવોનો નાશ થાય છે. ભૂતપ્રેત પિશાચ વિગેરે હુદ્ર દેવતાઓનું જોર રહેતું નથી. પ્રહ્મચર્ય એ મોટામાં મોટો મંત્ર છે. ઉર્ધ્વરેતા પુરુષ આત્મશક્તિઓનો પ્રકાશ કરી શકે છે. પ્રહ્મચર્યથી ધર્મનો તથા દેશનો ઉદ્ધાર થાય છે. પ્રહ્મચર્ય ધારણ કરનારાઓ અમરપદને પામ્યા છે. આત્માના સહજ સુખનો જો વિશ્વાસ હોય તો મૈથુનને કોણ સેવે? અલબત્ત કોઈ સેવે નહીં. પ્રહ્મચર્ય ઉત્તમ ધર્મ છે. પ્રહ્મચર્ય પાળવામાં કોઈ જાતનું ખર્ચ કરવું પડતું નથી. સુવર્ણનાં દેરાસરો કરાવવા કરતાં પણ પ્રહ્મચર્ય ધારણથી વિશેષ લાભ મળે છે. પ્રહ્મચર્યથી પરમપ્રજ્ઞાની પ્રાપ્તિ થાય છે.

સંતોષ.

(૧૭૫)

૯.

સંતોષ.**સંતોષ સમાન સુખ નથી.**

સંતોષથી મોક્ષના સુખનો અનુભવ થાય છે.

જગત્માં પ્રાણીઓ સંતોષ વિના અસંતોષની વૃત્તિથી કરીને સુખ પામી શકતાં નથી. જ્યાં ત્યાં જુઓ ત્યાં અસંતોષ-(લોભ) ફેલાયેલો મારુમ પડે છે. સંતોષરૂપ અમૃતના પાનવિના જગત્ના જીવો કદી શાંત થયા નથી, અને થવાનાં નથી. હે મનુષ્યો ! તમે હાથવરાળ કરીને નકામા કેમ ભટકો છો ? જે નિત્ય સુખ માટે તમે રાત્રી દિવસ અંખ્યા કરો છો તે નિત્ય બાહ્ય વસ્તુની લાલચથી કદી થયું નથી અને થવાનું નથી. બાહ્ય વસ્તુઓની આશા ઉત્તરોત્તરવૃદ્ધિ પામ્યા કરે છે. અનેક પ્રકારની વસ્તુઓની લાલચમાં લપટાયેલો જીવ ક્ષણ માત્ર પણ સ્થિર બેસી શકતો નથી. માફ કરીને જ્યાં ત્યાં ભ્રમિત કસ્તુરીયા મૃગની પેઠે ભટક્યા કરે છે. જેમ કોઈ મનુષ્યને સન્નિપાત થાય છે ત્યારે તે પોતાનું સ્વરૂપ ભૂલી જાય છે, અને મનમાં આવે તેમ લબ્યા કરે છે, તેમ તૃષ્ણાના વશથી પ્રાણી અનેક પ્રકારની ચેષ્ટાઓ કરે છે. અનેક પ્રકારનું સ્વાર્થમય લાપણુ કરે છે. જ્યાં ત્યાંથી ધન પ્રાપ્ત કરવા રાત્રી દિવસ પ્રયત્ન કર્યા કરે છે.

(૧૭૬)

શ્રી ગુરુબોધ

સુખે તે પેટ પણ ભરતો નથી. જે કંઈ ઇષ્ટ વસ્તુઓ કે જે મનથી માનેલી છે તે મળે છે તો તેના કરતાં વિશેષ પ્રાપ્ત કરવા લાલચ વધારતો જાય છે. જે જે વસ્તુઓ દુનિયામાં સારી દેખે છે તે માટે ઇચ્છા કર્યા કરે છે. હિંસા; ભુલ, વિશ્વાસઘાત આદિ અનેક કુકર્મો કરીને પણ લોભનો ખાડો પૂરો કરવા પ્રયત્ન કરે છે. એક પુત્ર થતાં બે, બે થતાં ત્રણ ત્રણ થતાં ચાર, એમ ઉત્તરોત્તર લોભ વધતો જાય છે. તેમજ હજાર મળતાં દશ હજારનો લોભ કરે છે. તેમજ દશ હજાર મળતાં લાખનો લોભ કરે છે, અને લાખ રૂપૈયા મળતાં કરોડનો લોભ કરે છે, અને કરોડ મળતાં અખજ રૂપૈયા મેળવવા લોભકરે છે એમ ઉત્તરોત્તર લોભની વૃદ્ધિ કરે છે, પણ જેટલું મળ્યું તેટલું બસ એમ મનમાં નિશ્ચય લાવતો નથી.

હે પામર પ્રાણી! શા માટે તું લોભને વશ થઈ સંતોષને દેશવટો આપે છે? એક દિવસ લોભની સર્વ ઇચ્છાઓને પડતી મૂકી પરભવમાં ગમન કરવું પડશે. રાવણ સરખો રાજા પણ સંતોષના લીધે ઉત્તમ મનુષ્ય જન્મ હાથે, નવનંદની સોનાની ડુંગરીયો સમુદ્રમાં રહી. અંતે તેના સાથે આવી નહીં ત્યારે શા માટે લોભ કરવો જોઈએ? કૌરવોએ લોભના વશ થઈ પાંડવોને રાજ્ય ભાગ ન આપ્યો તો અંતે, સર્વનો નાશ થયો. અરે લોભ! તું જ્યાં સુધી હૃદયમાં છે ત્યાં સુધી હૃદયમાં સંતોષનો વસ થતો નથી, અરે લોભ! તું કેમ પ્રાણિયોને

સંતોષ.

(૧૭૭)

સતાવે છે ? પુત્ર અને પિતા વચ્ચે યુદ્ધ કરાવનાર તું લોભ છે. સહોદર-બ્રાતૃઓ મધ્યે કલેશનાં બી વાવનાર અરે કાળ-મુખી લોભ ! ત્હને ઘિઝ્કાર થાઓ. સુખની બુદ્ધિથી લલચાવી દુઃખના ખાડામાં ઉતારનાર અરે લોભ ! તું કેમ મોટા મોટા સાધુઓ તપસ્વીઓના હૃદયમાં પણ પ્રવેશ કરે છે ! સાધુઓને શિષ્યનો લોભ અને આચાર્યોને પન્થનો લોભ કરાવી રાત્રી દિવસ પરભવમાં પાડનાર અરે લોભ ત્હારો નાશ શી રીતે કરવો. અરે લોભ ! તું દેવતાના ઈન્દ્રોને પણ પરસ્પર લડાવનાર છે. ઢેડના જેવો અપવિત્ર તું જ્યાં સુધી હૃદયમાં છે ત્યાં સુધી સંતોષ મહારાણીની પધરામણી હૃદય મંદિરમાં થવાની નથી, અરે જીવ ! તું હવે સમજ કે-જે આ બાહ્યની રૂદ્ધિ દેખાય છે તેમાંથી ત્હારી સાથે કોણ આવનાર છે. બાહ્યની રૂદ્ધિથી ઉલટું મન અંચળ થાય છે અને તેથી ખરી શાંતિ મળતી નથી. ત્યારે તું ઉપાધિના હેતુઓને કેમ વધાર્યા કરે છે ? જરા સમજતો ખરો કે, તું જે જે પદાર્થો દેખે છે તે ત્હારા થવાના નથી અને તેનાથી તું કંઈ ખરી શાંતિ મેળવનાર નથી. ઝાંઝવાના જળને દેખીને મૃગલાં દોડે છે પણ ઠેઠ પાસે જાય છે તો પાણી દેખાતું નથી અને ઉલટાં પશ્ચાતાપ પાત્ર બને છે. તેમ હે જીવ ! તું પણ જ્યાં ત્યાં મ્હાઈ મ્હાઈ કરી ત્હને લેવા દોડી શા માટે બ્રાંતિમાં પડે છે ? તું ગમે તેટલી રૂદ્ધિ લેગી કર પણ અંતે તો ત્હારી સાથે જરા-માત્ર પણ આવનાર નથી. લલે ગમે તો તું રાજ્ય થઈ

(૧૭૮)

શ્રી ગુરુબોધ.

એસે, પણ રાજા થવાથી ત્હને સુખ થનાર નથી, કારણ કે ઘણા રાજાઓએ રાજ્યની ઉપાધિ છોડી છે ત્યારે તેમણે ખરું સુખ મેળવ્યું છે, શેઠીયાઓને પુછો કે તમને ખરી શાંતિ ધનથી મળી છે ? ને ખરી શાંતિ મળી હોય તો કેમ હાથ વરાળ કરો છો ? કેમ અશાંતિના ઉઘ્ગારો કાઢો છો ? બાહ્યવૈભવ ગમે તેટલો મળે તોપણ ખરું સુખ મળનાર નથી એમ નિશ્ચય માનજો. સિકંદર બાદશાહે છેલ્લી વખતે ઉઘ્ગાર કાઢ્યા હતા કે અહો હું લોભમાં તણાયો. મેં અધાર પાપ કર્મ કર્યા. જેના માટે આટલી બધી મેં મહેનત કરી તે પૃથ્વી અંતે મ્હારી થઈ નહિ. અંતે મ્હારે તેને મૂકીને જવું પડે છે. તે મને વળાવવા પણ એક પગલું ભરનાર નથી. અહો મેં સંતોષ રાખ્યો હોત તો બહુ સારૂ. અંતે દરેક મનુષ્યો કબુલ કરે છે કે સંતોષ સમાન સુખ નથી, અને લોભ સમાન દુઃખ નથી.

હે મનુષ્ય ! જો તું કંઈ સમજતો હોય તો અસંતોષમાં કેમ પડી રહે છે ? જ્યાં સુધી તું સંતોષને ધારણ કરતો નથી, ત્યાં સુધી ત્હારી સર્વ વિદ્યા, ચતુરાઈ, પંડિતાઈ, હુશીઆરી અને બાહાદુરી નકામી છે. હે મનુષ્ય ! ત્હને અસંતોષથી જરામાત્ર ચેન પડનાર નથી. જે વસ્તુઓ માટે તું અનેક પ્રકારની ઉપાધિ વેઠે છે પણ તે પાણીના પરપોટા જેવી કારમી છે, સંઘ્યાનાં વાદળાં જેવી ક્ષણિક છે, હાથીના

સંતોષ:

(૧૭૬)

કાનની પેઠે અંચળ છે, નદીના પૂરની પેઠે ક્ષણિક છે. જડ-વસ્તુઓની સંગતિથી કદી શાંતિ થઈ નથી. મોટા મોટા યોગિયો ગુફામાં પણ બેસી સંતોષના યોગે સુખ લોગવે છે, તું પણ ખરો નિશ્ચય કરી સંતોષનું સેવન કર.

જે મળ્યું તેટલામાં તું સુખ માની લે. ત્હારા કર્મમાં હશે તેટલુંજ ત્હને મળનાર છે. વધારે મળનાર નથી. ગમે ત્યાં બાંઓ પણ જેટલું મળનાર હશે તેટલું મળશે. ત્હારી આજીવિકા સુખપૂર્વક ચાલતી હોય તો તું એટલાથી સંતોષ ધારણ કર. ગરીબ એવા સંતોષીને જે સુખ છે, તે સુખ મહેલમાં રહેનાર રાજાને પણ મળતું નથી. ત્હારી મન વાણી અને કાયાને આત્માના વંશમાં રાખજે. સુખ છે તે પુદ્ગલ વસ્તુમાં નથી. જે જે દૃશ્ય વસ્તુઓ દેખાય છે તે જડ હોવાથી તેમાં સુખ નથી;

હે આત્મન્ ! તું જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રદ્વિમય છે. ત્હારું ખરું સુખ આત્મામાં છે. આત્મામાં જ સુખ માન, બાહ્ય વસ્તુથી લોભાઇશ નહિ, તો ત્હારા હૃદયમાં ત્વરિત સંતોષ વાસ કરશે અને તેથી તું ખરું સુખ અનુભવી શકીશ. સંતોષ એજ અમૃતનો સાગર છે. બાહ્ય વસ્તુઓ મળી તોપણ શું અને ન મળી તોપણ શું ? ત્હારા સ્વરૂપમાં તું રમણતા કર. હે ચેતન ! જડથી તું ન્યારો છે. બાહ્ય વસ્તુઓની પ્રાપ્તિમાં વા અપ્રાપ્તિમાં લાભ કે અલાભ

(૧૮૦)

શ્રી ગુણોદય

જે દેખતો નથી તેજ ખરેખરો સંતોષી છે. જેના મનમાં બાહ્ય વસ્તુની લાલચના કંઈ પણ સંકલ્પ ઉઠતા નથી તેજ પરમ સંતોષી થઈ મોક્ષસુખનો અનુભવ કરી શકે છે. જેને આત્મામાંજ ખરૂં સુખ છે એમ વિશ્વાસ થયો છે, જે બાહ્ય રૂઢિને એક સમાન નિરખે છે, અને જે મળે છે તે વાપરે છે પણ સ્પૃહા રાખતો નથી તેજ ખરેખરો સંતોષી છે.

સુખના માટે સમુદ્રમાં લમવાનું કંઈ પ્રયોજન નથી. તમારા આત્મામાં જુઓ તો સંતોષ થશે. આત્મિક સુખના માટે બાહ્ય કયાં લમો છો? જરા અંતરમાં ઉતરી સંતોષને ધારણ કરો. સંતોષથી સર્વ મળશે. જે સુખ દેવતાઓ કે ચક્રવર્તિઓ આપી શકતા નથી તે સુખનો આપનાર સંતોષ છે. કલ્પવૃક્ષ ચિંતામણી કે કામકુંભ પણ જે સહેજ સુખને આપી શકતાં નથી તે સુખને સંતોષ આપે છે.

સંતોષી મનુષ્ય, ઇન્દ્ર, ચન્દ્ર અને નાગેન્દ્રની રૂઢિને પણ તુચ્છ ગણે છે. સંતોષી મનુષ્યને જે મળે છે તેમાં આનંદ માને છે. સંતોષીના મનમાં હાવવાળા રહેતી નથી. સંતોષીના ઝુંપડા જેવું ઇન્દ્રનું ભુવન પણ નથી.

સંતોષી મનુષ્યને જે સુખ થાય છે તે પોતે જ જાણે છે પણ અસંતોષી જાણી શકતો નથી. સંતોષી યોગી ગુફામાં

સંતોષ.

(૧૮૧)

પણ મુક્તિનાં સુખ લોગવે છે. સંતોષી મનુષ્ય મુક્તિનાં સુખનો સાક્ષી છે.

માન, પૂજા, કીર્તિની લાલચ પણ જેના હૃદયમાં નથી, અર્થાત્ મુક્ત થવામાં જ જે ઉત્તમતા સમજે છે, દેવ લોકનાં સુખ પ્રાપ્ત કરવાની પણ જેની ઇચ્છા નથી, સકળકર્મ ક્ષય કરી જે પરમાત્મા થવા ઇચ્છે છે, તેમ લાવથી સંતોષી છે, સઘળી દુનિયાની આશાઓ જેણે જ્ઞાનયોગથી દૂર કરી છે, એવા સંતોષી પુરૂષને કોઈની પણ સ્પૃહા નથી.

હે લવ્યાત્માઓ ! તમે સદાકાળ સંતોષ ધારણ કરો. ઇચ્છા આકાશના સમાન છે. કોઈ વસ્તુને લોગવ્યાથી સંતોષ થવાનો નથી. પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષયો જેમ જેમ લોગવીએ છીએ તેમ તેમ અસંતોષ વધતો જાય છે. કામ લોગ પણ લોગવ્યાથી શાંત થતો નથી. આત્માનું સ્વરૂપ સમજી સંતોષ ધારણ કરવાથી સર્વ વિકારોથી રહિત મન થાય છે.

જે મુનિવરો દુનિયાની સર્વ વસ્તુઓને અસાર સમજી સંતોષ ધારણ કરી પંચમહાવ્રત અંગીકાર કરે છે તેમને ધન્યવાદ ઘટે છે. જે લવ્યો સંતોષવૃત્તિ ધારણ કરી શ્રાવકનાં બાર વ્રત અંગીકાર કરે છે તેમને ધન્યવાદ ઘટે છે; જે મહાત્માઓ સંતોષ વૃત્તિ ધારણ કરી ધનાદિકનો ત્યાગ કરી આત્માની રૂઢિ પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરે છે તેમને ધન્યવાદ ઘટે છે. જે મહાત્માઓ આત્મામાંજ સુખ છે એમ

(૧૮૨)

શ્રી ગુરુબોધ.

ધારી ચક્રવર્તિની પણ ચાચના કરતા નથી તેમને ધન્યવાદ
 ઘટે છે. પ્રારબ્ધ કર્મથી જેઓ અનેક પ્રકારની બાહ્ય
 રૂઢિવાળા છે, છતાં તેમાં જેઓને મૂર્ચ્છા જરા માત્ર પણ
 થતી નથી, તેવાને ધન્યવાદ ઘટે છે; જે ધનાઢ્યો લોભવૃ-
 ત્તિથી વ્યાપારની ઉપાધિમાં તક્ષીન થતા નથી અને લોભને
 નાશ કરી પરિબ્રહ્મ પરિમાણ મત ગ્રહણ કરે છે, તેમને
 ધન્યવાદ ઘટે છે.

સંતોષ એ શબ્દનો અર્થ સમજતાં મનુષ્ય ખરા
 સુખનો અધિકારી થાય છે. આત્માની અનંત રૂઢિ બાણી
 તો હવે બાહ્યમાં કેમ લોભાવું જોઈએ? હે ચેતન ! આવો
 મનુષ્યભવ વારંવાર મળનાર નથી. માટે સંતોષ ગુણને
 ધારણ કરી ખરું સુખ પ્રાપ્ત કર. અસંખ્ય અસંતોષી મનુષ્યો
 દુનિયામાંથી ધમાધમ કરી આડ્યા ગયા, પણ તેઓ અંતે
 ખુબ પસ્તાયા, હાથ ધસ્યા; અને ધુળની માયા ધુળરૂપ
 થઈ ગઈ. અંતે તેઓ હાય હાય કરતા આડ્યા ગયા. માટે
 હે આત્મન ! કેવળ જ્ઞાનીઓનો ઉપદેશ સ્મરી તહાઈં શુદ્ધ
 સ્વરૂપ સ્મર, શુદ્ધાત્મ પ્રદેશમાં સ્થિર થા, તહાઈં તહારી
 પાસે છે, સંતોષવૃત્તિને ધારણ કર કે જેથી પરમાનંદ પદને
 તું દેખી શકે.

તેજ જ્ઞાની અને અનુભવી છે કે જેણે સંતોષમાં
 પોતાનું જીવન ગાળ્યું. હે સંતો ! જો તમારે સુખમય
 જીવન બનાવવું હોય તો સંતોષનું સેવન કરો. શામાટે

શ્રદ્ધા.

(૧૮૩)

ભૂલા ભમો છો; સંતોષ ગુણ વધારવા પ્રતિદિન પ્રયત્ન કરો, પ્રતિદિન અસંતોષ વૃત્તિથી પાછા હઠતા બચો. હું સંતોષમય છું, મહારામાં સર્વ છે, એમ દૃઢ સંકલ્પ ધારો. હું સંતોષથી પરમ સુખ મેળવી શકું એવી મારી શક્તિ છે, એમ દૃઢ સંકલ્પ કરવો. સંતોષવૃત્તિ ધારણ કરતાં પ્રથમતો મન ગભરાશે પણ પ્રતિદિન જ્ઞાનાભ્યાસથી અંતે અસંતોષ વૃત્તિનો નાશ થશે, અને સંતોષગુણ અંશે અંશે ખીલતો ખીલતો સંપૂર્ણ પ્રકાશશે. ઉઠતાં કે બેસતાં ખાતાં કે પીતાં સંતોષના વિચારો કર્યા કરો. પછી બુદ્ધો કે સંતોષનું કેવું માહાત્મ્ય છે ? સંતોષ વૃત્તિ ધારણ કરવાથી શરીર છતાં પણ મુક્તિના સુખની વાનગી ભોગવી શકશો. માથા સાથે માલની પેઠે દૃઢ શ્રદ્ધા ધારણ કરી, સંતોષગુણને પ્રતિદિન હજારો સંકટો આવતાં પણ ખીલવશો તો ઘેર બેઠાં ગંગાની પેઠે અનંત સુખસાગર ભૂત પોતાના આત્માને અનુભવશો—ૐ શાન્તિ શાન્તિ શાન્તિ:

૧૦

શ્રદ્ધા.

મનની કોઈ પણ પદાર્થ સંબંધી નિશ્ચયતાને શ્રદ્ધા કહે છે. અસુક પદાર્થ આમજ છે; એમ મનમાં જે નિશ્ચય થાય છે તે શ્રદ્ધાના અનેક ભેદ છે. મનુષ્ય પોતાનાથી બને તેટલો વિચાર કરી કોઈપણ પદાર્થનો નિશ્ચય કરે છે. બાહ્ય

(૧૮૪)

શ્રી ગુરુબોધ.

વસ્તુઓને મનુષ્યો જોઈને તેઓનો નિશ્ચય કરે છે. કોઈ પદાર્થ આવો જ છે, એમ સ્વબુદ્ધયનુસાર જે નિશ્ચય કરવામાં આવે છે તે નિશ્ચય પરિપૂર્ણ અંશે સત્ય છે કે કેમ તે પરિપૂર્ણ જ્ઞાનવિના (કેવળ જ્ઞાન વિના) જે પદાર્થોનું અવલોકન થાય છે તે સંપૂર્ણ અંશે સત્ય છે, એમ કહી શકાય નહીં માટે અદ્વૈતજ્ઞાનિયોના નિશ્ચયની શ્રદ્ધા સંપૂર્ણ અંશે વ્યાજબી નથી. ત્યારે હાલ કોના નિશ્ચયને માન આપવું એમ પ્રશ્ન થશે. તેના ઉત્તરમાં કહેવાનું કે, કેવળજ્ઞાનિએ દ્વિઠિલા પદાર્થોનું જેવું સ્વરૂપ છે, તેજ ખરૂં સ્વરૂપ ગણાય માટે તેમના વચનને અનુસરી પદાર્થોની શ્રદ્ધા કરવી એજ સત્યશ્રદ્ધા ગણાય. કેવળજ્ઞાનિએ દેવગુરૂ અને ધર્મનું જે સ્વરૂપ કહ્યું છે તેજ સત્ય છે. કેવળજ્ઞાનિએ જગત્માં નવતત્ત્વ જણાવ્યાં છે તેજ સત્ય છે. કેવળજ્ઞાનિએ ષડ્દ્રવ્યનું સ્વરૂપ જાણ્યું અને દેખ્યું છે તેજ દ્રવ્ય સત્ય છે. કેવળજ્ઞાનિએ વ્યવહાર અને નિશ્ચયનયથી પદાર્થોનું જે સ્વરૂપ વર્ણવ્યું છે તેજ સત્ય છે. કેવળજ્ઞાનિએ નિર્ગોદનું જે સ્વરૂપ જે પ્રમાણે પ્રકૃત્યું છે તેજ સત્ય છે. આપણી અદ્વૈતમતિના યોગે તેનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજાય નહિ તોપણ સુંઝાવું નહિ. કારણ કે કેવળજ્ઞાનમાં જે વસ્તુઓ ભાસે છે તેનો પરિપૂર્ણ અનુભવ શું મતિજ્ઞાન અને શ્રુત જ્ઞાન કરી શકશે ? ના, કહી કરી શકે નહિ.

માટે સર્વજ્ઞના વચનમાં અશ્રદ્ધા કરવી નહિ, જેમ

શ્રદ્ધા.

(૧૮૫)

જેમ નિગોદ વગેરેનું સ્વરૂપ સમજવા માટે સંયમ કરવામાં આવે છે, તેમ તેમ તેના સ્વરૂપનો પ્રકાશ થાય છે.

કેવળજ્ઞાનિએ ચાર ગતિનું જેવું સ્વરૂપ કહ્યું છે તેજ પ્રમાણે તે સત્ય છે. સંસાર અને મોક્ષનું સ્વરૂપ જે પ્રમાણે કહ્યું છે, તેજ પ્રમાણે સત્ય છે. તેમજ લોક અને અલોકનું જેવું કેવળજ્ઞાનીએ સ્વરૂપ કહ્યું છે તેજ પ્રમાણે સત્ય છે. કેવળજ્ઞાનિએ લોકને શાશ્વત અને અશાશ્વત કહ્યો છે તેજ પ્રમાણે તેનું સ્વરૂપ છે. બહિરાત્મા અને પરમાત્માનું સ્વરૂપ જેવું કેવળજ્ઞાનિએ કહ્યું છે તેજ પ્રમાણે સત્ય ભાસે છે. મુક્ત થવા કેવળજ્ઞાનિએ જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રની પ્રરૂપણા કરી છે, તેજ પ્રમાણે સત્ય છે. ગૃહસ્થ અને સાધુધર્મની કેવળજ્ઞાનિએ જે પ્રમાણે પ્રરૂપણા કરી છે તેજ પ્રમાણે સત્ય છે.

અષ્ટાદશ દોષરહિત દેવ, અને પાંચ મહાવ્રત ધારી જિનાજ્ઞાપાલક સદ્ગુરુ અને કેવળજ્ઞાનિએ કહેલો ધર્મ એ ત્રણ તત્ત્વ ખરેખર સત્ય છે; તેની શ્રદ્ધા જ ખરી છે એમ માનનારને સમ્યક્ત્વ ઉત્પન્ન થાય છે.

આત્મા છે; આત્મા નિત્ય છે. કર્મ છે. કર્મનો કર્તા તથા ભોગવનાર આત્મા છે. કર્મનો નાશકર્તા આત્મા છે, મોક્ષ છે, અને મોક્ષના ઉપાય છે. કેવળજ્ઞાનિએ જે આવી પ્રરૂપણા કરી છે તે સત્ય છે.

(૧૮૬)

શ્રી ગુરુબોધ.

કર્મના આઠ ભેદ અને તેની એકશો અઠાવન પ્રકૃતિઓ-
નું જે વર્ણન કર્યું છે તે સત્ય છે.

કેવળજ્ઞાનિના જ્ઞાનમાં જે ભાસે છે તે સત્ય ભાસે છે, તેમજ કેવલજ્ઞાની તીર્થંકર રાગ દ્વેષ રહિત છે, તેથી જે કહે છે તે સત્ય કહે છે. કેવલજ્ઞાનિનાં વચનો ત્રણ કાલમાં અખંડ કહે છે. માટે તેમની વાણી તેજ સત્ય દેવી છે, તેની શ્રદ્ધા કરવી.

સર્વજ્ઞનાં વચનોની શ્રદ્ધા થતાં મિથ્યાબુદ્ધિનો નાશ થાય છે, અવિવેક બુદ્ધિ ટળે છે અને વિવેકબુદ્ધિ પ્રગટે છે. સત્ય પ્રતિ રૂચિ પ્રગટે છે અને અસત્ય ઉપર અરૂચિ પેદા થાય છે. કુદેવ, કુગુરૂ, અને કુધર્મમાં પ્રેમ રહેતો નથી. જેમ સૂર્યનો પ્રકાશ થતાં અંધકારનો નાશ થાય છે, તેમજ સત્યતત્ત્વની શ્રદ્ધા થતાં અસત્યબુદ્ધિનો નાશ થાય છે.

આત્મા પોતાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ સમજે છે અને અશુદ્ધ તત્ત્વને અશુદ્ધ તરીકે જાણે છે. સર્વજ્ઞનાં કથિત તત્ત્વોની શ્રદ્ધા થતાં આત્મા બીજના ચંદ્રની પેઠે પ્રકાશી નીકળે છે અને ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ પામતાં પૂર્ણિમાના ચંદ્રની પેઠે પૂર્ણ પરમાત્મસ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરે છે. માટે શ્રદ્ધાની અત્યંત આવશ્યકતા છે. શ્રદ્ધાવિના કયાદિ વ્રતો પાળી શકાતાં નથી. માટે શ્રદ્ધા જ ધર્મનું મૂળ છે. જો શ્રદ્ધા ન હોય તો પાપા વિનાના પ્રાસાદની પેઠે વ્રતો ટકી શકતાં નથી. શ્રદ્ધા

શ્રદ્ધા.

(૧૮૭)

વિનાયું ચારિત્ર મોક્ષપદ આપી શકતું નરી. શ્રદ્ધા વિનાયું ચારિત્ર અભવ્યો પણ પાળી શકે છે. શ્રદ્ધાવિના ધર્મનાં કષ્ટો સહન થઈ શકતાં નથી. શ્રદ્ધા વિના ક્ષણમાં મન ડગી જાય છે. શ્રદ્ધાવિના પ્રાણ્તાંત ઉપસર્ગ સહન થઈ શકતા નથી. જિનસર્વજ્ઞ ભગવાન્ કહે છે કે તત્ત્વોની શ્રદ્ધાથી સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે અને આત્મા અનંત સુખ પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

તત્ત્વની શ્રદ્ધા ધારણ કરનારનું મન જેવું ધર્મમાં સ્થિર રહે છે તેવું અન્યનું રહેતું નથી. ચોળા મથકના રંગની પેઠે તત્ત્વની શ્રદ્ધા થવી જોઈએ. અંધશ્રદ્ધા વા કુળ-શ્રદ્ધા વા દષ્ટિરાગની શ્રદ્ધાને દૂર કરી જ્ઞાનપૂર્વક શ્રદ્ધા કરવાની જરૂર છે.

જે મનુષ્યો તત્ત્વનો અભ્યાસ કરી જ્ઞાનશ્રદ્ધા પ્રાપ્ત કરે છે તેઓને કોઈ ભરમાવી શકતું નથી. જેઓને તત્ત્વનું જ્ઞાન નથી તેઓ ગાડરીયા પ્રવાહની પેઠે અજ્ઞાનરૂપ અંધ-કૂપમાં પડી જન્મ-જરા મરણનાં દુઃખો પામે છે.

સમ્યક્ત્વ રતનની ખાસ જરૂર જો હોય તો પ્રથમ તત્ત્વની શ્રદ્ધા કરવી જોઈએ. સદ્ગુરુ શ્રુતજ્ઞાને જે ઉપદેશ આપે તેનો પરિપૂર્ણ વિચાર કરી શ્રદ્ધા કરવી જોઈએ.

સર્વજ્ઞનાં વચનો જેના હૃદયમાં સત્ય ભાસ્યાં છે, કોઈ પણ વચન જૂઠું નથી, એવી શ્રદ્ધાવાળાને નિશ્ચલસમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થાય છે. ગમે તે જાતિનો મનુષ્ય આવી શ્રદ્ધા ધારણ

(૧૮૮)

શ્રી ગુરુઓષ્ઠ.

કરે છે તે નિશ્ચલસમ્યક્ત્વને પામે છે. તિર્યચપણુ સમ્યક્ત્વને પામે છે. આવી ઉત્તમ અમૂલ્ય શ્રદ્ધા પામવા અહર્નિશ પ્રયત્ન કરવો. શ્રદ્ધા પામી અનેક છવો મુક્તિ પામ્યા-પામે છે અને પામશે, ॐ શાંતિ: ૩

૧૧.

ભક્તિ.

ભક્તિ-અર્થાત્ સેવા એ નામ સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ છે. ભક્તિ-થી મુક્તિ થાય છે, એમ અનેક જ્ઞાનિયો. જયડિંડિમ વગાડીને કહે છે. જગત્માં અનેક ધર્મ પાળનારા અનેક મનુષ્યો અનેક રીતે પરમાત્માની ભક્તિ કરે છે. દેવતાઓ પણ પરમાત્માની ભક્તિ કરે છે, ભક્તિ સમાન જગત્માં પરમાત્માને પ્રાપ્ત કરવાનો અન્ય ઉપાય નથી. એક વિદ્વાન્ તો એટલા સુધી જણાવે છે કે જેણે ભક્તિનો આનંદ ચાખ્યો નથી તે પરમાત્માને લુખા લાવથી પ્રાપ્ત કરી શકે નહીં.

દરેક ધર્મવાળાઓ પોતાના ઇષ્ટદેવની વાણીથી અને કાયાથી ભક્તિ કરે છે. પોતાના ઇષ્ટદેવના ગુણ ગાવાને માટે મંડળીઓ સ્થાપે છે, બધા ભેગા મળીને ગાય છે. પૂજાઓ ભણાવે છે. મૂર્તિ વા કોઈ પણ નિર્માણ કરેલી દિશા સામા ઉભા રહી વા બેસીને સેવક બની સ્તુતિયો ગાય છે. પ્રીતિ

ભક્તિ.

(૧૮૬)

ધર્મ પાળનારાઓ રવિવારના દિવસે દેવજોમાં જઈ પોતાના માનેલા પરમાત્માની ભક્તિ કરે છે. મુસલમાનો મસ્જિદમાં ખુદાની ભક્તિ માટે બાંગ પોકારે છે, નિમાજ ભણે છે. દેવી ભક્તો દેવીની આગળ ગાય છે અને દેવીની સ્તુતિમાં મગ્ન રહે છે. વિષ્ણુધર્મ પાળનારાઓ કૃષ્ણનાં ભજનો ગાય છે. કૃષ્ણને દેવ માની તેની આગળ દાસ બને છે. પુષ્ટીમાર્ગીઓ તો સદાકાળ કૃષ્ણના દાસ રહેવાનું માને છે. કૃષ્ણવિના કોઈ પુરૂષ નથી, તેમના સર્વ ભક્તો ગોપીઓ છે, એમ જાણી ભક્તિ કરે છે અને તેમાંજ આનંદ માને છે. મહાદેવના ભક્તો સદાકાળ મહાદેવની ભક્તિ માટે પ્રયત્ન કરે છે. બૌદ્ધ ધર્મ પાળનારાઓ ગૌતમ બુદ્ધની ભક્તિ કરે છે, અને તેના પ્રાણુ પણુ હોમે એવી ભક્તિ કરે છે. આર્યસમાજીઓ ઇશ્વરની તથા તેમના ઉપદેશક દયાનંદ સ્વામિની નામ તથા ગુરૂની છબી મારફત ભક્તિ કરે છે. સ્થાનકવાસિયો તીર્થંકરના નામવડે તીર્થંકરોની ભક્તિ કરે છે. એમ દરેક ધર્મવાળાઓ પોતપોતાના માનેલા અભિપ્રાય અને રીતરીવાજ પ્રમાણે પરમાત્માની ભક્તિ કરે છે.

દરેક ધર્મવાળાઓ પોતાની માનેલી ભક્તિને શ્રેષ્ઠ માને છે અને અન્યોએ માનેલી ભક્તિનું ખંડન કરે છે. તેથીજ આર્ય દેશમાં ધર્મના નામે લોહીની નદીઓ વહી છે અને તેથીજ આર્ય દેશની પાયમાલી થઈ છે.

(૧૯૦)

શ્રી ગુરુબોધ

કેટલાક પરમાત્માને પ્રસન્ન કરવા માટે પરમાત્માના નામનો હોમ કરી હજારો પશુઓનો અગ્નિમાં હોમ કરે છે. અને એમ કરવામાં પરમાત્માનો હુકમ છે એમ જુદું વદે છે, એવા લોકોની ભક્તિથી કંઈ તેમનું કલ્યાણ થતું નથી. શું પરમાત્માને બકરાનું લોહી પસંદ પડે છે ? ના કદી નહિ. ખરેખર તે ભક્તિ જ કહેવાય નહિ. કોઈ મનુષ્ય ચોરી કરી હજારોનાં ગળાં રેંસી નાંખી રાજાની ભક્તિ કરવા ધારે તો શું રાજા તેથી ખુશી થશે ! અલબત્ત નહીં. તેમજ હિંસકો પણ હોમમાં બકરાં હોમીને તથા પરમાત્માના નામે બકરાં રેંસી નાંખીને ભક્તિ કરવા ધારે તો તેઓની ભક્તિ નહિ પણ એક જાતની હિંસાની ભ્રમણા છે.

કેટલાક લોકો પરમાત્માની ભક્તિના નામે પંથ ઉભા કરી ભોળા લોકોને કંઠીઓ બંધાવી પૈસા રળે છે. વ્યાપાર ચલાવે છે. મોહમાયામાં મસ્તાન રહે છે. શું આવી સ્વાર્થિ ભક્તિથી આત્મા ઉચ્ચ કોટી ઉપર આવી શકે ? ના, કદી નહિ. કેટલાક લોકો પરમાત્માના સંસ્પર્શો જાણતા નથી અને ગાંડરીયા પ્રવાહની પેઠે અંધાધુંધી ચલાવે છે. તેઓની ભક્તિ પણ નકામી સમજવી.

કેટલાક લોકો પોતાનું નામ અમર રાખવા માટે અને પોતાના નામનો પંથ ચલાવવા માટે અસલની નકલ કરી આડા અવળા વિચારો તથા રીવાજો લેગા કરી લોકોને ભક્ત હોવાનું ડોળ બતાવી પરમાત્માના નામનો પંથ ઉભો

ભક્તિ.

(૧૬૧)

કરે છે અને પોતાના ભક્તોનો વધારો કરવા ધર્મના ઝઘડાઓ કરી ખંડન મંડનમાં પડી જગત્ની અશાંતિમાં વધારો કરે છે.

કેટલાક ભક્તો પરમાત્માની ભક્તિને ત્યજી પોતાની ભક્તિ કરાવવા પોતાને જગત્માં ઇશ્વરનો અવતાર જણાવે છે. હુનિયા ઝુકનેવાલી હૈ ઉસકું ઝુકાનેવાલા ચાહિએ. આ રીતિને અનુસરી પોતાના નામની મૂર્તિઓ કરાવે છે. પોતેજ પરમાત્મા છે. એમ સાબિત કરવા અનેક યુક્તિઓથી સમજાવે છે. તેમની કુયુક્તિઓની જાળમાં શિષ્યોને એવા ફસાવે છે કે જાણે તેના વિના અન્ય કોઈ પરમાત્મા નથી તેજ ખરા પરમાત્મા છે એમ ઠસાવે છે. કેટલાક ભક્તો તો પોતે પરમાત્માનો અવતાર બની અમારી વંશપરંપરા જે જે પુત્રો થશે તે સર્વ ઇશ્વરના અવતાર છે એવું ઠસાવવા બાકી મૂકતા નથી.

કેટલાક ભક્તોને એમ મનમાં લાગે છે કે જગત્માં ઉત્પન્ન થઈને કંઈ નવું કરવું જોઈએ. ગમે તેમ કરીને હુનિયાની આગળ આવવું જોઈએ. મન કાળા અને હાથમાં માળાની રીતિ ગ્રહીને જગત્ના લોકો પોતાને વશ થાય એવા પાખંડ કરે છે, તેમની બાહ્યની અને અંતરની સ્થિતિ ભિન્ન હોય છે. કેટલાક લોકો પરમાત્માની ભક્તિના નામે અનેક કામવાસનાઓની શાંતિ કરે છે. કેટલાક લોકો પર-

(૧૯૨)

શ્રી ગુરુબોધ.

માત્માની લક્ષિત કરી કહે છે કે તું અમારા શત્રુઓનો ક્ષય કરી નાખ. કેટલાક ય નામના એમ કહે છે કે તું અ નામના દેશનો ક્ષય કર ત્યારે અ નામના લોકો કહે છે કે હે પરમેશ્વર, તું ય નામના દેશનો ક્ષય કર. આમ એક બીજાના વિરુદ્ધ દેશવાસીઓ પરમાત્માને પોતાનાથી વિરુદ્ધ દેશના ક્ષય માટે લક્ષિતદ્વારા પ્રાર્થના કરે છે. આ બેમાંથી એકની પણ જ્ઞાન-લક્ષિત જાણાતી નથી. ખરેખર આજકાલ લક્ષિતનાં નામે અનેક ઢોંગ ધર્તીંગ ચાલે છે, અનેક પંથ ચાલે છે. પરમાત્માને કોઈ વિરલા જાણવા પ્રયત્ન કરે છે.

જે લક્ષિત પરમાત્માના ગુણો પ્રાપ્ત કરાવનારી હોય, જે લક્ષિત નિર્દોષ હોય, જે લક્ષિતથી મોહ માયાનો નાશ થતો હોય, જે લક્ષિતથી આત્મા પોતાનું સહજ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરે, જે લક્ષિતથી જગતમાં શાંતિ વર્તે, જે લક્ષિતથી કામ ક્રોધાદિક અનેક દુર્ગુણોનો નાશ થતો હોય, જે લક્ષિતથી મનની નિર્મળ દશા થાય, જે લક્ષિતથી પરમાત્માના સ્વરૂપમાં મન ચાંટ્યું રહે, જે લક્ષિતથી કોઈ પણ પ્રાણીનું ખુર કરવાની ઈચ્છા ન હોય, જે લક્ષિતથી હિંસાદિક દોષનો નાશ થાય, જે લક્ષિતથી પંચ ઇન્દ્રિયોના વિષય વિકારોનો નાશ થાય, જે લક્ષિતથી આત્માનું સત્ય સુખ અનુભવાય, જે લક્ષિતથી પોતાનું અને પરનું કલ્યાણ થતું હોય, જે લક્ષિતને આપ્ત પુરુષોએ વર્ણવી હોય, જે લક્ષિતથી પરમાત્માનું દર્શન તથા પરમાત્મપદની પ્રાપ્તિ થાય, જે

ભક્તિ

(૧૯૩)

ભક્તિથી જન્મ જરા અને મરણના દોષો નાશ પામે, જે ભક્તિ જ્ઞાન અને શ્રદ્ધાની વૃદ્ધિ કરનારી હોય, જે ભક્તિ જ્ઞાનની પુષ્ટિ કરનારી હોય, જે ભક્તિથી દયા અને શુદ્ધ પ્રેમની વૃદ્ધિ થાય, જે ભક્તિથી ઉપશમપણું વૃદ્ધિ પામે, એવા પ્રકારની ભક્તિ કરવા યોગ્ય છે.

પરમાત્માની ભક્તિ કરવી જોઈએ ત્યારે પરમાત્મા કેવા પ્રકારના હોવા જોઈએ તે જાણવવામાં આવે છે. પરમાત્મામાં ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ દોષ ન હોવા જોઈએ, અર્થાત્ ક્રોધાદિકનો સર્વથા ક્ષય કર્યો હોય. તે કેવળ જ્ઞાન અને કેવળ દર્શનથી વિભૂષિત હોવા જોઈએ. જન્મ, જરા અને મૃત્યુથી વિમુક્ત હોવા જોઈએ, વ્યક્તિની અપેક્ષાએ અનંત હોવા જોઈએ. જાતિની અપેક્ષાએ એક પણ હોવા જોઈએ. અનંતશક્તિમય તથા અનંત સુખમય હોવા જોઈએ. સ્થિર હોવા જોઈએ. ન્યાયની પ્રેરણા તથા ઈચ્છા આદિ ઉપાધિથી મુક્ત હોવા જોઈએ, અનંત ગુણમય હોવા જોઈએ.

પરમાત્માના ભક્તો કોણ થઈ શકે? તે બતાવે છે જે આત્મતત્ત્વનો અત્યંત જિજ્ઞાસુ હોય, સત્ય અને અસત્ય જાણવાની જેનામાં વિવેકબુદ્ધિ પ્રગટી હોય, કોઈ પણ પ્રકારના કદાચરથી રહીત હોય, પરાંપકારી હોય, પરમાત્મતત્ત્વ જાણવાની અત્યંત ઈચ્છા હોય, કયુક્તિનો ત્યાગ

(૧૬૪)

શ્રી ગુરુખોધ

કરી સચુકિતને પકડનાર હોય, નીતિધર્મ પર અત્યંત શ્રદ્ધાળુ હોય, વૈરાગ્યથી હૃદય રંગાયું હોય, જન્મ, જરા અને મૃત્યુના દુઃખમાંથી છુટવાનો તીવ્ર સંકલ્પ હોય, નામ કે કીર્તિની ઇચ્છા ન હોય. હિંસા, જુઠ યોરી, વ્યભિચાર, અને આસક્તિ આદિથી મુક્ત હોય, વિશ્વાસઘાતી વા પરની નિંદા કરનાર ન હોય; સદ્ગુરૂની ઉપાસના કરનાર હોય પોતાના આત્મા સમાન અન્ય આત્માઓને જે બાણતો હોય, પોતાના કુટુંબસમાન જગતને કુટુંબ માનનાર હોય; સંસારની તૃષ્ણામાં જે સદાકાળ મગ્ન ન હોય. જગતના જીવો માટે અત્યંત દયાની વૃત્તિ હોય, ગુરૂના ઉપર પ્રાણ પાથરનાર હોય. પ્રાણ પડે તો પણ અન્યનું જીવ કરવાની પ્રવૃત્તિ જે ન કરતો હોય, સંસારમાં જન્મ જરા અને મરણનાં દુઃખ ટાળવા જે પ્રવૃત્તિ કરતો હોય, અષ્ટાદશ દોષ રહીત, એવા જેણે પરમાત્મા ઓળખ્યા હોય. ચોલ મજા ઠના રંગની પેઠે જેને પરમાત્મા પ્રતિ પ્રેમ લાગ્યો હોય, યોગ્ય પરમાત્માની યોગ્ય વિધિથી યોગ્ય ભક્તિ કરવાની જેણે જ્ઞાનશક્તિ પ્રાપ્ત કરી હોય, પરમાર્થનાં કાર્ય કરતો છતો પણ જળમાં કમળની પેઠે અન્તરથી ન્યારો રહેનાર હોય, આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિનો નાશ કરવા જેની દૃઢ પ્રતિજ્ઞા હોય, ઉત્તમ વીતરાગનાં કહેલાં વચનો ઉપર જેની પૂર્ણ શ્રદ્ધા હોય, પંથ અગર પાખંડ ઉપર જેને રૂચિ ન હોય; હેય, જ્ઞેય અને ઉપાદેયનો જેના હૃદયમાં વિવેક પ્રગટ્યો હોય,

ભક્તિ.

(૧૬૫)

બાહ્ય પદાર્થોની મમતા અને આશાનો જેણે તિરસ્કાર કર્યો હોય, ભક્તિના બાહ્ય અને આન્તરિક ભેદોનું જેણે પરિપૂર્ણ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હોય, તેજ પ્રભુનો ભક્ત થવા લાયક છે. ભક્તિનો અવર્ણ્ય મહિમા છે. તે ખરેખર પૂર્વોક્ત લક્ષણવિશિષ્ટભક્તજ જાણી શકે છે, દેવની ભક્તિથી શું થાય છે તે નીચેની કવિતાથી જાણાશે.

ભક્તિમાહાત્મ્ય.

સુલણા છંદ.

ભક્તિકર ભક્તિકર ભક્તિકર દેવની; સારમાં સાર જિન નામ સાચું
દેવના ગાનથી દીલ નિર્મળ બને, દેવની ભક્તિવણુ સર્વ કાચું. ભક્તિ.
લુણુ વિણુ ભોજને રસ જરા નહિ પડે, ભક્તિ વિણુ સેવના સર્વ લુખી,
દેવની ભક્તિથી સત્ય સુખ સમ્પન્ને, ભક્તિવિણુ પ્રાણીયા થાય દુઃખી. ભક્તિ.
શ્વાસ ઉચ્છ્વાસમાં રમરણુ કર દેવનું, ધ્યેયરૂપે સદા જિન ધારી;
પ્રેમની ભક્તિમાં આંતર નહિ કશું, દેવનીસ્થાપના મૂર્તિ પ્યારી; ભક્તિ.
ભક્તિના અંગ સર્વે ગ્રહી ભાવથી, સેવિયે તે સદા સુખકારી;
ભક્તિવિણુ પાર નહિ હોય સંસારનો, ભક્તિથી ટેવ ટળશે નહારી. ભક્તિ.
ભક્તિ આધીન વિણુ આત્મા ભવ તરે, ભક્તિથી સ્વર્ગ સિદ્ધિ સુહાવે,
દેવની ભક્તિ પણુ જીવના સમ્મુખી, ભક્તિકર્તા સદા સિદ્ધ થાવે. ભક્તિ.
દેવની ભક્તિથી શક્તિ શુભ જાગતી, ચિત્ત લય ભક્તિથી ભવ્ય ભાળે;
ભક્તિમાં મિષ્ટતા સમ્પન્ને સ્હેજમાં, ભક્તિના મોર્ગમાં આયુ ગાળે. ભક્તિ.

(૧૯૬)

શ્રી ગુરુભોજ

ભક્તિમાં ચિત્ત વૃત્તિ તણા રોધ છે, ભક્તિથી જ્ઞાનની ન્યોતિ જાગે;
 ભક્તિથી આંતર નહિ પ્રભુનું કદી, ભક્તિથી ભક્તની બ્રાન્તિ ભાગે. ભક્તિ-
 ભક્તિના તોરમાં જોર છે કંઈક નવું, ભક્તિનો યોગ કલિકાલ મોટો;
 ભગતિયા તેલ જેવી લહો ભક્તિને, ભક્તિનો યોગ નહિ ભાઈ છોટો. ભક્તિ.
 ભક્તિ સાકારની સાધાએ સત્યથી, ભક્તિ સાકારમાં ચિત્ત લાગે;
 પગથીયું મુક્તિનું ભક્તિ છે આઘમાં, ચિત્ત ચેતન પ્રભુ ભક્તિ જાગે. ભક્તિ.
 ભક્તિ ભગતી રહે યોગના રંગમાં, ભક્તિ પણ યોગ છે યોગ ભક્તિ;
 જેહ ભેળાં રહે નામ જુદાં લહે, ભક્તિના યોગથી સત્ય શક્તિ. ભક્તિ.
 ભક્તિ ગંગાસમી તીર્થ સાચું ગણું, ભક્તિના યોગમાં ભૂલ નાવે;
 ભક્તિથી શુન્ય વૃત્તિ લહે બાહ્યમાં, ભક્તિથી સત્ય આનન્દ થાવે. ભક્તિ.
 ભક્તિની ધુનમાં દેવ છે આતમા, ભક્તિ રસથી રસિક કહાવે;
 ભક્તિના પગથીયે પાદ મૂક્યા થકી, જન્મ મૃત્યુ તણા દુઃખ જાવે. ભક્તિ.
 ભક્તિથી સર્વ મળે, મોહ માયા ગળે, ભક્તિના ભોજને ભૂખ ભાગે;
 ભક્તિ અમૃતતણું પાન કીધા થકી, પ્રાણી રંગાય નહિ અન્યરાગે. ભક્તિ.
 ભક્તિની ઔષધિ રોગ સહુ ટાળતી, ભક્તિના ભાવથી નિત્ય રાચું;
 ભક્તિ ભગવન્તની ભેદ સહુ ભાગતી, દેવ ભક્તિ સહિત જ્ઞાન સાચું. ભક્તિ.
 શુદ્ધ ભાવે રમી ભક્તિ સાચી લહે, આત્મની ભક્તિના કાષ્ઠ ભોગી;
 બુદ્ધિસાગર નિરાકારની ભક્તિને, જ્ઞાનથી સાધતા કાષ્ઠ યોગી, ભક્તિ.

ભજનસંગ્રહ ભાગ બીજો.

ભાવાર્થ—હે ભવ્ય જીવ ! તું દેવની ભક્તિ કર.
 માનસિક વાચિક અને કાચિક એ ત્રણ પ્રકારની ભક્તિ છે.
 પરમાત્મા જિનવરનું નામ જપી તેમાં રમણતા કર. કારણ

ભક્તિ.

(૧૯૭)

કે જિનવરતું નામ સાચું છે. પ્રભુને ગાવાથી હૃદય નિર્મળ બને છે, જિનેન્દ્રની ભક્તિ વિના સર્વ કૃત્ય કાચાં છે.

લુણ્ણવિના જેમ ભોજનમાં રસ પડતો નથી, તેમ ભક્તિવિના સેવા પણ લુખી છે. દેવની ભક્તિથી મોક્ષનાં સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. ભક્તિવિના જગત્નાં જીવો મોહ માયામાં ફસીને દુઃખી થાય છે.

શ્વાસોશ્વાસે પરમાત્મા સ્વરૂપનું સ્મરણ કરવું. પરમાત્માજ ધ્યેયરૂપે હૃદયમાં ધારણ કરવા. પ્રેમની ભક્તિમાં પ્રભુ અને ભક્તને કશું અંતર રહેતું નથી.

અર્થાત્ પરમાત્મરૂપ ભક્ત બને છે. પરમાત્માની પ્રતિમાદ્વારાએ પરમાત્માની ભક્તિ કરીને પણ પરમાત્મ-સ્વરૂપ હૃદયમાં ધારણ કરવું.

ભક્તિના જે જે અંગો શાસ્ત્રમાં કહ્યાં છે, તે સર્વ સુખકારી અંગોનું સેવન કરવું.

પ્રભુભક્તિવિના હે ભવ્ય જીવો ! સ્મૃતિમાં રાખશો કે આ સંસાર પરિભ્રમણનો પાર આવનાર નથી. હે બંધુઓ ! અનેક નકારી ટેવો તમારામાં હશે તે પણ સત્ય ભક્તિથી નાશ પામશે.

પરમાત્મપણું પ્રત્યેક આત્માઓમાં સત્તાએ રહેલું છે. પણ તે કર્મથી આચ્છાદિત થયું છે. પણ તે પરમાત્મપણુંનો પ્રગટ ભાવ થવો તે ભક્તિના આધીન છે, સર્વ

(૧૬૮)

શ્રી ગુરુભોધ.

પ્રકારની સિદ્ધિયો પણ લકિતથી પ્રગટ થાય છે. પરમાત્માની લકિત કરવી તે પણ આત્માનેજ ફળની આપનારી થાય છે. કારણ કે લકિતનો પરિણામ આત્મામાંથી ઉત્પન્ન થાય છે; લકિતનો પરિણામ જ્યારે આત્મામાં થાય છે, ત્યારે કર્મના આવરણો ટળે છે અને આત્મસુખની ખુમારી પ્રગટે છે અને લકિતનો કર્તા પુરુષ અતે સિદ્ધ પરમાત્મા રૂપે બને છે, કારણ કે આત્મા પરમાત્માનું ધ્યાન ધરતો છતો પોતે પરમાત્મા રૂપે બને છે:

પરમાત્માની લકિતથી અનેક લબ્ધિરૂપ શકિતયો પ્રગટે છે. લકિતથી ચીત્તનો લય થાય છે, પરમાત્મામાં ચિત્ત લાગવાથી રાગદ્વેષનો નાશ થાય છે. તેથી બાહ્ય પદાર્થોપ્રતિ મનની શુન્યતા વર્તે છે. લકિતમાં દરેક જીવોને કંઈક મીઠાશ ઉપજે છે. માટે હે ભવ્ય જીવો ! તમે લકિતના માર્ગમાં જ આયુષ્ય વ્યતીત કરો, કારણ કે ખરેખરી જન્મની સાક્ષ્યતા તેથીજ છે.

પરમાત્મ લકિતમાં ચિત્તવૃત્તિનો રોધ થવાથી યોગની પણ પ્રાપ્તિ થાય છે. અને પરમાત્મસ્વરૂપમાં ચિત્તવૃત્તિનો રોધ કરવાથી સ્થિરતા થાય છે. અને તેથી શુદ્ધ જ્ઞાન પ્રગટે છે; લકિતથી પરમાત્માનું આંતર નથી. આખું ફરીવાર કહેવાથી સિદ્ધાંત કયો છે કે, લકિતની ધુનમાં હું આત્મા અને પરમાત્મા અન્ય એવું જે અંતર હતું તે લકિતની ધુનથી ભાગી જાય છે. અને શુદ્ધ લકિતથી લકિતની

લક્ષિ.

(૧૯૯)

સર્વ બ્રાન્તિયો લાગે છે, એમ ખરેખર અનુભવમાં આવે છે.

શુદ્ધ લક્ષિતના તોરમાં જોર નવા પ્રકારનું જાત્રત થાય છે. કલિકાલમાં ખરેખર લક્ષિતનો યોગ મોટામાં મોટો છે, પરમાત્મપ્રતિ પ્રેમભાવ અને પ્રાપ્તવ્ય ઉપાયોમાં સદાકાળ આસક્ત રહેવાથી અંતે પરમાત્મદર્શન થાય છે, અવ્યકાલમાં પરમાત્મસ્વરૂપ પ્રાપ્ત થાય છે, ગૃહસ્થ અને સાધુને અધિકાર પ્રમાણે લક્ષિત કરવાની પ્રવૃત્તિ શાસ્ત્રમાં કહી છે. જગતના જડપદાર્થોપર જે પ્રેમ થાય છે તે સર્વ પ્રેમને ખેંચી પરમાત્મસ્વરૂપપ્રતિ જોડવાથી પરમાત્મલક્ષિતની ખુમારી અનુભવાય છે. જેટલા જેટલા અંશે પરમાત્મસ્વરૂપપર પ્રેમ પ્રગટે છે, તેટલા તેટલા અંશે સંસારના પદાર્થોઉપરથી પ્રેમ ઘટે છે. છેવટે વીતરાગ દશાની સ્થિતિ આત્મા પ્રાપ્ત કરે છે, પણ યાદ રાખવું જોઈએ કે પરમાત્મપણું પોતાના આત્મામાં છે તે પ્રગટ કરવાજ લક્ષિતની કુચી છે, એમ નિર્ધાર કરવો. લગતીયા તેલ જેવી જો લક્ષિત હોય ત્યારેજ પરમાત્મસ્વરૂપ પ્રાપ્ત થાય છે.

મગતિયા તેલ જેવી ભક્તિનું દૃષ્ટાન્ત.

વિદ્યાપુર નગરમાં એક ગરીબ દુઃખી પરમાત્માનો લકત ખેડત રહેતો હતો. એક વખત તેના ખેતરમાં કશું પાક્યું નહિ. ત્યારે તે બિચારો અત્યંત દુઃખી થયો, રાજા પોતે ખેતરનો ફર ઉઘરાવવા ઘેર આવ્યો. પેલો ખેડુત

(૨૭૦)

શ્રી ગુરુભોધ.

મોટી માળા લેઈ પરમાત્માનું ભજન કરતો હતો. રાજાએ તેની કંગાલ સ્થિતિ તથા ભક્તદશા દેખી અને મનમાં વિચાર કર્યો કે પ્રભુના ભક્તનો કર ન લેવો જોઈએ. રાજાએ પેલા ભક્ત ખેડુતનો કર માફ કર્યો. આ વાત બીજા ખેડુતોએ જાણી, અને તેઓ સમજી ગયા કે રાજા ભક્ત ખેડુતોનો કર લેતો નથી, તેથી તેઓ પણ બે બે હાથની લાંબી માળાઓ લેઈ મોટા સ્વરથી પ્રભુનું નામ જપવા મંડી પડ્યા, રાજાએ સર્વ ભક્ત ખેડુતોનો કર માફ કર્યો. આ વાત પ્રધાનના મનમાં રૂચિ નહિ.

પ્રધાને વિચાર કર્યો કે આમ કરવાથી તો ઠગભક્તો ઘણા ઉત્પન્ન થવાના. માટે કોઈ સાચો ભક્ત હોય તેનોજ કર ન લેવો. બાકી ઠગભક્તોનો કર તો લેવો જોઈએ. એમ રાજાને સમજાવ્યું. ત્યારે રાજાએ કહ્યું કે, તમે ખરા ભગતની પરીક્ષા કરી તેનો કર માફ કરો અને બાકીનાનો કર લો. આ પ્રમાણે આજ્ઞા આપવાથી પ્રધાને મનમાં એક યુક્તિ શોધી કાઢી અને સિપાઈઓને હુકમ કર્યો કે, જાઓ જેટલા ભગત હોય તેમને કહો કે રાજાની છાતીમાં એક જાતનો રાજ થયો છે માટે તે રાજાની શાંતિને માટે ભક્તોના કાળજીનું તેલ જોઈએ છે, માટે સર્વ ભક્તોને બેલાવી ઘાંચીની ઘાણીમાં ઘાલી પીલી તેનું તેલ કઢો. આ પ્રમાણે ભક્તોને આજ્ઞા સંભળાવી તેઓને ચકડી લાવો, પ્રધાનનો હુકમ લેઈ સિપાઈઓએ ભક્ત ખેડુતોની પાસે જઈ આ હુકમ

ભક્તિ.

(૨૦૧)

સંભળાવ્યો. આજ્ઞા સાંભળી પેલા જૂઠા ભકતો ડરી ગયા. મનમાં બહુ ગલરાયા, કપાળે કરેલાં ટીલાં ભુસી નાખ્યાં મોટી મોટી માળાઓ હટી. તે ચુલામાં નાખી દીધી. સિપાઇઓ પુછવા લાગ્યા કે તું ભકત છે ત્યારે તે કહેવા લાગ્યો કે હું તો પરમાત્માનું નામ પણ દેતો નથી. મારે અને પરમાત્માના નામને કંઈ સંબંધ નથી. સર્વ જૂઠા ભકતો કહેવા લાગ્યા કે અમો પ્રભુના ભકતજ નથી. માટે અમારું નામ દેશો નહિ. છેવટે પેલો ગરીબ ખેડુત મળ્યો. તેણે કહ્યું કે હું પરમાત્માનો ભકત છું, મને ભલે તમે લેઈ મારા શરીરનું તેલ કાઢો. રાજના કામમાં મારું શરીર વપરાશે તો મારા આત્માને ધન્યવાદ આપીશ. તે ભકતને પકડી સિપાઇઓ ઘાણી પાસે લાવ્યા. તેનું સાહસ અને નિડરતા અને પ્રભુનો પ્રેમ જોઈ, પ્રધાને ત્હને ધન્યવાદ આપ્યો અને બાકીના ખેડુત લોકોની પાસેથી કર લીધો. આ દૃષ્ટાંતમાં કહેલા ભકતની પેઠે પરમાત્માની ભક્તિ થાય તોજ આત્મકલ્યાણ થાય છે. પરમાત્માની ભક્તિમાં તન, મન, ધન, અને પ્રાણનો નાશ થાય તો ભલે થાઓ પણ પરમાત્મભક્તિમાં સ્થિર રહેવું એવી જેની દૃઢ પ્રતિજ્ઞા છે, તેવા પુરૂષો પરમાત્મભક્તિથી ખરેખર સત્યસખ સદાને માટે પ્રાપ્ત કરે છે.

સાકાર પરમાત્માની અર્થાત્ દેહધારી તીર્થંકરની ભક્તિ છે પણ સિદ્ધ થએલ નિશાકાર પરમાત્માની પણ ભક્તિ

(૨૦૨)

શ્રી ગુરુબોધ.

છે. બાળજીવો સાકાર પ્રભુ પ્રતિમાદ્વારા ભકિતની આરાધના કરે છે. કારણ કે સાકાર પ્રભુનું સ્વરૂપ તેઓ સમજી શકે છે. માટે સાકાર પરમાત્માની પંડિતોએ પ્રથમ દશામાં ભકિત કરવી અને યોગ્યતા પ્રાપ્ત થતાં નિરાકાર પરમાત્મ-સ્વરૂપની ભકિત કરવી. મુકિતનું પ્રથમ પગથિયું ભકિત છે, કારણ કે પ્રથમાવસ્થામાં દરેક જીવો ભકિતથી ચઢી શકે છે. પરમાત્માની ભકિત કરવાથી આત્મા પોતાના સ્વરૂપે જાગૃત થાય છે એમ સિદ્ધાંતોમાં કહ્યું છે.

ભકિત યોગના રંગમાં ભળતી રહે છે. ભકિતના બે પ્રકાર છે. દ્રવ્ય ભકિત અને ભાવભકિત; તેમાં ભાવભકિત છે તે ધ્યાન—સમાધિરૂપ છે તેથી તે યોગ કહેવાય છે. અને યોગ પણ આ દશાને અનુસરી ભકિત તરીકે ઓળખાય છે. અર્થાત્ નામ જ્ઞાનને અર્થ એક એવી સ્થિતિ બને છે. ભકિત અને યોગ એક પરિણતિરૂપ થવાથી ભેળાં રહે છે અને ફક્ત નામમાં જ ભેદ રહે છે. ખરેખર ભકિતોએ ભકિતના યોગથી સત્ય શક્તિઓ પ્રગટાવી છે.

ભકિત તેજ ગંગાતીર્થ છે, ભકિત તેજ કાશી તથા પ્રયાગ તીર્થ છે. ભકિતથી ભૂલ થતી નથી. બાહ્ય પદાર્થો છે પણ તેમાંથી ચિત્તરૂચિ ઉઠી જવાથી નથી એમ ભાસે છે તેમાં ભકિતનું જ મહાત્મ્ય છે. ખરેખરો આનંદ પ્રાપ્ત કરવો હોય તો ભકિતનું સેવન કરો.

ભકિત.

(૨૦૩)

ભકિતની ધુનમાં આત્મા તે પરમાત્માજ લાસે છે; કારણ કે પરમાત્માની દશા જેવી તે વખતે પોતાની દશા અનુભવાય છે. ભકિતનો રસ જેણે આખ્યો છે તેજ ખરે-ખરો રસિક કહેવાય છે. શુષ્કજ્ઞાનિયો ભકિતનો રસ આખી શકતા નથી. કોઈ એમ કહે કે અમે પરમાત્માની ભકિત શા માટે કરીએ ? તેના ઉત્તરમાં કહેવાનું કે—ભકિતથી સર્વ વસ્તુઓ મળે છે. જેવી વૃત્તિથી પરમાત્માની ભકિત કરવામાં આવે છે, તેવું ક્ષણ મળ્યા વિના રહેતું નથી. સિદ્ધાંતો પ્રતિ-પાદન કરે છે કે પરમાત્માની ભકિત કદી નિષ્ક્રમ જતી નથી. તેથી મોહમાયા તુર્ત ગળે છે. જેમ સૂર્યના તાપથી હિમ ગળે છે તેમ ભકિતથી મોહ ગળે છે એમ સત્ય લાસે છે.

ભકિતના લોજનથી અમૃત રસનો સ્વાદ અખાય છે, અને તેથી ભૂખ ભાગી જાય છે. અર્થાત્ સંસારની તૃષ્ણાનો નાશ થાય છે, ભકિતરૂપ અમૃતનું પાન કરતાં અન્ય બાહ્ય-પદાર્થોના રાગે રંગાવાનું થતું નથી.

ભકિતરૂપ ઔષધિ સર્વરોગોને ટાળે છે. ભકિત કહે છે કે ખરેખર હું તો ભકિતના લાવમાં રાચું છું. કારણ કે ભગવાનની ભકિત હું તું ના સર્વ મોહ ભેદને ભાગી નાખે છે. પરમાત્માની ભકિતપૂર્વક જે જ્ઞાન છે તેજ સાચું છે.

ભગ્યાત્માઓ શુદ્ધાત્મ રમણતારૂપ સત્યભકિતને પામી શકે છે. આત્મસ્વરૂપમાં સદાકાળ લયલીન થવું. તેવી ઉત્કૃષ્ટ

(૨૦૪)

શ્રી ગુરુપ્રોશ્ન.

લકિતના લોગી જગત્માં વિરલા છે. બુદ્ધિસાગર, અર્થાત્ જ્ઞાનના સાગરમૂત એવા નિરાકાર સિદ્ધ ભગવાનની લકિતને કોઈ વિરલા પુરૂષો અધ્યાત્મજ્ઞાનથી સેવે છે; તેજ ખરેખર ઉત્કૃષ્ટ યોગીઓ ગણાય છે એમ બુદ્ધિસાગર કહે છે.

પરમાત્માની લકિતમાં તદ્દીન થનાર પોતાને પ્રભુરૂપ સમજે છે. લકિતની પ્રથમાવસ્થામાં લકત પોતાને ભગવાનનો દાસ (સેવક) માને છે. લકિતની બીજી અવસ્થામાં લકત પોતાના આત્માને પરમાત્માના સમાન માને છે. જેવી પરમાત્માની સત્તા છે, તેવી મારી સત્તા છે માટે પરમાત્માને પોતાના તુલ્ય ગણી મિત્ર બને છે. લકિતની ઉત્કૃષ્ટ અવસ્થા ત્રીજી પ્રાપ્ત થતાં લકત પરમાત્મારૂપ બને છે. સૌંદર્ય પદનો સાક્ષાત્ અનુભવ કરે છે.

જેમ ઇચ્છા ભમરીનું ધ્યાન ધરી પોતે ભમરીરૂપ થાય છે, તેમ આત્મા પણ પરમાત્માની લકિત કરતો છતો પોતે પરમાત્મા બને છે. અશુદ્ધ સુવર્ણ જેમ કારણ સામગ્રી પામી શુદ્ધ સુવર્ણતાને પ્રાપ્ત કરે છે તેમ આત્મા પણ લકિતરૂપ સામગ્રી પામી પરમાત્મપદ પ્રાપ્ત કરે છે.

લઘવૈયો જેમ લડાઇમાં મસ્તકકોરે મૂકીને લડે છે અને જય પ્રાપ્ત કરે છે તેમ લકતરૂપ લઘવૈયો કીર્તિ, લાજ, અપમાદ આદિ સર્વનો ત્યાગ કરીને પરમાત્માની લકિતની શુભમાં અનહદ નાદ વગાડતો છતો જય પ્રાપ્ત કરે છે અને પોતે પરમાત્મપદને પ્રાપ્ત કરે છે.

ભક્તિ

(૨૦૫)

લડવૈયો જેમ ક્ષુધા, તૃષ્ણા, ઘા આદિ અનેક ઉપસર્ગો સહન કરીને રાજાની સેવા ઉઠાવવા બાકી મૂકતો નથી, તેમ ભક્ત રૂપ લડવૈયો નિંદા, હેલના, રોગ ક્ષુધા અને પિપાસા આદિ અનેક ઉપસર્ગો સહન કરીને પરમાત્મપદની પ્રાપ્તિ માટે કર્મ શત્રુઓની સાથે લડે છે અને પરમાત્મપદ પ્રાપ્ત કરે છે.

પરમાત્મામાં મન લગાડવું. પરમાત્મ સ્વરૂપમાં મન એવું લગાડવું કે કદી બહિર્મુખ થાય નહિ, આજ પરમાત્માની પરમ ભક્તિ ગણાય છે. પરમાત્મરૂપ થવા માટે રાગ દ્વેષનો ક્ષય કરવો એજ સત્યભક્તિ છે. મન વિનાની ભક્તિ હુખી છે એમ લોકમાં કહેવત છે. આ કહેવત અક્ષરેઅક્ષર સાચી છે. માટે તેની સત્યતા કરવા માટે પરમાત્મ સ્વરૂપમય પોતાનો આત્મા છે તેથી આત્માના અસંખ્ય પ્રદેશમાં મન લીન કરવું કે જેથી આત્મ ક્ષેપક શ્રેણી માંડી ઘાતીકર્મનો ક્ષય કરી પરમાત્મા થાય.

ગુરુભક્તિ.

પરમાત્માની પેઠે ગુરુભક્તિ પણ તેટલાજ ભાવથી કરવી જોઈએ. કારણકે ગુરુવિના જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતું નથી. અને જ્ઞાનવિના ભક્તિ પણ પ્રાપ્ત થતી નથી. ચાર પ્રકારનો આહાર, વસ્ત્ર, પાત્ર વસતિદાન આદિથી ગુરુની ભક્તિ કરવી જોઈએ. શ્રી સદ્ગુરુની આવી આહારાદિક ભક્તિ વિના શ્રીસ-

(૨૦૬)

શ્રી શુદ્ધોદ્ધ.

શુદ્ધ, હૃદયથી જ્ઞાન આપતા નથી, સિદ્ધાંતોના જ્ઞાતા, નિઃસ્પૃહ, અને દયાળુ સદ્ગુરુ પ્રેમથી જે પરમાત્મસ્વરૂપ સમજાય છે, તે અન્ય કોઈ સમજાવવા સમર્થ નથી. માટે શ્રી સદ્ગુરુનો મોટો ઉપકાર છે. કહ્યું છે કે—

સમક્ષિતદાયકગુરુત્તમો પચ્ચુવયાર ન થાય ।

ભવ કોડાકોડી કરે કરતાં કોટિ ઉપાય ॥૧॥

શુદ્ધ તત્ત્વજ્ઞાન આપનાર સદ્ગુરુનો પ્રત્યુપકાર થઈ શકતો નથી. કોડાકોડી ભવમાં કોટિ ઉપાયો કરતાં ઉપકારનો અદલો વાળી શકાતો નથી. શ્રી સદ્ગુરુવિના પરમાત્મા પણ કદી જાણ્યા નહોતા. માટે શ્રી સદ્ગુરુ વિશેષ ઉપકારી છે. જે કે પરમાત્મપદ મોટું છે તોપણ ઉપકારની અપેક્ષાએ સદ્ગુરુ પૂજ્ય છે, કહ્યું છે કે ઉપકારની અપેક્ષાએ જ લેઈને શ્રી પંચપરમેષ્ઠિ મંત્રમાં સિદ્ધપદ અષ્ટકર્મથી રહિત છે તોપણ અરિહંત પદ પ્રથમ છે. શ્રીસદ્ગુરુની તન, મન અને ધનથી ભાક્ત કરવી. અર્થાત્ કહેવાનો સારાંશ કે, કાયાથી ગુરુને નમવું, વાણીથી ગુરુના ગુણ ગાવા, મનથી ગુરુના ગુણ ચિંતવવા, તનથી ગુરુની પ્રભાવના માટે લાખો રૂપિયા ખર્ચવા, ગુરુની ભક્તિમાટે પ્રાણ પણ હિસાબમાં ગણવા નહિ, શ્રી સદ્ગુરુના ઉપદેશાનુસાર સદ્વર્તન રાખવું, ગુરુનો અવિનય ન થાય તેમ વર્તવું. શ્રી સદ્ગુરુની નિંદા કાને સાંભળે નહિ, કોઈ ગુરુની નિંદા કરતું હોય તો ત્યાં ઉભો રહે નહિ, સમક્ષિતના

ભક્તિ

(૨૦૭)

હોતા શુર તો માથે સાધુ મહારાજ એક હોય છે, એવાજ સફ્ફુર ખરેખરા ઉપકારી છે. સાધુતરિકે ચારિત્ર ધારણ કરનાર ગચ્છમાં રહેલા અનેક શુરઓ છે તે ચારિત્રની અપેક્ષાએ પૂજ્ય છે. સમકિતની અપેક્ષાએ તો એક મુનિ કે જેણે ધર્મ પમાડ્યો છે, તે સફ્ફુર છે. વન વનમાં હસ્તિયો હોતા નથી, યુગ યુગમાં કંઈ દેવ હોતા નથી, માથું મુંડાવ્યું એટલા માત્રથી સર્વે કંઈ શુર હોઈ શકતા નથી. માટે સમકિત વા ચારિત્રપ્રદ ચારિત્રધારક સફ્ફુર જે જે હોય તેવાની ખરા અંતઃકરણથી ભક્તિ કરવી.

શ્રીસફ્ફુર ઉભા થાય ત્યારે ઉભા થવું, ખેસે ત્યારે ખેસવું, તેમની આજ્ઞા લેઈ બોલવું, તેમના પ્રાણ પડે તોપણ દુર્બુદ્ધિથી નિંદા કરવી નહિ, સાક્ષાત્ શુર હોય ત્યારે તેમની વિધિપૂર્વક વંદના કરવી, વારંવાર તેમની સેવામાં હાજર રહી તત્ત્વજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરવી, તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવું. ભાવથી તેમનું પૂજન કરવું, આપણે પણ મનુષ્ય છીએ અને શુર પણ મનુષ્ય છે એમાં શું વિશેષ છે ? એવી દુર્બુદ્ધિનો ત્યાગ કરવો. માતા, પિતા, પુત્ર, સ્ત્રી, ધન અને રાજ્ય કરતાં પણ શ્રીસફ્ફુરને અધિક માનવા, શ્રીસફ્ફુરની આજ્ઞામાં શંકા કરવી નહિ, પરમાત્માની ભક્તિની પેઠે શુરની ભક્તિ પણ સદાકાળ આગમાનુસારે કરવી. શુર જ્યારે પાસે ન હોય ત્યારે તેમની છબી વગેરેનું સાક્ષાત્ શુરની પેઠે બહુ માન અને વિનયથી પૂજન કરવું,

(૨૦૮)

શ્રી ગુરુબોધ

મન વચન અને કાયાથી ભક્તિ કરવી, ગુરૂની ભક્તિચિના જે પરમાત્માની ભક્તિજ કરવા ધારે છે તેને પરમાત્માની ભક્તિ ફળતી નથી. કારણકે જે જ્ઞાન આપનાર સાક્ષાત્ ઉપકારી ગુરૂની ભક્તિ કરતો નથી તે પરમાત્માને શી રીતે ભજી શકે? અલગત સેવી શકે નહિ. દાખલો કે જેમ કોઈ મનુષ્ય પોતાની માતાનો ઉપકાર જાણી શકતો નથી તે પિતાનો ઉપકાર શી રીતે જાણી શકશે? અલગત જાણી શકે નહિ. માટે ગુરુભક્તિપૂર્વક પરમાત્માની ભક્તિ સફળ છે. ગુરૂની ભક્તિથી ભવ્ય જીવે. આ ભવમાં અને પરભવમાં સુખી થાય છે. વેશ્યાના જેવા જે સ્વાર્થી હાજી હા કરનારા મનુષ્યો સદ્ગુરૂને પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. ધારના ખીલા જેવા જે ભક્તો છે તે પણ ગુરૂની શ્રદ્ધા ભક્તિથી રહિત છે માટે ઉત્તમ ભક્ત બની શ્રદ્ધાથી સદ્ગુરૂની ભક્તિ કરી સદ્જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું.

આ પ્રમાણે પરમાત્મા અને સદ્ગુરૂની ભક્તિ કરવી, બાકી જે જે સત્પુરૂષો હોય તેમની પણ યથાયોગ્ય ભક્તિ કરવી. સંઘની ભક્તિ કરવી. આ પ્રમાણે જે ભક્તિનું આરાધન કરે છે તે પરમસુખ પ્રાપ્ત કરે છે, પાપનો ક્ષય કરે છે, ઉચ્ચ થતો જાય છે, જગતમાં પરમપૂજ્ય બને છે. પરમાત્મરૂપ થઈ સદા શાશ્વત સુખ ભોગવે છે.

દાનરૂઝ.

(૨૦૬)

૧૨

દાનરૂઝ.

દાન દેવું—પોતાની શક્તિ અનુસારે અન્ય જીવોને કંઈક આપવું. અન્ય જીવોને દાન આપવાથી પોતાને શો ફાયદો ? આસ સ્વાભાવિક પ્રશ્ન થશે. આતા ઉત્તરમાં કહેવાયું કે અન્ય જીવોને દાન દેવામાં આપણે જે વસ્તુઓ આપીએ છીએ તેના બદલામાં આપણે ઉત્તમ સુખમય વસ્તુઓ પ્રાપ્ત કરીએ છીએ. માટેજ દાન આપવાની આસ આવશ્યકતા છે. પોતે જે દાન કરીએ છીએ તેના કરતાં ઘણું પ્રાપ્ત કરીએ છીએ. પોતે જે જ્ઞાન દાન આપીએ છીએ તેના કરતાં તેના બદલામાં આપણે ઉત્તમ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીએ છીએ. આ જાગૃતમાં નીચેની કવિતા વાંચવા યોગ્ય છે.

દાન મહિમા.

દાનવે દેઇએ દાનને દેઇએ, દાન દીધા થકી પુણ્ય વૃદ્ધિ;
 દાનથી સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ છે સહજમાં, દાનથી હોય સર્વત્ર સિદ્ધિ. દાન. ૧
 આય વશમાં સહુ વૈરિયો દાનથી, સ્વર્ગપાતાળમાં કીર્તી ગાજે,
 દાનથી દેવતા સેવતા ચરણને, દાનથી મુક્તિનાં શર્મ છાજે. દાન. ૨
 દાન દાનમયકી સર્વ દોષો ટળે, દાનથી ધર્મનું પીઠ વાળે,
 આપણે પ્રેમથી દાન દીધાયકી, પ્રાણિયા મુક્તિમાં શીઘ્ર જાળે. દાન. ૩
 દાન છે પંચમો સુવર્ણનાં ભાગ્યનું, અભય સત્પુત્રથી સ્વર્ગસિદ્ધિ.
 શાશ્વતભદ્રે સહીશીરતા દાનથી, વસન ભોજન અને દ્રવ્ય સિદ્ધિ. દાન. ૪

ગુ. ૧૪

(૨૧૦)

શ્રી ગુરુબોધ

દાનથી માનીનાં માનતો જાય છે, દાનથી શત્રુઓ મિત્ર થાવે,
 દુઃખ અગ્નિ પ્રશમ દાનના મેઘથી, દાનથી લક્ષ્મીની લીલપાવે. દાન. ૫
 અમર તે જગત્માં સત્ય દાતા છે, દાન સંવત્સરી વીર આપે,
 સર્વ તીર્થેશ પણ દાનને આપતા, દાનથી દુઃખ દૌર્ભાગ્ય કાપે. દાન. ૬
 દાનથી દુઃખીનાં દુઃખ દૂરે ટળે, દાનથી કર્ણ જગમાં ગવાયો,
 દાનથી પામિએ માન અવનીવિષે, મેઘરથ દાનથી શાન્તિપાયો. દાન. ૭
 દાન દીધા થકી તીર્થકૃત થાઇએ, દાનને દેહએ લગ્ય હાથે,
 અશ્વિસાગર સદા દાન દેતાં થકાં, હસ્તથી ધર્મતો હોય સાથે. દાન. ૮

હે બંધુઓ ! દાન દેવા યોગ્ય છે. દાન દેવાથી પુણ્યની વૃદ્ધિ થાય છે. દાનથી દેવલોકમાં ઉત્તમ દિવ્યદેહો મળે છે. ખરેખર દાનથી સર્વત્ર અનેક પ્રકારની વાંછિત સિદ્ધિઓ થાય છે. દાનીના મનમાં ખરોપકારની ઉત્તમ લાગણી વર્તે છે, તેથી તે માનસિક દશામાં ઉત્તમ બનતો જાય છે, અનેક વૈરિયો પણ દાનના દેવાથી વશમાં આવે છે. દાન દેનારની ખરેખર સ્વર્ગ અને પાતાળમાં કીર્તિ ગાળે છે. દાનથી દેવતાઓ પણ દાનીના ચરણ-કમળની સેવા કરે છે, દાનથી સુક્રિતાનાં સુખ અવશ્ય મળે છે. સર્વ પ્રકારના ધર્મમાં દાનનો ધર્મ પ્રથમપદને લોગવે છે. દાન દેવાથી માનસિક, વાચિક અને કાયિક સર્વ દોષો ઉત્તરોત્તર ટળતા જાય છે. દાન દેનાર પુરૂષ દાનના પ્રતાપથી ધર્મનું બીજ વાવે છે. પાંચમહાવ્રત પાળનાર સાધુઓને પ્રેમપૂર્વક દાન આપવાથી ઉત્તમ પુરૂષો સુક્રિતામાં શીઘ્ર જાય છે. દાન પાંચ પ્રકારનાં સૂત્રમાં કહ્યાં છે.

દાનરત્ન.

(૨૧૧)

૧ અભયદાન ૨ સુપાત્રદાન ૩ ઉચિતદાન ૪ અનુકંપાદાન અને
 ૫ કીર્તીદાન પ્રત્યેક દાનનું વિવેચન કરવામાં આવે છે. જીવોને
 મરતા બચાવવા, જીવોની રક્ષા કરવી, જીવોના પ્રાણ બચાવવા,
 જીવોના ગુણોનું રક્ષણ કરવું, કોઈ જીવોને મારતું હોયતો તેઓનું
 યથાશક્તિ રક્ષણ કરવા પ્રવૃત્તિ કરવી ઇત્યાદિ બાબતનો
 અભયદાનમાં સમાવેશ થાય છે. મન, વાણી, કાયા અને
 લક્ષ્મી આ ચાર થકી અભયદાન થઈ શકે છે. મનમાં
 જીવોને મરતા બચાવવાનો ભાવ કરવો. તેના મનમાં ઉપાયો
 ચિંતવવા ઇત્યાદિ મનવડે અભયદાન બાણવું. જો મનમાં અભ-
 યદાનનો વિચાર ન થાય તો કાયા અને વાણીથી પણ કંઈ થઈ
 શકતું નથી. મનના ભાવપૂર્વક વાણી અને કાયા પણ જીવોને
 મરતા બચાવવા ઉદ્યમ કરે છે. માટે મનવડે થતું અભયદાન
 ઉત્તમ છે. જો મનમાં અભયદાનનો ભાવ ન હોય તો વાણી
 અને કાયાથી કરેલું અભયદાન ઉત્તમ કૃપા આપી શકતું નથી.
 તે માટે મનથી અભયદાન કરવાની પ્રથમ આવશ્યકતા ગણી
 છે. કેટલાકના મનમાં અભયદાન દેવાની રૂચિ ન છતાં આગળ
 પાછળના સંયોગોને અનુસરી વા સત્તાધારીની આજ્ઞાને
 અનુસરી તેમજ લોકમાં હુકમ ન પડીએ તેવાં કેટલાંક કારણોને
 અનુસરી અભયદાન દેવું પડે છે પણ તેવા મનુષ્યોને
 મનનાભાવવિના જેટલું કૃપા જોઈએ તેટલું અભયદાનથી મળી
 શકતું નથી. માટે આત્માર્થી પુરુષોએ મનમાં અભય

(૨૧૨)

શ્રી ગુરુબોધ.

દાનના પરિણામ ધારણ કરવા જોઈએ. તીર્થંકરો સ્વયંક
અવસ્થાના પૂર્વભવમાં સર્વ જીવોને કર્મરૂપ શત્રુઓના કંદા-
માંથી છોડાવવાને ભાવ અભયદાનના ઉત્તમ વિચારો
કરે છે, તેના યોગે પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય બાંધી તીર્થંકર
તરીકે અવતાર ધારણ કરે છે. બીજાઓને દુઃખોમાંથી
છોડાવવાનો મનમાં વિચાર કરવો તેમજ સર્વ જીવોને
ધર્મ પમાડું કે જેથી સર્વે અનંત આનંદને પામે આત્મ
માનસિક અભયદાન એવું બળવાન છે કે તે ઉત્તમ તીર્થ-
ંકરના અવતારને પમાડે છે. અહો; આ ઉપરથી ધર્મબંધુ-
ઓએ વિચારવું કે તીર્થંકર સુધીની પદવી પ્રાપ્તિ
તમારા હાથમાં છે. કારણ કે જે તમારું મન ખંડાળ વિ-
ચારો કરે છે તેજ જો સારા વિચારો કરે તો (અભય-
દાનના વિચારો કરે તો) તમે ઉત્તમ થઈ શકો. મનમાં
અભયદાનના સંકલ્પો કરવાથી સર્વ જગત્તુ બંધું થત
એવા અવતારો ધારણ કરી શકાય છે અને તેના યોગ્ય
સર્વ સાધનો મળે છે. અભયદાનના વિચારમાં અનંતક્ષત્રિ
રહી છે. મનુષ્યોની પાસે મન રહ્યું છે તેમ છતાં અજ્ઞા-
નને લીધે અજ્ઞો કહે છે કે અમારી પાસે કંઈ નથી તેથી
શી રીતે અભયદાન કરી શકીએ; આના ઉત્તરમાં તેઓને
સ્પષ્ટ સમજવાનું કે તમારી પાસે મન છે, ક્ષણે ક્ષણે મનમાં
અભયદાનના વિચારો કરો. સર્વ જીવોને ધર્મી બનાવું,

દામરેલ.

(૨૧૩)

સર્વ જીવોને અપૂર્વ જ્ઞાન આપું, સર્વ જીવોને કદાપિકાળે મરે નહિ એવું ભાવપ્રાણનું દાન આપું, આવા ઉત્તમ-પુણ્યનો જથ્થો ખેંચી આત્મા ઉત્તમ અવતાર ધારણ કરે છે.

વાણીથી જીવહયાનો ઉપદેશ દેવો. મરતા પ્રાણીઓને અસરકારક ભાવણ આપવું, જીવ હયાથી જે જે લાભો થતા હોય તે વાણીદ્વારા ઉપદેશવા; અભયદાનનો અમૂલ્ય મહિમા ગાવો વગેરે વાણીથી અભયદાન જાણવું.

કાયાથી અભયદાન દેવા માટે જીવોને મરતા બચાવવા, હાથ પગ શરીરનો ઉપયોગ કરવો. જીવોની ચતનાં કરવી. મારમારને શરીરથી વારવા. કામકાજ કરતાં શરીરથી જીવોને બચાવવા. શરીરબળથી જીવો ન મરે તેવા અનેક ઉપાયો યોજવા. ગમે ત્યાં જીવો મરતા બચાવવા માટે જવું. હાથથી જીવો મરતા બચે તે માટે જીવહયાનાં અનેક પુસ્તકો લખવાં, છપાવવાં અને અન્યને આપવાં ઉચિત્તઃ કાયાથી અભયદાન જાણવું.

લક્ષ્મી વા રાજ્ય આદિની સત્તાવડે જીવોને માર-નાશોનો નિવેધ કરવો. સત્તાબળવડે કોઈ જીવોને મારે નહિ એવા જાહેર હુકમ કઢાવવા, લક્ષ્મીનો વ્યય કરીને પશુ મનુષ્ય પશુ અને પંખી મરતાં વા મારતાં બચાવવાં હિંસક જીવોને લક્ષ્મી આપી પશુ પંખી મારવાના ધંધા બંધાવવા, લક્ષ્મીનો વ્યય કરી જીવોને મરતા વા મારતા

(૨૧૪)

શ્રી ગુરુઓ.

ખચાવવા માટે ઉપદેશકોની પાસે ઉપદેશ દેવરાવવો, જીવ-
દયાનાં પુસ્તકો રચવા માટે ધન આપવું. જીવદયાનાં
પુસ્તકો છપાવવા માટે ધનનો ખર્ચ કરવો. લક્ષ્મીનો
વ્યય કરી જીવોને મરતા ખચાવવા માટે ઉત્તમ ઉપાયો
ચોજવા. મનુષ્યોને મરતા ખચાવવા માટે લક્ષ્મીનું દાન
કરવું. હિંસાના વ્યાપારો (જેવા કે કસાઈઓના વગેરે)
વગેરેનો નાશ કરવા માટે લક્ષ્મીનું દાન આપવું. છજીવની
મન વચન અને કાયારી રક્ષણ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લેનારા-
ઓને માટે લક્ષ્મીનું દાન કરી તેઓના કાર્યમાં મદદ
કરવી. સમકિત વા સમ્યગ્જ્ઞાન વગેરે જૈનતત્ત્વનું અભય-
દાન આપવા માટે લક્ષ્મીનો પૂર્ણ વ્યય કરવો. સાધુઓ
થઈ જે જીવદયાનો ઉપદેશ દેતા હોય તેઓને લક્ષ્મીના
દાનથી સહાય આપવી. સાધુઓને ધન આપવું જોઈએ
નહિ પણ તેઓ જીવદયાનો ઉપદેશ દેતા હોય અને તેઓના
ઉપર હિંસક લોકોએ કાવતરૂં રચ્યું હોય તો તે કાવતરાના
નાશ માટે તથા સાધુઓની તથા સાધ્વીઓની દવા માટે
લક્ષ્મીનો વ્યય કરવો—સર્વથાપ્રકારે સર્વજીવોને દ્રવ્ય અને
ભાવથી અભયદાન આપનાર, અપાવનાર અને અપાવના-
રની અનુમોદના કરનાર સાધુઓ તથા સાધ્વીઓ છે. માટે
સાધુ અને સાધ્વીઓ થવામાં તથા તેમના રક્ષણમાં જે
લક્ષ્મીનો વ્યય કરવો છે તે સર્વ જીવો માટે અભયદાન

કોસ્મોલોજી.

(૨૧૫)

આયુષ્ય અરોગ્ય છે. જગતના જીવોની દયા ફેલાવવામાં મન વચન અને કાયાથી પૂર્ણ અભયદાન કરનાર સાધુઓ તથા સાધ્વીઓ છે. જીવોની દયા માટેજ તેઓ દીક્ષા અંગીકાર કરી પાંચ મહાવ્રત ધારણ કરે છે, માટે સાધુઓની ભક્તિ માટે જે લક્ષ્મીનો વ્યય કરવો તે પણ અભયદાનરૂપજ છે. કોઈ પણ પ્રકારની સત્તાથી પોતાના તાબામાં રહેલા મનુષ્યો પાસે પણ પાંખીઓની હિંસા છોડાવવી. તાબાના મનુષ્યોને માંસ ખાતા વા ખવરાવતા અટકાવવા, તેમજ દેવદેવીઓ આગળ બકરા અને પાડાના ભોગ થતા અટકાવવા. બકરા અને પાડા વગેરેના પ્રાણુનો નાશ થાય તેવા ચરો થતા અટકાવવા; પોતાની સત્તાથી પણ પાંખીઓને કોઈ મારે નહિ એવો કુમારપાળ રાજાની પેઠે જાહેર પડહ વજડાવવો. જાહેર ખબરો છપાવવી, પ્રતિજ્ઞાઓ ગ્રહાવવી, જીવહિંસકોને સત્તાના બળે હિંસા કરતાં અટકાવવા. સંપ્રતિરાજની પેઠે માંસાહારિયોને પણ સત્તાના બળે હિંસા કરતાં અટકાવવા. હિંસકો ગાય આદિ પ્રાણીઓને મારતા હોય તો સત્તાનું બળ ગમે તે રીતે મર્યાદામાં રહી અજમાવવું જોઈએ. નાના અને મોટા જીવોનું રક્ષણ કરવામાં પોતાની સત્તાયુક્તિના બળે અન્ય જનોને પણ તે કાર્યમાં પ્રેરવા, સત્તાના બળવડે જીવદયાનાં પુસ્તકો રચાવીને તેમજ છપાવીને સર્વત્ર તેવા

(૨૧૬)

શ્રી જાણીશું.

મુક્તકોમોં ફેલાવો કરવો ઈત્યાદિ લક્ષ્મીસત્તાથી અભય-
દાન જાણવું.

અભયદાન સમાન કોઈ જગત્માં દાન નથી, દ્રવ્ય
અને ભાવ અભયદાન સમજવું જોઈએ. જીવોમાં પ્રાણી અથવા-
અથવા તે દ્રવ્ય અભયદાન છે અને સ્વ. અગર અન્ય જીવોમાં
સામ દર્શન અને ચારિત્ર ગુણો ખીલે તે ગુણોનું રક્ષણ
આથ તેવું જાણવું, તેવો ઉપદેશ દેવો, તેવી પ્રવૃત્તિ કરવી,
આશાના ગુણોનું રક્ષણ કરવું, અમંત ભવના દુઃખોથી
આત્માને તેમજ અન્ય આત્માઓને છોડાવવા, સમકિત
તથા ચારિત્રનો ઉપદેશ આપવો, શ્રી વીરપ્રભુનાં તત્ત્વો
ઉપદેશવાં, આત્મજ્ઞાન ધ્યાન કરવું; ઈત્યાદિ ભાવ અભય-
દાન જાણવું.

સત્ય ધર્મ સાધકો વિચારશે કે અભયદાનથી પોતાને
તથા અન્ય જીવોને અત્યંત લાભ થાય છે. અભયદાન
દેનાર શ્રી શાંતિનાથના પૂર્વ જીવમાં મેઘરથ રાજાની પેઠે
હિંસા પુણ્ય પ્રાપ્ત કરે છે, સર્વ પ્રકારના દાનોમાં અભ-
યદાનની શ્રેષ્ઠતા બતાવી છે. તે ઉપર અભયપ્રદા રાણીની
કથા કહેવામાં આવે છે.

અભયદાન વિષે અભયપ્રદા રાણીની કથા.

ભવનગરમાં ચેતન નામનો રાજા પચેન્દ્રિય પ્રધાન

સાંજનાં.

(૨૧૭)

મોઢી વિભૂષિત થયો છતો પ્રાણુ પ્રભાતપર રાજ્ય કરતો.
 છતો. એક દિવસે તે રાજના નગરમાં હિસક નામના
 ચારે મોટી ચારી કરી; અનેક ઉપાયોથી કોટવાળે ચારને
 પકડયો અને રાજની પાસે લાવ્યો. વિવેક નામના ન્યાયા-
 ધીશે તહેને ફાંસીની સજા કરી. કોટવાળ તે ચારને મજ-
 રમાં ફેંસીને હાહાકાર થયો છતે સ્મશાનભૂમિ તરફ લેઈ
 બંધ છે તેવામાં રાજ કાયા મહેલના દર્શન નામના ગોખમાં
 બેસીને તે ચારનું ચરિત્ર જુએ છે. તે રાજની સાથે તેની
 પાંચ રાણીઓ પણ બેઠી હતી, ચારને દેખીને રાણીઓને
 દયા આવી, ચારને જથાવવા માટે તેણીઓના આત્માઓ
 લલચ્યાયા. ઉચિતદાન રાણીએ રાજને નમસ્કાર કરી કહ્યું
 કે હે રાજન! જો તમે મ્હારી ઉપર સંતુષ્ટ હો તો મ્હારે
 વધન માની આ ચારને એક દિવસ માટે છોડો. રાજએ
 તેણીનું વચન માન્યું. ઉચિતદાન રાણી પેલા ચારને
 ખેતાના ઘેર લેઈ ગઈ અને તેને ન્હવરાવ્યો, તેને સારું
 સ્ત્રી જવરાવ્યું, તેના શરીરે અંતર લગાડ્યું, સારાં વસ્ત્ર
 પહેરાવ્યાં, દશ હજાર રૂપિયા એક દિવસમાં તે ચારને માટે
 માપ્યાં. બીજા દિવસ કીર્તિદાન રાણીએ પેલા ચારને
 માલમી પાસેથી માગી લીધા. કીર્તિદાન રાણી પોતાને ઘેર
 લઈ ગઈ અને બહુ ઠાઠમાઠથી તેને ન્હવરાવ્યો. પોતાના
 ઘેર વાજિત્ર મગડાવ્યાં. જાત ચારણને પોતાની કીર્તિ

(૨૧૮)

શ્રી મુરુખેય

ગવરાવવા ખુબ દાન આપ્યાં. છાપાવાળાઓને પોતે ઉત્તમ અર્થ કર્યું એમ જણાવવા કહ્યું ધન આપ્યું. તે ચોરને એક દિવસ છોડાવવાની ખુશાલીમાં રાત્રિમહોત્સવ કરી ઘણા ઠાઠમાઠ કર્યો. એક દિવસમાં કીર્તિદાન રાણીને વીસ હજાર રૂપૈયાનો ખર્ચ થયો, ત્રીજા દિવસે અનુકંપાદાન રાણીએ પોતાના વર (વચન) પેટે રાજા પાસેથી ચોરને માગી લીધો. તે રાણી પેલા ચોરને પોતાના ઘેર લેઈ ગઈ. અનેક પ્રકારની ખાવા પીવા બાબત તેની ભક્તિ કરી, ત્રીશ હજાર રૂપૈયા ખર્ચ્યાં. સુપાત્ર નામની ચોથી રાણી પણ ચોરને માગી પોતાના ઘેર લેઈ ગઈ. ખાવા અને પીવા આદિ અનેક પ્રકારની ભક્તિ કરી. તહેની ભક્તિમાં ચાલીશ હજાર રૂપૈયા ખર્ચ્યાં. પાંચમી અભયપ્રદા નામની ચેતન રાજાની રાણી હતી. પણ તેના ઉપર રાજાનો ખ્યાર નહોતો. તેથી તેણીએ પૂર્વ વચનના પેટે પેલા ચોરને છોડાવવા રાજાને વિનંતિ કરી કહ્યું કે જો તમે તમારું વચન આપતા હો તો આ ચોરને સદાકાલને માટે છોડી દો. રાજાએ તેણીનું કહ્યું માની તેને છોડી દીધો. તેને પોતાના ઘેર અભયપ્રદા લેઈ ગઈ. ચોરને સામાન્ય લોજન જમાડી તેને ખુબ અસરકારક ઉપદેશ આપ્યો. કુંડા અને ચોરીનો ત્યાગ કરાવ્યો અને કહ્યું કે, જા હું આજ તહેને છોડી દઉં છું. તને કોઈ મારનાર નથી. આ પ્રમાણે રાણીનાં

દાનરત્ન.

(૨૧૯)

વચ્ચનો સાંભળી પેલો ચોર અત્યંત આનંદ પામ્યો. પોતાનું મરણ થનાર નથી એવું નક્કી જાણવાથી તહેનો સધળો લાય ટળી ગયો. પાંચ રાણીઓ પોતપોતાના કરેલા દાનની સ્પર્ધા કરવા લાગી. એક કહે મેં સાંઝે દાન દીધું, બીજી કહે મેં સાંઝે દાન દીધું. એમ વાદ કરવા લાગી. રાજાએ પાંચે રાણીઓનો વાદ ટાળવા માટે સલા સમક્ષ ચોરને બોલાવીને કહ્યું કે તું સાચું કહે કે કઠ્ઠી રાણીએ દાનથી તહારા ઉપર મોટો ઉપકાર કર્યો. આમ સલાની આજ્ઞા મળવાથી ચોરે સલાસમક્ષ કહ્યું કે, પહેલી ચાર રાણીઓએ મહને અકેક દિવસ માટે છોડાવી ખુબ ધન વાપર્યું પણ બીજા દિવસે મરવાના લાયથી મહારા આત્માને આનંદ વા શાન્તિ મળી નહીં. પણ અભયપ્રદા રાણીએ જ્યારે અભયદાન આપ્યું ત્યારે મારા આત્માને ઘણો આનંદ થયો કે જેનું હું વર્ણન કરી શકું તેમ નથી. માટે હું અભયપ્રદાને વિશેષ ઉપકારી માનું છું. આયુષ્ય પર્યંતની તે શાન્તિ આપનાર છે.

આ પ્રમાણે ચોરનાં વચ્ચનો સાંભળી આખી સલા અભયપ્રદાને ધન્યવાદ આપવા લાગી. રાણીના બોધથી હિંસક ચોર મટી બહિંસક થયો. ખરેખર આ દૃષ્ટાંતને ખૂબ મનન કરીએ તો માલુમ પડશે કે અભયદાનની શ્રેષ્ઠતા ત્રણ ભુવનમાં ગાજી રહી છે એમ માલુમ પડ્યા

(૧૬૭)

શ્રી ગુરુગોષ્ઠી

વિના સહેશે મહીં. ધર્મનું અભયદાન મૂળ છે, દ્રવ્ય અભ-
યદાનથી દેવલોકનાં સુખ અને ઉત્તરોત્તર સિદ્ધિનાં સુખ
મળે છે. અને જોવ અભયદાન પૂર્ણ હોવાથી તુર્તજ
મોક્ષનાં સુખ મળે છે.

૧૩

આત્મજ્ઞાન.

આત્મજ્ઞાનની મહત્તાની અવધિ નથી. સર્વ વસ્તુમાં
સારમાં સાર આત્મજ્ઞાન છે. શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં કહ્યું
છે કે, અપ્ય નાણેણુ ય મુણી હોધ, ન મુણી અરણણુ-
વાસેણુ-આત્મજ્ઞાનેન મુનિર્ભવતિ ન મુનિઃઅરણ્ય-
વાસેન. આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાથી મુનિ હોય છે પણ
ફક્ત જંગલમાં વાસ કરવા માત્રવડે મુનિ હોતા નથી.
આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું મહા દુર્લભ છે. કોઈ આસન્નજ-
નીએ આત્મજ્ઞાન તરફ લક્ષ જાય છે. જેણે આત્માને જાણ્યો
તેણે સર્વ જાણ્યું. એમાં જાણ્યું સો સંઘવ જાણ્યું.
જોકો જાણે છે તે સર્વને જાણે છે. આત્માનું જ્ઞાન કરવા
માટે શ્રી સદ્ગુરુની ઉપાસના કરવાની આવશ્યકતા છે.
ગુરુની કૃપાથી તેઓ મુખદ્વારા જે જોધ આપે છે અને

આત્મજ્ઞાન.

(૩૨૧)

તેથી જે કંઈ અસર થાય છે તેવી અસર પોતાની સેવે પુસ્તકો વાંચવાથી પણ થતી નથી. હાલના કાળમાં આત્મ જ્ઞાન તરફ કોઈ ઉત્તમ જીવોનું લક્ષ્ય ખેંચાય છે. કેટલાક મનુષ્યો ધર્મ ધર્મ પોકારે છે, પણ આત્મતત્ત્વ જાણ્યા વિના તેઓ સત્ય ધર્મ સાધી શકતા નથી. આત્મતત્ત્વ જાણ્યા વિના પુનર્જન્મ અને પુણ્ય, પાપ, બંધ અને મોક્ષતત્ત્વની શ્રદ્ધા થતી નથી. આત્મતત્ત્વ જાણવાથી હૃદયમાં સત્યવિશેષ પ્રગટે છે અને સત્ય સુખ પ્રાપ્ત કરવા ઇચ્છા થાય છે.

આત્માના ત્રણ ભેદ છે. બહિરાત્મા-અંતરાત્મા અને પરમાત્મા. આ ત્રણ આત્માઓનું સ્વરૂપ સમજવાથી પોતે કયો આત્મા છે તેનો અનુભવ થાય છે.

બાહ્ય વસ્તુઓમાં આત્માને માનનાર બહિરાત્મા કહેવાય છે. મન-વાણી અને કાયાને આત્મા માનનાર બહિરાત્મા કહેવાય છે. મિથ્યાત્વદશામાં જર્જરનારને બહિરાત્મા કહેવામાં આવે છે.

બહિરાત્માઓ અનેક છે. રાગ અને દ્વેષમાં સદાકાળ તેઓ લયલીન રહે છે. તેઓ પુણ્ય અને પાપનો ભેદ સમજતા નથી. દુનિયાની ઉન્નતિનેજ પોતાના આત્માની ઉન્નતિ ગણે છે. ખાવું-પીવું અને પહેરવું વગેરે સાંસારિક સુખો લોગલવામાંજ તેઓનું જીવન આદ્યું બાંધે છે. સાંસારિક સુખને માટે તેઓ નીતિનો કશોય સ્વીકાર કરતા.

(૨૨૨)

શ્રી ગુરુએભ.

જણાય છે, પણ પોતાના આત્માનું સુખ મેળવવા નીતિનો સ્વીકાર કરતા નથી. બહિરાત્માઓ અસત્ય વસ્તુઓને સત્ય માને છે અને સત્ય તત્ત્વને અસત્ય માને છે. બહિરાત્માઓ વૈષયિક સુખને માટે સાંસારિક વસ્તુઓમાં રાગી માગીને રહે છે. સત્ય દેવ, ગુરુ અને ધર્મનું તત્ત્વ સમજી શકતા નથી. દુનિયાની જડ વસ્તુઓમાં તેઓ સુખની શ્રદ્ધા ધારણ કરે છે. શરીરથી ભિન્ન અને પુનર્જન્મવાળા આત્માની શ્રદ્ધા તેઓના મનમાં ઠસતી નથી. કેટલાક બહિરાત્માઓ લોહીને આત્મા માને છે, કેટલાક શરીરની ઉષ્ણતાને આત્મા માને છે, કેટલાક બહિરાત્માઓ પંચભૂતના સંયોગને આત્મા માને છે; કેટલાક શ્વાસોશ્વાસને આત્મા માને છે. આમ બહિરાત્માઓ અજ્ઞાનથી અનેક કલ્પનાઓ કરે છે.

ખરું કહીએતો બહિરાત્માઓ નીતિના ઉચ્ચ સિદ્ધાંતોને પણ પાળી શકતા નથી. તેઓના મનમાં અનેક પ્રકારનાં પાપકર્મની બુદ્ધિઓ હોય છે. પરભવ નહિ માનનાર બહિરાત્માઓ સરકારના ભયથી દ્રક્ષ્ત સુલેહશાંતિ બળાવી શકે છે, પણ મનમાં તો અનેક પ્રકારના પાપના વિચારો કરે છે. બહિરાત્માઓ ઉપરથી સારા દેખાય છે પણ તેઓનું હૃદય તપાસવામાં આવે તો કરૂણા ઉત્પન્ન થયા વિના રહે નહિ. બહિરાત્માઓ હિંસા કર્મથી ખાછા હોય છે નથી.

આત્મજ્ઞાન.

(૨૨૩)

કારણ કે તેઓ એમ માને છે કે આપણે ક્યાં પરભવમાં જનારા છીએ, કારણ કે પરભવ નથી તેથી તહેમાં જવાનું નથી અને પાપ ભોગવવાનું નથી. આવી તેઓની બહિરાત્મ બુદ્ધિથી પરોપકાર, દયા આદિથી પરના ભક્ષામાં તેઓ ભાગ લેઈ શકતા નથી. બહિરાત્માઓ એમ સમજે છે કે પરને કંઈ પણ વસ્તુ આપવાથી તે વસ્તુથી અન્ય સુખ લે છે તેમાં પોતાને કાયદો મળતો નથી. આવી તેઓની ખરાબ બુદ્ધિના લીધે તેઓ જગતનું કદ્યાણુ કરી શકતા નથી અને એક પાછું પણ ખીજના ભલા માટે ખર્ચી શકતા નથી. બહિરાત્માઓને એકાંત જડ વસ્તુઓ ઉપર રાગ હોવાથી પૈસો પરમેશ્વર કરતાં પણ વિશેષ ંહાલો લાગે છે. પોતાના ઘરને તેઓ સ્વર્ગ કહે છે. ચમડી છુટે પણ દમડી ન છુટે એવી તુચ્છ બુદ્ધિને ધારણ કરે છે. બહિરાત્માઓ પ્રભુભક્તિ, ગુરુભક્તિ અને ધર્મની વાતને ંહેમ ગણી હસી કાઢે છે, ગાડી ઘોડા દોડાવવા, હવા ખાવી, લહેર મારવી, સારૂ સારૂ ખાવું પીવું, અને પોતાના શરીરને સાચવવામાંજ ધર્મ છે. બાકી અન્ય કંઈ ધર્મ નથી ઇત્યાદિ માને છે. બહિરાત્માઓ ધર્મી પુરૂષોની મશ્કરી કરે છે. બહિરાત્માઓ પાંચ ઇન્દ્રિયોનું પોષણ કરવામાંજ સુખ માની આત્માના સ્તય સુખથી ન્યારા રહે છે. જેમ હર્ગધી રોગી કૃતરૂં ન્યાં ત્યાં

(૨૨૪)

શ્રી યુગ્મેશ્વર

ખરાબ પરમાણુ સ્કંધોને ફેલાવે છે, તેમ બહિરાત્માઓના મનમાં પણ ખરાબ વાસના ફેલાઈ કરી રહી હોય છે. તેથી તેઓ પોતાના મિત્ર, પુત્ર અને સ્ત્રી વગેરે સંબંધીઓમાં પણ ખરાબ વિચારો ફેલાવે છે. જેમ હડકાણુ ફૂલફેં પોતે પણ મરે છે અને બીજાઓને પણ કરડીને મૃત્યુ પ્રમાટે છે, તેમ બહિરાત્માઓ પોતાનો નાશ કરે છે અને બીજાઓનો પણ નાશ કરે છે.

મિથ્યાત્વ વાસિત બહિરાત્માઓ પોતાના અશુદ્ધ વિચારોને જ્યાં ત્યાં ફેલાવે છે. મિથ્યાત્વી જીવોની અંતર અશુભો ન ઉઘડેલા હોવાને લીધે તેઓ અંધની માફક પ્રવૃત્તિ કરે છે. કુદેવ, કુચર, અને કુધર્મમાં આસક્ત જીવો મુકિતમાર્ગ સમુખ થઈ શકતા નથી. બહિરાત્માઓ સ્વાત્મધર્મ મૂકીને પરભાવમાં સદાકાળ મગ્ન રહે છે. બહિરાત્માઓ સત્યતત્ત્વ સમજી શકતા નથી, અને જે સત્યતત્ત્વ માને છે તેને પણ ઉલટું સમજાવી ખરાબ વિચારોનું ઘર બનાવે છે. બહિરાત્માઓ મહા આરંભોનું સેવન કરે છે. બહિરાત્માઓ કુમતિના પ્રેમી સ્વપ્નનું કલ્પાણુ કરી શકતા નથી. બહિરાત્માઓ પાછા દુનિયાની ઉન્નતિને પોતાનું સાધ્યર્થિદ્ધ કદમે છે, જિવૃત્તિમાર્ગ તરફ તેઓની પ્રીતિ વર્તી નથી. મિથ્યાત્વ સમયમાં પરદેશી રાજાના જેવાં આચરણ હતાં તેવાં. બહિરાત્માઓનાં આચરણ રહે છે.

આત્મજ્ઞાન.

(૨૨૫)

તેઓ કર્મ અને આત્માનો અસ્તિત્વભાવ સ્વીકારતા નથી. સ્વર્ગ, નરક. અને આત્માનો અસ્તિત્વભાવ સ્વીકારતા નથી. સ્વર્ગ, નરક અને મોક્ષ આદિનું અસ્તિત્વ સ્વિકારતા નથી. ગૃહસ્થ ધર્મ અને સાધુ ધર્મનો સ્વીકાર કરતા નથી. સર્વજ્ઞનાં વચનમાં અનેક પ્રકારની શંકાઓ કરે છે. સર્વજ્ઞ કોઈ પણ છે એવો વિચાર તેઓ ધરાવતા નથી. નિંદકર્મો કરવાથી પણ પાછા હઠતા નથી. જે જે આંખે દેખાય છે તેટલીજ વસ્તુઓનો તે સ્વીકાર કરે છે. પોતાની બુદ્ધિની બહાર જે જે વસ્તુઓ હોય તેને માનતા નથી. પ્રાયઃ આવી બહિરાત્માઓની દશા વર્તવાને લીધે તેઓ ધર્મી પુરૂષોને મારી પણ નાંખે છે. પોતાના અધર્મ વિચારો ફેલાવવા અનેક પ્રકારની કળાઓ કરી લોકોને પાખંડમાં દોરે છે. આત્માદિનું અસ્તિત્વ માનનારાઓને તેઓ મૂર્ખ ગણી કાઢે છે. બાહ્યની ઉન્નતિ માટે રાગ-દ્વેષમાં ફસી જઈ સત્યતત્ત્વ જોઈ શકતા નથી. તેઓ પોતાની તીવ્રબુદ્ધિનો દુરૂપયોગ કરે છે. પોતાનેજ સત્ય વિચારક પ્રોફેસર તરીકે ગણે છે. તેથી દુર્વિદ્યગ્ધની પેઠે અનેક પ્રકારે સમજાવવામાં આવે તોપણ પોતાનો કબ્જો છોડતા નથી. કોઈ મહાત્મા પુરૂષનો સંસર્ગ થતાં જીવાદિ નવતત્ત્વનો બોધ તેમાંથી કોઈ પામી શકે છે. જેઓ માર્ગાનુસારિના ગુણો પામે છે તેઓ આત્મતત્ત્વ સમ્મુખ

ગુ. ૧૫

(૨૨૬)

શ્રી ગુરુબોધ.

ધર્મ શકે છે. ભવસ્થિતિ પરિપાક દશાયોગે બહિરાત્માઓ આત્મતત્ત્વ સમ્પ્રુખ થાય છે અને સમ્યક્ત્વધર્મને પ્રાપ્તિ છે. જીવાદિ નવતત્ત્વનું જ્ઞાન કરી તેની શ્રદ્ધાને ધારણ કરતાં અન્તરાત્માપણું પ્રાપ્ત થાય છે.

અન્તરાત્મા.

જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ આશ્રવ, સંવર, નિર્જરા બંધ અને મોક્ષ એ નવ તત્ત્વ ને સાત નય, ચાર નિર્લેપ આદિથી જાણી તેની શ્રદ્ધા કરનારને સમ્યક્ત્વ ગુણ પ્રગટ થાય છે. શરીર, વાણી અને મનથી આત્માને અન્તરાત્માઓ લિંગ સ્વીકારે છે, અન્તરાત્માઓ આત્માને આત્મા તરીકે માને છે અને જડને જડ વસ્તુ તરીકે માને છે. અન્તરાત્માઓ પુનર્જન્મ, મોક્ષ વગેરે તત્ત્વો સ્વીકારે છે. અન્તરાત્માઓ પુણ્યને વ્યવહારનયથી આદેય માને છે અને નિશ્ચયથી હેય માને છે, તેમજ પાપ તત્ત્વનો ત્યાગ કરવા પ્રયત્ન કરે છે. અન્તરાત્માઓ અષ્ટકર્મથી પોતાના આત્માને મૂકાવવા જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની આરાધના કરે છે. શરીરમાં રહેલા છતાં પોતાને શરીરથી વિદ્ય સ્વીકારે છે. આત્માનો અસંખ્યાત પ્રદેશ છે અને તે પ્રદેશો નિરાકાર છે. આત્માના એકેક પ્રદેશો અનન્તજ્ઞાન, અનન્ત-

આત્મજ્ઞાન.

(૨૨૭)

દર્શન, અનન્તચારિત્ર, અનન્તવીર્ય આદિ અનન્તગુણો રહ્યા છે. અનાદિ કાલથી ક્ષીરનીર સંયોગની પેઠે આત્માના પ્રદેશોની સાથે કર્મવર્ગણાઓ લાગી રહી છે. મુખ્યતાએ આત્માને આઠ પ્રકારનાં કર્મ લાગ્યાં છે. જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, વેદનીય, મોહનીય, આયુષ્ય, નામ, ગોત્ર, અને અંતરાય, એ આઠ કર્મના ક્ષયથી અનંતજ્ઞાન, અનંતદર્શન, અવ્યાબાધ સુખ, ક્ષાયિકચારિત્ર, આદી અનંતિસ્થિતિ, અરૂપી. અગુરુલધુ, અને અનન્તવીર્ય એ આઠ ગુણ છે તેનો પરિપૂર્ણ પ્રકાશ થાય છે.

આત્માની શુદ્ધ દશા કરવામાટે અન્તરાત્માઓ ગૃહ-સ્થધર્મ વા સાધુ ધર્મ અંગીકાર કરે છે; રાગદ્વેષનો ક્ષય કરે છે, અને કોઈ જડ પદાર્થ ઉપર રાગ વા દ્વેષ ધારણ કરતા નથી. કોઈ જડ પદાર્થને ઇષ્ટ વા અનિષ્ટ કદપતા નથી. ક્રોધ, માનાદિક દોષોને પ્રતિદિન ક્ષય કરવા આત્મ-રમણતામાં આસક્ત રહે છે. બાહ્ય વસ્તુઓમાં તેમજ દેહ વગેરેમાં મમત્વભાવ કદપતા નથી. પ્રતિદિન ઉપરના ગુણસ્થાનકની પ્રાપ્તિ કરવા પ્રયત્ન કરે છે. મનમાં થતા વિકલ્પ સંકલ્પોને હઠાવતા જાય છે. યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર, ધારણા, ધ્યાન અને સમાધિ એ યોગના અષ્ટાંગનું હૃદ્ય પ્રમાણે સેવન કરે છે. આત્માના સ્વરૂપમાં જ શુદ્ધોપયોગ રાખે છે,

(૨૨૮)

શ્રી ગુરુબોધ.

તેઓ ગૃહસ્થાવાસમાં રહી સસારના કાર્ય કરે છે તોપણ સમભાવથી કરે છે. જ્ઞાનિનો ભોગ નિર્જરા હેતુ માટે થાય છે. એવી દશા લાવવા પ્રયત્ન કરે છે. સારાંશ કે, આત્માનું એવું ઉચ્ચજ્ઞાન મેળવે છે કે તેના પ્રતાપે ભોગાવલીકમના ઉદયે સંસારમાં ભોગ ભોગવવા પડે છે. તોપણ જલકમળની પેઠે અન્તરથી ન્યારા રહે છે. કામીના મનમાં જેમ કામ, લોભીના મનમાં જેમ લાભ, જુગારીના મનમાં જેમ દાવની ધૂન લાગી રહી હોય છે, તેમ અન્તરાત્માઓના મનમાં આત્માની ધૂન લાગી રહી હોય છે. તેઓ આત્માનું ધ્યાન ધરે છે, સદ્ગુણો સેવે છે, અને અસંખ્ય યોગમાંથી ગમે તે યોગોનું યથાશક્તિ આરાધન કરે છે. શ્રાવક વા સાધુઓ તરીકે અન્તરાત્માઓ સુક્તિપદનું આરાધન કરવા સદાકાળ લક્ષ્ય રાખે છે. પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં લેપાતા નથી. અને આત્માના જ્ઞાન ધ્યાનમાં રમણતા કરી અપ્રમત્ત થઈ ઘાતી કર્મનો ક્ષય કરી કેવળજ્ઞાન પામે છે. આયુષ્ય ક્ષયે સિદ્ધશિલાની ઉપર એક ચોળનના ચોવીશ ભાગ કરીએ તેમાંથી તેવીસ ભાગ નીચે મૂકી ચોવીશમા ભાગ ઉપર સિદ્ધ ભગવંતો રહ્યા છે.

“ પરમાત્માઓ ”

જે અન્તરાત્માઓ તેરમા ગુણુઠાણે જઈ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે તેઓ સયોગી પરમાત્મા કહેવાય છે. અને જે

આત્મજ્ઞાન.

(૨૨૯)

અયોગી થઈ મુક્તિમાં જાય છે તેઓ અયોગી સિદ્ધ, બુદ્ધ પરમાત્માઓ કહેવાય છે. સિદ્ધ પરમાત્માઓ સમયે સમયે અનંતસુખ ભોગવી રહ્યા છે. જન્મ, જરા અને મરણની ઉપાધિથી સદાકાળ દૂર રહ્યા હોય છે. મુક્તિમાંથી કદાપિકાળે સંસારમાં પાછા આવતા નથી. અનંત સુખમય દશામાં તેઓ સદાકાળ રહે છે. આવી દશા સર્વ અન્તરાત્માઓ પામી શકે છે.

જે અન્તરાત્માઓ કર્મનો ક્ષય કરે છે તે સર્વ પરમાત્માઓ થાય છે. આવી સિદ્ધદશા પ્રાપ્ત કરવામાટે આત્મજ્ઞાનની જરૂર છે. આંધળા અને દેખતા મનુષ્યોમાં જેમ ફેર છે, તેમ જ્ઞાનિયો અને અજ્ઞાનિયોમાં ફેર છે. આત્મજ્ઞાની આત્માના ગુણોને અભ્યાસબળવડે ખીલવે છે. ક્રોધાદિક દુષ્ટ શત્રુઓનો જ્ઞાનબળવડે ક્ષય કરે છે. આત્મજ્ઞાનિયો પરમાત્મપ્રતિ સાધ્યર્થિદુઃકલ્પે છે. જગતના પદાર્થો ઉપર તેઓની ઉદ્દાસીનવૃત્તિ રહે છે. બાહ્યની ઉન્નતિમાં તેઓનું ચિત્ત લાગતું નથી. તેઓ મનના ધર્મેને વશ કરે છે, માટે માનવબંધુઓએ આત્મજ્ઞાન મેળવી મુક્તિતરફ પ્રયાણ કરવું જોઈએ.

આત્મજ્ઞાન પામેલો આત્મા જગત થયો કહેવાય છે. જ્યાંસુધી આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું નથી ત્યાંસુધી જીવો સંસારમાં ઘોરનિદ્રામાં ઉઘેલા જાણવા. આત્મજ્ઞાની પોતાના

(૨૩૦)

શ્રી ગુરુબોધ.

આત્માની ઉચ્ચ દશા કેવી રીતે કરવી તે ખરાખર સમજે છે. આત્મજ્ઞાનની સર્વ ક્રિયાઓ સફળ થાય છે. 'પદ્મ' નાથું તઓ દયા. પહેલું જ્ઞાન અને પશ્ચાત્ દયા, આ સૂત્રથી પણ આત્મજ્ઞાનની આવશ્યકતા સિદ્ધ થાય છે. અનંત જીવો આત્મજ્ઞાન પામી મુક્તિ પામ્યા અને પામશે. આગમો તેમજ સદ્ગુરુ સેવા વગેરે આત્મજ્ઞાન પામવાનાં પુષ્ટ આલંબનો છે. તેનો પરિપૂર્ણ શ્રદ્ધાપ્રેમથી આદર કરી આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું. આત્મા જે વસ્તુ ધારે છે તે પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે પરમાત્મસ્વરૂપ પણ પોતાનું છે. આત્મજ્ઞાન પણ પોતાનો ધર્મ છે માટે ખરા અંતઃકરણથી પ્રયત્ન કરી સર્વ દોષોનો ક્ષય કરી અનંતશુભોને આત્મજ્ઞાની પ્રગટાવે છે અને તે કર્મરહિત થઈ પરમાત્મપદ પ્રાપ્ત કરે છે. આવી આત્મજ્ઞાનની દશા માટે પુરૂષો અને બહેનોએ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

૧૪

સમાધિ.

જે દશામાં મનના વિકલ્પનો નાશ અને આત્માની સહજપણે સ્થિરતા અનુભવાય છે તેને સમાધિ કહે છે. દરેક દર્શનના લેહે સમાધિના જુદા જુદા અર્થ કરાય છે.

સમાધિ.

(૨૩૧)

સર્વ યોગમાં ઉત્કૃષ્ટ યોગ સમાધિ કહેવાય છે, સમાધિના બે ભેદ છે, હઠ સમાધિ અને સહજ સમાધિ.

હઠ સમાધિમાં પોતાનું ભાન પોતાને રહેતું નથી. જેમ મનુષ્ય ઘોરનિદ્રામાં સર્વ પદાર્થોને ભૂલી જાય છે તેમ હઠયોગીની સમાધિમાં પણ શૂન્યાવસ્થા જેવો ભાસ થાય છે. તે વખતે રાગદ્રેષની પરિણતિ રહેતી નથી. મન સે વખતે શાંત રહેતું હોવાથી આનંદનો પણ અનુભવ થાય છે, પણ તેવી હઠ સમાધિમાંથી જાગ્રત થતાં મનની દશા હતી તેવી થઈ જાય છે. કોઈ વખતે હઠયોગી ક્રોધાદિકના આવેશમાં આવી ખરાબ ભાવનાથી અન્ય જનોનું ખુફું પણ કરી શકે છે. જો કે હઠ સમાધિવાળો મનના વિકલ્પ સંકલ્પ અમુક વખત સુધી ભાન વિના રોકી શકે છે પણ તેથી તે સદાકાળને માટે તેવો રહી શકતો નથી. જાગ્રત થાય છે એટલે વાસનાઓના પાશમાં પણ ઉચ્ચજ્ઞાનના અભાવે પકડાય છે. સંપૂર્ણ રાગદ્રેષનો સદાને માટે તે ક્ષય કરી શકતો નથી, માટે તે રાજયોગ સમાધિના આનંદને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. હઠ સમાધિમાં મનને ગોંધી રાખવામાં આવે છે અને સહજ સમાધિમાં અધ્યાત્મ જ્ઞાનના જળવડે જાગ્રત દશામાં પણ મન, વિકલ્પ સંકલ્પ રહિત થઈ જાય છે. હઠસમાધિ કરતાં સહજસમાધિ વિશેષતઃ ઉત્તમ છે. હઠસમાધિ અમુક અપેક્ષાએ સારી છે એમ તો કહી શકાય,

(૨૩૨)

શ્રી ગુરુબોધ.

કારણકે હઠસમાધિવાળો પણ સહજ સમાધિમાં પ્રવેશ કરી શકે છે. એકાંતે કોઈ વસ્તુનો અપેક્ષાવિના નિષેધ નથી, હઠસમાધિનું વર્ણન અન્ય દર્શનીઓના ગ્રંથોમાં ઘણું છે. અત્ર તો સહજ સમાધિની દશાનો વિચાર કરવામાં આવે છે.

મનમાં ઉત્પન્ન થતી રાગ અને દ્વેષની પરિણતિ વારવાથી મનની દશા નિર્મળ રહે છે, અને તે વખતે આત્મા પોતાની શુદ્ધ દશામાં રહે છે. શુદ્ધ દયાને સમાધિ દશા કહેવામાં આવે છે.

ક્ષયોપશમલાવમાં પણ વિકલ્પ સંકલ્પના અભાવે સમાધિ દશાનો અનુભવ થાય છે. અપ્રમત્ત યોગી મુનિવરો આવી ઉત્તમ દશાને વિશેષતઃ અનુભવે છે અને સહજ સમાધિમાં થતો અપૂર્વ આનન્દ રસ ચાખે છે.

સહજ સમાધિની પ્રાપ્તિ માટે અધ્યાત્મજ્ઞાનની અત્યંત આવશ્યકતા છે. અધ્યાત્મ જ્ઞાનની ઉચ્ચ દશામાં જેમ જેમ વિશેષ પ્રવેશ થાય છે, તેમ તેમ મનમાં ઊઠતા રાગદ્વેષના વિચારો શમે છે. મન સ્થિર થવાથી આત્માના ગુણોમાં રમણતા કરે છે. સ્થિર દીપકની પેઠે શુદ્ધ ઉપયોગ પ્રકાશે છે. તે સમયમાં આખી દુનિયાથી પોતે ન્યારો છે, આનન્દમય છે, કંઈ પણ દુનિયામાં લેવું દેવું નથી, મ્હારું ત્હારું કંઈ નથી, મ્હારો આનન્દ આત્મામાં છે એવો શુદ્ધ જ્ઞાન પ્રકાશ હોય છે. આવી દશા જેટલા વખત સુધી રહે છે

સમાધિ.

(૨૩૩)

તેટલા વખત સુધી તે સિદ્ધના સમાન પોતાને અનુભવે છે. તે વખતે આત્માને જે આનન્દ થાય છે તે ચૌદરાજ લોકમાં પણ માય નહીં એટલો બધો હોય છે. આવી દશા ક્ષયોપશમભાવમાં સદાકાળ રહેતી નથી તોપણ જાત્ર દશાની સમાધિની આનન્દ ખુમારી આજતાં સહજાનન્દનો પરિપૂર્ણ નિશ્ચય થાય છે, તેથી તેને વિષયનાં સુખ તરફ મન ચોટતું નથી. તેથી તેના મનમાં રહેલા કામના સંસ્કારોનો ક્ષય થતો જાય છે. આત્મા અજ્ઞાન દશામાં પોતાનો શત્રુ છે અને જ્ઞાન દશામાં આત્મા જ પોતાનો મિત્ર છે એવો નિશ્ચય થવાથી બાહ્ય વસ્તુઓમાં રાગ અને દ્વેષ થતો નથી. બાહ્ય વસ્તુઓ તેમજ સગાં સંબંધી વગેરે કોઈમાં ઈષ્ટ અને અનિષ્ટપણાની ભાવના રહેતી નથી, આનન્દનો સમુદ્ર હું છું, નામ અને રૂપમાં બંધાયેલી સંજ્ઞા વ્યવહારના યોગે છે અને તે જૂઠી છે, એમ તેને પોતાના અનુભવથી ભાસતાં શરીર, નામ વગેરેમાં હું તું નો ભાવ કદપતો નથી. સમાધિ કાળમાં ચૈતન્યપણું હોય છે, તેથી સર્વ વસ્તુઓનાં જ્ઞાન છતાં વિકલ્પ સંકલ્પ થતો નથી, કારણકે તે રાગદ્વેષના વિકલ્પોને શુદ્ધ જ્ઞાનથી હઠાવી દે છે તેથી મન શાંત પડે છે અને આત્માને અપૂર્વ આનન્દ અનુભવાય છે.

સમાધિ દશામાં ધ્યાતા ધ્યેય અને ધ્યાન એ ત્રણની એકતા અનુભવાય છે. પોતાના જ્ઞાનાદિ ગુણોમાં તન્મયતા

(૨૩૪)

શ્રી ગુરુખોધ.

અનુભવાય છે. રાગદ્વેષના વિકલ્પ સંકલ્પના અભાવે ભિર્વિકલ્પક દશાનો અનુભવ થાય છે. ચોસઠ ઈન્દ્રનાં ત્રણ-કાળનાં સુખ લેણાં કરીએ તો પણ આત્માના સુખની આગળ એક બિંદુ સમાન પણ નથી, એવી સહજ સમાધિનો અનુભવ ખરેખરા જે અધ્યાત્મ જ્ઞાનિયો હોય છે તે પ્રાપ્ત કરે છે.

ક્ષયોપશમ ભાવમાં આવી સમાધિદશા અમુક વખત સુધી રહી શકે છે. પુનઃ અન્ય દશામાં ચિત્ત બદલે છે, તોપણ આનન્દનું ઘન સ્મરણમાં રહે છે અને સર્વાંશર ભાવ છોડી સમાધિ દશામાં રહેવાથી નિવૃત્તિપણું સેવાય છે. પુનઃ ભાન દશામાં રમણતા કરતાં વિકલ્પ સંકલ્પ ટળે છે અને મનની એકાગ્રતા થતાં સહજ સમાધિ અનુભવાય છે. આવી દશામાં ચારિત્ર મેહુનીય કષાયનો ઉપશમ વા ક્ષયોપશમ ભાવ હોય છે ક્ષયોપશમ ભાવની સહજ સમાધિમાં રમણ કરતો યોગી ક્ષપક શ્રેણિ આરોહી બારમા ગુણ ઠાણે જઈ ધનઘાતી કર્મનો ક્ષય કરીને કેવળ જ્ઞાન અને કેવળ દર્શન પ્રાપ્ત કરે છે. ક્ષાયિક ભાવની સમાધિમાં કેવલીને ભાવમનના અભાવે સદાકાળ સમાધિ કહેવાય છે અને અયોગી કેવલીને દ્રવ્ય મન અને ભાવ મનના અભાવે સદાકાળ શુદ્ધ સમાધિ દશા વર્તે છે.

સમાધિ.

(૨૩૫)

સંપ્રતિકાળમાં ક્ષયોપશમ ભાવે જ્ઞાની યોગિયો સહજ સમાધિને પ્રાપ્ત કરે છે.

જેમ જેમ આત્મજ્ઞાનની ઉચ્ચ દશા થતી જાય છે, બાહ્યમાં થતો અહંમત્વ ભાવ ઉતરતો જાય છે, રાગ અને દ્વેષની પરિણતિ મંદ પડતી જાય છે, તેમ તેમ સમાધિ દશામાં વિશેષ વખત સુધી રહેવાય છે.

જેણે ધ્યાનમાં સારી રીતે પ્રવેશ કર્યો છે અને જે અત્યંત આત્મતત્ત્વનો અર્થી છે, જેની અત્યંત અધ્યાત્મ દશામાં તીવ્રતા છે, જેને કંચન, કામિની ઘર અને કુંડ-બની જાનળ ઉપરથી મત્ત્વ ભાવ ઉતર્યો છે, તેજ આવી સહજ સમાધિ દશાનો અધિકારી થાય છે. ધ્યાન અને સમાધિનો જેણે પૂર્વભવમાં અભ્યાસ કર્યો છે એવો પુરૂષ આવી સહજ સમાધિનો અધિકારી બને છે.

મુંગો ગોળ ખાય પણ તેનો રસ બીજાને કહી શકે નહીં તેમ સમાધિ દશાવાળો પોતાને જે સુખ થાય છે તે બીજાને કહી શકે નહીં. કદાપિ તે વાણીથી શબ્દદ્વારા કહી શકે, તોપણ અન્યો કે જેઓને સમાધિ દશા નથી, તેઓને તે દશાનું જ્ઞાન હોતું નથી, તેઓ તેથી માન્ય કરી શકે નહીં. અનુભવ વિના કદાપિ શ્રદ્ધા કરે તો શ્રદ્ધાના બળથી કરી શકે તે વિના તેઓને આગળ અન્ય ઉપાય નથી.

(૨૩૬)

શ્રી ગુરુબોધ.

સમાધિ દશાવાળા અપ્રમત્ત યોગિયો સાંસારિક સુખોને હિસાબમાં ગણતા નથી અને તેથી તેઓ બાહ્યમાં સુખ ખુદ્ધિ રાખતા નથી, તેનું કારણકે તેઓએ આત્મ પ્રદેશોમાં સુખનો અનુભવ કર્યો હોય છે.

મોટા મોટા જ્ઞાની પુરૂષો પણ સમાધિનાં સુખ વર્ણવી શકતા નથી. તેનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ લેવો હોય તો સહજ સમાધિ પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ. પ્રયત્નશીલ સર્વ મનુષ્યો કંઈ સમાધિદશામાં આવી શકતા નથી. આ ભવમાં કેટલીક આરોગ્યતાની ખામી હોય છે તો તે અન્યભવ પા મીપૂર્ણ કરી સમાધિદશા પ્રાપ્ત કરે છે. વીતરાગ શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરનારાઓ આવી સહજ સમાધિ પામી શકે છે અને તેના યોગે કેટલાક ચમત્કાર પણ પ્રાપ્ત થાય છે. આવી દશા ઉપર જેઓને પ્રેમ હોય છે તેઓ ગમે ત્યારે તેને પ્રાપ્ત કરે છે. પણ જેઓને દ્રેષ હોય છે તેઓ તો તેને ઘણા ભવે પણ પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. આવી સહજ સમાધિ પામવા ધ્યાન કરનારાઓ ઉદ્યમ કરો, મનની એકાગ્રતા કરો અને સહજનનંદના ભોક્તા બનો. એજ હિતાશી:

ૐ શાન્તિઃ શાન્તિઃ શાન્તિઃ

હરિગીત.

જય ભારતી ! રળિયામણી ! સહુ તિર્થને ઘટ ધારિણી,
 જય જય રસીલી યોગિની ! આર્યો તણી ઉદ્ધારિણી;
 શક્તિ અનંતી ધારિણી, દુઃખ વારિણી વિશ્વે ભલી,
 વર્ણે વિવિધે શોભતી, ભાવેન...વંદેમાતરમ્.
 તુજ આરતી ભાનુ બન્યો, તારા શશી છે ચંદ્રવો,
 કરતા નવગ્રહ સેવના, કરતાજ દેવો ઉત્સવો;
 ધર્મી જનોને ધારિણી, બ્રહ્માણી રસથી રેલતી,
 શ્રુતિ હંસવાહિની નિર્મળી, ભાવેન.વંદેમાતરમ્.
 શ્રદ્ધાળુમાં શક્તિ ભરે, નાસ્તિક સંશયી જન ભરે,
 તુજને ભજે જે ભાવથી, તે ભાવ ફળ અર્પણ કરે;
 પ્રસવેજ જ્ઞાની ભક્તને, શૂરા જનોને નિર્મળી,
 ચક્રેશ્વરી પદ્માવતિ, પ્રીત્યાજ વંદેમાતરમ્.
 સંકટ થકી ઝટ વારતી, દુઃખોદ્ધિથી તારતી,
 સત્યપ્રદાતા શારદા, ભક્તો સકળ ઉદ્ધારતી;
 નવ નવ રસે વહેતી રહે, પર્યાય નવ નવ ધારતી,
 અજવાળતી નિજ કુખને, ભાવેનવંદેમાતરમ્.
 ચૈતન્ય જડ શક્તિ ભર્યા, તુજ પુત્ર જગ ઉદ્ધારશે,
 અધ્યાત્મ શક્તિયો વડે, તુજ મુખ જગ અજવાળશે;
 સ્વાતંત્ર્ય પ્રીતિ સત્યને, સુખ શાંતિ જગ ફેલાવશે,
 અધ્યાત્મ અંખા ભારતી ભાવેન... વંદેમાતરમ્.